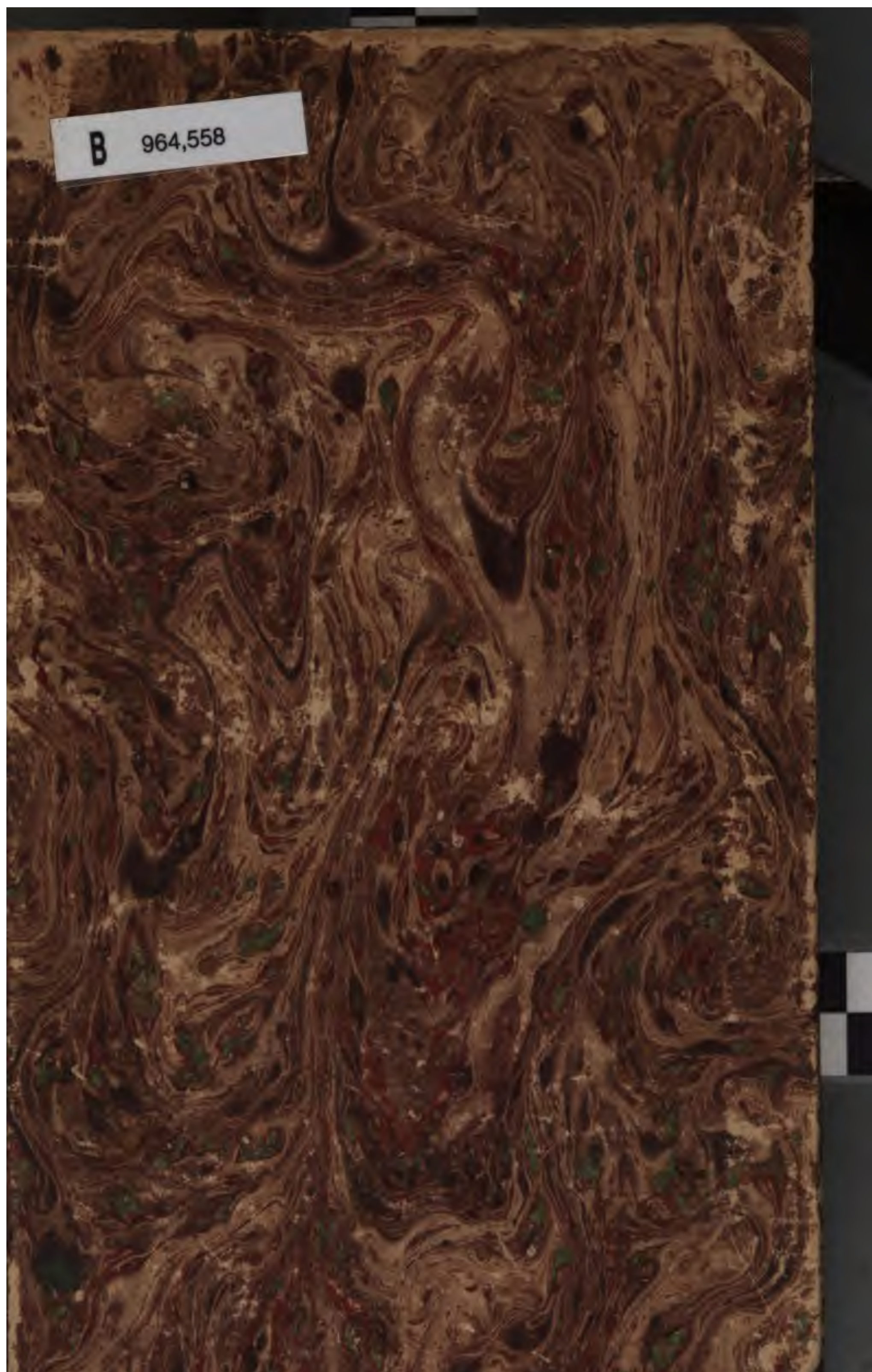

B 964,558

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817

ARNOŠT KRAUS:

STARÁ HISTORIE ČESKÁ V NĚMECKÉ LITERATUŘE.

PRAHA
BURSÍK A KOHOUT
1902

PŘEDMLUVA.

Německou literaturou míním literaturu belletristickou, německým jazykem psanou; jen v málo případech jsem překročil tyto meze a všímal si děl vědeckých nebo mimoněmeckých, pokud překlady nebo jiným způsobem vnikla též v německé obecenstvo. Starou historii českou míním pověsti a dějiny české a moravské od dob nejstarších až po bitvu na Moravském poli. Snad by bylo vhodnějším mezníkem vymření rodu Přemyslovců, ale bral jsem ohled na možné pokračování v této práci, na něž jsem někdy i v díle odkazoval a na souměrné rozdělení jeho. Bylo by totiž třeba svazku podobného objemu jako tento pro dobu do r. 1400; zvláštní díl by pak jednal o Husovi a Husitech v německé literatuře a dva díly další o českých dějinách po naše dni.

Zdali a kdy vydám tyto části skutečně, nezávisí ovšem na mně, — přednesl jsem látku celou velkými obrysy v universitní extensi v postě 1901 — nýbrž na

činitelích jiných, zvláště na tom, najdu-li pro ně stejně ochotného nakladatele.

Že sestavení belletristických zpracování českých dějin může zajímati, o tom poučuje existence několika starších prací. Arbes jednal o nejstarších dramatech o Libuši, Vlastě, Janu Nepomuckém, Husovi, Bozděch o českých látkách u Grillparzera, Jeřábek o českých látkách u německých básníků vůbec, H. Jireček r. 1900 sestavil několik děl takových za doklad významu Čechoslovanů pro civilisaci, Speranskij r. 1901 vřele uvítal dílo Grigorovitzovo o Libuši v německé literatuře; je vidět, že je vábivé poznati, jaká je naše pověst u sousedů.

Tuto literaturu o Češích bylo lze stopovati chronologicky od dob nejstarších po nejnovější, jak se střídají oblíbené látky, názory, přízeň a nenávist v ní. Takový přehled rád bych připojil na konci celého díla, v němž jsem volil cestu druhou, seřadit díla básnická dle látek, čímž doufám, že prokáži sousedskou službu literární historii české, jíž bude snad vítáno, bude-li při práci o historii látek, a to látek pro ni veledůležitých, část prací přípravných vykonána.

Shledávání materialu, který není tak úplný, jak bych si byl přál, bylo mi usnadněno ochotou úřednictva a sluhů c. k. universitní a musejní knihovny. Zvláště p. dr. B. Prusík prostředkoval s velkou trpělivostí poptávky a objednávky v cizích knihovnách, z nichž jsem užíval ochoty c. a k. dvorní a c. k. universitní knihovny ve Vídni, dále knihoven v Berlíně, Drážďanech, Gottinkách, Heidelberku, Hradci Štýrském, Innsbrucku, Lipsku, Mni-

chově, Olomouci. Laskavostí p. prof. dra Č. Zíbrta směl jsem prohlížeti katalog knihovny musejní a nevytištěný druhý díl jeho Bibliografie historie české. Pan A. J. Jellinek ve Vídni z bohatých svých sbírek bibliografických s nevšední ochotou mi poskytl několik cenných pokynů. Budiž jim všem za to vysloven srdečný dík!

K největším díkům zavázal mne pan skriptor dr. **V. Tille,** *který četl korrekturu celého díla okem osvědčeného stilisty českého a prospěl tím mé práci znamenitě.*

V dubnu 1902.

I.

MARBOD, SAMO, ČECH, KROK.

Dramata o Arminiovi, osvoboditeli Německa, která vznikla v době poroby napoleonské, kreslila dávné Německo dle současného, a tu i Marbod, vládce markomanských Čech, měl úkol, který upomínal na současné poměry. V Kleistově Hermannsschlacht psané r. 1809 (tištěné teprv 1821) Marbod representuje současného vládce Čech, císaře rakouského, a klekne-li vítězný Armin před ním, znamená to, pod kterým praporem se mají němečtí knížata spojiti. V Kotzebueově opeře »Hermann und Thusnelda«, tištěné r. 1819, psané prý 1813, Marbod je dokonce ruským císařem, snad jakožto vládce slovanské tehdy země. V Hermannsschlacht Edvarda Rüffera z r. 1862 je Marbod králem českým, ale nemá jiného úkolu, než že se uchází o Thusneldu, která ho nemiluje a dá se Hermannem unésti. Jako duch objevuje se Marbod v Pyrkerově epopeji Rudolph, a sice jako strážný duch Rudolfa Habsburského.

Také druhé historické jméno, stojící v čele ověřené historie naší, Samo, netěšilo se oblibě u básníků.

Velmi romantická historie o kupeckém synku z Gallie a o princezně Koroně v pražském časopise Hyllos (1819, I, 2, 82) nezmiňuje se o Čechách, a lokalisuje děj v Korutanech. R. 1851 v Klarově Libuši pseudonymus Daniel, Čech německy mluvící, pustil se se smělostí naivního diletanta do cyklu Böhmens Heldenchronik, v níž báseň nadepsaná Samo je vsunuta do básně o Čechovi: Avarové unesli bohatému vladykovi Vokovi dceru, nějaký hrdina ji vysvobodí, byl to Samo? Pak jistě ho Daniel považoval s Palackým za Slovana, neboť osloví dívku sladkými zvuky mateřského jazyka.

Podivně dost začíná pak zase vypravování o Čechovi, a slib, že má následovat pokračování, nebyl nikdy dodržen. Věc je tak nerozumná, že snad jen omylem tiskaře byl zlomek básně o Samovi vsunut do básně o Čechovi.

Tato báseň Czech upomíná na Hollého Příchod Slovanů; staré sosny české se diví podivným kožešinám a peří, které zdobí hnědé muže; jsou to kůže tygří a péra páví. Muži přijdou do města zbořeného a prázdného — theorie o osazení prázdné země — starý orel se náhle zdvihne, byl to duch starého Marboda? byl to strážný duch země, který uvítal hosty? Zlomek dospívá až tam, kde druhové jásají, že země se má nazývati Czechien.

Nadšení Čecha a Slovana Daniela je přece jen poněkud pobledlé, on nemá pravé víry ve své vypravování a nepředpokládá jí u svých čtenářů. »Co na tom, zdali někdy Čech žil, žije jeho jméno, nosíme je podnes, jako na tom nezáleží, zda-li skutečně Hory-

mír skočil se skály, Krut (!) zabil saň a Bivoj kance.« Pochopujeme podle těchto výroků, které nám prozrazují že autor miloval, ač velmi platonicky, rukopis Zelenohorský, proč vlastně tak málo v první polovici století zpíváno o Čechovi. Bylo by to bývalo hříchem proti vědě, která odstraněním Čecha vzbudila v stojatých vodách českého života první požehnanou polemiku, podporováním pověry, dotud nepřekonané tak úplně, aby si poesie mohla dovoliti zahráti s ní. Je významno, že jediné dílo literární z 18. století, v němž Čech hraje úlohu značnější, je původu cizího, je od autora netknutého duševním životem v Čechách.

Byl to J. F. E. Albrecht, Severoněmec, který sice od r. 1792 jako společník professora Meissnera při jeho podnicích knihkupeckých, které pak naň přešly, žil do r. 1815 v Praze, ale už před tím na základě Hájka napsal a v Hamburku r. 1792 vydal svůj dvousvazkový román Die Töchter Kroks, Böhmens Fürstinnen. Příklad oblíbené Benedikty Naubertové uvedl ho asi na českou půdu, které se dotkl už rok před tím svou Susannou. Dílo, které vyšlo anonymně, obsahuje v druhé své kapitole dlouhou rozmluvu mezi starým vévodou Čechem a Krokem, který se má státi jeho nástupcem. Ale tento Čech, jak slyšíme v kapitole třetí, byl vlastně cizincem, kterému se dobrý, ale úplně divoký lid, živící se žaludy, planým ovocem a zvěří, rád podrobil. V slátanině mnohem pozdější anonymních Rückblicke auf Böhmen früheste Vorzeit, čteme hodně romantickou historii, jak Čech, opouštěje vlast svou[1]), potlačí

[1]) Rückblicke auf Böhmens früheste Vorzeit in romantischen Darstellungen von Czechs Ankunft im Lande bis zum Ende des Amazonen- und Mädchenkrieges. Prag 1839.

svou lásku ke krásce, Russowna zvané, jak tato zahyne atd.

Uvedenou rozmluvu mezi Čechem a Krokem, kterou Albrecht, spůsobem obnoveným od A. G. Meissnera, podal formou dialogickou, převzal dle zvyku svého úplně z románu do dramatu Krok, pracovaného dle něho (vyšlo v Plzni 1793), Jan Komareck.

Komareck byl rodem Čech, jak ukazují jméno a více ještě jeho jazykové chyby; zahájil r. 1776 v Praze, kde se r. 1757 narodil, karieru hereckou, toulal se pak po Německu se společnostmi druhého a třetího řádu; když psal Kroka, tu ovšem, seznámiv se s knihtiskařem Morgensäulerem v Plzni a stav se jeho zetěm a nástupcem, působil pro divadlo už jen jako spisovatel dramatický. Obsah románu Albrechtova zpracoval hned po vyjití jeho ve dvou dramatech.

Dle románu Krok má ženu Borzenu, na níž pozná ducha věšteckého, neboť ona ví, co mluvil s Čechem, a zvěstuje mu zároveň, že ji ztratí, až se stane knížetem; tak se i stane: devět let po smrti Čechově trvá anarchie, pak u hrobu Čechova je zvolen Krok. Po dvou letech, když také Čechův bratr Lech její radou dostal nástupce (jak vypravoval již Hájek), Borzena zemře. Jako nápadnice na ruku vdovcovu vystoupí v románě vdova Porpira; v dramatě Komárkově tato Porpira, zde Potpira psaná, už za života Čechova kuje pikle se mstivým Radauffem, ale Borzena hovor jejich v lese vyslyšela; tím více se namáhá, když Čech zemře a jedná se o to, má-li býti vévodou Lech, Krok, nebo Radouš; Potpiře je to ostatně jedno, ona by s každým z nich se ráda sdílela o trůn; drama (v němž vystoupí ještě dobrý Wdiew a Dobrojed, jenž se na krátko účastní spiknutí, zřekne se

ho však záby) užívá také motivů, které se objevují v románě na místech pozdějších: zlá Porpira, zavržená Krokem, zaopatří si u mocné kouzelnice pylvizy (Pyl-Weise) byliny, které klade v lůžko Krokovo a tím ho zbaví zdraví, ovšem ne na dlouho, neboť Krok pozná brzo příčinu nemoci; v dramatě Potpira dá byliny Krokovi, aby je podestlal ženě; zločiny její jsou konečně odhaleny, je jí sice odpuštěno, ale jest i s Radoušem vypověděna.

Ke kulturnímu obrazu dávných Čech připojil Komareck kultus Baala, bez něhož si pohanství patrně nedovedl mysliti. Češi idealisováni ještě více než v románě; když Radouš tasí dýku, volá Lech zděšen, že ještě nikdy netekla zde lidská krev. Radouš je také jediný, který si vynucuje význačné místo, jinak není sporu o přednost mezi nimi; národ se nazývá Böheimer, Boien nebo Bojohemen.

Dle románu zlá Porpira, aby odstrašila dívky české od sňatku s ovdovělým, bezdětným Krokem, namlouvá jim, že Krok Bořenu otrávil a chce taktéž učiniti s každou ženou svou, by se častěji mohl oženit.

Kaša a Tetka, jejichž otcové mají zásluhy o zvolení Krokovo, dají se přemluviti, že Kroka zamítnou, slíbivše to Porpiře; Krok, který se o ně ucházel napřed, aby se nezdálo, že hledá nejkrásnější ženu, jde pak ke skromné krásné Nivě, a ta mu upřímně řekne, co od Porpiry slyšela.

Rozumí se, že se stane jeho ženou, a Kaša a Tetka litují své pošetilosti, ale smíří se s Nivou do té míry, že dají svá jména dvěma starším dcerám jejím, které si vezmou na vychování, provdavše se za velmože. Třetí zůstane u matky: Libussa.

II.

LIBUŠE.

Od smrti Krokovy česká pověst roste, roste do výše, šířky, hloubky, vlastně vstupujeme pak teprve z oblasti chudých zpráv kronikářů v pověst skutečnou, jak v lidu vyrostla, pověst tak krásnou a významnou, že lákala velké básníky a spisovatele vždy znovu k zpracování, dokud vůbec bylo možná, zpracovati české látky.

Pověst sama, významem svým, jako první kmit dějepisného vědomí národu, ode dávna vábila k výkladu a rozboru. Ve smyslu staré methody mythologické viděl ještě P. Sobotka[1]) v Přemyslu hypostasi Perunovu, v jeho pluhu blesk, ve volích oblaka, Brandl[2]) v Krokovi Urana řeckého, v jeho dcerách sudičky. Ne mythy přírodní nýbrž historické viděl v pověsti J. Lippert[3]), který vyvinul duchaplně pověst, jak se za časů Kosmových utvářila z řady jmen hradišť a význačných míst. Hranice její je přesně označena, vše se odehrává na malém okršku západně Vltavy, z něhož daleko jenom vybočí zvláštní skupina severní

[1]) Výklady prostonárodní z oboru jazykozpytu, bájesloví atd. Praha 1882 str. 31. Perun na nebi a praotec Přemysl na zemi. Starší i pozdější literaturu viz u Zíbrta, Světozor 1898, str. 34.

[2]) O Bojích herkynských a o významu nejstarších českých pověstí. ČMM 1872 str. 8. nn.

[3]) Die čechische Ursage und ihre Entstehung (Sammlung gemeinnütziger Vorträge 111) Prag.

za Ohří s Drahuší, Stadicemi, Vlastislaví. Na vlastním dějišti pověsti však poutaly pozornost nejjižněji hradiště Krakov, zarostlé již lesem, hrad Tetín a mohyla Kazín, obé u Mže, dále na sever Děvín, Petřín, Vyšehrad (jediný bod na pravém břehu Vltavy), Praha (hrad), Levý hrádek, Lubošín, Tursko, Říp. Tato jména a místa fantasie lidu spojuje. Nejsnadněji se namane výklad, že jsou to jména přivlastňovací; ke Krakovu (jméno často se vyskytující pochází prý od jména vran a znamenalo snad tolik co Rabenstein) přimyšlen Krak nebo Krok, a jelikož hrad byl již zarostlý, žil Krok dříve než eponymové tří míst, jichž koncovka — ín zdála se ukazovati k ženským zakladatelkám: Kazín, Tetín, Lubošín. Jednalo se dále o to, nalézti odtud přechod k Praze, a hlavně k vzdáleným místům severním, z Lubošína k Stadicům, z Turska k Vlastislavi. Výklad Lippertův, ač se zamlouvá pro spojení míst blízko sobě ležících, ač správně k tomu ukázal, že česká pověst ta náleží původně jen kmeni vlastních Čechů na levém břehu Vltavy usazenému, přece nepřesvědčuje, chce-li vysvětliti i spojení s dalekým severem, povolání Přemyslovo.

Tille[1]) snažil se stavěti svůj výklad na přenosnosti motivů literatury výpravné v středověku; ukázal na dvě velmi různá vypravování, ve kterých se jeví týž motiv povolání knížete a dvojí smysl slova železný stůl, staré vypravování o Přemyslu a moderní slovenské o Štěpánovi; třetího, kde ovšem není hříčky s železným stolem, vypravování o španělském králi Bam-

[1]) Pověsti o panovníku povolaném od železného stolu. Český lid ročn. I. 118. nn.

bovi, Tille neužil, ač také v něm jako v povídce slovenské božstvo přímo zasahuje. Málem bychom tu hledali stopy motivu antického, proslavené historie o Cincinnatovi, povolaném od pluhu.

Tomu by se ovšem opřel Peisker,[1]) jehož výklad vychází z fakta, že původ dynastie od sedláka v středověku byl takovou potupou, že nemohl býti vymyšlen, je tedy historický. Peisker rozeznává v staré společnosti české dvě vrstvy, župany a chlapy, také vladykami a zemany nazvané.

Předpokládá se hospodářství žďárové, v němž plužina se stále mění; sedlák žďáří, vypálí les nebo křoví a seje do zúrodněné takto půdy jednou nebo vícekrát, až se promění v pastvinu, která zase připadne županovi-pastýři, až zase les vytlačí oba; župané řídí společnou tuto práci a tvoří šlechtu oproti nevolným zemědělcům. Ale s rostoucím počtem lidu a ubýváním lesův zájmy obou tříd více a více se rozcházejí, tlak stává se pro chlapy tísnivější a tísnivější.

Tu v severovýchodních Čechách stala se událost paměti hodná: v tísni o chléb vezdejší zdvihli se chlapi proti svým županům, šťastně je vyhnali a založili si stát rolnický. Pamět toho zachoval obřad nastolení knížete, jak jej nalézáme v Korutanech, kde se stalo patrně totéž, dle popisu v Ottakerově kronice rýmované a u opata Jana Vetrinjského Sedlák sedí tu na stolci knížecím a nedá se jen tak prostě zapuditi knížetem; kníže, sám v sedláka proměněn, musí mu

[1]) Východisko Meitzenova líčení agrárních dějin germánských a slovanských, rozebírá J. Peisker. (Otisk z Čes. Časopisu historického IV.) Praha 1898.

jej odkoupiti a sedlák dá knížeti políček, než mu udělá místo; hrozná ceremonie, kterou vítězná revoluce si chtěla zabezpečit, aby kníže byl si stále vědom svého původu selského a neobmezoval jejich právo jiterné; nejraději by knížeti prý vpálili označení »chlap« na čelo. A na ceremonii zcela podobnou ukazují četné rysy v pověsti české, která nemohouc smýti selský původ s praotce dynastie, oblila vší nádherou pramáteř její; jsou tu strakatí voli, lýkové střevíce a kabela, které se chovaly prý na Vyšehradě a ukazovaly se nově nastolenému knížeti.

Není zde úkolem naším rozhodnouti mezi těmito výklady staré pověsti anebo pokoušet se o výklad nový; pověst se dávno vyvinula, než byla poprvé zaznamenána písmem, čímž začíná zcela nový vývin její: motivy, které vnáší ten, kdo ji zaznamená, ať je má ze své učenosti, ať jsou to osobní nápady jeho, stanou se rovnoprávnými živly tradice; kdo pověst zaznamenal, zároveň ji tvořil.

Není nesnadno rozeznati, co v pověst vložil otec českého dějepisu, Kosmas; autor učený, který myslí více na Ovidia a jiné spisovatele římské než na to, co od starců slyšel povídati, se nezapře. Tanulo mu na mysli, zdá se, nechati český stát vyrůst bez cizích vlivů, bez předchozí kultury, jako v Římě společnost se utvařuje od samých začátků, a náboženství a právo se pro ni teprv musí vynalézti. Tak i české dějiny dle Kosmy připínají se přímo k pravěku, k zlaté době, kdy nebylo vlastnictví, nebylo polní práce, neb lid se živil zvěřinou a žaludy, nebylo pánů ani sluhů, nebylo manželství ani poddanství žen, nebylo zákonů ani práv, dle nichž by se soudilo; soudil-li Krok jako nějaký

soudce v Israeli, jen dobrovolně se podrobují moudrým jeho výrokům, nemáť drábů ani pečeti. Teprve dcera Krokova, duchaplná, neprovdaná Tetka vynalezla mythologii, naučila lid ctíti oready, dryady, hamadryady — jak vděčni byli bychom, kdyby aspoň zde byl Kosmas býval méně klassický — o starší Kazi znal Kosmas přísloví: Toho by ani Kazi nenalezla, dovedla tedy hledati věci ztracené a nalézti vinníka, konečně Luboša, která k svému neštěstí byla věštkyní a pomocí tohoto daru, osudného dle mínění Kosmova, jenž myslí na Kassandru, soudila lid po smrti otcově. Ve sporu dvou mužů o mez (tedy přece již majetek a orba!) paní (domina) spravedlivý vynesla rozsudek, ležíc ovšem při tom na měkké pohovce, což odsouzeného tak rozhněvalo, až zvolal zuře, že je nesnesitelno mužům, aby je soudila žena s dlouhými vlasy a krátkým rozumem. Ona se usmívá, potlačí bol a praví, že skutečně potřebují metly železné, počínají si jako holubi v bajce; obešle je na druhý den; opět je varuje slovy Samuelovými před volbou Saulovou. A když lid stojí na svém, zvěstuje mu, že za horami nad Bělinou, u Stadic oře jejich kníže s dvěma voly, jmenuje se prý Přemysl, že mnoho práv na ně vymyslí, a jeho rod bude vládnouti v zemi na věky (in aeternum et ultra). Teprve když poslové si nedůvěřují, že by nalezli cestu, káže jim, aby šli za jejím koněm; ale co se vypravuje, že prý sama často za noci kouzlem svým onu jízdu vykonala, jest neuvěřitelné (credat Judaeus Apella). Přemysl když uslyšel, co poslové vyřídili, propouští své voly, kteří zmizí, zaráží lísku do země, z níž vypučí tři pruty, dva zvadnou, třetí kvete; pak častuje hosty na trávě, hru-

bým šatem pokryté. Jen jeden bude knížetem, vykládá uvadnutí prutů, kdyby nebyli tak spěchali, bylo by tolik knížat, kolik kněžiců. Přemysl teprve založí vládu knížecí, nastane zákonný řád. Kde Přemysl a Libuše sídlí, o tom se Kosmas nezmiňuje, na Lubošíně snad? Jednoho dne zvěstuje Libuše, že tam, kde vrch Petřín v podobě delfina se křiví k řece, vzroste město, jež mají nazvati Praga, z něho dvě olivy vzrostou až do sedmého nebe.

Tak četlo pověst dvanácté století, tak přešla na třinácté, a vypravování Kosmovo zatlačilo valnou měrou živou tradici. Všechna pozdější vypravování bezpečně na něm stavěla dále, a že neměla vlastně jiných pramenů než jeho, nejpříkřeji vyslovil Lippert (l c. str. 2.) řka: »Co Dalimil a Hájek vědí více než Kosmas, to, chceme-li dobře rozeznávat, první přibásnil, druhý přilhal.« Naproti tomu Tille ukázal, že pro jedinou důležitou odchylku u Dalimila, zmínku o železném stole, nalézáme u Kosmy stopu, praví-li Libuše, že kníže je bude bíti železnými metlami a že ve vypravování Kosmově stojí osudné etc. tam, kde Dalimil má dobrou a spolehlivou zprávu. Má-li podobně Dalimil narážku na lýkové střevíce (obinuv své nohy lýky), ale nevypravuje ani o nich ani o volích Přemyslových, tedy patrně Dalimil a Kosmas čerpali z pramene společného, a jejich zprávy se doplňují; už před Kosmou byl znám železný stůl Přemyslův. A také Hájek nepřilhal v tomto případě, nýbrž jediný rys, o který obohatil pověst, že ze skály, do níž zmizeli voli Přemyslovi, teče podnes voda hnilobná, jakoby z chléva, čerpal asi z místní tradice stadické.

Z dobrých důvodů změnil Dalimil také proroctví

o věčném trvání dynastie přemyslovské, věštba sáhá u něho do dnů nejnovějších, až vnuk pomstí děda, narážka na zavraždění Albrechta, syna Rudolfova, Janem Parricidou, vnukem Přemyslovým.

Nový život vlila pověsti doba Karlova, v níž rozkvétá kult českých dějin a Čech vůbec. Privilej stadických se obnovuje, Karel IV. vůbec jako by se vší mocí chtěl přimknout k rodu matky své; není náhodou, že Vlach Marignola, který české dějiny napsal pro císaře v rámci dějin světových, přirovnává k Libuši Elišku Přemyslovnu, která taktéž následovala na trůnu, ač byla sestrou mladší.

I jinak má Marignola zajímavé rysy, které dosvědčují svěžest pověsti mezi lidem; Krok měl prý ženu, která byla věštkyní. Libuše v jitro, kdy měla zvěstovati knížete, uhlídala oknem rolníka, který se jí přišel zeptat, co znamená zjev, že na jeho pluh se usadili ptáci orlové. Libuše ho posílá k pluhu zpět, že je to dobrým znamením a že bude knížetem. Motiv železného stolu převzal z Dalimila, ale poznamenává, že je to v jiném vypravování.

Samostatněji ještě počíná si Přibík Pulkava, který dokonce se rozchází s Kosmou ve jméně jedné z Krokových dcer; nejstarší dcera jeho jmenovala se Byela (quae secundum quosdam Kazi vocatur) a nevystavěla Kazín, nýbrž Bílinu; proslula prý jako mocná lékařka, její úřad hadačky přešel na Tetku, k první se scházejí nemocní, ke druhé, kdo něco ztraceného hledá. Třetí, Libussa, Sybilla, vystavěla Vyšehrad a řídila dlouhou dobu celé Čechy.

Je velmi zajímavo pozorovati, jak nepatrný Lubošín a Kazín jsou zapomenuty, kdežto Tetín žije dále pa-

mětí Ludmilinou, Libuši dán Vyšehrad, kterému za doby Karlovy věnováno už tolik úcty, jako hradu bývalých vládců, že byl považován za starší hradu pražského.[1])

Všechny poměry vzrostly, jako vzrostla malá užší Bohemia Kosmova mezi Labem, Vltavou a Mží ve velké Čechy; nejedná se o spor sedláků o mez, nýbrž o hádku magnátů o nějaká panství. Železný stůl je zde důležitý pro poznání vyvoleného knížete, jehož jméno Libuše poslům neřekla jako u dřívějších; výprava se děje výslovně z Vyšehradu; jako důvod, proč se mají chovati lýkové střevíce, praví Přemysl jako u Marignoly, že mají potomci, aby nezhrdli, se upomínati, z jaké nízkosti byl na trůn povolán.

Úplně dle Pulkavy řídil se ve své kronice Aeneas Silvius (r. 1458), jenom jména starších dcer četl špatně, nazývá je Brela a Therba čili Therbiza. Dubravius, který r. 1552 vydal kroniku svou a ještě více než ostatní dějepisci 16. století je závislý na Aeneáši, opravil jména zase v Bela a Tetcha dle Pulkavy a motiv u Pulkavy nadhozený o velkém sběhu pomoc hledajících na Tetině a Bílině rozvedl takto: Všechny tři dcery byly věštkami, ale starší vystavěly si hrady své z peněz, které obdržely za věštby a rady, neboť nic zadarmo neučinily. Libuše jest nezištnější a štědřejší než ony a proto po smrti otcově stane se vládkyní. Přemysl praví poslům, že ho měli nechat doorati pole, pak by nebyl rod jeho vymřel. Přemysl má ostatně jenom jméno knížete, vlastně vládne Libuše.

[1]) O tomto vzrůstu významu Vyšehradu a příčinách jeho jednal Lippert v Mitth. d. V. f. G. d. Dtsch. in Böhmen: XXXII, 213.: Die Wischehradfrage.

Takových rysů povahopisných nenalezl Dubravius u svého nejbližšího předchůdce, Hájka, který celý děj rozdělil na určitá léta a obohatil jej zprávami o založení různých hradů a o počátcích šlechtických rodů. U Hájka není jako u Kosmy líčeno vznikání zákonů a řádů: už Čech je vévodou, Krok není soudcem bez pečeti, nýbrž je ustanoven r. 653 Čechem, r. 670 je zvolen nástupcem vévodovým a nastolen jeho holí a čepicí; jeho žena, věštkyně jako u Marignoly, slula Boržena. Krok r. 678 vystavěl hrad Budeč, který pak obýval, ale r. 682 stavěl nový hrad, jemuž dle hradu v staré vlasti charvátské dáno později jméno Psáry; když zemřel r. 709, slyšíme, že mu tři dcery porodila žena Niva, Kaša, jak se Kazi teď jmenuje, nejen léčila, nýbrž dle Kosmy též hádala. Tetka učila lid sprostný, z něhož někteří ohni, jiní dříví, jiní hvězdám a někteří kameni se klaněli, aby bohům lesním atd. oběti činili; r. 710 nejmladší Libuše dostala Psáry, jež r. 712 přezvala na Libín, jako Kaša a Tetka měly hrady Kašín a Tetín.

R. 714 nalezli Druhan a Chobol stříbro v zemi r. 715 připadla Libuši vláda nad celou zemí, Bivoj r. 716 přinesl na Libín divokou svini živou a stal se manželem Kašiným.

R. 717 slyšíme, že Libuše měla písáka Zyaka, r. 718 o Lapakovi, synu Bazakovu, bratru Kroka, manželu hadačky Zvratky, muži nad jiné opatrném ale kulhavém, r. 720 ustanoví si Libuše radu mužů, jež nazve zemany, ale někteří je nazývali vladykami.

R. 721 Domaslav nabídl Libuši sto krav a tři sta volů, aby se stala jeho ženou, ona odpověděla, že si

má vzíti sedláka vorného, r. 722 udála se osudná hádka a sice mezi Rozhoněm Kalovým a Milovcem Předslavovým o mez v Chuchli, roku 723 založena Praha.

Při tomto množství zpráv není Hájkovi obtížno spojiti tradice všechny, ač se přidržuje hlavně Kosmy; i Pulkavova Biela snadno nalezne místo u něho. Byela, zakladatelka Bíliny, je prostě dcerou Kašinou; Hájek totiž, oproti staré pověsti, jíž dcery Krokovy jsou patrně panny, s kteréžto výše i Libuše jen nucena sestupuje, štědře namluvil jim ženichy; i Tetka, dle Kosmy výslovně expers maris, stane se r. 732 chotí Slavoše, syna Vodbojova.

Kronika Hájkova byla r. 1596 Janem Sandlem, notářem Kadaňským, přeložena věrně do německého jazyka; tento překlad rozšířil se mnohem více než originál, řada vydání to dosvědčuje; ještě r. 1697 byl znovu tištěn. Vše, co Hájek napsal o dějinách českých, stalo se takto majetkem celého Německa, a zvláště pověst poznávala cizina skoro výhradně tímto vypravováním. Učeným byl pramenem Aeneas Silvius s Dubraviem, jichž historie bývaly tištěny spolu. Co v Čechách dále na pověsti se měnilo a tvořilo — na př. praví-li Veleslavín v Historickém kalendáři z r. 1590, že Libuše se znala s Přemyslem už z Budče, praví-li Balbín, že Přemysl měl tři řeky v erbu, má-li něco nového Paprocký, z toho skoro nic již nepůsobilo na německé spisovatele, a můžeme toho zde nedbati, když jsme sledovali pověst, jak nabyla svého konečného tvaru a jak ve dvou současných skoro, ale velice různých versích přešla v majetek literatury krásné.

Jako nejstarší poetické zpracování pověsti cizím jazykem naznačil H. Jireček[1]) Lopeovo drama »Král Bamba«, ale přesného důkazu, že motiv povolání od pluhu k vládě nebyl již v předlohách Lopeových, v dílech Valerio de la Historias a Cronica general, Jireček neprovedl. Blíže se předmětu této knihy dotýká Keplerův proslavený sen z r. 1608; básník v sen upadne, když četl v kronice o věštce Libuši. Dílo je sice psáno latinsky, ale pochází přece od Němce, a největší duch doby své zároveň první uvedl postavu Libuše opět v dílo poetické. Postavu její, nikoli pověst[2]).

Libuše i se svými sestrami vystupuje pak v epopeji *Der Habspurgische Ottobert* od rakouského barona Hohberga[3]) (1664). Ottobert, praotec rodu habsburského, jest Meroveovec, vypuzený z vlastní země. V Hamburku slyší o hrůzách vpádů tatarských a obrací se do Čech, kde válka zuří nejvíce; nazývají ho černým rytířem, koná divy udatnosti a stane se nejen vrchním velitelem vojska českého, nýbrž i předmětem lásky kněžny Lybussa a obou princezen, sester jejích; princezny žádají pomoci čarodějky (nejsou tedy samy čarodějkami), ale marně. Všude se šíří pověst, že Ottobert bude chotěm Libušiným, tak že milenka jeho Ruremunde se vypraví do Čech a bojuje v táboře Tatarů proti němu. Po velkém vítězství křesťanů nad Tatary Ottobert (který se svými Čechy se účastnil boje) osvobodí Ruremundu a stane se jejím chotěm.

---

[1]) Osvěta 20, 579.

[2]) Johannis Kepleri somnium vydal jeho syn r. 1634.

[3]) Srv. Das deutsche Epos des XVII Jahrhunderts von Dr Emil Stern v programu německé realky budějovické 1895 a 1896.

Touže skoro dobou hráno už také drama o Libuši; r. 1666 pověstný ředitel J. Velten [1]) hrál v Drážďanech Comedie von der Libussa; skládala se ze dvou částí, z nichž první sahala až k smrti Libušině, druhá obsahovala válku dívčí; pramenem byl mu asi Hájek.

Románu 17. století se dovolává povídka Libusza, Herzogin von Böhmen, ale není nalezen; nejstaršími zachovanými díly poetickými o Libuši a založení Prahy, která Němci poznali, zůstanou tedy opery italské, o nichž máme zprávy ze začátku století osmnáctého. Hned r. 1703 nebo 1704 provozována v Praze od Sartoria Bernardiova opera »La Libussa«, v níž mimo královnu Libussu vystoupil kníže Markomanů Pribislao (mělo býti Primislao), později pastýř s přijatým jménem Dorindo; Rosalbo, general Libušin, a Fernando, kapitán gardy její, pak Flerida, která kolísá ve své lásce mezi oběma. Obsah, jak jej udává Teuber[2]), ukazuje, že librettistovi utkvěla jediná situace z celé pověsti: povolání knížete od železného stolu; Pribislav, který musil před zlým Rosalbem uprchnouti, je koněm Libušiným označen za krále, když právě obědvá na převráceném pluhu svém; ostatně autor nakládal s pověstí suverenně volně.

R. 1734 principál Denzio na divadle Sporckově provedl opět Libuši nebo vlastně založení Prahy svou operou »Praga nascente di Libussa e Primislao«, kde vystupovali mimo Libuši a Přemysla (tenkráte pouze vévodu) též Ctirad a Vlasta, ale mimo ně též

[1]) Carl Heine, Johannes Velten, Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Theaters im XVII. Jahrhunderte. Halle 1888. str. 28.

[2]) Geschichte des Prager Theaters I, 42.

cizozemský kníže Gustavo, jeho panoše Lesbino a Chlodomír, zamilovaný do Libuše, tak že i toto zpracování bylo asi dosti volné. Opera se látkou svou tak zamlouvala, že Denzio mohl jí nahraditi velký schodek, který utrpěl za svého ředitelování.[1])

S italskými operami a specielně s první z nich souvisí nejspíše německé drama, rukopisně zachované[2]) a pocházející asi z prvních roků století osmnáctého, buď že je pouhým německým překladem italského textu operního anebo přepracováno z něho v drama. Také tento text z celé pověsti Libušiny nepodržel nic než železný stůl, který mu dal název; ani kůň Libušin se nezachoval jako v opeře Bernardiově, ba i Libuše zmizela.

Děj pětiaktového toho dramatu Der eiserne Tisch jest asi tento: Orismanna, královna česká, vrací se v slavném průvodu z vítězné války s Vendy; dle zvyku starého má býti bohům obětována panna, a ukrutná Orismanna určí k tomu osudu zajatou Hedregundis, dceru krále vendského. Sigislao, princ český, ujímá se zajatkyně, ale teprv věštba bohů ji dovede uchránit smrti, ne však potupného otroctví.

V 2. jednání zvěstoval mrtvý otec jeho Sigislaovi, že byl zavražděn od Odoarda, milce Orismannina (Hamlet!), Sigislao vyznává si lásku s Hedregundis, při čemž naslouchá Orismanna. Když jí vyčítá vraždu, posílá ho do svého pokoje, kde se chce ospravedlnit, ve skutečnosti však má tam padnouti do pasti, kde zahy-

[1]) Teuber l. c. 144.

[2]) Na rukopis upozornil Grigorovitza ve svém spise Libussa in der deutschen Litteratur, Berlin 1901, sám jej však dle všeho nedovedl přečísti; obsah je udán dosti chybně.

nulo už tolik milců královniných. Skutečně padne do jámy, ale vyleze zase a uprchne v šatě selském, zatím co Orismanna svolá soud a dá Hedregundis odsoudit, aby jedem byla připravena o rozum a pak vyhnána.

V třetím jednání přichází šílená Hedregundis mezi cikány, jejichž matka, kouzelnice Saga, ji vyléčí; Sigislao hladov žebrá u sedláka Hedwann a stává se jeho pacholkem. Sedláci s Hedregundis, teď Hyazintha zvanou, ubytují se u téhož sedláka, a Saga zvěstuje Sigislaovi království.

Orismanna chce svého Odoarda povýšit na krále, ale velekněz Protopan jí vysvětluje, že Čechy nejsou říší dědičnou; má se optat orakula, které zvěstuje, že bude vládnouti sedlák a s ním cikánka. Rozhněvaná Orismanna tne po bůžku a propadá se do půli těla; a když se vyzná ze svých vražd, propadne se zcela Salamiro, místodržitel, dá Odoarda zatknout, a orakul zvěstuje znovu:

Der auf ein eisernen Tisch mit Schweiss sein Brod wird essen,
Dem soll die güldne Kron von uns sein zugemessen.

Vydají se hledat takového muže různými směry k vendské, gotské, hunské hranici. Ve čtvrtém jednání Odoardo polepší se, je puštěn z vězení, a dojde k Sigislaovi (jenž nepoznán se ucházel o lásku Hedregundy, domnělé cikánky, které rovněž nepoznává) a vyznává se mu ze všeho, nepoznávaje ho. Sigislao obědvá pak na železném stole a přijímá vyslance, jichž věrnost hned zkoumá, hraje si na tyrana. Cikány a Odoarda dá zatknout.

V pátém jednání chce vyplnit vůli bohů a vzíti si cikánku, obstojí-li ve zkoušce ctnosti; nutí ji sliby a hrozbami, aby se stala královou milostnicí, což ovšem odmítá, a stala by se královnou, i kdyby nepoznali v ní domněle mrtvou Hedregundis. Odoardovi král odpouští, věrné odmění.

Drama, které se tu nazývá Der eiserne Tisch, s týmž názvem bylo provozováno v Norimberce[1]) na počátku osmnáctého století, a pod jménem Der verirrte Liebesstand oder der durchlauchtige Bauer hrála je německá herecká společnost Dennerova před rokem 1711 v Ribe v Dánsku[2]); zachoval se divadelní lístek tohoto představení, na němž udán podrobně celý jeho obsah. Na tomto programu mají jména koncovky latinské místo italských, přece vydavatel jeho domníval se, že original náleží asi literatuře italské.

Z tohoto dramatu italského ze století sedmnáctého pocházela by jednak opera Sartoriova, jednak Hauptaction německých kočovných herců.

Mimo motiv železného stolu a pouhou koncovku jména — islao, je zde ještě jeden motiv, který divno dosti souvisí s pověstí Libušinou. Je to motiv o královně, která vraždí své milence, motiv velmi starý, který zpracoval už německý mistr pěvec z 15. století Martin Schleich[3]). Co se zde vypravuje o vilné královně fran-

---

[1]) Jahrbuch der Shakespearegesellschaft XIX, 149.

[2]) Paludan, Deutsche Wandertruppen in Dänemark. Zeitsch. f. deutsche Philologie 25, 322 a nn.

[3]) Ein hübsch lied von der Königin von Franckreych und von irer falschen bulschafft, wie sie neun studenten umb ir leben bracht. Bibliothek d. lit. Ver. Stuttgart 12, 226; Roethe v Allg. Dtsche. Biographie 30, 397; Gödeke, Grundriss I², 317.

couzské, že milenci její klamnou podlahou padali do vody, co vypravuje »česká« královna Orismanna o Menschenfalle ve svém pokoji, to stalo se — vlivem našeho dramatu? — skutečnou lidovou pověstí, lokalisovanou na vyšehradské skále v tak zvané lázni Libušině. Pověst později přešla též do literatury.

Malou básničku, pouhý epigram, o Přemyslovi čteme pod titulním obrazem Gudova Českého státu[1]). Jako celé dílo se zakládá na Balbínovi a podle něho na str. 14 a 15 vykládá, že sice někteří chtí míti z Přemysla sprostého sedláka a z Libuše čarodějku, ale víme prý dobře, že byl dobrým šlechticem, třeba chodil za pluhem, a že byl ve škole budečské vychován spolu s královskými princeznami; tak i básník náš praví:

Verstand geht über Glück, Libussen weisses Pferd
Macht, dass zum Herzog ich von Böhmen ward erhoben;
Doch macht es nicht das Ross, die Liebe macht mich wert,
Wer wollte nicht hinfort Verstand und Liebe loben!

Do klassické poesie německé uvedena pověst v poslední čtvrti století osmnáctého mocným iniciatorem Herdrem. Když sbíral svoje písně lidové, na jichž význam a krásu první v Německu důrazně poukázal, tu básník, který už v mládí svém poznal Rusko a viděl v něm zemi tak nadějnou, který o pět let později napsal své Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, jež v dějinách Slovanstva tvoří epochu, Slovanů zanedbávati nemínil. Kde mu poskytly látku existující sbírky,

---

[1]) H. L. Gude, Staat von Böhmen, Halle 1707; obraz viz u Zíbrta, Světozor 1898, 34 a Č. Lid VII, 240.

tam ji využitkoval, jako v písních Morlaků (Srbů) nebo Srbů lužických, jako užil dainos litevských, slavených už Lessingem. Takových pramenů pro blízké Čechy ovšem neměl, ale byla tu kronika Hájkova se svými románovitými povídkami, které Herdra, původce věty, že poesie je mateřským jazykem lidstva, přivedly na myšlenku, že vznikly z epických písní lidových. Lehce se rozhodl, aby mezeru vyplnil, aby píseň rekonstruoval, snáze, než aby se byl obrátil o zprávy do Čech, tehda ještě čínskou zdí obehnaných a stojících mimo duševní styk s Německem. Vzor formy poskytly písně »morlacké«, desetislabičný verš, jehož přísnosti co do caesury Herder ovšem nepoznal; nejkrásnější z nich, Goethem (z italštiny) přeložená Asanaganica poskytla svou antithesou vzor pro řečnickou otázku:

Wer ist jene, die auf grüner Heide
Sitzt in Mitte von zwölf edlen Herren?
Ist Libussa, ist des weisen Kroko
Weise Tochter, Böhmenlandes Fürstin.

Tak začíná báseň nazvaná Die Fürstentafel, což znamená železný stůl Přemyslův.[1])

Krátce balladicky vypravován děj, jak Rozhon (Rotzan u básníka) Libuši potupil, bajky Libušiny shrnuty v slova, že dostanou muže, supa místo holubice. Za to básník nám soucitně dává nahlédnouti v city Libušiny, které před množstvím skrývala; časně

[1]) V rukopise Herdrově stálo původně Die eiserne Fürstentafel; v Poetisches Vaterlandsbuch. Herausgegeben von Franz Dušánek, Chrudim 1895 na str. 219, kde báseň je otištěna, nápis směle změněn v Přemysl.

z rána kráčí na horu k bohyni Klimba zvané, které dle slov Hájkových k r. 712 ne sice Libuše ale Tetka velkou poctivost činila, vystupujíc k ní na skálu na hoře blízké Tetínu. Bohyně zjeví jí věštbou, kde její bílý kůň nalezne knížete, jak obědvá při železném stole, a velí jí, aby spěchala. Básník tedy ví, co se dělo v osudné noci, o jejíž událostech Kosmas přiznal svou nevědomost.

Libuše opakuje doslovně rozkaz bohyně i s osudným dodatkem, aby spěchali; a Přemysl marně se snaží doorat, aby nebyl nikdy hlad v zemi, teď jsou býci ve skále, o níž Herder ani detail se shnilou vodou vytékající z ní nevynechal. Z Přemysla mluví vznešená, nadlidská moudrost, tak že se zdá bohem průvodcům svým; vjíždí na hrad Libušin, vzav s sebou i střevíce lýkové:

Und die Schuhe blieben Angedenken,
Und die Pflugschar säumte nicht, so lange
Primislaus und Libussa lebten.

Ale nezůstalo při tom a dle představy básníkovy lid jen s bolestí a touhou vzpomíná svého knížete-oráče, jehož rod vymřel:

Weh, ach Weh, die Ruthe ist verdorret,
Und die armen Schuhe sind gestohlen,
Und der Eisentisch ist güldne Tafel.

Byl-li v posmrtném vydání těchto písní[1]) k básni naší připojen Der Fürstenstein, nesprávně ozna-

[1]) Poprvé vyšla »Die Fürstentafel. Eine böhmische Geschichte« ve Volkslieder, nebst untermischten andern Stücken. Zweiter Theil na str. 172 jako č. 30 knihy druhé. V seznamu

čený jako Deutsche Sage, s líčením obřadu při nastolení korutanského knížete, tož spojeny zde věci skutečně souvislé; také třetí, báseň o Horymírovi, o níž bude řeč v jiné souvislosti, uvedena ve spojení s naší balladou: Horymírův Šemík je kůň Libušin, který kdysi vyhledal Přemysla a na němž Libuše podnes navštěvuje dítky své.

Téhož roku jako toto poetické zpracování, které v dobách pozdějších pověst tolik popularisovalo, vyšlo již také první drama o Libuši.

Autorem jeho byl Guolfinger, Ritter von Steinsberg, mladý šlechtic, o jehož životě bohužel máme tak kusé zprávy, jako by byl náležel obskurnímu nějakému rodu; byl dle předmluvy r. 1779 něco přes 20 roků stár, dle Wurzbacha byl asi synem pražského okresního lesmistra rytíře Steinsberga, a dle některých narážek studoval práva. Napsal nejprve dvoudílné drama Jemelian Pugatschew, pak když počínala válka o bavorské dědictví, za čtrnáct dní truchlohru pro vojáky a vlastence Treuberg, která s velkým úspěchem, jejž básník skromně připisuje umění herců Brunianových, byla v Praze provozována. Třetí drama, Libusse, první, které dal vytisknouti,[1]) nebyl by napsal, kdyby

---

udána jako pramen: Hájkova kronika hned na začátku; v novém vydání z r. 1807, které J. Müller uspořádal a Herdrova choť nazvala Stimmen der Völker, položena báseň do knihy páté Deutsche Lieder jako č. 32. Také Herder v úvodě k zamýšlené sbírce r. 1774 (Suphanovo vydání sv. 25, 9) počítal písně Čechů a Srbů lužických k německým, právě jako písně Švýcarů, Bavorů, Sasů, Westphalů atd.

[1]) Libusse, Herzogin in Böhmen, ein Schauspiel. Von Ritter Steinsberg, Prag, Brünn und Olmütz 1779.

nebyl chtěl viděti pí. Scholzovou v hlavní úloze svého dramatu; přísahá, že není možné lépe hráti Lady Macbethovu, Elfriedu (Bertuchovu), Julii Capuletovu, než ona je hraje; skvostné přiznání, které nám vysvětluje mnohé zvláštnosti této Libuše, která má býti nyjící Julií, somnambulní Macbethkou a šílenou Elfriedou zároveň.

V čelo svého dramatu postavil autor citát z Goethovy satiry Götter Helden und Wieland, vyslovující nezměrné opovržení k talentu, divadelní hru tak řídit a zaokrouhlit, aby se dala hrát; básník i jinak jeví se žákem směru, který od šesti let byl v Německu moderní a měl své mistry v Goethovi Klingrovi, Lenzovi, Wagnerovi, Leisewitzovi: směru Sturm und Drang; od nich naučil se karakteru jako jeho Domaslav, od nich svým dvojitým pomlčkám kterými se drama hemží; těmi se tenkráte naznačovala geniálnost jako teď trojitými tečkami. Přímo z Goethova Götze je zoufalství Damoslavovo, že ho zradili jeho pacholci, s nimiž se sdílel o poslední sousto; nebo čiperný, po činech toužící hoch, s nímž Přemysl u pluhu rozmlouvá. (Georg Götzův.)

Domaslav, nebo jak Steinsberg píše Damoslav, jest vladykou, Přemysl zemanem, to má asi naznačovati vyšší a nižší šlechtu, níže než na zemana svého hrdinu přes všechnu osvícenost svou sníižiti nechce, »víme, vzdor Hájkovi, že nebyl z luzy«, praví v poznámce k seznamu osob. Jinak Hájek jest pramenem básníkovým nejen proto, co chtěl čerpat ze zevní historie, nýbrž i pro poznání kulturního stavu Čechů dávných; bohové Mero a Radama pocházejí odtud, avšak mladý básník dal starým Čechům mluvit o Babyloně a zmatku jazyků,

o Augustovi římském, o Phalarisovi, a jiných věcech, které i jeho vrstevníkům patrně byly nápadny, neboť v druhém vydání jsou vesměs opraveny.[1])

Libusse (autor jest skoro jediný, který jménu dal správný český tvar) jest pojata se stanoviska krajně racionalistického, které se v Rakousku ještě dobře snášelo s moderností: vystoupí a osloví bouři, aby už odešla, čímž hrdý Damoslav je tak spleten, že nepronese své žádosti o její ruku a odejde. Když se shromáždí lid, Libuše »affektuje extasi«, ba »padne ve mdloby, tvářic se, že je v extasi prorocké«, při čemž se jednomu z přítomných zdá, že vidí bílé duchy se zlatými křídly. Libuše probouzí se a vypravuje o bílém bohu se zlatými křídly, načež lid zvolá, že jeden z nich ho viděl. V podobné přetvářce věští krátce, že jejich vévoda Přemysl oře ve vesnici Libici. Jinak jest však ženou velmi nervósní, ba hysterickou, která vystupuje laskavě a dotěrně vůči Přemyslovi, hrdě vůči Damoslavovi; když se setká s odporem, rozplývá se v slzách, chce si krájet maso z těla, aby nasytila vrahy své, vrhá se mezi bojovníky, zvolá, že chce umřít, ba, když hrozí nebezpečí i Přemyslovi, sešílí a obchází jako Macbethka, v jedné ruce svíci, v druhé ruce meč, vše, jakoby drama jenom mělo sloužit herečce, aby mohla užiti silných prostředků; teprve, když Přemysl jest nastolen v hrobce Krokově, cítí se vyléčenou.

V zemi vládne anarchie, která však je podivným

[1]) Toto druhé opravené vydání, jehož jsem neznal r. 1839, kdy jsem uvedl v Athenaeu ukázky slohu Steinsbergova, vyšlo v sbírce Ritters von Steinsberg Schauspiele. Erstes Bändchen Prag 1781, v něm na druhém místě: Libusse, Verbesserte Auflage. Obojí vydání jest v knihovně musea království českého.

způsobem upravena, lid má jakýsi druh představených, s p r ä c h e r, jejichž vzorem byli snad tribunové Shakespearovi. Libuše na radu Přemyslovu líčí lidu hrozné následky anarchie a vybízí jej, aby zvolil vévodu, ba navrhuje jim dokonce starého Slavikona, kterého si získala, darujíc mu K o l i n n a L a b i. Výsledek se dostaví, Libuše je zvolena, ale pak jí nastane boj s Damoslavem, jehož žádost za svou ruku odmítla, a s jeho spojencem Rozhonem. Přemysl mešká skoro pořád při dvoře, a jak se sejdou spiklenci, hned je tu Přemysl a buď je zatkne, aby jim Libuše mohla odpustit, nebo se s nimi pustí v boj. Damoslav není šťasten ve volbě svých spojenců; Tetka, která, aby byla sama vévodkyní, málem namíchala Libuši jedu, brzo lituje a je tak věrná jako druhá sestra, jiż básník nazývá domáckým jménem Katcza (v druhém vydání Kaffa). Podobně Rozhon, když slyšel laskavá slova Libušina o sobě, položí jí k nohám meč, jímž ji chtěl zavraždit, a stane se nejhorším odpůrcem Damoslavovým, jehož chce ke konci dramatu, když mu Libuše opět odpustila, donutit, aby aspoň odprosil. Ale Damoslav mlčky se probodne.

Dílo Steinsbergovo je plno naivností v každém ohledu, je však dílem poctivé mladické snahy muže nikoli obyčejného, třeba že nikoli skutečného básníka.

Že se mohla předvésti českému obecenstvu 18. století tato Libuše, hysterická, slabošská, podvodně věštící. (jako tříaktové drama v přepracování Tandlerově), že drama dokonce se líbilo a bylo oblíbenou hrou repertoirní, to patří k četným podivnostem, k jichž porozumění jsme dosud nedospěli. O provozování německého originalu nemáme zpráv; co o tom vypravuje

Wurzbach, je nedorozumění a vztahuje se vlastně na drama Treuberg, později Der Patriotismus nazvané; v úvodě k druhému vydání, v němž ujišťuje, že na anachronismy v dramatě ho neupozornil nikdo než on sám, vypravuje Steinsberg o kritikách Libuše, ale nezmiňuje se o provedení jejím, což by asi byl učinil, kdyby se jeho přání, vyslovené v předmluvě prvního vydání, bylo vyplnilo.

Nedlouho po Steinsbergovi vypravoval historii o Libuši svým způsobem Musaeus,[1] první obnovitel starých lidových pohádek v Německu, třeba že je tónem vypravování svého přiblížil nemírně oblíbeným pohádkám o vílách, které z Francie se šířily po Německu. Že mezi své německé pohádky pojal také Libuši, nebudeme mu míti příliš za zlé, znajíce neurčitost zeměpisně národnostních pojmů tehdejších. Svůj pramen Musäus udává přesně, byli to Aeneas Silvius a Dubravius.

V českém lese žil nárůdek víl a rusalek, které vesměs opouštěly les, když vévoda Čech přitáhl z Uherska se svými zástupy, jen jedna víla nemůže se rozloučit se svým dubem.

Krok, panoše Čechův, pase na blízku vévodovy koně, a zaběhl-li některý, víla mu zjevuje ve snu, kde ho má hledati. Jednoho večera se mu zjeví a prosí ho, aby dub její, na němž visí její život, chránil před lidmi; Krok vzdá se služby u vévody, aby se jí věnoval cele, přichází však skoro pozdě k dubu, když mlynář již pilu zasadil. Ale Krok ho zažene, a rána se dá ještě zahojiti. Víla mu nabízí odměnu za to, že

---

[1]) Volksmärchen der Deutschen. Erster bis fünfter Theil. Gotha 1782—86. Libussa ve třetím díle.

ji zachránil, a nabízí mu tři úlomky rákosu, v jednom je sláva a čest, ve druhém bohatství, v třetím štěstí lásky.

Moudrý Krok místo všeho přeje si, aby směl se těšit stykům s ní a učit se její moudrosti. Víla svolí a daruje mu úlomky rákosu k tomu; setkává se pak s Krokem každý večer a čím více smysly a city Krokovy učením jejím se zjemní, tím nabývá víla hmotnějších tvarů a vřelosti, až Krok získá štěstí lásky, které mu bylo slíbeno, a víla mu porodí trojčata, která za týden již běhají jako koroptve; otec je nazve Bela, Therba a Libussa. Krok zatím moudrými radami, které udílí — umí zloděje nalézat neklamným sítem atd. — získá též slávu a čest, a když naučil lid ryžovat zlato z Labe, také bohatství, tedy vše, co mu víla nabídla.

Ale nemůže jí chránit proti živlům jako proti lidem, blesk rozpoltí dub a víla s ním zahyne, dcery vyrostou, Bela se stane Medeou svou znalostí rostlin, Therba vymýšlí zaříkání jako Circe (přirovnání jsou z Dubravia, který provedl myšlénku Kosmovu), sestry však, jako u Dubravia stálo, jehož autor cituje, nic nečiní zadarmo a vystavějí si pyšné hrady.

Starý rytíř byl mocným sousedem vyhnán ze statku a žije u rolníka pohostinného sám jako rolník; syna dychtícího po pomstě posílá k dcerám Krokovým (Krok sám právě odjel do Polska), aby se poradil, má-li užiti násilí. U starších sester není mladík ani předpuštěn, že nenese darů; s Libuší se však setká na honu a ona, která si ho zamiluje, dá mu radu, aby se klidně choval, k tomu dva býky a lísku: když líska rozkvete, padne naň dar věštby.

Krok umřel a byl pochován v rakvi zhotovené ze dříví dubu ženy své. Lid chce voliti jednu z jeho dcer, ale nikdo nechce starších sester a nejmladší volit se bojí, až dva nápadníci Libušini, Wladomír a Mizisla, odváží se rozhodného činu a způsobí zvolení Libuše. Pak ovšem myslí, že si ji zasloužili, a když jich nevyslyší, jdou na své statky a škodí chudším sousedům. Ti na ně žalují, nejmenujíce jich, a Libuše dá činnosti jejich lepší úkol, pošle je proti Srbovi Zornebock, o kteréžto válce bylo už vypravováno v Bücher der Chronica der drei Schwestern v prvním díle báchorek Musäových.

Vítězům daruje Libuše červené jablko, aby se přátelsky o ně rozdělili, ale nerozřezali ho. Dají jablko před sebou nositi na štítě a nerozešli by se, kdyby se jim nenahodil pastýř, jemuž věc předložili (snad proto, že i bohyně si vybrali pastýře rozhodčím); on však myslí, že jablko krvavě červené vyrostlo na stromě nesvornosti, a že má způsobiti hádky mezi nimi. Tu darují mu jablko, neboť ovoce sporu patří soudci. A pastýř je klidně sní. Rozezlení hrdinové brojí pak proti vládě ženské a marně brání Libuše své panenství všemi svými parabolami. Vladomír a Mizisla míní již, že zvítězili, ale Libuše prohlašuje, že chce náležeti tomu z nich, který se moudrostí svou zmocnil nedělitelného jablka celého. Tu Vladomír zvolá, že hádanky mudrcovy jsou pošetilcům, co ořech bezzubému.

Libuše druhého dne vysloví věštbu o koni a železném stole, čímž si posli velice lámou hlavu; Přemysl nejprve myslí, že žertují, pak zasadí lísku a skutečně padne naň duch věštby, jak mu bylo kdysi řečeno: Kdyby byl mohl doorati, Čechy by byly zůstaly

samostatnou říší na věky, ale takto budou náležeti sousedovi, »až vzejde syn bohů, který bude přítelem oráčovým a zbaví jej pout otrockých, pak potomstvo bude žehnat svému osudu. Neboť on zašlápne saň pověry, vztáhne ruku proti rostoucímu měsíci, strhne ho s oblak a sám pak dobročinnou hvězdou bude zářit světu«.

Po této věštbě o době básníka samého, o Josefu II. a jeho válce turecké (nebo je měsícem papež?), vyslanci hledí na Přemysla jako na boha. Na »Vizegrad« Libuše právě natrhala sliv do košíčku a po hostině dává hádat, kolik je tu sliv (jednoduchou rovnicí); jediný Přemysl uhodne, a Vladomír a Mizisla obdrží prázdný košíček, odtud prý pochází výraz, že někdo dostal košem.

Přemysl jako u Dubravia je vévodou jen dle jména a je pravým vzorem poslušného manžela, ale dvůr jeho je velmi skvělý a nedostačuje pro množství lidu, tak že Libuše káže stavěti město tam kde naleznou člověka, jenž v poledne nejmoudřeji užívá svých zubů. Když potkali tesaře, jenž užívá pilně zubů pily své, aby udělal práh, založí na tom místě město Prahu.

Vypravování Musäovo nejen se velmi rozšířilo v oblíbené a nesčetněkrát vydané knize jeho, nýbrž bylo — jako i jiné jeho pohádky — tištěno často zvláště jako prostonárodní kniha pro lid. Tyto knihy jsou buď holým otiskem pohádky původní, třeba že titul její zamlčují[1]), anebo dopouštějí se různých změn a volností. Tak povídka, vyšlá asi po r. 1840

---

[1]) Libussa oder das Mahl auf dem eisernen Tische. Leitomischl 1845.

ve Frankfurtě n./O. a v Berlíně [1]), rozšiřuje kde jen možná, text všemi možnými i nemožnými přídavky. Mladí manželé Krok a víla mají hosta krále elfů, Oberona, a víla mu vypravuje, jak se bála o les svůj, kterého Oberon neviděl pro stromy, jež tam scházely!

Podobně »vtipně« se naráží na Beckerovu píseň o Rýně, když víla slyšela zpěv »Sie sollen ihn nicht haben den Böhmer Eichenwald«, rodina se po berlínsku jmenuje »die Familie Krakus.« — Při vypravování o rovnicích autor udává poučně ještě několik příkladů podobných počtů.

Jako vlasteneckou povídku zpracoval báchorku Musäovu Moravan Kneyssel[2]). Autor opravuje jména, jak ukazuje hned titul: z Wladomira a Mizisly je Vladimír a Mečisla; kde jen možno, je vsunut Vyšehrad; text je velice zkomolen, tři dary víly jsou (patrně z ohledů pedagogických) sláva, bohatství a — moudré užívaní obou. Cizí slova a žerty Musäovy jsou vymýceny. Sem patří bezpečně též knížka, vydaná v Budapešti.[3])

Žádnému z těchto přepracovatelů se nepodařilo vyloupnouti z Musäovy Libuše roztomilou pohádku, jež přes všechnu copatou manýru vypravování vězí

[1]) Libussa, die schöne Elfentochter und ehemalige Herzogin von Böhmen. Eine abenteuerliche Geschichte aus der Heidenzeit. Frankfurt a/Oder u. Berlin.

[2]) Libusse, oder die Wahl des ersten böhmischen Herzogs am eisernen Tische. Eine vaterländische Erzählung, neu bearbeitet nach einer alten Volkssage v. Mathias Kneyssel. Znaim 1838.

[3]) Libussa oder Geschichte von den Elfentöchtern u. der Entstehung der Stadt Prag. Höchst unterhaltende u. sehr lehrreiche Geschichte, Pest.

v jeho novelce, která je prvním pokusem užiti slov kronistů k volně vynalezené povídce a přesazení jí zcela v určité prostředí, a sice báchorkové, v němž zázraky a věštby jsou tak vhod, jako byly na překážku osvětářskému dramatikovi.

Ale tato zpracování způsobila, že pověst o Libuši se stala mezi Němci velice populární, ba je to jistě vlivem jejich, že zlidověla úplně v cípu pruského Slezska, kde vesnice Trenkau, Kittelwitz a Königsdorf odvozují svá jména odtud, že tam kůň Libušin pil, stál v konírně a došel k novému králi.[1]) Vysvětlovat toto lokalisování starou tradicí od českých předků tamních Němců jest absurdní.

Zcela jiné je prostředí románu Libusza, Herzogin von Böhmen, eine Geschichte aus den Ritterzeiten, který vyšel v Lipsku r. 1791. Spisovatel cituje sice za historický pramen Hájka, ale není stopy, že by jej byl četl. Citát z Moréri Grand dictionnaire historique, že Libuše »choisit pour époux un laboureur nommé Primyslas ou Przemysl, homme de conduite et de bon sens«, dostačil pro to, co čerpal autor z historie, až nazbyt, neboť jeho Primislav není ani laboureur, je to hrdina, který umí bojovat, zachránil Libuši na honě a umí také malovat a získal si jako malíř pod jménem Lynský přátelství královice polského. Z ctižádosti škaredé ale chytré Theky, která otráví blbou Belu, strojí úklady i Libuši a kuje pikle se sousedními knížaty, až je nucena sama se otrávit, a z tajné lásky Libušiny k jejímu ochránci vzejde děj plný zápletek, soubojů a intrik.

---

[1]) Český Lid VI., 137 (Tomek v Lumíru VI., 256, r. 1856).

Že by autor byl užil románu sedmnáctého století, jak tvrdí, těžko uvěřiti, v oné době příliš často autoři historií ne dosti moderních užili takové omluvy; jistě však vpravil jména Kroka, jeho dcer a Přemysla v pásmo děje, který s nimi má tak málo co činit jako oni sami s dobou rytířskou, do níž anachronisticky jsou přesunuti.

Přesněji hleděl ráz doby zachovati Albrecht v uvedeném již románě Die Töchter Kroks z r. 1792, přesněji se také držel Hájka, tak že vlastně jen hleděl vyplniti mezery ve vypravování jeho. Albrecht počíná vypravování o sestrách dlouhou historií jejich vychování.[1]) — Starší Kaša, která záhy ovdověla, věnuje se zcela vychování své jmenovkyně a cestuje s ní po celé zemi ke všem moudrým ženám, které dovedly hledat ztracené věci a znaly byliny a jejich moc, až konečně mladá Kaša překoná samu Medeu. Starší Tetka, ač je provdána, cestuje s mladší ke všem místům, kde se obětuje bohům; tak se dostanou jednoho dne k sloupu, na němž vidí oko, z něhož vycházejí paprsky. Tetka je hluboce dojata tímto znamením (zednářským, jak asi čtenáři Albrechtovi uhodli). U sloupu žije starý poustevník (v němž Tetka starší poznává svého děda Swalato) a vypravuje jim, že se zde stýká s duchem Elihu zvaným, který ho naučil onomu znaku. Swalato záhy zemře, sloup zmizí, ale mladší Tetka dědí obcování s duchem Elihu. Třetí, Libussa, vyrůstá u matky Nivy, a naslouchajíc hovorům Krokovým učí se spravovati zemi.

Pěstounky a Niva samy záhy zemrou a sestry

---

[1]) Viz str. 5. dole.

žijí na hradě Prárech, kde již Bivoj počíná se ucházeti o Kašu; tu nalezeno jest děvčátko půlleté, kterého Libuše, vzdor námitkám sester, se ujme a vychová si je; jmenují je Vlastou.

Po smrti Krokově Tetka učí lid, jako u Hájka, aby místo stromů atd. ctil duchy v nich, a působí na duše lidské přímo, beze slov, přenášením myšlenek. Zvláštní pobožností připravují se sestry na volbu: Libuše ctí zlatou žábu, Tetka měla nové zjevení: místo svého ducha Elihu, viděla matku s dítětem na ruce, která jí zvěstovala, že ji budou zde ctíti za tři sta let; Tetka nazývá ji Klimbou a chce jí věnovati svatý háj.

Vlasta, která zatím vyrostla (poněkud rychle), chce síti nesvár mezi sestry, aby byla samotna rádkyní Libušinou; proto přiměje sestry, aby opustily dvůr. Je spojena totiž s vladykou Domaslavem, který chce sdílet s Libuší trůn; jeho pomocník jest Rophon (tak!), taktéž vladyka, mající statky u Chuchle.

Vladykové a zemané, poučuje nás Albrecht, byli vlastně v stejné důstojnosti; vladykové jsou lidé s četným dobytkem, zemané pěstují se zvláštní pilností půdu, proto také vladykové, kteří neměli celý den co dělat a v hlavě plno zbytečných nápadů, byli svářiví, zemané, kteří byli rádi, když se po úmorné práci vyspali, byli mírni a přemýšleli jen, jak zlepšiti výnos svých polí. Je velmi zajímavo, jak týž skoro názor o dvou vrstvách společenských, se vyskytne o sto let později ve vědecké literatuře (sr. str. 8.).

Vlasta se špatnou se poradila, Libuše svěří jí správu hradu a vydá se na cestu po zemi své, a tak se nedozví Vlasta o zvláštním dobrodružství. Na cestě,

vedoucí Mělnickem, jehož krása vzbuzuje největší nadšení autorovy Libuše, dojede kněžna k orajícímu zemanovi Přemyslovi, a vzplane láskou k němu. Zeman se přiznává, že je mu zvěstováno velké štěstí, o které by přišel, kdyby se oženil; štěstí ho prý potká, až bude obědvati pod nebem na železném stole; aby osudu ulehčil práci, přiznává se, když mu to Libuše radí, že obědvá denně u železného stolu, na převráceném pluhu.

Domaslav je Libuší zamítnut, a když jeho přímluvčí, Vlasta, dle rady Libušiny se mu nabídne sama za ženu, zavrhne ji tak posměšně, že vznítí její pomstu. Dle úmluvy Rophona a Domaslava je Libuše na soudě potupena. Obřady dlouze popsanými chystají se sestry, aby zvěděly vůli bohů; v háji připraví oltáře, k nimž se odebere Libuše se zlatou svou žábou, Kaša s malým kovovým hadem a Tetka s malým stříbrným obrazem bohyně Klimby. V kouzelném zrcadle vidí, že Čechy mají dostati knížete, a poznávají v něm oráče u železného stolu.

Tím končí první díl románu; v druhém Libuše velkou řečí prohlašuje, že bozi volili, ale když jmenuje jako knížete zemana Přemysla, vyrazí Domaslav v čele spiklých vladyk; Bivoj ho porani v souboji, Libuše klaní se přicházejícímu Přemyslovi, který chce vládnouti spolu s ní a býti spravedlivým soudcem. Především učí zemany novým způsobům rolnictví, které vymyslil, a Libuše prorokuje a zakládá nové město.

Autor obrací se opět k druhým sestrám; Tetka si zamilovala krásného Slavoše, a po překonání velkých obtíží je s ním zasnoubena, před tím velikou oration vybízela k uctívání boha jediného. Přemysl učiní Wrsh,

o němž dotud nebylo zmínky, svým ministrem, a Libuše prorokuje neštěstí, jež z toho vznikne.

Se zadostiučiněním konstatuje autor, že dostal všechny tři kněžny pod čepec, vypravuje o věštbě, kterou zvěstovala Libuše bohatství hor českých, a o statečném umírání Libušině. O zakončení románu bude ještě řeč níže.

Hlavním pramenem, který sleduje svědomitě, je autorovi, jak řečeno Hájek, z ostatních zpracování, soudili bychom, že Steinsbergovo drama mělo poněkud vliv na něho; spolek Domaslavův s Rozhonem, kterýžto úmyslně provokuje rozsudek Libušin, aby ji mohl potupiti a tím Domaslavovi pomohl na trůn, upomíná na tento vzor.

Kdežto však Steinsberg je racionalista bezpodmínečný a proto i svou hrdinku, má-li býti věštkyní, učiniti musil podvodnicí, stojí Albrecht již na rozhraní doby, která se holého racionalismu přesytila; na něho nepůsobily pouze objevy, kterými zázraky se vysvětlovaly přirozeně, nýbrž i zjevy, kterými se zkušenost lidská zdánlivě nebo skutečně rozšířila přes meze smyslových dojmů, jako byl mesmerismus; vidíme jeho líčením zmatek, který dobrodruzi jako Cagliostro natropili v mozku polovzdělaných lidí. Autor rád by vše, co mu podala kronika, vykládal způsobem přirozeným, ale ve vědění svém nemá pevných mezí mezi možným a nemožným. Snaží se, aby vysvětlil (domnívaje se vždy, že pravěk měl více času a vnímavosti pro zjevy psychické), jak mohla Kaša uhodnouti, kde jsou věci ztracené; Libušinu věštbu o kovech v horách českých vykládá jejím badáním o hornictví. Kaša sice zaříkávala nemoci, ale při tom tajně užila štav rostlinných;

dnes bychom spíše přisoudili léčivou moc suggesci, vyvolané zaříkáním mocné kouzelnice, než nějaké kapce šťávy z rostlin. Duch Elihu a oko na sloupě pak ukazují zřejmě k tradicím a tajemnůstkám zednářským.

Krátce po Albrechtovi nejmenovaný autor zpracoval historii Libušinu znovu v úvodě, který přibásnil k zpracování Šedivého Českých Amazonek, nazvanému Wlasta und Scharka[1]). Povídka vyšla sice nákladem Albrechtovým, ale základní rysy děje liší se úplně od jeho vlastního románu. Povídka počíná smrtí Krokovou, Libuše zvolena losem, její dívky, zvláště Vlasta, zachrání ji před Huny, již ji přepadli, a za to si je Libuše zvolí za tělesnou stráž. Nespokojenost lidu ukonejší jednou tím, že dobře vědouc, kdy má nastati zatmění slunce, právě na tu dobu obešle lid a zvěstuje mu, že jí bohové slíbili znamení. Když poslové došli k Stadicům, potkali hocha, klerý jim říká jméno vesnice a ukáže jim Přemysla. Přemysl jim trpce vyčítá, proč nešli, jak Libuše velela, za koněm, a proč se ptali; tím zavinili, že v budoucnosti bude mnoho válek a že cizinci si zemi podmaní.

Psavý Komareck zdramatisoval téhož roku jako první kapitoly i hlavní massu románu; r. 1793 vyšel v Plzni a Lipsku jeho Przemisl, ein Nationalschauspiel in fünf Akten.

Przemisl (má se prý vysloviti hodně drsně, poučuje autor) nazváno drama, a nikoli Libussa, aby je nikdo nepovažoval za pouhé přepracování Steinsbergovy Libusse; každý ať se přesvědčí sám o himmelweit

---

[1]) Geschichts-Kalender für die Kais. kön. Erblande auf das Jahr 1794, bei Albrecht u. Compagnie, str. 1—135. Více o této povídce v kap. 3.

rozdílu mezi oběma dramaty. Komareck řemeslu rozuměl, věděl, že nikdo neposlechne takového vyzvání, aby se pídil po dramatě vyšlém už čtrnáct nebo dvanáct let před tím, a že nepřipadne na to, že přes ohromný rozdíl mezi oběma dramaty přece jenom jeho Prźemysl je pouhým zpracováním Steinsbergovy Libusse. A ohromný ten rozdíl pochází zase jen odtud, že Komareck si přibral ještě jeden pramen, o kterém se vůbec v úvodě nezmínil; je to právě román Albrechtův, jehož obsah navléká na kostru dramatu Steinsbergova.

Ze Steinsberga jest jméno Damoslav místo Domaslav a jeho tragický osud; jako u Steinsberga rozmlouvá Damoslav v první scéně o Libuši, ne sice s Přemyslem, nýbrž se svým spojencem Rozhonem; odtud jest činnost Přemyslova při volbě; jako u Steinsberga zatkne Přemysl v lese Damoslava a vede ho před Libuši, která i zde mu odpouští; i zde následuje hned scena soudní; i zde Přemysl, ač vidí vzpouru očividně vzmáhat se, prohlašuje, že ho tu není více zapotřebí a že se postaví doma za pluh; Libuše prosloví věštbu klamně, gaukelnd, a Přemysl za pluhem rozmlouvá, ovšem se starcem místo s hochem. I zde končí drama smrtí Damoslavovou, jenže je to Vlasta, která v posledním okamžiku vrazí do sálu, popadne Damoslava za límec, vleče ho k nohám Libušiným a tam ho probodne. Jako mlčel u Steinsberga, tak i zde mu dopřáno jen krátké Oweh.

Sem ukazuje i řada menších rysů: mramorová tabule, kterou viděla Libuše, jako u Steinsberga viděla tabuli s nápisem »Následky anarchie«; probudivši se ze své předstírané mdloby míní, že vidí samé nepřátele kolem sebe atd.

Ostatek jest ovšem vzat z románu a sice z velké části doslovně; Libuše v druhém jednání náhle odjíždí, a Vlasta neví, kam; tajemství jest úplně zbytečné, jest to Libušina cesta, na které sezná Přemysla; sezná ho jako v románě, ačkoli hrál dosti značnou úlohu už při zvolení jejím. Z románu pochází úloha Vlastina, která pracuje pro Damoslava a je pak od něho pohaněna, odtud úloha Givoje, tak píše K. místo Bivoje, který přinese svého kance na jeviště a už před tím zastavil se na poli u Přemysla a vyzval ho, by spěchali na pomoc Milovci, který se pohádal s Rozhonem, že mu pásl na jeho mezi.

O některých věcech nelze přesně rozhodnouti, z kterého z obou pramenů pocházejí, hlavně co se spojení Damoslava a Rozhona týče, kde jsme poznali, že starší drama mělo asi vliv na román.

Karakteristiky není, autor přejímá a spojuje rysy, které se spojiti nedají; kulturní stav Čechů líčen podle románu, jenom svého oblíbeného Baala uvedl zase na místo Steinsbergova a Hájkova Merota a Radamy, k tomu se pouze připojila Klimba, o jejímž zjevení Tetka vypravuje svým sestrám.

Toto druhé drama o Libuši, o jehož provozování nemáme zpráv — ač by se, přes chatrnost svou, pro bohatší obsah více bylo hodilo českému jevišti než Steinsbergovo — uvedlo z románu hlavně dva nové motivy na jeviště: předpovědi a symboly křesťanství a předzvěsti dívčí války, kterými s tak ostrou dissonancí končí. Oba tyto živly přešly do díla nejskvělejšího a nejobjemnějšího o Libuši, do Brentanova dramatu Die Gründung Prags.

Než ovšem vyšlo toto dílo, kráčela již postava Libuše, velebnější než ji vykreslili Steinsberg nebo Komareck, přes první jeviště Německa; ve Výmaru dne 30. ledna 1808 hrána poprvé a záhy opakována Wernerova tragedie Wanda, která tiskem vyšla teprve o dva roky později.[1]) Pověst o Wandě lze čísti též u Hájka, byla též dcerou Kroka, který byl někdy stotožňován s Krokem českým, jenž se musil pak odebrati do Polska, kdežto Pulkava českému Kroku dal polského bratra Kraka, a Hájkovi byl Krak synem Lecha, bratra Čechova. Dle Wernera Wanda dlela při dvoře své příbuzné, Libuše, tam si ji zamiloval Rüdiger rujanský, který přijíždí za ní do Krakova, když slíbila před knězem věčné panenství zachovati. Rüdiger vypráví o Libuši, ženě obryni, bohům přirovnatelné, slyšíme o tom, jak jí chotě nalezli, vedeni koněm, u pluhu; vypravuje, jak věštila slávu nového města. Libušin duch pak zasáhá v osud, zjeví se na voze lvy taženém v kruhu svých panen a poučuje milence, jichž láska se projevuje jako nenávist, o pravých citech jejich.

Dojmy z tohoto díla byly to asi, s kterými Klemens Brentano viděl Čechy a Prahu, když se poprvé tam odebral r. 1810, a snad vyklíčila tu myšlenka, tuto postavu Libuše předvésti v plné životní síle. Myšlenka bezpečně uzrála, když v létě r. 1811 odebral se do Čech k delšímu pobytu.

V článku uveřejněném v pražském časopise Kronos vypravoval o zvláštních představách, s kterými

[1]) Wanda, Königin der Sarmaten. Eine romantische Tragödie mit Gesang in fünf Akten. Von F. L. Zacharias Werner. Tübingen 1810.

od dětství spojoval jméno Čech: od té doby, co seznal obraz panny Evropy, na jejíž prsou visely Čechy jako klenot, tu zatoužil po zemi drahokamů; četl pak o obrech v Čechách, z nichž od jednoho pocházela ohromná kost, most pražský; slyšel o četných židech kabbalistech, o šedesáti tisíci studentech, o Janu Nepomuckém a hrozných Husitech. »Tak zvláště temná a dobrodružně zastavená, nedostupně ohražená, za mosty a hrady, stála má představa Čech a zvláště Prahy, jako oblačný obraz čarovného zámku před mou fantasií, až jinochovi Musäus vyvedl Libuši z něho jako zachráněnou pannu, jako smavý měsíček.«

Nerad shledal, že nejen v Praze bylo vše jinačí, že svět oku modernímu se i zde jevil moderně, ale že i na venkově bylo vše jinak, než dle svědectví všech románů na světě mělo být. Od r. 1808 rodina měla ve vlastnictví panství bukovanské, r. 1811 meškal v Čechách mnoho měsíců, a sice, jak ujišťuje s dojemnou skromností Emilie Brentanová [1]), »mit dem Bruder gemeinschaftliche Entwürfe machend zur Civilisirung und Veredlung des Volkes«. Čekali bychom, že k provedení takových plánů se naučil jazyku lidu toho, ale o tom není řeči, sám praví, že mu sice český pluh rostil žito a české rybníky ryby, ale jazyk slovanský mu zůstal němým.

A tak stála rodina němá proti němému lidu, neschopna nezkušeností svou, aby lid chránila proti libovůli a přehmatům úředníků; místo toho ušlechťovali lid růžovými slavnostmi a tanci pod lipou, které snad považoval za horší robotu než polní. Na místě Čech

---

[1]) Clemens Brentanos Gesammelte Schriften, 8. Band, Frankfurt 1855, str. 53.

z dětských představ jeho zbyla drsná země podvodných úředníků, podplatných soudců a vzdorovitého lidu, který cizímu panstvu hleděl urvati, co jen mohl, a odškodňoval se tak za veliké oběti, jež ve zlých oněch letech mu bylo přinášeti. V lednu 1812 po pětiměsíčném pobytu psal, že země a povaha lidu v zemi jsou mu obě do duše protivné; z této nepěkné skutečnosti české utekl se do romantických Čech, jichž obraz nosil v sobě, a vtělil jej ve své mysterium o věštkyni Libuši.

Neméně než čtyři teksty dosvědčují nám ne dosti jasné zprávy básníkovy a jeho přátel; první prosaicky viděl Arnim r. 1811 v Teplicích a radil básníkovi, aby jej přepsal v jamby; jambický tento tvar přeměnil ve verše rýmované, čtvrté zpracování spadá teprve do r. 1814 a pokračuje zároveň s tiskem díla, které vyšlo r. 1815 v Pešti s názvem Die Gründung Prags. Ein historisch-romantisches Drama. Von Clemens Brentano. Pesth 1815, tak že každé z dramat o Libuši dotud vyšlých mělo jiný název. Ač vyšlo ve velkém oktávu, přece čítá Brentanovo drama s předeslaným prologem 410 stran, a čtyřicet stran poznámek se pojí ještě k nim.

Prolog, jejž básník moudře provází prosaickým obsahem, sleduje básníkův život, který ho z Frankfurtu vedl do Čech, vypravuje o vidění na Petříně, kde pojal myšlenku své básně, a o snu tamtéž, který ho poučil, komu je má věnovati: je to velkokněžna ruská Kateřina Pavlovna, vévodkyně oldenburgská, nejvznešenější Slovanka, která v červnu 1813 meškala v Praze.

Drama samo počíná bouří a nocí, v době jarní na mýtině v doubravě; kouzelnice Zvratka krotí důt-

kami své žákyně, které převlékla v nepohodlné oděvy Lady a jejích tří gracií, kdežto malý Žák hraje Lela, (Milka); vykládá, když se vzdálily, svému muži, kulhavému Lapakovi, že chce Krokovy dcery, které zde budou vyčkávat jitro svých narozenin, obrátit mámením k službě Čartově, jíž její matka přinesla do země. Lapak odchází, prozradiv své naděje na stolec Krokův, a Zvratka užije chvíle ke snu v noci Valpurgině a schůzce s Černobohem, při čemž tělo její upadne v ztrnutí.

V tom přichází Pachta, syn stavitele hradu Psar, který v Byzancii se stal křesťanem, a přivádí s sebou do země dceru přítelovu Trinitas; ona je unavena a nechce se. déle schovávat před lidmi; při její modlitbě Zvratka cítí bolest a volá po krvi její, ale Trinitas chce domněle nemocné pomoci; Slavoš, který budí lid k volbě knížete, přijímá pocestné vlídně do své chatrče, ale varuje je před služkou zloboha.

Zvratku budí její dcera Vlasta, Zvratka nerozeznává ji a tu, jež rušila její sen (Trinitas), a klne jí a té, která ji zrodila. Lid se již shromažďuje k volbě a na radu Vlastinu silný Bivoj nese čarodějku k Vltavě a tisknuv ji násilně pod vodu, vzbudí ji z kouzelného spánku. Nahlédneme v srdce děvčat Libušiných, Stratka miluje Vrše, Šárce se zalíbil Bivoj, a hrdou Vlastu škádlí Přemyslem.

Konečně přijdou dcery Krokovy a z úst jejich slyšíme poetické líčení krásné doby mythické, k němuž se pojí ve střídavém vypravování sester děj původu jejich, který se shoduje s báchorkou Musäovou úplně: Niva byla vílou, zde stál její dub, zde Krokova chatrč. Karakterisují pak sebe samy: Tetka vyvolila si nebe,

Kaša zemi-přírodu, a Libuše jako člověk kráčí mezi nima.

Krokovny usnou a Zvratka provede svoje kejkle, Lado (!) a družky její hodí každé z nich jablko, ale sestry zatím měly skutečně prorocké sny. Tetka bloudila prázdným nebem, kde obrovský pavouk předl své sítě, bojovala marně proti tomu netvoru, ale kalich a květ nebeklíče, které jí podala krásná panna, nedovedly ještě otevříti brány zavřených rájů, načež Niva jí velela vystavěti dům na skále, tam prý láska lidu dá lidu kalich — Ludmila, — podobně německými překlady zvěstováno jí o Drahomíře a Bořivoji.

Kaša sledovala kance divokého a hada v podsvětí, kde dům podzemních byl rozbourán a horké prameny se rozlily a silný zmohl kance; Libuše viděla se kněžnou a u nohou svých žabičku zlatou, která však oněměla, načež holubice vedla ji k domu oráče. Potom shledají ve svých jablkách Tetka pavouka, Kaša hada, Libuše žabku, a Zvratka vykládá, že tím je bohové napomínají, aby se vrátily k službám bohů podsvětí. — Ony nedůvěřivě brání se kouzlu, natírajíce jablka ranní rosou.

Zatím volba vynesla každé stejný počet hlasů, — zvěstují to Slavoš, jenž volil Tetku, a obdrží za to od ní stříbrnou sekeru obětní, Bivoj, jenž volil Kašu, začež dostane oštěp lovecký, a Přemysl, který volil Libuši, jež mu daruje — jako u Musäa — pluh, býky a lísku. — Žádný z nich neúčastní se další volby; úlohu kterou mají u Musäa Wladomir a Mizislav, hrají zde Domaslav a Vrš, sobečtí a vzájemně žárlící uchazeči o ruku Libušinu. Libuše zvolena, dává svým dívkám výsady; Druhan a Chobol přinášejí velikou hroudu

stříbra, načež Libuše zvěstuje (dle Hájka), kde v Čechách bude lze nalézti kovy, a odjíždí k nastolení.

Libuše, rozloučivši se s sestrami, jež hledají místa pro své hrady, usedla si v druhém jednání se svými dívkami, v tom přepadne je četa Avarů pod královicem Moribudem, jenž raní šípem Vlastu — ten šíp mu Zvratka pro Libuši otrávila —; dívky nepřítele odrazí a pronásledují, a na místo jich utkají se tu žárlivci Domaslav a Vršovec; Stratka, která zajala Moribuda, pozná, že Vrš ji hanebně oklamal, a daruje Moribudu svobodu, kterou má zaplatit Vršovým jazykem. Libuše posílá soupeře v boj s hlavním vojem Avarů, jako u Musäa je poslala proti Zornebockovi, a velí Avarovi, aby opustili Čechy. Moribud se ptá, co nazývá Libuše Čechami, a obdrží v odpověď:

Böheim nenn' ich der milden Thäler Schoss,
Von goldgeherzter Berge Kranz umfriedet,
So weit die Chechen nach der Götter Los
Mit Pflug und Herde wandernd ihn durchzogen,
So weit sie fortan ihn durchziehen mögen;
Ich nenne Böheim, wo auf Ährenwogen
Im goldnen Scheffel schwimmt der Siwa Segen,
Der Europäischen Jungfrau Brustgeschmeid,
Das Schmuckkästlein zu ihrem Ehrenkleid,
Voll Perlen, Edelsteinen und Granaten,
Den reichen Schatz voll aller Götter Gnaden,
Hier vor dem Thron Libussens aufgestellt,
Den Schmuck, das Kleinod, ja das Herz der Welt.

V ta slova básník vložil, co zbylo z dětinské jeho představy o Čechách, vzniklé z obrazu Evropy, která nese ten svůj šperk na pásce Rýnu, zapaté sponou, Frankfurtem, rodným městem jeho.

Libuše poznává, že Vlasta je poraněna, zaváže jí ránu, ale sepne jí náramkem svým vlastním, kdežto náramek Vlastin, jakoby to byl její, zahalí v zkrvácený závoj a ponoří v pramen; na něj pak dívky nasypají kameny, Libuše nazývá místo Děvínem a dovoluje dívkám, aby si tu založily hrad; Stratka balvan svůj položí s hroznými kletbami.

Vrš a Domaslav vracejí se a rozmetají pomník, při tom naleznou náramek, prou se oň a odevzdají jej k ochraně Přemyslovi, který vede svoje čeledíny k jejich vojsku, sám se však neúčastní tažení (aniž básník uznal za dobré říci, proč); za to je upozorňuje na spor Slavoše a Rozhona v blízké Chuchli. Přemysl chce domnělý náramek Libušin upevnit na pluhu, který od ní obdržel. Sotva odešel, přichází si pro náramek Zvratka, která se o něm dozvěděla od Žáka, neboť náramek ten má zvláštní moc, na něm visí štěstí Krokova rodu. Niva chtěla kdysi Zvratce zhotoviti totožný, ale ukázalo se, že není ho hodna, její náramek je pouhým zlatem, bez kouzelné moci, ač vyhlíží jako onen.

Vlasta, jejíž krev je otráveným šípem rozčilena, čímž její láska k Přemyslovi stala se žárnou, touží od té chvíle vroucně po náramku, který nevědomky nosí na rameně.

Před Psary, nyní Libínem zvanými, chystá se vojsko k tažení proti Avarům a je přítomno soudu Libušinu, který má některé rysy z Musäa — žaloby na nejmenované —; pak žaluje prudký, nezkrocený Rozhon, Slavoš ho uhodil, když se dotkl jeho otce, jenž zase bránil dub, stojící na mezi, jež dělí jich obou pole. Slavoš vypravuje o dubu, který je posvátný, je to dub

pod nímž dle snů otce Slavošova má kdysi spočívat »der Stier« (Tyr nebo Stýr Chynovský), je to týž dub, pod kterým se má narodit slepý hrdina.... (básník sám omlouvá zeměpisnou licenci, kterou duby v Tursku a Trocnově spojil v Chuchli).

Libuše zabírá pole a ustanoví Slavoše hlídačem dubu, Rozhona vypovídá na jinou půdu, kde souseda nebude moci týrat. Rozhon zuří a chce se vrhnout na Libuši, v tom přichází Bivoj s kancem na rameni, Rozhon odchází, a Bivoje, jehož sílu i Šárka radostně velebí, volí si Kaša za chotě. Libuše jmenuje pět soudců a nazývá je vladykami, pak vyzývá k míru a lásce ve věšteckém vidění.

Na počátku třetího jednání dívky hodují na Děvíně u pomníku vítězného znovu vztýčeného. Vlasta měla zvláštní sen — vysvětluje se mnohem později, že Šťasoň, který divnou mocí k ní je puzen, omočil v její ráně, s níž obvazek se svezl, kohoutí péro, jež nosí na svém klobouku. — Volají dívky z pole a luk a najímají je ve svou četu; zavzní píseň s divokým refrainem

Huihussa, huihussa!
Die Mägdlein der Libussa.

Sceny drsného humoru se tu odehrávají, mimo selská děvčata i ženy, též Rozhonova mladá žena Dobrovka, hrnou se mezi amazony, které panenství naprosto nevyžadují, ač jenom pannám se platí žold zlatem; také tři žákyně Zvratčiny se k nim přidávají a s ostatními přísahají. Tu přicházejí vítězní mužové z boje s Avary, a stěží jen dostanou povolení, aby tamtudy prošli. Vrš hodí hlavu Moribudovu Stratce před nohy. Vlasta znovu pobouřena pohledem na vzdorného Šťasoně a jeho

krvavé peří na klobouku, spěchá puzena neodolatelnou touhou k chatě Přemyslově.

Slavoš vypravuje Přemyslovi na jeho poli o tom, že se stavějí hrady Tetín a Kašín, a že nového boha má uliti jeho host Pachta, jenž dosud skrývá dívku Trinitas před kněžími, boje se kletby Zvratčiny.

Přemysl ho vyprovází; Vlasta vedena zjevem náramku přichází na pole Přemyslovo, nalezne tu na pluhu náramek — svůj vlastní — a ihned jej zamění za Libušin pravý.

Divoká bojovnice cítí kouzlo míru, i závoj Libušin zamění za šátek Přemyslův, nerozumějíc horlivosti, s kterou se chápe závoje — krásný začátek dialogu, kdy Vlasta se počíná cítit ženou, zvrací se později, a hádankovitá řeč Vlastina vzbuzuje v Přemyslovi okšlivé podezření, které ji uráží — přece odchází domnívajíc se, že ji Přemysl miluje, ačkoliv jablko, které mínila, že bude darem pro ni, poslal po ní Libuši, vyžádav si jadérka. Přemysl hádá, že miluje Šťasoně, který náhle se zjevil a před nímž utekla.

Na hradě Pachta zve kněžny k ulití boha nového, Pachta mluví tajeplně, nechce, aby slovo příliš záhy obživlo, aby se mu nevedlo, jak se strachuje anachronisticky, jako mistru Korbejskému v 9. stol., jenž uvedl na Rujanu kult svatého Víta a dal tím pouze novou modlu, Svantovita. Vítězům Vršovi a Domaslavovi dává Libuše jablko Přemyslovo, jehož původ nezná, aby se dělili o ně, ale aby žádný ho nerozřezal, zcela jako u Musäa, a jmenuje je zemany.

V háji scházejí se muži k poradě o přílišné bujnosti dívek, před tím Přemysl, který se obával, že musí vrátit náramek, obdrží k němu ještě jablko, jež

noví zemané nedovedou rozdělit, právě jako je obdržel pastýř u Musäa, jenže ho nesní jako tento. Rozhon tupí Libuši, vypravuje dokonce o lázni Libušině; Lapak vybízí nepřímo, aby knížetem volili jeho, v tom přiběhne ubohý Žák, jenž chtěl naslouchat z komína hovoru děvčat, která si už zpívají pověstné zákony Vlastiny. Rozhon se chystá k útoku na Libín, ale ostatní žádají pouze, aby Libuše si zvolila muže.

Před hradem Libínem chystají první jarní lázeň, Libuše vkročí do ní, a Vlasta, vědoma jsouc svého soupeřství, nasadí si její helmu. Děvčata zpívají píseň o Triglavě přepadené lešíky, od nichž ji osvobozuje Kotar, v tom přepadne Rozhon domnělou Libuši, raněnou Vlastu, ale Přemysl, jenž to tušil a přiblížil se, aby střežil Libuši, probodne ho a dá pak svůj meč Libuši, která volá, jako Richard III. »Celé Čechy za meč!« — Přemysl v domnění, že dal meč Vlastě, vykonává pak obřady u umírajícího Rozhona a zpívá mu píseň o Kostějovi (Katzei — píše Brentano); lid žádá na Libuši, aby se provdala, a ona obešle je na druhý den.

Ve čtvrtém jednání Pachta očekává Krokovy dcery, z nichž jediná Tetka má býti zasvěcena do tajů křesťanství. Kněžny usínají úmyslně, a Libuše chce ve snu vidět muže, jehož si má volit. — Trinitas se jim blíží v modrém plášti a červeném oděvu, ulamuje čarovné tvary s berel kněžen a nahrazuje Tetčina pavouka kalichem, Kašina hada beránkem, žábu holubicí; procitnuvše sestry uzří pannu, jak prchá; opět si vypravují věštecké sny, Libuše viděla holubici, která ji vedla k jinochu, jemuž darovala při volbě pluh; Tetka vidí opět jako tehdy pavouka, an usmrcuje pannu s kalichem, ale sama s mstitelem pila z kalicha; Kaša

snila o beránku, který plašil hada. Trinitas v nadšení už vidí kněžny obráceny a chce je pokřtíti Spes, Fides, Chairtas, jmény dcer svaté Sofie.

Dívky před hradem vyslovují své obavy před hrozící vládou muže a usnášejí se přísahou, že vytrvají; Libuši zpívají píseň o Triglavě jako nevěstě, a ona oplakává svou svobodu; muže varuje před volbou knížete podobenstvím. Když pak polovice vojska volí Vrše, polovice Domaslava, Libuše nutí oba, aby chválili jeden druhého, Domaslav chválí udatnost Vršovu, Vrš bohatství Domaslavovo, skvostnými hyperbolami, ale tak, že přece první končí:

Sein Hab' und Gut ist nichts als Waffenzierde,
Und weiter hat er nichts als die Begierde
Nach Böheims Thron und nach Libussens Hand.

a druhý popisuje zvláště ohromný kotel na medovinu:

Die hundert Schmiede, die daran geschmiedet,
Sie haben nie gesehn sich, nie erschaut;
Und all der Meth, der in dem Kessel siedet,
Füllt nicht des Bauernstolzes weite Haut,
Denn wär' der Kessel fester noch vernietet,
Der einz'ge Wunsch nach dir, du hohe Braut,
Zersprengte ihn, und dieses Landes Wunder,
Sie gingen all' in seinem Methe unter.
So sehr verlangt er nach des Krokus Sessel,
O ungeheurer Wunsch, o kleiner Kessel! atd.

Ale Libuše jako u Musäa chce vyvolit jen toho, kdo dovedl jablko rozdělit. Lid žádá, aby sama vévodu zvolila, a když na tom stojí vzdor opětnému varování jejímu, věstí zcela slovy Hájkovými, ba jmenuje Přemysla, Vlasta ji při tom jméně zděšeně

přeruší. — Libuše posílá pro něho Druhana a Chobola; jednala tak, jak jí velel sen.

Na Děvíně Zvratka chystá kouzlo proti rušitelům kultu Čertova; Hubaljutu a Žáka poslala pro byliny, ale Hubaljuta se nevrací již, ona přišla k paní Lado, jak vypravuje Žák. Je to Trinitas, která konečně nalezla duši. Zvratka pozná, že to je ona, která ji vzbudila z kouzelného spánku. — Vlasta přichvátá v hněvu, Stratka za ní, a za nimi Vrš s Domaslavem, kteří dívkám nabízejí, aby se o říši rozdělili, Vlasta, která má zabiti Přemysla, probodne náhle Domaslava, a Stratka, které Vrš nabízí teď říši celou, žene ho taseným mečem pryč. Vlasta vyrve matce kouzelný nápoj a vypije jej, čímž je hnána neuprosně v dáli. Nad mrtvým Domaslavem zapějí Zvratka a její žákyně dojemný žalozpěv.

Přemysl před svou chatou vezme v ochranu Vrše, kterého honí Stratka. Když ho uvedl do chaty a oře dále, přiběhne Vlasta, vidí zase v hallucinaci náramek (jest na pluhu) a upadne v strnutí od ďábelského nápoje. Přemysl přikryje ji svým pláštěm a uvítá pak Druhana a Chobola; přijímá zvěst jako u Musäa; dějí se zázraky kronik; jeho proroctví shoduje se s Musäovým, nechceme-li poslední strofu vztahovati na císaře Františka; Vlasta se vzpamatuje, když odjeli, a zdvihne jeho škorně a selský plášť.

Páté jednání počíná na témž místě jako první a čtvrté a zase při rozednívání; ze tří obrazů, které ulil Pachta, kříž a matka boží jsou pokaženy, pelikán se vydařil; vidí z toho, že lid není ještě zralý pro křesťanství, že je nutno jej připravovati. Trinitas, která se bojí, že umře, aniž uviděla jediného křesťana v Čechách,

vzbudí v Hubaljutě touhu po křtu a kráčí s ní k Vltavě, by ji pokřtila. Právě vynáší Zvratka se svými žákyněmi Moranu a zahlédnuvši Trinitas zastřelí ji. Slavoš, který přišel pozdě, zabije Zvratku sekyrou, Hubaljuta pije krev z rány po otráveném šípu, Zvratčiny žákyně odnášejí mrtvolu na Libín.

I zde se slaví slavnost Morany; Pachta kněžnám oznamuje výsledek lití a chce konečně přivésti k nim Trinitas. V slavném průvodu přichází Přemysl, klekne před Libuší a podruhé jí podává jablko, které s ním rozlomí jako nevěsta se ženichem. Přemysl žádá, aby Libuše sama ho vedla na trůn a nepřipouští, aby, jako mu oblékla plášť, mu opásala také meč, to patří muži. Ale lid jásající zakřikne. Na vyzvání Lapakovo ukládá Libuše hádanky, tytéž jako u Musäa. Přemysl ustanoví Vrše, který dostal od Libuše košíček, za svého radu, ač Stratka ho varuje před ním; Vlastu, která přichází s jeho pláštěm a střevíci, vezme pod cíp svého pláště, aby jí byla odpuštěna smrt Domaslavova, a dozví se o její lásce jakož i o tom, že Libuše mu dává Čechy za jeho meč, který mu teď vrací. I poměr k Šťasoňovi se objasní, pokud osud prozatím dovoluje, a Přemysl vezme veselého hocha do své družiny. I náramek vrací Přemysl a Libuše chtíc dozvědět se, kdo jej ukradl, ptá se Pachty, který biblí a klíčem zná zloděje nalézti, a Vlasta pozná, co zmeškala. Přemysl dává lidu zákony, zakládá teprv monogamii. Libuše vyšle Druhana a Chobola na místo, kde mají založiti město. Vesele se slaví svatba, Přemysl tančí s Libuší, tu Slavoš přináší mrtvou Trinitas, nad níž kněžny lkají; Hubaljuta umře na její mrtvole. Slavošův čin uznán za sebeobranu, a kněžka Tetka má ho očistiti z vraždy

kněžky, podává mu kalich a pije, co zbylo, by sen se vyplnil, a ona se stala jeho chotí. Druhan oznamuje, že se ptali tesařů: Was zimmert ihr? Sie sprachen: Prag, die Schwelle. To slovo se stává pak refrénem proroctví Libušina o velikosti a kráse Prahy. Přemysl chce brázditi hranice nového města a jásavě opakuje s lidem:

Prag, Prag! Du unsers Heils und Glaubens Schwelle!

Ptáme-li se po pramenech spletitého toho děje; musíme rozeznati různé motivy, tvořící jej. Hlavním dějem jest historie česká od smrti Krokovy až k založení Prahy, a pro tu jest pramenem především Hájkova kronika, jež svým poctivým tonem se básníku zamlouvala, tak že nedbal kritických hlasů proti ní. Z ní vzal hlavní osnovu historickou; Libuše je zvolena, překřtí Psáry na Libín, má četu dívek bojovných; z ní vzal ženichy sester jejích, z ní nejen skoro doslovně věštbu o Přemyslovi, nýbrž i věštby o horách českých, o Vršovi, o Praze, varovné řeči její, jména Lapaka, Zvratky, Druhana, Chobola, Chircha, jenž dle rozkazu Krokova zapřáhl otce v pluh (Hájek k r. 676) jméno boha Zelu, který se má uliti, a jiné ještě jednotlivosti.

Z pozdějších kapitol Hájkových, které jednají o dívčí válce, převzato celé líčení zárodků jejích, jména dívek, postava Šťasoně, vraha Vlastina, který už napřed se cítí puzena k ní; zákony Vlastiny, které dívky anticipují pro veselé popěvky své atd.

Z ostatních historických vědomostí čerpán je vpád Avarů, který se dobře snáší s osmým stoletím. Velkým anachronismem je, že dle Pachty v Byzancii vládne

ještě pohanství. Kus historie pozdější vložen také do proroctví Libušiných.

Ale vlastní historii o Libuši a jejím sňatku s Přemyslem nečerpal Brentano z Hájka, nýbrž z Musäa, jejž sledoval do velikých podrobností; víle, která Libuši porodila, dal jméno matky její u Hájka: Nivy, ti, kdo poráželi dub, byli otcové Vrše a Domaslava, kteří proto mají pilu a sekeru v erbu; pluh a ostatní dary Libuše dá Přemyslovi v den volby; úlohy Vladomíra a Mizislava hrají Vrš a Domaslav při volbě, při soudě i ve válce, a Přemysl zastupuje také onoho pastýře, který měl je rozsouditi o jablko; i odpověď, kterou dávají, když se dozvěděli, jakou cenu mělo jablko, je doslovně vzata z Musäa; také proroctví Přemyslovo se shoduje, a hádanky Libušiny jsou pouze zrýmovány.

Při takové odvislosti, kterou každý čtenář Musäův pozná (Arnim píše r. 1812, že Libussa, kterou poznal, je zpracována dle Hájkovy kroniky a Musäovy báchorky), je tím nápadnější, že básník se k svému prameni otevřeně nepřiznal. Ve článku o dramatě v časopise »Kronos« píše sice, že Musäus mu ukázal Libuši jako měsíc na českém nebi, a vyjasnil tím celé jeho představy o Čechách, a ještě jednou ho chválí, jako jediného, který šťastně pověst zpracoval, ale ani zde nepraví, jak by měl, že ho učinil základem svého děje. A což jest ještě povážlivější, v poznámkách, kterými drama provází, nezjevil ani tolik, jako v časopise na úzký kruh čtenářů omezeném. Grigorovitza[1]) sice praví, »Hájek und Musäus sind auch nach den Anmerkungen des Originalbandes die Grundpfeiler der Tradition«,

[1]) Libussa in der deutschen Litteratur str. 41.

ale to je tvrzení mylné; o Musäovi v poznámkách se neděje zmínka pražádná. Na str. 423 mluví o jeho Libuši jako o pověsti lidové, na str. 416 nazývá ji moje báje, na str. 432 moje pověst. A přece báchorka Musäova byla mu mnohem více než pouhým pramenem, poskytla mu látku již upravenou, kterou básník úplně převzal; není pochyby, že byl Brentano oprávněn vzíti své, kde to nalezl, ale citát by si dobrý Musäus byl zasloužil, a celé chování Brentanovo upomíná zde nepříjemně na ubožáka Komárka.

Vůbec je třeba opatrnosti, kde Brentano udává svůj pramen. Rozhon pomlouvá Libuši, v třetím jednání obviňuje ji ze skutků Orismanniných[1]), a poznámka praví, že básník o tom znal ústní pověst, a zatím slova Rozhonova jsou čerpána z povídky Wlasta und Scharka, která mu také poskytla motiv, že Libuše je přepadena Huny (Avary) a zachráněna udatností svých dívek. Tato povídka na str. 10—11 popisuje labyrint pod hradem týmiž skoro slovy jako poznámka Brentanova, a na str. 25 Domaslav k Rozhonovi vyslovuje totéž podezření jako Rozhon sám v dramatě, že labyrint Libušina hradu slouží chlípnosti.

A také pověst o vraždění milců poznal Brentano asi z básně Grieselovy Libussas Bad[2]): Mnata, který býval milencem Libušiným, oženil se; mstivá Libuše ho obešle na Libuš, kam dojede s tajnou hrůzou; kněžna jej uvítá laskavě, chce prý jen ještě jednou těšiti se z jeho lásky, pak ho vede do lázně,

[1]) Viz str. 21.

[2]) Aurora, Ein Taschenbuch zur gesellschaftlichen Erheiterung auf das Jahr 1812 Prag, str. 145—148. Schiessler v Kranz 1823 rozvedl báseň v novelku, o níž se ještě zmíním.

kde pod ním podlaha se rozstoupí, a zohavená mrtvola pluje po Vltavě.

Brentano ujišťuje, že četl mimo Musäa všechno moderní, co se špatným úspěchem o pověsti bylo psáno; to jsou patrně díla námi předem uvedená. Z těch nečerpal nic z románu *Libussa* tak velice odchylného; na drama Steinsbergovo upomíná aspoň jedno, že Domaslav se stal postavou tragickou, ale to je rys, který mohl seznati také v Komárkově napodobení, a skutečně osud Domaslavův u Brentana se shoduje úplně s jeho osudem u Komárka: je probodnut Vlastou. Tam i zde přichází Bivoj s kancem na jeviště, co může býti náhodou; spíše upomíná rozmluva Přemyslova se Slavošem na jeho rozmluvu s Bivojem na poli.

Pozoruhodný jest začátek druhého jednání v obou dramatech, v obou sestry Libušiny právě odcestovaly, a jako Tetka měla ve snách vidění, která ji vznesla až do nebe, a je docela blízka křesťanství, tak u Komárka ctí bohyni Klimbu, která má podobu matky boží.

Tento rys mohl ovšem Brentano čerpati přímo z pramene Komárkova z románu Albrechtova; toho pak bezpečně užil. Jako Albrecht, tak i on nerozeznává dcery Krokovy podle vlastností mravních, k čemu ho mohl vésti Musäus, nýbrž všechny jsou stejně dobré, laskavé, přejí Libuši vládu a rozeznávají se směry činnosti ducha svého. Tetka, která obcovala s duchy, úplně obrácena k nebi, lékařka Kaša k přírodě, kdežto Libuše je obrácena k životu, což méně mysticky nalezneme též u Albrechta, ba vidíme-li k oběti před zvolením manžela přikročiti Libuši se zlatou žábou, Kašu jako lékařku s malým kovovým hadem a Tetku

s obrazem bohyně Klimby, poznáváme tu snadno pramen pro odznaky, které sestry nosí na berlách svých, žábu, hada; u Tetky ovšem musí kalich předcházeti na nějaký čas pavouk. Něco z čarodějnictví Zvratčina vyskytá se také již u Pyl-Weise Albrechtovy, ač podoba jest nepatrná.

Brentano ovšem tento motiv rozvedl tak, že je z něho děj v ději, boj světla s tmou. Jako zasahuje do děje božská moc skrze sny, které sesílá zbožným sestrám, a jimiž budoucí jich osud zvěstuje a určuje, tak peklo samo bojuje pomocí Zvratky, čarodějnice, pro jejíž obraz ohromná literatura o čarodějnictví, tato pikantní četba šestnáctého století, poskytla přehojný materiál. Hned v začátku podniká Zvratka výlet ke schůzi s ďáblem, jehož hrůzy poznáváme teprve, když je líčí v posledním jednání Vlasta, která ve svém hněvu vypila kouzelný nápoj Zvratčin a byla tím stržena v hrozný rej. Lid má odpor proti Čartovi, ač si netroufá na kněžku jeho, ale jen u dcer Krokových stýká se kult přírody, kterému je lid oddán, s deismem, ba s křesťanstvím, které tuší. Libuše chce dát uliti boha Zelu, kterého Kaša vycítila, Tetka vymyslila, který by všechny bohy nebe a země svým tvarem znázornil. Křesťanství samo vstupuje pak do země předčasnou hlasatelkou, nadšenou Trinitas, toužící po koruně mučenictví, jíž i dosáhne.

Ve víře lidu jednota boží je rozštěpena v množství bohů, jimž vzdává úctu každému v jeho čas; vedle dualismu, který rozeznává bohy dobré nebo bílé od černých bohů podsvětí, Čarta nebo Černoboha, Morany, bohyně smrti a zimy, Jagababy válečné, jest zde ještě rozdíl bohů dne: — Bělboha, ranního Jutroboha, hřímatele

Peruna, mocného Svantovita, Sivy žehnající plodům, Lady (Lado píše Brentano) bohyně lásky a jejích dětí (Lel a Did, Eros a Anteros), Didilie, bohyně manželství — a bohyně noci mocné Triglavy, která v náručí nese měsíc, jejž její miláček, Kotar, muž v měsíci, zalévá, aby rostl. Řada nižších božstev oživuje přírodu na zemi. Umírajícímu Rozhonovi zpívá Přemysl o loupežníku Katzei (Kostěj), živé kostře; lešíci plíží se lukami nízcí jako tráva, lesem jdou velcí jako obři, Polkan je kentaur, pták Div pěje v osudné chvíle, Tofany jsou převzaty z Hájka. Ohlas se posmívá z lesa, a vodník vystupuje z vod.

Celou tuto mythologii — slovanskou, poněvadž české nenalezl, — čerpal Brentano z pramenů, na které ho upozornili jeho pražští přátelé, hlavně Meinert, pak Dobrovský, který asi měl málo radosti z výsledků pokynů svých. Čerpal z Antonova Versuch[1]) a hlavně z mythologie Kaysarowa.[2]) Cituje-li v poznámce 6. Rossen (má býti Ross), je to citát z druhé ruky, z Kaysarowa str. 31; Kaysarow pro vyšší božstva byl jeho hlavním zdrojem, a nikde nepozorujeme, že by byl pomocí učených přátel svých se dostal až k pramenům; změny si někdy dovoluje: mouchy z obličeje Bielboga (myšleno patrně na Beelzebuba) dal Čartovi, jemuž také přisoudil péči o vlas a vous, Perunovi dal do ruky radlici, kterou má Prowe, stojící u Kaysarowa hned za Perunem; nejvolněji si počínal při mythu

---

[1]) Erste Linien eines Versuches über der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse. Ausgearbeitet von Carl Gottlob Anton. Leipzig 1783.

[2]) Versuch einer slavischen Mythologie in alphabetischer Ordnung entworfen von Andrey von Kaysarow. Göttingen 1801.

o bohu snů Kikimoře (můře), o níž vypravuje Kaysarow, že je to Morpheus Slovanů a že dle zprávy Boltinovy »někteří tvrdí, že je to dítě, které čert vyrval z lůna matky, jež je proklela«. Brentano proměnil mythus tak, že vlastní choť Černobohova, Triglava, klnula svému plodu, který nenarozený prozradil její lásku ke Kotarovi, jenž ji ochránil před lešíky. Kikimora klesl mezi noc a smrt v říši kouzel, věčně je kojen spánkem, Triglava mu dala sny za podíl a Černoboh mu stvořil netopýra, by si s ním hrál. Triglava (noc nebeská) byla pak úplně rozvedena s Čartem (nocí propasti). Kotara znal z »Kramerischen Sage,« patrně Krainerischen, pověsti z Kraňska, kterou zvěděl ústním podáním, snad od Kopitara, který si pro něho vypůjčoval mezi jiným Dobrovského »Slavín« od Hanky.[1])

Zvláštní tvořivost na poli mythologickém, která by byla jevila svůj vliv i na slovanské spisovatele, jak se tvrdívá, Brentano tedy neosvědčil. Užil pouze plnou měrou pramenů jemu nejpřístupnějších, k nimž se družily ústní zprávy, které měl částečně přímo z lidu, na př. o uhranutí, a o korálech, kterými se pole chrání proti potlučení; správce Chmekirsch (!?) v Bukovanech byl jeho autoritou.

Tento celý kontrast, zemi pohanskou s její pestrou mythologií a hlasatele křesťanství, obestřené posvátným tajeplným nimbem, nalezl Brentano ve vzoru, který mu jistě tanul na mysli a který lze k pramenům jeho počítati, je to Wernerova tragedie Das Kreuz an der Ostsee, jejíž první a jediný díl, Die Braut-

---

[1]) Jagić, Listy Dobrovského, Kopitara atd. 1898 str. 4.

nacht, vyšel r. 1806. V tomto dramatě, které začíná modlitbou k Bangputtis, nalézáme stejně pestrou mythologii, píseň k Picollos, upomínající na Brentanovu píseň k Jagababě; Crive, velekněz, měl vidění, v němž lze poznati matku boží, podobně jako Zvratka viděla ve snách oltáře syna panny.

Ostatní jednání odehrávají se v pokřestěném již Polsku, které, ač děj se odehrává v 13. století, je líčeno rysy sdnešní polské společnosti; páni se titulují Herr Wolthäter, jako panem et circenses žádá lid Sauerkraut und Doppelbranntwein; i zde mladá dívka získá koruny mučennické. Zdá se, že Brentano nabyl odvahy pustit se do líčení tak starých a neznámých dob jenom čtením proslaveného tehdy díla Wernerova, které mu vyšlou právě Wandou bylo zajisté připomenuto. Celá řada živlů dramatu Brentanova, pohanství ve své naivnosti, křesťanství stýkající se s ním, lidové zvyky líčené dle dnešních, karakteristika národu slovanského, vše má svůj vzor už v dramatě Wernerově.

Detailem, který básník čerpal z prostonárodních zvyků současných, je troubení na bouři, kterým drama počíná; ještě v letech sedmdesátých zahájil Hattala svůj Brus jazyka českého konstatováním smutného fakta, že se u nás místy na bouřku ještě troubí; děje-li se to nyní ještě, je to snad vzkříšeno hnutím folkloristickým. Libuše rozeznává dva způsoby, jak se ucházejí Slované o nevěstu: zdánlivou koupi a únos. Vynáší se Morana, hodně anachronisticky mluví Rozhon o skříni s číslicemi, jaké znaly lutristky; vše co mohl seznat z českého života — böhmisch byla mu pražská špatná němčina — to básník udal ve svém dramatě vše, ale je toho tak málo, že vzdycháme: Ubohý slepec!

Nedal si ani ujít příležitost, aby se nepomstil za nepoctivost, kterou úředníci bukovanští, podplacení soudci a lid poddaný ho poškozovali. V poznámce 45. praví, že Slované pozbyli svého odporu proti přísahám právě tak, jako se změnilo, co praví Anton, že krádež byla neřestí neznámou a je tím vlastně posud. Ač tedy zde tuto neřest připisuje časům novějším, přece Libuše praví ve třetím jednání:

Die läst'gen Freier wichen schon, wohl mir!
Denn schwerer wird es diesen frechen Cchechen,
Sich meiner, als des Diebstahls zu entbrechen.

Básníkovi, aby chatrný ten nápad udal, ani nevadí, že Libuše takto mluví, ač je sama Češka.

Tak předchůdcové, prameny literární, literatura prostonárodní a kouzelná, zkušenosti osobní, studium země a lidu, pokud bylo možné při neznalosti jazyka, ba i odpor proti lidu, poskytly básníkovi prameny pro velké dílo jeho.

Jak dalece veškeren tento materiál shnětl umělecky, ukáže nám komposice jeho díla.

Stavba dramatická vyžadovala především shrnutí děje na krátkou dobu a na řadu míst. — Co do času vše, co vypravuje Musäus a co se odehrává u něho za dobu několika let, co Hájek vypravuje o letech 710-722, u Brentana vyplňuje jenom několik jarních dní. První jednání počíná po půlnoci, Slavoš se brzo potom objeví, aby budil lid k volbě vévody, dočkáváme se s dcerami Krokovými jitra, kdy se odehrává, volba, a Libuše odjíždí k nastolení. Libuše vybídla své sestry, aby si vyhledaly místa k hradům, nalézáme ji v druhém jednání, jak se právě v den po své korunovaci (dle

slov Žákových) s nimi na místě nynějšího Děvínu rozloučila; tam poroučí Vršovi a Domaslavovi, aby hned zítra táhli proti Avarům. V týž den ještě (dass heut' zum Raube sie die Hand ausgestreckt) před Libínem je Libušin soud, kam přišli též Rozhon a Slavoš od Chuchle, dle slov Přemyslových. — Večer je svatba Bivojova.

V třetím jednání dívky táboří na bojišti, je to o den později, Šárka praví, že včera projevila svou lásku k Bivojovi. Muži se vracejí již z boje; Vlasta odtud spěchá k Přemyslovi a v týž den odevzdává jablko jeho Libuši; ještě v týž večer propouští Vrš vojsko a zahájí poradu o dívkách, a hned v tutéž noc Rozhon se pokouší o přepadení Libuše, po němž tato obešle muže na zítra.

Jednání čtvrté začíná po půlnoci, ráno rozmlouvá pak Libuše s dívkami a přicházejí muži, by vyslechli věštbu, načež ihned vyhledají Přemysla.

Páté jednání odehrává se druhého rána v den slavnosti »Marzany«; horký kov vychladl, z kterého byly ulity sochy; tu je zastřelena Trinitas a zabita Zvratka, mrtvolu nesou na Libín, aby se tam dostavily zároveň s Přemyslem, který přijíždí na hrad. —

Tedy pět jednání a pět dní, celý velký děj shrnut na dobu nejkratší, a básník se vyhnul tomu, aby totéž jednání odehrávalo se v různých dobách. Celý děj položen do jediné doby jarní slavnosti, která už na začátku se jeví ve snu Zvratčině (noc Valpurgina), na kterou poukazují četné květiny, o nichž je řeč. Je odůvodněno, že dle stálých řečí o Triglavě, je vše v době okolo úplňku; shrnul-li historii Čech v krajinu velmi úzkou, kde je možná, aby se za den sebralo

vojsko a táhlo proti Avarům, je to celkem ve shodě s původní pověstí, která se odehrává v krajině západně od Vltavy. Není výtkou básníkovi, že při tom pro vedlejší děje vládne jakýsi zákon perspektivy: Pachta za den nebo dva by nemohl zhotoviti kadluby a vše upraviti k ulití symbolů, nemohl by zároveň zhotoviti plán Tetínu, jak ujišťuje Tetka; je to vůbec jenom Pachta, který ruší jednotu času. Za to vzdálenosti až na stadickou a teplickou by se daly zmoci všechny v tak omezené době.

Místo mění se dle potřeby i mezi jednáním, ale tu je snahou básníkovou, aby koncentroval děj na malém počtu dějišť, jako jsou Libín hrad, Krokův dub, Děvín, pole Přemyslovo.

Celé první jednání odehrává se před chatrčí Krokovou a dubem Nivinými; nedaleko odtud bydlí Slavoš, který přijímá cestovníky do své blízké chaty; na blízku je břeh Vltavy. Jelikož dle slov Přemyslových v 2. jednání spor Slavošův s Rozhonem se odehrává v Chuchli, tedy patrně chatrč Krokovu nemáme si mysliti někde na zapadlém Krakově, nýbrž v Chuchli. Druhé jednání počíná na místě, na kterém se pak vystaví vítězný sloup panen a kde později má státi Děvín hrad; sem až vyprovodila Libuše z Libína sestry, které jely si vyhledat hrady, tyto hrady jsou Tetín a Kazín (Zbraslav), směr je tedy správný; odtud dle slov Přemyslových mají Vrš a Domaslav jíti do Chuchle, smířit Slavoše a Rozhona a spojit je se svým vojskem; všichni se octnou ještě téhož dne pod Libínem, je to oklika, ale dá se to lehce vykonat — nemožné jest ovšem, aby Bivoj byl nesl kance sem až od horkého pramene teplického.

Třetí jednání počíná na Děvíně, kudy vede také cesta vracejícího se vojska, Avaři vpadli tedy od západu nebo jihu, což se neshoduje se zeměpisnými poměry ; octneme se pak na poli Přemyslově, které není vzdálenější, než aby Slavoš mohl ho přátelsky navštívit, pak na hradě Libíně v otevřené dvoraně, kam Vlasta z Děvína se dostala přes Přemyslovo pole; odtud za krátko odeberou se Vrš a Domaslav na shromaždiště v háji, který je asi blízký Libínu, neboť písařík tam ustrašen přiběhne, a jednání končí před lázní Libušinou, před Libínem.

U Krokova dubu usadil se Pachta v opuštěné chatrči, odkud Libuše dojde ještě za jitra před Libín; Zvratka, jak oznámila v druhém jednání, položila už v třetím svou školu na Děvín, zde ji nalézáme, a přichází-li Žák po čtyřech hodinách, co odešel s Hubaljutou na květiny, mohl zcela dobře meškati u dubu Krokova t. j. u Chuchle, kam zabloudili při hledání; a honí-li odtud Stratka Vrše, jehož učinila Vlasta bezbranným, dle předpokladů dřívějších snadno mohou doběhnouti až na pole Přemyslovo.

Páté jednání opět počíná u dubu Krokova, odkud se otevírá pohled na Vltavu, ke které Trinitas vedla Hubaljatu, sem nese Zvratka Moranu, ovšem úmyslně, vedena jsouc Žákem (Trinitas i Zvratka padnou na místě, kde se poprvé viděly a kde Zvratka vyslovila kletby své); odtud se odebírá průvod na Libín.

Také místo jest tedy jednotné, je to krajina mezi Děvínem, Chuchlí a Vyšehradem, při čemž ovšem vadí, že se z Libína k dubu Krokovu a k Děvínu přechází jako by tu nebylo široké a hluboké Vltavy, aniž se děje zmínka o loďce. To by se vy-

světlilo tím, že Brentano nevšiml si u Hájka totožnosti hradu Libína s Vyšehradem a samovolně umístil svůj Libín na Petříně. V prologu mluví o tomto vrchu; v prosaickém obsahu jeho čteme »er bringt eine Nacht auf dem Lorenziberg zu Prag zu, wo Libussa die Stadt entstehen sah«, a to se děje v dramatě na Libíně. Pak ovšem by byla všechna místa sblížena sobě ještě mnohem více a pohyblivost osob, které všechny jsou brzo tu brzo onde, byla by pochopitelna; ale Brentano v poznámce 1. a 24. výslovně praví, že Psáry, totožné dle konce prvního jednání s Libínem, jsou nynějším Vyšehradem. Stojíme tedy před hádankou: Znal-li básník, který složil svou báseň, procházeje se v noci po ulicích pražských, okolí města tak málo, že hledal ona místa všechna na témž břehu Vltavy, nebo nedbal místa vůbec, jen náhodou se vše k sobě tak hodí? Zmínka o Stadicích nad Bílinou, odkud Přemysl přichází za večera k Libínu, anebo o Teplicích, odkud Bivoj nese kance, nasvědčuje tomuto výkladu.

Jednoty děje bezpečně není, děj lásky Libušiny, ustanovení českého státu, první zákmit křesťanství jako náboženství budoucna a zahynutí satanismu Zvratčina jako náboženství minulosti, přípravy dívčí války, která má vypuknouti po smrti Libušině, to vše splétá se pestře v řadě událostí, které básník předvádí.

Osou děje zvolení Přemyslova jest už od Kosmy Libušin soud, odpor odsouzeného, jehož Hájek nazval Rozhonem; úkolem komposice básnické bylo pak, vzíti tomuto výbuchu nahodilost, vpraviti jej do pragmatismu děje; už Balbín naznačil nespokojenost lidu s ženskou vládou jako dílo těch, kteří chtěli sňatkem s Libuší dojíti moci; totéž čteme u Musäa, který nezná

postavy jako Rozhon; u Steinsberga, Albrechta, Komárka Rozhon je smluven s Domaslavem, že kněžnu pohaní, když mu nedá za právo, proto žádá u Steinsberga věc nesmyslnou, aby mu bylo vyplaceno věno nevěsty, která před svatbou zemřela.

U Brentana není této souvislosti; mohli bychom se jí domýšleti, vidíme-li právě Domaslava a Vrše konejšit rozčileného Rozhona, ale spor vznikl bezděčně, Přemysl sám na něj upozornil, a Rozhon je člověk letory tak prudké, že nelze se ani domýšlet, aby hněv svůj jenom předstíral. To je významné pro techniku Brentanovou, významné pro jeho pojem o dramatičnosti.

Různé události následují po sobě, ale netvoří jeden děj; Zvratka se chystá k soustavnému boji proti Libuši: hází jablko, otráví Moribudovy šípy, vzbudí ve Vlastě touhu po náramku, ale tyto plány netvoří jedno pásmo, ba jeden křižuje druhý. Někdy pracuje pouze pro Černoboha, jindy pro vládu dceřinu, a často vidíme jen, co se stalo, ale pohnutky zůstanou tam tajny. Zvratka potřela šípy Moribudovy jedem, který vzbudí žár lásky, aby poranil Libuši — ke komu ji chtěla naklonit? básník ovšem toho jedu potřebuje pro raněnou místo ní Vlastu. Zvratka vzbudí ve své dceři touhu po náramku, který má beztoho na rameni, a působí tím, že o něj přijde, ale její nástrahy nekřižují se v ději s plány Vrše a Domaslava, ani s Rozhonovými, nýbrž odehrávají se zcela zvláště. Vše, co lidská vůle osnuje, ať ke zlu, jako Zvratka nebo Rozhon nebo Vlasta, ať k dobru, jako Pachta a Trinitas, vše je marné a nemá vlivu na výsledek děje; je-li dramatickým střetnutí se lidských vůlí, zápas vůle proti osudu, pak Brentanovo dílo dramatem není.

Jen to se podaří, co se děje s oddaností, v polovičním bezvědomí; Přemysl posílá Libuši jablko, ona neví, od koho přišlo, a dá je zemanům, by je rozdělili; jablko přijde zase do rukou Přemyslových, jemuž patří jadérka jeho, a když je zvolen vévodou, přináší Libuši jablko, které by mu samo dalo nárok na trůn, a rozdělí je s ní, jak se sluší na ženicha a nevěstu. Podobný symbol je náramek, kterého se mu dostalo týmž způsobem (motiv z Musäa se právě objeví dvakráte); Vrš a Domaslav mu jej svěřili, Vlasta jej zaměnila za pravý: štěstí Libušina rodu je spjato s pluhem Přemyslovým.

Grigorovitza ve svém spise snažil se poznávati vliv náramku ve všech skoro událostech; Libuše prý pozbyla svého náramku a proto mohla býti pohaněna Rozhonem; Vlasta, dokud měla pravý náramek, byla nedotknutelna pro Šťasoně, atd.; na nic takového básník nemyslil, jemu stačil symbol štěstí, aniž nám ukázal jeho působení, naopak, ač Vlasta náramek má na rameni, přece ji sžírá touha po něm, v jejím nitru nejeví se žádný rozdíl, ať nosí pravý náramek nebo nepravý. Celá hra s náramkem nezasahá nikterak do děje, ba zdržuje jej, důležité zaměnění poznal by jenom velice pozorný divák, o motivu Libuše sám básník není si jist, a ke všemu, když děj spěje ke konci, musíme se nudným výslechem a kouzlem Pachtovým dozvěděti, co se vlastně stalo.

Hlavní děj celý je předpověděn ve snách dcer Krokových; ve snu Tetka viděla zavraždění Trinitas, a snadno zapomínáme, že sen má význam hlubší, Kaša viděla Bivojova kance, Libuše oráče, žárlivost Vlastinu a symbolické jablko; pobožně a poslušně dbají těchto znaků a poslouchají pokynů osudu. A to-

též co o snách platí o květinách, kterých se v dramatě trhá a váže tolik a které tolik znamenají. Nejedná se o skutečnou symboliku, která by prýštila z tvaru květin, nýbrž o hříčky s jmény jejich. Proto zcela klidně vedle sebe rostou květiny z nejrůznějších dob ročních. V prvním jednání věští Kaša slávu Libušinu z těchto rostlin: Ehrenhut, Jungfraukrone (Vinea minor), Königsscepter (Asphodelus luteus), Rittersporn, a ač straší tu již Weiberkrieg (Ononis arvensis) jako tolikrát později v básni, zde se může ještě vykládat druhým z četných svých jmén: radlice, Pflugsterz, neboť na blízku stojí Ackermann (Acorus calamus). Květiny zvané Frauenkrieg, Weiberkrieg Mägdekrieg, Ackermann, Spinnen-kraut atd. atd. objevují se od samého začátku náhodou a úmyslně v ozdobách děvčat; jednou Zvratka úmyslně květiny s tak významnými jmény dá dívkám Libušiným, podruhé Trinitas totéž činí žákyni Zvratčině. K neuvěření mnoho místa věnoval básník těmto bizarním nápadům, kterým se poddal zcela též v současných a pozdějších báchorkách svých. Je vůbec jeho osudem, že nedovědl žádného nápadu potlačiti.

Jako vyšší moc sesílá prorocké sny, tak zasahuje i přímo do osudů lidských, hlavně při počínání Pachtově; když má uliti boha Zelu, udělá kadluby na ukřižovaného, na matku boží a na pelikána; jenom pelikán se podaří, lid je tedy zralý pouze pro symbol, pro předtuchu, jinak by mu pouze přibylo o modlu více (vzpomínáme na bohyni Klimbu u Albrechta).

Fatalismus, jemuž nejen konečné výsledky, nýbrž i jednotlivosti jsou předurčeny, ovládá představy; jako v pohádce vom braven Kasperl und dem

schönen Annerl, tištěné r. 1817, meč katův žádá krve Aninky čtyřleté, a že mu nebylo kapky dopřáno, setne jí po letech hlavou celou, tak Šťasoň, jenž je určen, aby učinil Vlastinu řádění konec, podivnou touhou puzen, ji pronásleduje a vyléčí se, když omočí péro posvátného kohouta v její krvi.

Jediný svobodný čin, dítě vlastního rozhodnutí v celém dramatu: Rozhon přemlouvá, aby se přepadl Libín, a když ho neposlechnou, podnikne čin sám, opatrný Přemysl střeží Libuši a zachrání ji. Ale důležitější i zde je, co se stane náhodou, osudem: že Vlasta si právě hrála na Libuši a nasadila si její helmici, že Libuše zvolala »Celé Čechy za meč!«, a že Přemysl meč, kterého přece ještě potřebuje, podá domnělé Vlastě: ne svým činem, touto za vlasy přitaženou náhodou nabyl práva na Libušinu ruku a říši.

V takovém ovzduší nezraje drama, a můžeme směle říci, že Gründung Prags dramatem není, že to není pouze veliký objem, který je vylučuje s jeviště, ač básník je pro ně určil (myslil na výtah pro divadlo), a na účinky theatrální při svých průvodech a sceneriích nikterak nezapomněl.

Jiná otázka jest, zdali dílo přes tento nedostatek není vynikající básní. Heine praví ve své Romantische Schule o dramatě: »Jsou sceny v něm, kde nás jímají nejtajuplnější hrůzy prastarých pověstí. Šumí temně-české lesy, kráčejí ještě zlostní slovanští bozi, tlukou ještě pohanští slavíci, ale koruny stromů ozařují již mírné ranní červánky křesťanství« a podobně vyzní každý úsudek těch, kteří s láskou se večtli v drama; Bozděch, který (v Politik 1873, č. 294—319)

nazývá je »směsicí škvárů romantických, z nichž tu a tam se leskne zrno drahého kovu«, representuje moderního čtenáře, soudícího dle prvního dojmu, kdy nejsme s to překonati přípravy, děje vedlejší, symboliky, a dostati se k vlastnímu ději. S moderním stanoviskem kterému je mísení křesťanských živlů do děje nesmyslem, nesmíme ovšem přikročiti k básníku tak romantickému jako Brentano. Ze všech těch rozmanitých tonů, které zaznívají vedle sebe, z hymnů k starým bohům přírodním, z té jarní slavnosti pohanské, ze satanského smíchu čarodějnic, z drsného humoru silných, hrubých děvčat amazonek, ze zvonění skrytého chrámu křesťanského, přece jen přes četné dissonance, bizarrerie a zbytečné okrasy zaznívá veliká, nádherná píseň, píseň, v níž se ozývají všechny city srdce. Nejčistěji zní v lyrických písních a pasážích, líčení zlatého věku, řeči Libušiny, Žákovo vypravování o Trinitas, píseň smuteční nad mrtvolou Domaslavovou, loučení Přemyslovo s chatou, proroctví Libušina . . . . kdo jednou vnikl v tyto krásy, ten vždy znovu se k nim vrací, a jednotlivosti z beztvarného dramatu stávají se mu milými průvodci na cestě životní.

V produkci Brentanově znamená pak drama toto vrchol, je to největší komposice, na kterou se odvážil, a tak ucelená, jak toho byl schopen. Míra sebeobmezení, která mu byla dána, ovšem nebyla velká.

Lyrický ráz Brentanova Gründung Prags mohl snadno vábit k zpracování látky v dramatu hudebním; taková opera »Libussa« byla provozována v Praze dne 21. května 1823 a pak i v Berlíně a na jiných jevištích; hudba její pocházela od slavného Kreutzera, li-

bretto od vydavatele vídeňské Moden-Zeitung J. K. Bernarda (který napsal také tekst Spohrova Fausta). Tekst Bernardův zakládá se na Musäovi a Brentanovi, jenže ještě hromadil hodně romantických motivů: Libuše i Přemysl vystupují pod cizími jmény.

Jinoch Vladislav zachrání na lovu Libuši před medvědem, ona se vydává za družku svou Dobru; svou ruku zadala již dříve; odevzdala klenot — jak slyšíme později, zlaté jablko, které dostal Krok od víly — vladykám Domoslav a Tursko, aby ten, kdo se ho zmocní bez násilí, byl pánem země a jejím. Přece chtí pak o jablko, které nese panoš na štítě, zápasiti, Vladislav jim radí, aby závodili jen svou vlastní cenou, a dostane za to od nich klenot, on tedy podmínku vlastně vyplnil. Ale o Libuši se ucházeti nechce pro lásku k její domnělé družce.

V druhém jednání starý Bolak svěřuje Vladislavovi, že není jeho otcem, že ho nalezl u Krokovce, Libuše nařizuje převlečena Vladislavovi, aby se nevzdálil od chatrče. — Na Vyšehradě Libuše se ptá po jablku a uhodnuvši, kdo se ho zmocnil, posílá posly ke Kouřimi, aby se ptali, kdo má klenot. Domoslav chce jim nadběhnouti a zmocniti se jablka. V třetím jednání Domoslav žádá jablko a v souboji s Vladislavem padne, posel Ziak s družinou zaplaší ostatní spiklence a zvěstuje Vladislavovi, že se má státi chotěm Libušiným, což ho však netěší. Na Vyšehradě Dobra hraje si na Libuši, ale Vladislav klenot jí vrací, domnělá Dobra promění se v Libuši a Vladislav v Přemyslava, ztraceného bratra Dobry.

Téhož roku vydal tekst opery též drážďanský

lékař J. Choulant,[1]) jediné své dílo poetické. Ale moje namáhání, domoci se exempláře díla toho, bylo dosud marné.

Na podzim r. 1826 vrátil se Grillparzer s cesty Německem, byl v Berlíně, Výmaru, Mnichově, všude ho oslavovali, omrzelost, která ho otupovala, opouštěla ho, chtěl se zavděčit Goethovi, který ho tak roztomile přijal, dramatem jemu dedikovaným; vůbec měla nastat důležitá epocha v jeho literární činnosti.

»Napsal jsem si dosti značný počet látek, které vesměs byly promyšleny a všechny, až na podrobnosti, ovšem jenom v hlavě, dramaticky sečleněny. Ty jsem chtěl vypracovati jednu po druhé. Každý rok napsati kus a hypochondrickému hloubání na vždy dáti výhost.«[2])

Seznam, o němž se básník zde zmiňuje, nalezen byl v jeho pozůstalosti,[3]) znatelný dle toho, že žádné drama provedené před r. 1826 není v něm obsaženo; a v tomto zajímavém seznamu stojí na prvním místě Libussa.

Na prvním místě. Patrně jen okolnost, že básník po zlých zkušenostech chtěl napsati kus hodně nezávadný, přiměla ho, provésti z plánů především Bankbána.

A přece ještě dne 24. srpna t. r. napsal v Praze do denníku svého:[4]) »Město mně připomíná mimo tra-

---

[1]) Libussa, Herzogin von Böhmen, Zauberoper in 3 Aufzügen. Nach einer böhmischen Volkssage bearbeitet. Leipzig 1823. Opera Kreutzerova vyšla pod nápisem: Libussa, romantische Oper in 3 Aufzügen von J. C. Bernard. Musik von Conradin Kreutzer Wien 1823 Vz. Teuber Ges. d. Prager Theaters 3, 119.

[2]) Selbstbiographie, Díla, (vyd. 5.) sv. 19, 141.

[3]) Díla, sv. 12. 211.

[4]) Díla sv. 20, 18.

gedii provedenou ještě také dvě rozvržené: Drahomíru a Rudolfa II.« O Libuši ani zmínky, ačkoli už při přípravných pracích k Otakarovi r. 1819 látka se mu namanula a r. 1822 dospěl k úvahám o ní[1]), které nevedly k cíli a daly myšlence usnouti na dobro, tak že r. 1826 je jako zapomenuta.

Stojí-li tedy koncem r. 1826 Libussa v čele všech dramatických plánů Grillparzerových, pak jistě cestou myšlenka se téměř znovu zrodila, a silný dojem, jímž na básníka působila Praha, vyvolal v něm životnější představu zakladatelky její.

»Praha líbila se mi nad míru. Neviděl jsem mimo Benátky ještě města, která by na mne bylo činilo takový dojem. Běhal jsem celý den jako blázen ulicemi, stoupal jsem v potu tváře své na všechny výšiny .... byl jsem s městem tak spokojen, že tím obyvatelé poněkud nalezli milost před mýma očima. Napíši chvalozpěv na Čechy a řeknu v něm, že se jim křivdí, když se jim říká Češi,« píše dne 27. srpna z Drážďan[2]) a zapsal hned 24. t. m. do svého denníku:[3]) »Město mne poněkud smířilo s českým národem, který mně byl vždycky protivný. Vlastně nemělo by se o žádném národě souditi, dokud jsme ho neviděli v jeho domově ....« Na předchozích stranách karakterisoval dobře zvláštnost Prahy, to, co ho upomínalo na Benátky, »přežitky, starožitné mezi novým a vedle něho ...« nezná nic krásnějšího než pohled s Petřína.

---

[1]) Sauer v životopise Grillparzera v Dílech 1, 90.

[2]) Briefe von und an Grillparzer. Hgg. v C. Glossy, Wien 1892 str. 103, taktéž v Jahrbuch der Grillparzergesellschaft 1891: »man thue ihnen Unrecht, sie Böhmen zu heissen.«

[3]) Díla 20, 19, pozdější místo se str. 17.

»Budovy ze starší doby mají vesměs něco fantastického, což se zvláště shoduje s duchem nejstarších dějin českých, nejromantičtějších které znám ....«

Na dlouhé cestě Německem dojmy pražské nevybledly, naopak sesílily a zaokrouhlily se, výsledek jejich vidíme v onom jméně Libussa, postaveném v čelo všech plánů básníkových.

Nepochybíme snad, hledáme-li v smutném osudu dramatu Ein treuer Diener seines Herrn, které básníka tak neočekávaně poučilo, co všechno může v Rakousku být závadným, příčinu, že se mu znechutily pro okamžik všechny látky, které jen zdaleka upomínaly na domácí půdu; proto proveden z titulů napsaných na onen list dříve Des Meeres und der Liebe Wellen, Ein Traum ein Leben, Weh dem, der lügt. Pak, když mu toto drama surově vypískali, odmlčel se básník úplně a neobjevil se již za živa s novým dramatem na jevišti. Jedinou výjimku učinil: k dobročinnému představení v listopadu r. 1840 povolil provozování »předehry« k dramatické básni Libussa; s tímto názvem otištěno první jednání této tragedie v »Album der Wohlthätigkeit durch Beiträge der Dichter und Künstler« z r. 1841 »Vorspiel des dramatischen Gedichts Libussa«; tragedie sama, která dle Sauera ponenáhlu vyrůstala v desetiletí 1837—1847, neobjevila se na veřejnosti.[1])

---

[1]) Dle denníku básník pracoval o Libuši r. 1831, ale odložil látku, která se jevila ještě pouhou myšlenkou bez citu a vášně! — »17. Dec. Morgen versucht an der Libussa zu bosseln, aber ohne Erfolg, da das Ganze nicht interessirt und der ganze Plan schlecht ist. Blosses Gedankenzeug, nicht einmal streng abgegrenzt, beinahe ohne Gefühls-, wenigstens ohne Leidenschaftsmotive.« — (Jb. d. Grillparzerges. III, 195).

Když pak v letech padesátých Laube na dvorním divadle dramata jeho znovu budil k životu, tu konečně na počátku let šedesátých dal Grillparzer paladinu svému dovolení, aby uvedl Libuši na scenu, dodal však, že Laube neužije toho dovolení, nebude-li si jist úspěchem, neboť ani dobrý úspěch nedělá prý na něho již zvláštní dojem, neúspěch však by ho přece zarmoutil. Laube nechtěl starého pána vydat zlé nějaké náhodě, zvláště proto, že sám neměl jako dramaturg nejlepšího mínění o dramatické působnosti hry a Libussa provozována nebyla.[1]) Teprve po smrti Grillparzerově, v 6. svazku sebraných děl, vyšla tragedie r. 1872 a v bohaté literatuře Grillparzerovské došla nejrůznějšího posouzení.

Laube, který po smrti básníkově uvedl Libuši na jeviště, praví, že jen málo se zamlouvala, a jemu samému se zdálo, že by se mohlo vynechati celé páté jednání, jenže pak i první jednání s mythickými živly svými je podivným přepychem. Míní však přece, že je v dramatě tolik ducha, že diváka živě zajímá, a že by nemělo scházeti na repertoiru dobrého divadla.[2])

Scherer,[3]) který se podivoval hluboké symbolice, praví, že je mu při čtení jako ve snách; vše je v přítmí, z řeči dramatická živost téměř vymizela, moudré slovo hádankové nám zaznívá, uvažujeme více než cítíme, nazíráme více, než jsme pohnuti.

---

[1]) Díla 1, 101.

[2]) Fr. Grillparzers Lebensgeschichte von H. Laube, Stuttgart 1884, str. 172.

[3]) Grillparzer ve Vorträge und Aufsätze zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland und Österreich von W. Scherer, Berlin 1874. 270.

Zcela jinak soudil duchaplný Bozděch (Politik 1873, č. 304—314). Přirovnával dojem četby k pocitu poutníka, který kráčel za úpalu po horké silnici a octne se v stínu lesa na měkkém mechu. Čím je mu cíl jeho cesty, čím celý pustý svět? Zde by chtěl dlíti pohroužen v sen. Úsudky pozdější mnohem více přiléhají ku krásnému rozboru Bozděchovu než k úsudku Schererovu. Cituji z nich jen namátkou: Volkelt[1]) viděl zvláštní krásu tragedie v tom, jak symboly a hádanky se proplétají celým dějem, a pozoroval, že schopnosti jemně odstiňovati city neubylo, za to ubylo síly přivést osudy k viditelné, silné a pohnuté tvářnosti, čili básniti děj, a ubylo schopnosti pro bezprostřední výbuchy citu.

Sauer v životopise při pátém vydání spisů nemohl se ještě zbaviti vzpomínky na Turandot, P. Schlenther ve Vossische Zeitung 1891 č. 581 poprvé kladl ji nejvýše ze všech dramat Grillparzerových. Reich[2]) pak přirovnal Libuši druhému dílu Fausta, je to poslední pozdrav básníkův, poslední vzkaz jeho ducha; a R. M. Meyer[3]) velebí toto drama, tohoto Fausta Grillparzerova, v němž o všech velkých otázkách se vyslovil; sceny lásky přirovnal k podivuhodným scenám v Meeres und der Liebe Wellen.

J. V. Frič ovšem ve své úvaze o Grillparzerovi[4]) volá rozhorleně: »Ptáme se všech nepředpojatých,

---

[1]) F. Grillparzer als Dichter des Tragischen v. J. Volkelt, Nördlingen 1888.

[2]) Fr. Grillparzers Dramen. Fünfzehn Vorlesungen von Dr. E. Reich Dresden u. Leipzig 1894. /\ 229.

[3]) Die deutsche Litteratur des neunzehnten Jahrhunderts, Berlin 1900. 76 nn.

[4]) Květy 1889, XXII. 780, XXIII. 214 a nn., o Libuši na str. 476 a nn.

je-li to vůbec nějaké drama, pro koho a s jakým účelem bylo psáno? V každé sceně jeví se zoufalá malomocnost obrazotvornosti, jež odpornou svou pretensí, s jakouž se vydává za hlubokomyslnou moudrost, přímo uráží.«

U ostatních posuzovatelů však drama Grillparzerovo stoupá stále v hodnotě, jak ukázáno, a jeví se dramatem o Libuši kat' exochen, a vše, co předcházelo, jen přípravou k němu.

První jednání dramatu počíná scenou mezi Libuší a Přemyslem. Zachránil ji, když se topila v ručeji; teď se převlékla do šatů jeho mrtvé sestry a bez zvláštní vděčnosti za ochranu z nevelkého nebezpečí dá se od něho doprovoditi k místu, odkud nalezne Budeč; co se vrací do chaty pro květiny, při jichž hledání spadla do ručeje, Primislaus vezme si na důkaz svého činu sponu z roztrženého pasu. Na hradě Budči, služky dcer Krokových Dobra a Swartka (místo Zvratka), jakož i Tetka a Kaša, nejdříve z hvězd, pak z úst vladyk, bohatého Domaslava, silného Bivoje a moudrého Lapaka, zvědí, že Krok zemřel, odmítají však vládu nad lidem, který u vědomí vyššího původu jejich (jsou jako u Brentana dcerami božské ženy) prosí je, aby přijaly vládu země. Přemysl na rozcestí u tří dubů se loučí s Libuší a zlatý pás jí zavěsí jako řetěz kolem krku. Na hradě ji čekají, vykonavše smuteční obřady; Libuše přijíždí, pošle koně ochránci zpět a vypravuje, že u lože otcova na Psarech ji neopouštěla myšlenka o léčivé květině, která roste v údolí budečském, proto otce opustila v poslední hodince. Sestry chtí svůj život věnovat smutku za zemřelého, Kaša však míní, že otec by si přál, aby

se vykonalo, co začal pro tento lid; má se losovat, která má vládnout, a sice losují právě sponami v pasech. Libuše, jíž klenot vzal Přemysl, nemůže losovat a prohlašuje, že nechce, že chce vládnout. Nedovede se už vmyslit v tichý pobyt a zaměstnání s prostředky k prostředkům účelu nějakého; selský šat tře kůži více a vzbuzuje teplo až do nejvnitřnějších prsou, jí zdá se blahem od té chvíle býti člověkem s lidmi; přijímá vládu s podmínkou, že se nesetká se vzdorem; nemá býti pánů a poddaných, nýbrž jenom bratří mezi lidem; sestry litují Libuše, že se pustila ve styk se surovostí; družky přivádějí koně zpět, vlastníka nenalezli.

Jak Libuše vládne, ukazuje začátek druhého jednání; v zemi zaveden jakýsi nejasný komunism, všichni pracují společně, střídavě, a všem je dobře, jenom vladykové jsou nespokojeni; Libuše šíří blaženost, ale vladykám, kteří se jí nabízejí za muže, dá svůj pás s hádankou, kterou jediný dovede rozřešit ten, kdo má sponu z něho; když odcházejí, udá se právě případ, který zavdá příčinu k Libušině soudu.

Vladykové, nemohouce se rozděliti o pás, který se má dělit, ale ne rozdělit s nikým, dají Přemyslovi, který obchází zdálí hrad Libušin a má je rozsoudit, když je potkal, pás za sponu; pak hlásí se o své domnělé právo, ač pasu nezcelili, nýbrž se oň rozdělili; Libuše pozná chytrost a šlechetnost Přemyslovu a chce ztrestat hrdost jeho, že se nehlásí o dík, jímž je povinna; pro rozum byl lid hluch, snad bude poslouchat nesmyslu, ať vedou koně k třem dubům, tam ať ho pustí a jdou za ním, až najdou muže hodujícího — poněvadž bude asi právě poledne — u stolu

železného, to bude muž, jakého si přejí, železný jako jeho stůl.

V třetím jednání Primislav v dlouhém monologu vyslovuje své city a naděje, tu přichází kůň a poselství, vladyky ho poznají, a Lapak pochopí souvislost; nepozdravují ho ovšem jako knížete, nýbrž dle rozkazu kněžny vedou ho ke dvoru, snad prý aby byl soudcem. Zatím Libuše vyslala Vlastu k sestrám na Hradčany, aby ji opět přijaly, ale ony zamítají to.

V hradě Libušině čekají Přemysla, on přichází ozdoben květinami, odevzdává jí košíček s květinami, a hádankou naznačuje, že pod nimi leží rozluštění hádanky, zlatý pás. Libuše nepouští se do luštění hádanek, chce, aby se hlásil o odměnu za svoji službu; ale on vyhýbá se jejím otázkám, i na otázku po pasu odpovídá dle pravdy, že není již v jeho ruce, co měl, ale ona nerozumí. Ani když mu vypravuje parabolu o králi, který ztratil prsten, a o muži, který jej nedal ani za odměnu, ani za cenu života, Libuše nemůže dosíci toho, aby jí položil pás k nohám a vůli svou podrobil. Libuše prohlašuje, že neobstál, ať si prohlédne hrad a vrátí se ke stolu, který je z téže látky jako jeho hlava a srdce.

Zatím ve čtvrtém jednání vidíme, že není zkoušky konec, Vlasta ho provádí, dívky mu kladou otázky. V ložnici Přemyslově Vlasta vymáhá přísným rozkazem pás a legitimuje se, že se ptá jménem kněžny, tím, že má sponu; Přemysl pozoruje, že služka, která vstoupila s pochodní, je Libuše sama, a vypravuje o své lásce, o svých nadějích a o svém zklamání, o tom, jaký je jeho ideál ženy; vzbudí žárlivost Libušinu tím, že praví k Vlastě slova o ženskosti, určená pro

ni; Libuše odchází hněvivě, a Vlasta je tak zmatena, že Přemysl se může zmocniti spony.

Ale padacími dveřmi sjede do hloubky, myslí, že ho vedou k smrti, je však v témž sále, jako byl na začátku jednání. Libuše přichází, by se ospravedlnila; prosbou vymáhá, co její rozkaz nevymohl. On vyplní podmínky úlohy její a vyznává svou lásku i dokáže, že platí jí jako ženě, její osobě. — Libuše mu velí, aby sám připjal jí nově zcelený pás, »a běda tomu, kdo po tobě se ho dotkne«, před veškerým lidem pokleká sama před svým pánem, a lid vítá svého knížete.

V jednání pátém ve venkovské chatě, jakou kníže bere za vděk, když cestuje po zemi své, shledáváme Libuši, slabou ještě po porodu dítěte; Vlasta, která nesnesla rozkazů muže a mešká na Vyšehradě, nudném sídle sester Libušiných, přichází si stěžovat na to, že lid ruší jejich samotu; Přemysl Libuši zvěstuje, že stavějí město a vysvětluje, co to jest, a proč právě na tomto místě se staví, kde také dobré znamení se zjevilo starešinám: tesař, který robil práh. Prosí ji, aby dílu žehnala; Libuše myslí, že dar věštby ztratila tím, že si zvykla důvěřovat jeho moudrosti, nechce se vydati nebezpečí, spojenému s násilným vzbuzováním síly té, chce Přemyslovi zachovat ženu, na které mu více záleží než na věštce.

Přemysl ihned odřekne slavnost a zároveň stavbu města. Libuše odchází, a kníže vytýká Vlastě ostře sobeckost sester Libušiných, které zdržují pokrok; hájí se proti jejím výtkám: Libuše je prý volná, stává se, co ona chce, je paní — »zde moje odpověď,« praví Vlasta, neboť Libuše v černém oděvu přichází, aby světila místo. Dlouhou řečí věští, věští věci zlé, ač věští

konečně i Slovanům panství země, po modrookém lidu za horami, bude to poslední vzmach unaveného světa, panství široké, daleké, ale ani vysoké ani hluboké. — Sestry Libušiny stěhují se ze země a vyčítají ji, proč se spojila s lidmi, tu hlásá novou nauku utěšenější: nadejde nová doba nadšení — tenkrát by chtěla žít — staletí přespat do té doby. — Odhodí závoj a pás a sklesne mrtva; sestry hodí své pasy k jejímu, ať si z nich Přemysl dá ukout korunu, vznešenost odešla, odznak její zůstane na zemi.

Ptáme-li se po pramenech Grillparzerova dramatu, shledáme, že pomůcek přístupných mu jinak pro české dějiny, užil měrou skrovnou; v jeho zápiscích z r. 1822, z doby, kdy se látkou Libušinou zabýval, čteme poznámku o tom, jak velkou úlohu hrají v starých českých dějinách ženy, a jak nápadny jsou nepatrné číslice vojsk vzhledem k velkému území; z toho nemohli bychom souditi, že se dostal daleko přes Hájka nebo Pubičku. Podrobností historických je málo, jmen nejnutnějších užívá se s takovým zmatkem oproti historii že Vyšehrad, Budeč, Hradčany jsou téměř jen jmény téhož hradu. totožnosti Vyšehradu a Psar není dbáno tak že nepoznáváme nižádných stop hlubších studií historických k dramatu tomu.

Co se pak týče poetických zpracování látky, tragedie spočívá na předpokladech vytvořených Musäem, že ženou Krokovou byla víla, na předpokladech. které básník mohl poznati z pramene jejž bezpečně četl, z dramatu Brentanova.

Brentanovo Gründung Prags počíná smutečním jakýmsi obřadem za Kroka a končí založením Prahy, jako Grillparzerovo, poslední tento motiv, který k dra-

matu Brentanovu je pouze neorganicky přivěšen, ale za to vystupuje mocně v nápise, u Grillparzera stal se osou celé katastrofy děje. Jako u Brentana i u Grillparzera nabízí se vláda nejdříve starším sestrám, které ji odmítají. Přemysl u obou zachránil Libuši život neznaje jí, doklad toho činu zůstane u Brentana v rukou Libušiných: jeho meč; u Grillparzera v rukou Přemyslových: její spona. Libuše dá Vršovi a Domaslavovi jablko, aby se o ně rozdělili, ale aby ho nerozřezali; jablko se před nimi nosí na štítě a oni je odevzdají v ochranu Přemyslovi, témuž Přemyslovi, který už chová skvost, náramek Libušin, v jehož rukou jablko již bylo, ba jemuž patří jadérka jeho. U Grillparzera dá Libuše Domaslavovi a jeho druhům skvost, pás, aby jej rozdělili, ale o něj se nerozdělili s nikým, nýbrž dělením jej zcelili, věc pro ně zrovna tak nemožná jako rozděliti jablko a nerozřezati ho, oni skvost ten, jejž před nimi nosí paže, odevzdají Přemyslovi, v jehož rukou už dříve byl, ba kterému část jeho patří; v obou případech Libuše se zbavila uchazečů, a v obou případech Přemysl přinese svěřený mu dar zpět, když od pluhu ho povolali k Libuši. — U Brentana Přemysl se před Libuší zastaví, klekne a podává jí jablko:

Libussa, Seherin, es kniet hier
Der Pflüger Primislaus und bietet dir
Den Apfel nochmals rein und unverletzt,
Den du als Preis der Glückes ausgesetzt,
Und nochmals bittet er nur um die Kerne.
Willst du, dass er mit diesen sich entferne,
So legt er hier die Ehrenkleider nieder,
Und kehrt bescheiden zu dem Pfluge wieder,
Auf dass von ihm das Volk Gehorsam lerne.

Libuše poznává vůli bohů, jablko potvrdilo volbu, pak rozlomí jablko s ním, jako nevěsta a ženich činí u Charvatů, jablko se nerozřezalo, ba ani nerozdělilo, neboť muž a žena jsou jedno tělo; lomení jablka znamená uskutečněný sňatek, proto Vrš si přeje býti mrtev, vida neodvratné již faktum.

U Grillparzera přichází Přemysl ověnčen klasy a chrpami, s košíkem květin a plodin na ruce.

Auf dein Geheiss erschein' ich, hohe Fürstin,
Mit Landmanns Gaben und in Landmanns Schmuck
Und dir zu Füssen leg' ich meine Habe.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Und dies mein Schild, bemalt nicht nur mit Zeichen,
Geschmückt mit Inhalt und mit Wirklichkeit,
Das Wappen meines Standes, meines Thuns,
Ich biet' es dir als ärmliches Geschenk.

— — — — — — — — — — — — — — — —

V tom štítu, koši, je pás, který mu byl svěřen; je ovšem skryt a teprve ku konci čtvrtého jednání zjevně jej odevzdá Libuši; splnil její úkol rozděliv pás, aby jej zcelil sponou; Libuše velí, aby pás sám připjal, a tím ho prohlašuje za manžela svého; podoba je zde makavá a jeví se tím větší, víme-li, že v původních plánech Grillparzerových (dle zápisků z r. 1822) místo pasu Libuše dala vladykám jablko:

Seht diesen Apfel hier,
Ihr sollt ihn kleiner mit dem andern teilen,
Und jeder, hört! besitzen doch ein Teil,
Ein Teil und auch das Ganze, jeder von euch beiden,
Geht und versucht im Lösen euer Heil...

A snad jen proto, že tuto hádanku nelze nižádným způsobem rozluštit, upustil básník od jablka

a nenahradil ho ani prstenem — náramek, *Ring* u Brentana — ani obrazem Libušiným, nýbrž pasem, který se skládá z několika částí.

V obou dramatech Libuše uznává pokorně Přemysla za pána svého, u Brentana na jeho žádost výslovnou vede ho sama k trůnu, u Grillparzera kleká před ním.

Patrná shoda jeví se pak ve scenách Vlastiných; hledají-li Vlasta a Dobromila Libuši a ozývají-li se v noci:

Halloh, Libussas Mägde!

nebo

Libussas Mägde ho!

slyšíme v tom seslabené volání

Huihussa, Huihussa!
Die Mägdlein der Libussa!

Také zde Libuše hned po volbě vyznamenává své dívky (aniž má tolik příčiny k tomu jako u Brentana) »Wie jetzt mir nächst, steht billig ihr nun vorn.« — I zde muži si mezi sebou stěžují na počínání dívek.

Ve čtvrtém jednání Přemysl hovoří s Vlastou jako v třetím u Brentana; zde pravil k ní:

Gepanzert trotzest du dem schönen Ziel,
Zu dem Natur dich weislich hat erschaffen;
Entwaffnet bist du heil'ger Triebe Spiel,
In dir regt des Geschlechts Bestimmung sich.
Der Wind dein Haar durchspielend mahnet dich:
Du bist ein Mägdlein, Ehre sei dein Gut,
Und deine einz'ge Waffe fromme Zucht,

u Grillparzera:

Selbst, Wlasta, du, als du noch Waffen bogst,
Mit rauher Stimme fordertest zum Kampf,
Warst du nicht du, zum wenigsten kein Weib;
Doch seit die Freundin dort ins Zimmer trat,
Hat holde Scham bemeistert all dein Wesen,

A jako u onoho:

Die Locken spielen freudig dir im Wind,
Die unter schwülem Helmdach dich gedrücket,

tak i zde:

Dein Haar gieng los aus seinen Banden,
Als strebt' es schamhaft selber, zu verhüllen
Den holden Wandel aus dem frühern Trotz.

Jako Druhan a Chobol na konci prvního jednání přinesli drahé kovy, tak i zde v druhém horníci z Jílového přinášejí je na nosítkách (horníci jsou zároveň hudebníky, což je vzpomínkou na Schillerovo »Wallensteins Lager«), ale Libuše si jich zde ani nevšímá, dává přednost zlatu a stříbru v květinách. Že mimo první jednání, kde podoba je nápadná, i čtvrté a páté končí jako u Brentana provoláváním slávy Přemyslovi a založením Prahy — poznamenal to Bozděch — je jen nahodilé.

Na Brentanovu symboliku s květinami a pod. upomíná konec prvního jednání Grillparzerova: Swartka dívá se na hvězdy a hlásá: »Panna vládne, však ne, to lev hledí na své Čechy .... Na východě svítá, dni ustupuje noc!«

I proroctví Brentanovy Libuše, která v první strofě nazývá Prahu, deines Ruhmes Schwelle, ve čtvrté

meines Glückes reiche Schwelle, ozývá se ze slov, jimiž staří uvítají dobré znamení:

> Und Praga soll sie heissen, als die Schwelle,
> Der Eingang zu des Landes Glück und Ruhm.

Mimo Brentanovo drama znal Grillparzer asi také operu Kreutzerovu, ne proto, že rovněž v ní jablko a klenot splývají v zlatém říšském jablku, nýbrž jméno Dobry, družky Libušiny, převzal odtud k jménům Brentana, nevzal-li je z Hájka, kde služka Duobra hned k r. 714 se uvádí.

Obsah objemného díla Brentanova shrnut u Grillparzera v rámec divadelního večera, z četných osob jeho zbyl jen malý počet, jichž jména až na onu Dobru jsou známa z Brentana. Z četných průvodů, bojů a zevních dějů zbyl děj jednoduchý, ač Grillparzer se nikterak nevyhýbal prostředkům theatrálním a (dle poznámky Bozděchovy) svými tajemnými věžemi, propadlišti, pannami tajeplnými a ochranu hledajícími pro náš vkus spíše seslabil účinek. Libušin bělouš i zde objeví se ve vlastní osobě na prknech. Děj sám nejeví Brentanovy přesné koncentrace na tolik dní co jednání. První jednání odehrává se v noci, kdy Krok umřel, druhé však značně později, vláda Libušina je zakotvena, lid už přivykl novému řádu, že všichni pracují společně; slyšíme, že nedávno byla slavnost jarní, právě se oře a je už horko; první vrstva dělníků se vystřídá již druhou, přece v druhé proměně představují se před soud Die Streitenden von heute Morgen a Libuše posílá koně svého k Přemyslovi, kterého prý naleznou u stolu, poněvadž bude asi právě poledne. Odtud plyne děj nepřetržitě do

konce čtvrtého jednání, do noci téhož dne, a jenom přírodní šperk Přemyslův, klasy a chrpy, ukazuje k roční době o něco pozdější; páté pak jednání odehrává se o rok asi později. Místa rovněž není dbáno ani s takovou přesností jako u Brentana. Přemysl bydlí na blízko Budči, kde sídlí sestry, kdežto Krok umírá na Psarech; to upomíná na Hájka, u něhož Budeč (Budesch u básníka) je starším zámkem Krokovým, který zamění za novější, Psáry; je přirozeno, že tiché dcery žijí na starém hradě, ztichlém a ve školu moudrosti proměněném.

V druhém jednání jsme v rovině u Vltavy, před obydlím Libušiným, které nemá jména; Brentanovým Libínem? Na tomto hradě, v síni, na náspech, v komoře ve věži nad onou síní, hrají jednání třetí a čtvrté, poslední jednání pak v chatě a ve volné krajině, nevíme na kterém místě nynější Prahy. Tím kolísavější jsou udání o obydlí sester; jakoby Budeč pro ně nestačila, chce Libuše k nim na Hradčany a konečně jsou vyhnány z Vyšehradu.

Město Praha se zakládá v údolí někde v místech Starého Města nebo Malé Strany; zakládají ie tu, protože

> Die Moldau, dieses Landes Ader
> Hier hat versammelt sie all ihre Quellen
> Und breitet sich in weiten Ufern aus.

tak, jak básník měl v duši dojem pohledu s Karlova mostu, o němž napsal »dieser ärmliche Fluss dehnt sich hier zum breiten Strom, freilich ebenso seicht, als er breit ist«, s dodatkem: »Verhüte Gott, dass er je ein Symbol der Nationalbildung sei!« Nám na za-

čátku století dvacátého znějí ta slova jako proroctví, netýkají se ovšem jenom nás. Úprava Vltavy zbaví nás záhy symbolu, kéž věc jde za ním.

Weilen[1]) pěkně poukázal k tomu, že v pozdějších dramatech Grillparzerových lze pozorovati vzestup co do individuální karakteristiky, s kterým souběžně upadá dramatická technika, a že Libussa stojí na konci obojího toho vývinu; exposice se scvrká ve vypravování, zprávu divákovi danou, dlouhým monologem Libuše i Přemysl nás zpravují o svých citech.

Mistrná naproti tomu je karakteristika obou hlavních postav, jak už Bozděch poznamenal.

Libuše vyrostla jako nejmladší mezi sestrami, kterým vládne duch přísné Kaši, tak že na venek se jeví jednostejnými, a že Kaša už napřed jejím jménem může dáti lidu odpověď. Jí ponechaly ošetřování otce, samy ceníce mnohem výše tiché pozorování a přemýšlení. Poprvé provedla samostatnou myšlenku: vydat se z Psar do okolí Budče a hledat tajeplnou květinu, po které by otec se uzdravil. A tento krok má za následek, že se blíží lidem, jichž jako všeho pozemského se dosud vystříhala. Padne do ručeje, ruka mužova se jí dotkne, leží v náručí rolníkově, převlekne se v šaty selky a pozná nejprve s udivením, že konají stejnou službu jako knížecí, ale brzo shledává, že jejich hrubá vlákna trou kůži zcela jinak než šaty kněžniny a že vzbuzují teplo hluboko v prsou. Vděčnosti necítí přespříliš mnoho, nepřehání si nebezpečí, ví, že rolníka může odměnit zlatem, a klidně od něho vše přijme.

---

[1]) Euphorion 1, 649. nn.

Ale jeho slova a chování jsou zvláštní, není takovým, jakým si na Budči představují lidi. Dvakrát se jí ptá, je-li ženou, o kterou by se mohl ucházeti, ale jen jednou odpoví příkře: Ne, po druhé odvolává se jen na první odpověď. — Právě když slyšela, že nečekal na odměnu a na vrácení koně, pozná, že jí vzal sponu, a v témž okamžiku má se zodpovídat, kde ji ztratila; ale je to již, aniž to ví, sladkým tajemstvím jejího srdce, nepromluví o tom, a místo aby se omlouvala, prohlašuje, že chce vládnout. Šat selčin a — dodáváme — okamžik v náručí mužově zvrátil všechny její představy o životě, nedovede se již vmyslit v tichý kruh sester, zmatení jejích pobouřených citů jeví se jako překypující láska k lidem všem, chce býti jejich kněžnou, chce vládnouti jim jako starší sestra mladším. Libuše vládne, — jako božstvo zářic na lid, hluboko pod ní stojící, ale tajně čeká, až se ochránce její přihlásí; na něho myslí, když slyší o sňatku, jemu platí hádanka její. Když jí přinesli sponu, prozrazuje své mínění o Přemyslovi slovy: Tedy jste ho zabili? a poznavši, jakou službu jí prokázal, chce ho viděti. Ale pokořit se má, má se hlásit o dík za svou službu, má nadšeně přijmout odměnu, snad nejvyšší, ruku kněžninu; k hněvu proti němu popuzuje ji jeho vzdor a jeho hrdost, k hněvu, který se stupňuje až v nenávist, v němž však tají se její láska. Chce se vrátit k sestrám v uražené samolibosti své. Přemyslovi chce imponovati, svou osobou, svou mocí, svým bohatstvím, moudrostí svých panen ale převlečena za služku musí vyslechnout vypravování o jeho lásce, jež jí objasní její vlastní city; co Libuše při tom cítí, básník naznačil velmi krásně slovy Přemyslovými:

Heiss deine Freundin still die Fackel tragen,
Wir sind im Dunkeln, wenn verlöscht das Licht...

I žárlivost její je vzbuzena, když Přemysl mluví až příliš důvěrně s Vlastou:

Du bist nicht stolz, wie jene Freundin scheint,
Die mit unwill'gem Fusse tritt den Boden.

Změněna vstoupí mu vstříc, přichází se ospravedlnit, lehce se dá přemluvit, aby prosila za to, co rozkazem nevynutila, dovolává se ne již moci knížecí, nýbrž ptá se:

Sprich, ist es zart, wie's gegen Frauen ziemt....

Ještě ho zkouší, nabízejíc mu soudcovství a tvaříc se, jakoby chtěla se vzdáti vlády, a když v té zkoušce obstál, poklekne před ním a uznává svrchovanost jeho.

Formálně nevzdává se svých práv, vláda se vykonává jejím jménem, ale stane se vždy skoro, co chce Přemysl, protože má skoro vždy pravdu. Libuše poznává, že vykonávala moc k vlastnímu požitku, hledala v cizím štěstí vlastní, a jako Přemysl žije pro národ, ona žije pro něho; vidíme, jak svoje vlastní názory podrobuje jeho rozumu, a odpor, který klade jeho přání, aby stavbu města zasvětila, mizí, když pozorovala z jeho špatně zatajené mrzutosti, jakou váhu klade na nový podnik. Vidouc všeobecný nový ruch, novou dobu plnou činnosti, tu nechce býti neužitečnou též, chce aspoň žehnat nové době. V její věštbě nesmíme ovšem Libuši hledati, příliš velká její podoba s věštbami a obavami Rudolfa II. v současně básněném dramatě brání nám v tom; slyšíme z ní jen, že věští věci neutěšené, smutné, až duch znovu vzplane a zá-

roveň její láska k lidem se jí uvědomí, tu věští novou krásnou dobu — a zahyne, jak to tušila. Poslední myšlenkou vrácí se k Přemyslovi. Zvláštním způsobem změněna úloha Libušina při zakládání Prahy; ona, jež dle pověsti kázala město vystavět, vykázala mu místo a dala mu jméno, zde nečiní z toho všeho nic. Jí, dceři bohů přírodních, je dokonce proti mysli, že Přemysl se shodl se staršími lidu o založení města, které zároveň bude začátkem státu. Důvody Přemyslovy ji přesvědčí, ale ve věštbě ozve se zase odpor individualismu a poesie proti městu a státu; místo vyhledal rovněž Přemysl ve srozumění s ostatními a i to k nespokojenosti Libušině, jejíž sestry právě na tomto místě si přejí zachovat klid pralesa. Také jméno městu bylo již nalezeno, než Libuše jen o plánu věděla. A přece oč hlubší jest spojení Libuše s městem než v pověsti! Ona se zdráhala, světit místo, neboť cítila, že ji to usmrtí, a když Přemysl příkrým slovem muže, jenž má upustit od zamilované myšlenky, jí praví, že důvodů netřeba, že je paní země, tu u vědomí oběti odhodlá se k tomu, co odepřela:

Um meinetwillen soll kein Reifbedachtes
Und vielen Nützliches zu Grunde gehn

nepřistupuje na to, aby se svěcení odložilo, neb bohům patří začátek, a loučí se s Přemyslem na krátko, až se uhlídají na dlouho, dlouho. Svůj vlastní život zakopává dobrovolnou obětí do základu nového města, vyrůstajíc zároveň z kněžny z milosti bohů v první občanku a v největší ženu.

Přemysl je rolník, ne v nějaké zemi s ideální rovností obyvatelů, nýbrž v zemi, kde jsou velmožové,

kteří směle se mohou ucházet o ruku kněžninu, čehož rolník se odvážit nesmí, třeba že sám je z rodu šlechtického (zchudlý rytíř u Musäa?). Jeho mysl je jemnější než spoluobčanů jeho, snad proto, že žil v samotě s milovanou sestrou, jež záhy zesnula. V klidný život, věnovaný smutku o ni, náhle vpadne překvapující událost, setkání s krásnou, vznešenou dívkou, která okamžitě se zmocní celé jeho mysli. Brzo dozvídá se, že je to kněžna, a otázka, pamatuje-li naň, zaměstnává ho stále, ale předstoupiti před ni neodváží se, ani když při pokuse, dáti jí znamení života svého, setká se s vladykami a dozvídá se o hádance. V prvním návalu radosti chce k Libuši, ale brzo dostaví se pochybnost; mluvila tak k vladykám, kteří náhodou mohli uhodnouti přece, a na něho nedbala.

Lstivě učiní vladyky samé posly svými k Libuši, zaměniv doklad za jiný.

Co ho zdržuje, vyslovuje v monologu svém: Ani jako vladyka neucházel by se o ruku kněžninu, neboť vladař, jako královna včel, není jen první, ne, je jediný; kníže povznáší choť, jíž volí, královna sníží poddaného, jehož si vyvolí chotěm. Neboť muž nemá býti ženiným, žena budiž mužovou. Kdyby byla pastýřkou, předstoupil by před ní a upomenul by ji na ono setkání; ta by nemohla po případě říci, aby se postavil k sluhům. — Jakmile Libuše ho povolala, naděje znovu vzplane, ale s ní i pevná vůle, nezadati si ve své hodnosti mužské; proti hrdosti kněžny staví hrdost oráče, nepřistoupí na její přání, aby veřejně se hlásil o svůj dík, chytře se vyhýbaje jejím otázkám a vůči její parabole důrazně háje právo proti libovůli a lidské milosti.

Ocelem jako jeho stůl jeví se pak v léčkách, jež mu kladou dívky Libušiny, nevábí ho přepych ani vláda, klidně se přiznává, že neumí ani šermovat, ani číst, v knihách totiž, v lících číst umí; nezná-li historie, ví, že dnešek byl včera zítřkem a zítra bude včerejškem, že záleží hlavně na tom, jasně si býti vědom významu dneška. Je muž vážný, dívá se na ženu vážně, nechce si hráti s ní, ale ona nemá si hráti s ním. — Snadno poznává v zahalené služce Libuši a užívá své chytrosti, dovoluje si i smělý žert s Vlastou, aby před Libuší promluvil o své lásce a o svých nadějích. Lstivě zmocnil se spony, ale v klamu svém, míně, že mu hrozí smrt, jeví se pravým mužem, který umírá s protestem proti libovůli, a nedá si vynutit hrozbami, co dal dávno dobrovolně, ne však na rozkaz. Ve zkoušce, jde-li mu o osobu její a ne o říši, obstojí, poněvadž nezná obyčejné ctižádosti. Karakteristické pro básníka je, že se Přemysl musí jevit též hodným občanem, jakýmsi Bankbanem, který chce vésti věrné vojsko kněžnino proti smělcům z lidu, kteří svými hrozbami chtí sesílit protest, jejž sám tak mužně vyslovil!

Jako manžel a kníže chová se jako vykonavatel svěřené mu moci a ani poddaným neukládá svou vůli; nedovolil by si tak dalekosáhlých změn jako Libuše, když nastoupila vládu svou. Radí se se staršími, ač je nepovažuje za moudřejší sebe. Ale ví, že raději se dají do práce, budou-li dílo považovat za své vlastní. Ve službách celku pochová i vlastní štěstí rodinné, že nedovedl potlačiti citlivost nad odporem Libušiným k věci zrale uvážené a téměř již provedené, to zbavuje ho choti.

Sňatek mezi Libuší a Přemyslem — hlavní motiv dramatu — jest sňatkem kněžny s rolníkem, ženy původu božského s prostým smrtelníkem, věštky naslouchající vnuknutí vyšších mocí s mužem rozumu, hrdé, v sobě ucelené ženy s celým mužem.

Myšlenka, že Přemysl, jak naznačil Musäus, zůstal poddaným své choti, poslušným manželem, byla Grillparzerovi, dle všech jeho názorů, nesnesitelna; pro něho existovala jen jedna forma sňatku, zakládající se na oddanosti a poslušnosti ženy, forma sňatku tak přirozená ženě průměrné, Melittě, Kreúse, Erně. Problem nastane teprv, je-li žena muži rovna nebo vyniká-li dokonce nad něho silou ducha nebo vůle, nebo jen společenským postavením. Libuše sňatkem povýšila manžela na trůn, a Přemysl taktuplně tváří se, jakoby Libuše byla jedinou vladařkou a on jen první poddaný. Scherer snad správně usoudil, že vyjednávání o postavení prince-manžela královny Viktorie budila v dynastické Vídni let čtyřicátých takový zájem, že i básník problem rozřešil svým způsobem: muž z důvodů ústavních může ponechati ženě zdání, že je vladařkou, vykonávati vládu však musí rozhodně sám.

Avšak Libuše je nejen kněžnou, je též polobohyně, je věštka, Grillparzer nevěřil ani v jedno ani v druhé (vždyť v kuse samém i její věštbu o Přemyslovi vyložil přirozeně). Libuše tedy svým původem a svými nadpřirozenými dary representuje pouze ženu duchem a myslí vynikající nad obecnost, Libuše je symbolicky týmž, co Grillparzer v jednom z nejprvějších svých děl postavil životně na jeviště, ženou duchaplnou, básnířkou: Sapfó.

Grillparzerova Sapfó rovněž vládne jako kněžka na svém Lesbu, celé Řecko ji velebí, ona slyší hlasy bohů, a tato vznešená, slavná Sapfó zamilovala si krásného jinocha Phaona a jako svého chotě uvádí ho na ostrov svůj. Chotě a zajatce, neboť Phaon je tak pohroužen v obdivování velké ženy, cítí tak velice svou nicotu vůči ní, že jeho pocit není vlastně láskou. Co je láska, pozná teprve, když soucitně se blíží ubohé, sladké Mellitě, která nemá ducha, nemá darů vyšších, nemá slávy, ale má, čeho Sapfó pozbyla, něhu a ženskost. A Sapfó jich pozbyla, že byla kněžkou mus, slávu svou draze zaplatila, měla se odříci blaha prostých lidí, spokojiti se svou výší nadpozemskou. Že toho nepoznala, že sáhla pro lákavém ovoci štěstí lásky, to je tragikou její; jak sestoupila se své výše, klesá v divokou lítici, žárlivostí klesá tak hluboko, že není jiného východiště než smrt, která všechno smíří, všechno odčiní.

V takové neúprosné kategorické přísnosti není konflikt pojat u Libuše. Libuše je věštkou, ale na své štěstí není jí měrou takovou jako sestry její, kterých lidský bol a lidské starosti se sotva dotýkají. Také ona si vyvolila svého Phaona, ale co zažije Sapfó ve vší hrůze skutečnosti, to Libuši ukazuje téměř vidění, jako Rustana varuje sen, aby nedal štěstí klidného nitra za stínový obraz slávy. Sapfó vidí Phaona laškovat a líbat se s Melittou, z jeho úst slyší hrozná, nelítostná slova, stejně nelítostná, ať v zuřivosti své ji zasypává výčitkami, ať jí vykládá, čím vznikl pocit, který měl za lásku, a že stojí příliš vysoko nad ním, ať zase velebí cenu Melittinu, — to vše zažije Libuše v žertu, který si dovolí Přemysl s Vlastou, když sama

drží pochodeň a zahalena v závoj, naslouchá, jak líčí svou lásku k ní, a jak byl zklamán, ona slyší, že Přemyslovi je žena nejvyšším jen jako žena, vidí, jak hladí Vlastin vlas, ba jak jí téměř dává přednost před kněžnou, a prožije již při tom pohledu muka žárlivosti, tak že odhodí pochodeň a hněvivě odchází. Není ještě pozdě, Přemysl ji miluje a nalezne ženu pravou, která o to prosí, co hrozby její nevymohly, která kleká před vyvoleným manželem a pánem.

Je tím problem sňatku Sapfina skutečně harmonicky rozřešen? I Sapfó mohla se státi poslušnou chotí Phaonovou, ale pak musila pověsit lýru na oltář Afroditin, a běda jí, dotkla-li se jí ještě jednou.

V báchorkách dívka, které byl uloupen ptačí háv, když se koupala, stane se věrnou ženou smělého lupiče, ale jakmile nalezne ukradený šat v úkrytě jeho, tu vklouzne do něho, mocně rozepne perutě, a žádné prosby jí nezachovají manželi.

Tak i Libuše, když ji donutili, aby se oblékla opět v černý háv věštkyně, propadne zase mocnostem jiným, věštecký duch zmocní se jí celé a zničí křehké tělo. Proč jsi se připojila k lidem? Usmrcují tě — volají sestry k ní. Měla volit mezi věštectvím, poesií, a štěstím, volila, ale lidé jí nedopřáli vzdáti se darů svých, měla zachovat z nich tak trochu pro potřebu domácí a státní, ale toho nelze.

Wir nehmen sie mit uns auf unsrer Fahrt,
Bis ihr des Segens würd'ger als ihr wart.

Zní to jako zpověď básníkova, jako omluva, jako by odůvodňoval, proč se sám nechoval jako Libuše, nýbrž jako sestry její. Z obavy, aby se nezničil, jako

Libuše, Sapfó, Medea, zůstal na svém osamělém hradě. ale lásky, jejíž přesily se bál, bylo v něm naopak příliš málo, a obávaje se rozplynutí, zamrzl ve své samotě.

Tak v Grillparzerově Libuši proudí krev života, cukají nervy bolestí básníkových, skrze závoj poesie hledí život jeho.

Byl již básnil svou Sapfó, zpracoval již v novém velkolepém dramatě, trilogii Zlaté rouno, na postavách Medey a Jasona týž konflikt ženy silné, vynikající, s povoláním ženy, její marný zápas s něhou a prostotou, když teprve sám měl konflikt zažiti, když získal lásku děvčete, které mělo méně od Melitty a Kreúsy a více od Sapfó a Medey, než považoval za snesitelné u choti své.

V době oné cesty do Německa trudná historie lásky jeho a Kateřiny Fröhlichové dostoupila vrcholu své trýzně. Krátká doba blaženosti minula.

Obava před konflikty, jaké v dramatech svých zpřítomnil, vzala mu odvahu, vstoupit ve sňatek, a odsoudila ho k životu samotářskému a mrzoutskému po boku oné, jíž připravil o mládí a štěstí. Dvě půle jen se dají spojit, želí básník, já však byl celkem a ona též.

Im Glutumfassen stürzten wir zusammen,
Ein jeder Schlag gab Funken und gab Licht;
Doch unzerstörbar fanden uns die Flammen,
Wir glühten — aber, ach, wir schmolzen nicht.

Přemysl praví k Vlastě a tím k Libuši:

Begreifst du, dass ein Inn'res schmelzen muss,
Um eins zu sein mit einem andern Innern?

Takovým splynutím dvou bytostí harmonicky se zakončí zápas v dramatě o Libuši.

Viděli jsme nahoře, že Libussa Grillparzerova byla přirovnávána k Faustu Goethovu, při čemž se myslilo zvláště na druhý díl a na moudrost v něm uloženou. Nejhlubší myšlénky vyslovil zde básník o thematě, které ho po celý život zajímalo mocně, o poměru nejen mezi mužem a ženou, než i mezi kulturou a poesií, mezi člověkem a státem. Nevyslovil jich jako určité odpovědi na otázky ty, nýbrž dal přijíti k slovu hlasu pro i proti. Ukázal, že dvě duše bydlí v jeho prsou, jedna individualistická, poetická, opovrhující nízkým davem, jejímž mluvčím jest Libuše, kdežto Přemysl mluví za básníka občana, pokrokáře. Cit a rozum básníkův se rozcházejí, a on žádnému z nich nenadržuje, před forem rozumu podrží pravdu Přemysl, jeho zásady též vítězí, noc ustupuje dni, jak slyšíme na konci prvního jednání, pověst je vystřídána historií, idylla skutečností, patriarchalism státem, ale Libuše nepřežije šera, kterým noc přechází v den.

Libuše nezná odpornějšího slova nad slovo »právo«, všude ve světě vidí milost, dobrodiní, právo jest jen jméno křivdy všeliké, Přemysl nechce za nic děkovati náhodě ani milosti lidské, právo jest mu základem všeho. Na otázku Dobromilinu, co je nejtěžší, odpovídá »Spravedlnost«; býti spravedliv je více než býti laskav, dobrotiv, velkomyslný, tak i aforism básníkův[1]) se vyslovil.

Ráz na ráz potýkají se důvody v hovoru o městě, pojmu novém pro Libuši.

Zdi městské, praví Libuše, oddálí člověka od živého styku s přírodou a od jednoty s vesmírem. — Spolek

---

[1]) Díla, 15, 166.

s nezměnnými věcmi vábí k požívání a cítění; pokračujeme: působíme-li, získáme prostor uvnitř, odvětí Přemysl. — Blízkost, rušivá společnost obrousí individuality, místo lidí je tu množství stejných. — Co jeden sleví, sleví i ostatní, a tak jednotlivec tisíckráte získá. — Libuše pochopuje, když stát se nazývá sňatkem mezi občany. — Přemysl chce z Prahy zahájit obchod do Německa, chce získat, co ještě schází zde. — Spokojenost je velký statek, míní Libuše. — Jen zvíře a mudřec jsou uspokojeni, obyčejným lidem je požehnáním potřeba, toužící po ukojení; nesmíme zůstat za sousedy; mnoho a málo záleží v přirovnání, kdo má sto a je jimi spokojen, nemá jich, má-li každý soused tisíc, — opět myšlenka, kterou básník vyslovil epigramem proti konservativcům namířeným.[1])

Mluví-li Přemyslem přečasto básník sám, i ve věštbě Libušině slyšíme jeho filosofii dějin.

Její názor je pessimistický: člověk ze stavu přírodního, individualistického přejde v obec, stát, v nichž jednotlivec se ztrácí, v nichž platí ne dobré a zlé, nýbrž užitek; po nekonečných hádkách o víru člověk bude si myslit boha jen v sobě, vlastní užitek bude jeho oltářem, technika se postaví ve služby nekonečných nároků sobectví. Na místo násilí nastupuje lest, šlechetné a vznešené mizí, sprostota se nazývá svobodou, a závist bude hlásat rovnost lidí, neb člověkem je konečně každý, — boj proti každé přednosti stane se heslem. — — —

Podobně vyznívá i moudrost Rudolfa II. v současném dramatě, ale Libuši dal básník hledět dále,

[1]) Díla, 4. vyd. 2, 97.

nejen pessimistický názor o přítomnosti, ale i naděje do budoucnosti směle vysloví, a proto po onom hrozném líčení lidstva pokračuje: A přece: člověk jest dobrý, jest jen příliš zaměstnán, a souvislost celku ho mine pro jednotlivosti, ale dojde mezí moci své, pak ucítí prázdnotu nitra svého, uslyší hlasy prsou svých, lásku, nadšení; pak zase se vrátí čas, který teď mine, čas proroků a věštců: země vystoupí na místo zavřených nebes, zase budou přebývat bozi v prsou lidských a nejvyšší bude se zváti: hodnota člověka. V tuto velkolepou perspektivu vyznívá tragedie o Libuši.

Vedle Přemysla a Libuše stojí sestry Libušiny, staropanenská přísná Kaša, badatelka v říši přírody, a Tetka, oddaná čistému myšlení; jedná-li se o čin, jen první z nich zasahuje: navrhuje losování, odpovídá záporně na žádost Libušinu, aby ji opět přijaly. Ona je pravou representantkou vlády, která lid dle slov Přemyslových pase jako stádo; nemiluje ho, vidí v něm příčinu, že moudrý Krok nevěnoval se pouze rodině a vědě své. Vládní formou nejlepší jest jí pevný rozkaz, všude v přírodě vidí moudré nucení, nepřeje ani důkazům, na něž Tetka klade váhu, různá mínění jen jedno může spojiti: úcta. Před vniknutím nové doby ustupují Kaša i Tetka ze země, nevíme kam.

Folii Přemyslovu tvoří tři vladykové, schematicky odlišení, bohatý, chytrý, silný. Podoba s Lopeovými Belardo, Roselo a Doristo v La Quinta de Florencia je nepatrna; silný Bivoj opovrhuje ženskou vládou, jasně ukazuje, že chce býti vévodou, a vládl by asi bezohledně, ale je při tom upřímný, uznává i práva ostatních a stojí klidně i vůči novotám, jako je zakládání

města. Domaslav a Lapak, jimiž tajně opovrhuje, jako oni se tajně proti němu spojují, vystupují stejně neupřímně, kárají chvalami, jsou stejně sobečtí, ale při tom zbabělí.

Grillparzerovo drama s větším právem než Brentanovo mohlo by se nazývati Založení města Prahy, při čemž založení města znamená zároveň založení státu, mezník dvou dob, kdy se zaměňuje poesie prosou, příroda činností, patriarchálnost vládou obmezenou, láska a milost právem, prostota pokrokem, individualita občanstvím, pověst dějinami.

Za to rozdíl křesťanství a pohanství není důležitým motivem; jako u Brentana, slyšíme o bozích, o oběti za zemřelé, o polobožském původu sester, ale mimo tyto nepatrné zmínky sotva poznáváme, že jsme v době pohanské.

Přemysl poroučí svou duši bohům a myslí, že umřel a že je v krajích blažených, ba ještě křesťanštější nápady mají tito staročeští pohané: Dobromila na otázku, co je nejtěžší, na niž Přemysl odpověděl: »Spravedlivost«, čekala odpověď jinou:

Das Allerschwerste ist: den Feind zu lieben.

Moudrý Přemysl míní však a básník s ním:

Halb ist das leicht, und ganz vielleicht unmöglich,

a Libuše věští, že i bozi v budoucnosti se rozrostou a že splynou v jediného obrovského boha, který se bude nazývat všeobecnou láskou. Avšak z lásky rozdělené všemu lidstvu málo zbude pro jednotlivce, pro nejbližšího, a jen nenávist zůstane celá. Láska miluje předmět blízký, milovat všechny není již citem, je to

pouhou myšlenkou, ba pouhým slovem, a pro slova budete se nenávidět, pronásledovat, vraždit .... to zbylo z tušení křesťanství u Brentana; po romantikovi ozval se Goethovec. Že Libuše má vidění o biblickém ráji, neupomíná na Tetino vidění nebe, nýbrž je to jen pomůcka, aby mohla užiti obratu o stromě poznání.

Racionalism básníkův dovedl i věštbu Libušinu o Přemyslovi učiniti výsledkem jejího rozumného uvažování; kůň jde k svému pánovi, je právě čas orby, bude tedy asi orat, a dojdou tam v poledne, bude tedy obědvat. Ale železný stůl! — Kdyby Grillparzer nebyl takovým prototypem Vídeňáka a velkoměšťáka, málem bychom hledali výklad ve zvycích dolnorakouských čeledínů.

V národopisném článku o pověstech Moravského pole[1]) čteme, že děti nemají v noci štědrovečerní naslouchat hovoru koní, jinak budou musit obědvat na železném stole. A výraz se vykládá takto: »Železným stolem nazývá sedlák na Moravském poli převrácený pluh, na němž čeledín v době orby obědvává. Obědvat na železném stole znamená tedy: zůstat doživotně čeledínem.« Podivuhodno, je to nahodilé setkání? Je to vliv pověsti naší?!

Hledíme-li na úlohu, kterou hraje český národ v tomto dramatě, musíme uznati, že se básník k národu, který mu byl vždy odporný, krásněji ani nemohl zachovat. Bozděch těšil se po národní stránce z dramata našeho, zvláště pomyslil-li, že Grillparzer v Libuši a Přemyslovi chtěl vytvořit typy slovanské. Toho

---

[1]) Zeitschrift f. österr. Volkskunde 3, 159 a nn.: Schukowitz, Mythen und Sagen des Marchfeldes; vz. str. 166.

ovšem asi nechtěl, ač prohnanost českého sedláčka poznali v Přemyslovi stejně Bozděch i Schlenther.

Slyšeli jsme nahoře krásná slova, kterými u Brentana Libuše líčí Čechy; Grillparzer zmiňuje se o Čechách jen zřídka; v Libušině věštbě slyšíme slova:

Aus eurem Land, das euch und sich genug,
Beglückt mit allem, was das Leben braucht,
Von Bergen eingeschlossen, die sein Schutz,
So dass, wenn rings so Land als Meer vergienge,
Es für sich selbst bestünde, eine Welt —
Wollt ihr heraus . . . .

O lidu pak praví:

Baut eure Stadt, denn sie wird blühn und grünen,
Wie eine Fahne einigen das Volk.
Und tüchtig wird das Volk sein, treu und bieder.

ba básník neváhá ústy Libušinými zvěstovat tomu národu, vlastně Slovanstvu, vládu světa; po Italech, Španělích, Francouzích, Britech dojde konečně i na Slovany, budou vládnout široko daleko, ale ne vysoko ani hluboko. Od Scherera začínaje němečtí literární historikové připojují k tomu místu poznámku vycházející z nevysloveného přesvědčení, že sice národové se dosud skutečně střídali na jevišti světa, ale když jednou došlo na Němce, že má to střídání přestat a že Němci by měli při vesle zůstat na věky věků.

Úloha, na kterou vynaloženo tolik nadšení vlasteneckého, tolik studií: vytvořit tragedii Libušinu, řešena básníkem Nečechem, který měl nejmenší znalost místa a nejméně náklonnosti k dějinám českým, ale byla rozřešena skutečně a česká látka, která prošla tolika rukama, vyvrcholila v dílo trvalé ceny, dílo plné poesie

a hloubky myšlenkové, které patří k největším skvostům literatury německé a přejde časem ve vlastnictví literatury světové.[1])

Po Grillparzerovi zdá se nikdo již nepokusil se o drama o Libuši; dvě dramata, o nichž máme povědomost, básněna, než práce Grillparzerova byla známa Arendsovo drama Libussas Wahl[2]) jest mi bohužel knihou zavřenou sedmi pečetmi, neboť neznám Arendsovy stenografie a obyčejným písmem vydána dle všeho nebyla. A Libuše Ferd. Stamma, rodáka z Krušných hor, nebyla vůbec tištěna. Mínění, že nebyla ani provozována, vyvrátil jsem už v Athenaeu r. 1889. Tvrdil totiž Wurzbach a po něm i Naaff,[3]) že Stamm své drama, původně tekst operní, napsal r. 1844 a zadal je, když ve Vídni bylo odmítnuto, divadlu pražskému. Když však dne 15. března mělo býti provozováno, byla právě zrušena censura, a Libuše musila ustoupiti kusům zapověděným. Tvrzení nepochopitelné (jak by mohlo divadlo v týž den, kdy censura [divadelní?] padla, hned nastudovati kus dosud nedovolený?) a mylné: Stammova Libuše byla skutečně provozována, a sice ve prospěch představitelky Libuše, k nemalému

---

[1]) Všestranná úvaha o Grillparzerově Libuši, která by přihlížela k veškeré, rozsáhlé literatuře, týkající se jí, v rozborech Grillparzerových děl, v životopisech jeho atd., vybočila by daleko z rámce této knihy, protože by se musila zabývati díly básníkovými všemi, a hlavně těmi, která se netýkají českých pověstí a dějin.

[2]) Libussas Wahl oder der würdigste Mann. In stenographischer Schrift herausgegeben von Gaillard. Berlin 1873. R. 1885 bylo prý drama provozováno v Mnichově, jak mi řekl prof. Zíbrt.

[3]) Mitth. d. V. f. G. d. Dtsch. in Böhmen XX.

hněvu V. Hanky a jeho ctitele J. V. Friče, který o tom napsal v doslovu k svému dramatu Libušin soud (Ženeva 1862), že si předsevzal pomstit »naši bohatýrku na panácích à la Dr. Stamm, který nám předvádí Libuši a Vlastu, jak házejí své tajné milence s Vyšehradu, a Přemysla, jak zkoumá svou nastávající tím, že jí klade otázky z vyšší mathematiky. Pamatuji se, že při takové závratně poetické sceně chtělo se jednou našemu Hankovi z kůže vylítnout; když to ale prozatím nešlo, vyskočil alespoň ze svého zavřeného sedadla, jehož, jak známo, stále odbíral. Tenkráte již pomyslil jsem si v duchu: ‚Počkej, tatíku, pošlu na tě jinou beneficiantku‘ atd.«

Pamět Fričova asi poněkud selhala, ne Přemysl, nýbrž Libuše snad jako u Brentana ukládala rovnice. Že by pak Stamm byl skutečně na jeviště uvedl Libuši-Orismannu, je až k neuvěření podivno.

Fr. Halm ve svém nedokončeném zpracování Lopeova El rey Bamba užil rysu z pověsti naší, mluvě o železném stole a o zelenající se holi, čehož v originále nebylo.

Báseň Libussa, jejíž nejvýznačnějším rysem jest nudnost, napsal Fr. sv. pán v. Maltitz r. 1816 do pražského časopisu Hesperus;[1]) Krok umírá, u jeho lože dlí Libuše, jejíž sestry jsou úplně zapomenuty, Krok sám ji prohlašuje za nástupkyni, přítomní se jí klanějí. Chce zůstat pannou. Jednou časně z rána vyjede na svém bílém koni daleko pustinou, až zaslechne sladký hlas zpěváka; v chatě jeho matky,

---

[1]) Hesperus 1816 str. 287, 304, 344, 367, 376 — upozornil na ni už M. Jeřábek, Č. Lid, XI 159.

která mluví o jeho vznešeném původě, Libuše přenocuje a tuto cestu vykonává několikráte, tak že její kůň snadno nalezne cestu k oráči-zpěváku, když poddaní představují své kněžně dvanáct cizích knížat (inmitte von zwölf edlen Herren u Herdra?) a ona, místo aby jednoho si vyvolila, pošle třicet šlechticů, aby šli za jejím koněm k muži u pluhu. Čí srdce ctností přetéká, je prý zrozen královsky. — Libuše věští o svém pozdním vnuku, který bude ctíti rolníkův pluh.

E. K. Mussik uveřejnil r. 1830 v pražských Erinnerungen[1]) báseň Přemysl und Libussa, je psána čtyřstopým trochejem. První zpěv Libussas Urtheil vypravuje příčinu sporu jako RZ; bratří se však jmenují Staglow a Chrodusch, a vzdor své vznešenosti fahren sie sich in die Haare, wühlten grimmig in den Haaren. Libuše pohněvaná vzdává se trůnu. V druhém zpěvu Des Volkes Bitte, Ratibor vom Riesenberge navrhne, aby si zvolila chotě, Libuše věští anapaesty, vzatými z Brentana, a autor poznamenává hloupě, že k tomu místu užil českého překladu; v Hankových dvoujazyčných obrázkových dějinách stálo totiž toto místo naproti několika veršům z Dalimila! Třetí vypravuje o Přemyslovi, posli vědí více, než co jim Libuše řekla, více než vědí dle pověsti, těší se totiž na to, jak Přemysl propustí své voly. Báseň končí důstojně voláním lidu: Heil dem edlen Fürstenpaar!

Od začátku století Libuše dala jména časopisům a almanachům českoněmeckým, hned roku 1802—04

[1]) Erinnerungen an merkwürdige Gegenstände und Begebenheiten, verbunden mit erheiternden Erzählungen, gesammelt und herausgegeben von K. Rainold. Wien u. Prag 1830. S. 289—292.

vycházela Libussa Meinertova,[1]) od r. 1842 pak pověstný almanach Klarův, který Čechy a Němce pojil na půdě vlastenectví a dobročinnosti, zdobil se jménem tímto Uffo. Horn zahájil druhý ročník toho almanachu básní Libussa's Liebe. Libuše v měsíční záři věští a zpívá písně ponuré, teprv ráno se uklidní a naslouchá hlasu vlastního srdce: Krásnější je sen jarní lásky než vláda nad duchy. Všechno kolkolem je požehnáno, jen její srdce pláče. Je děvčetem a cítí, že o noc je oklamána. Tu náhle vše se zdá změněno, Libuše zahlédla jinocha a chladná tvář věštky zahořela jako růže mezi duby kvetoucí.

V osmém pak ročníku David Mendl (utrakvista, Čech a Němec zároveň) opěval Böhmische Herzogshuldigung rozváděje vlastně jenom konec Herderovy Fürstentafel. Kníže sedí, ne vysoko jako hřímatel, ale uprostřed svého lidu, netížen korunou, lehká jest obuv, aby cítil půdu, která živí lid a knížete, s otevřenou kabelou, aby žádný chudý neodešel bez daru; meč proti nepříteli drží před ním, ale v ruce má pouze hůl pastýřovu. Tak ozývá se touha po časech minulých, vyslovená Herdrovým: Weh, ach Weh atd.

Dle ballady Libussa od W. Gerharda[2]) v rozměru Uhlandova »Roland Schildträger« psané, knížata mrzutě slyší, že volba Libušina nepadla na ně samé, a odejdou, jen četa věrných rytířů jede za koněm z říše vil. Cesta je tak daleka, že rytíři pochybují,

[1]) Úvod Meinertův praví: Wer rühmt sich ein Böhme zu sein, ohne Libussen von Jugend auf mit Gefühlen gehuldigt zu zu haben, die er als Mann in Erkenntnisse zu verwandeln strebte.

[2]) Hlawatsch, Aus Böhmens Vergangenheit und Gegenwart. Prag 1880, 10.

dojedou-li cíle, tu se konečně zastaví u rytíře Primislas, který s bolestí poznává koně, jehož viděl na Vyšehradě. Tam, kde kůň nalezl vévodu, vystavěn hrad Libicemi nazvaný.

Pověst o Kaši a Bivoji, již prosou a s obrázkem přinesla ročenka Aurora r. 1812 z péra anonyma, zpracoval zvláštní básní prof. Ant. Müller čtyřmi romancemi »Kassa und Biwoi« v prvním ročníku německého měsíčníku musejního. Strýc Lapak, kterého básník oproti Brentanovi pojímá sympaticky, přichází na Libín a posmívá se sestrám, že nemají na své tabuli pravého jídla pro hrdiny, hlavu divokého kance. Kaša se nerozvážně vydá do lesa na lov a setká se tu s Bivojem, který ji zachrání z nebezpečí a druhého dne přichází s živým zvířetem na hrad. Všechny poměry dýší idyllickým klidem a vzájemnou láskou a důvěrou.

Ostatně i sestrám Libušiným i Přemyslovi bylo ještě hráti úlohu v bouřlivých událostech, které se pojí v pověsti k smrti Libušině.

III

DÍVČÍ VALKA.

K pověsti o ustanovení pevných řádů v národě českém, o zbudování hlavního města, budoucího nositele jeho dějin, o založení knížecí moci a první dynastie pojí se podivno dost, ale symbolicky a věštecky, pověst o první vzpouře, o převrácení všech řádů, i takových, které ne konvence, nýbrž příroda sama zdála se ustanovit, osamělá pověst o dívčí válce, o českých amazonkách.

Shoda se zprávami antickými není nahodilá, neb celá pověst, zdá se, je plodem učenosti a četby klassiků. První ovšem, kdo ji vyprávěl, Kosmas, sotva se dotýká amazonského rázu jejího.

Vypravování jeho je zakončením prapověsti, přechodu od rajského stavu úplné rovnosti a volnosti k současným řádům. Přemyslem dány zákony, ale Přemysl, Libuší povýšený na trůn, nemohl rušiti rovnost žen, bylo potřebí zvláštní události, která české ženy uvedla v tak tuhé poddanství, v jakém je historik viděl. V poddanství bývají národové uvedeni nešťastnými válkami, také české ženy patrně válkou pozbyly své

svobody a rovnosti s muži. Tak snad soudil Kosmas a nenamáhaje příliš své fantasie, básnil krátký svůj děj: Když Libuše zemřela, dívky vystavěly si hrad, Děvín zvaný, ale muži jim na vzdory vystavěli na protějším břehu Vltavy hrad Chrasten, pozdější Vyšehrad. Mezi oběma hrady jsou brzo potyčky, brzo vládne příměří, ba zvou se navzájem na hostiny. V noci po takové hostině jinoši se zmocní dívek a učiní ženské svobodě na vždy konec.

Lidová tradice snad se zastavila při jméně Děvín a výklad, že zde stál hrad dívek, byl na snadě, Kosmas však dle svého zvyku myslil na svůj milý klassický starověk a únos Sabinek odehrál se mu nad Vltavou, jako poslední děj veselé vojny mezi muži a ženami.

Klassicism má podíl i na dalším utváření pověsti; Dalimil dobře znal pověsti o dávných Amazonkách, a jeho Vlasta napomíná své družky, vypravujíc o tom, jak amazonky vzdorovaly Cyrovi a Alexandrovi. V osmi kapitolách své rýmované kroniky vypravuje, jak dívky po smrti Libušině jaly se stavět hrad Děvín, zatím co muži nedbali napomínání svého knížete, jehož varoval sen; jak Vlasta dívkám rozdělila úkoly a jak došlo k válce s neopatrnými muži. Dívky vítězí tak, že muži se neodváží již boje, nýbrž po půl létě si vystavějí za jedinou noc, v níž dívky jsou vzdáleny, hrad, nazvou jej Vyšehradem a bojují odtud pět let, v nichž muži často byli od dívek přelstěni. Tak zvláště Šárka přelstila Ctirada. Vlasta vymýšlí již nová práva, která mají utvrdit ženskou vládu, tu muži za pravým mírem mnoho dívek pohanili — reflex sceny u Kosmy vylíčené, — a Vlasta, aby mstila tuto nevěru, útočí na Vyšehrad, ale padne v boji, a dívky jsou pobity.

Z pozdějších kronikářů Marignola má kapitolu De mirabili insolencia Boemorum et maxime puellarum která však nedbá valně Dalimila a jen šíře rozvádí, co řečeno u Kosmy; celý spor položen ještě před smrt Libušinu.

Jeho vrstevník Pulkava vypravuje obšírně o Vlastě, která pannám dala píti nápoj, po kterém počaly nenáviděti svých mužů, bratří, otců. Nemohouce dobýti Vyšehradu, vystavěly hrad, Děvín zvaný, neb dívky se nazývaly tehdy děvice. Když Šárka přelstila Ctirada, Přemysl pozve Vlastu, aby převzala Vyšehrad, ale dívky, které vyslala, jsou pobity. Zuřivá Vlasta chce je pomstiti a nerozvážně útočí na Vyšehrad, při čemž padne.

Aeneas Silvius sleduje zase Pulkavu, jenom jména pozmění, z Vlasty se stala Valasca, z Šarky a Ctirada Sarca a Stirad. Z Trstavy stala se takto dokonce romantická a nečeská Tristana. Vlastu nazývá ženu velkého ducha, která se však více odvážila, než slušelo se jejímu pohlaví.

U Hájka konečně vypravování přimyká se úzce k Dalimilovi, přibírá však jednotlivosti z Pulkavy; je rozděleno na léta 736—743. Jemu nestačí již Dalimilova Mlada, Hodka, Svatava, Klimka, Vracka a Častava, nýbrž vymýšlí k nim ještě Strátku, Budislavku, Všemilu, Hradku, Pětisilu, Nabku, Radku, Dobroslavu, Horšovnu, Rodslavu, — on zná i jméno hrdiny, který Vlastu zabil, jest to Šťasoň syn Heského. Nevěru, které se dopustil Přemysl, hrubě sesílil tím, že spojil vypravování Pulkavovo s Dalimilovým, neboť dívky jsou od mužů nejen zavražděny, nýbrž i před tím zhanobeny. Jinak rozvádí šíře vše, co četl u Dalimila, ba

on dovede spojiti vypravování o založení Vyšehradu se svým vlastním názorem, že Vyšehrad je starší Prahy, Přemysl dá totiž na Libíně vystavěti vyšší hrad, který převyšuje Děvín a nazývá pak celý hrad Vyšehradem.

Jako vše, tak i tuto pověst Hájek přihrubil; dívky které dle Dalimila proto měly výhodu před muži, že na jejich hradě nebylo mužů, kteří by prozradili úmyslů jejich, a když byly zhanobeny, nevracejí se již na panenský Děvín, lákají teď muže na svůj hrad a zároveň vzkazují ženám jejich, aby se mstily na nevěrných.

Německý překlad Hájka (Sandelův) nazývá dívky v tekstu obyčejně Jungfrauen, na krajích knihy však Mägde, starým slovem pro panny, kterého se pak i v tekstu samém užívá, odtud jméno jímž se vzpoura ta obyčejně označuje — Mägdekrieg.

Odchylky Dubravia od Hájka jsou nepatrné. Ctirad (Stiradius) je urputný nepřítel dívek, který naléhá na knížete, aby bojoval, když zavraždily dívky mnoho jinochů, které milostnými listy vlákaly na svůj hrad.

Hájek, jak se zdá, je pramenem dramatického zpracování pověsti,[1]) které provozoval J. Velten r. 1666 v Drážďanech jako druhý díl své Comedie von der Libussa »Der siebenjährige Weiberkrieg, welchen die Ulasta gegen Primislaum führte, bis sie erschlagen ward.«

Též pozdější zpracování poetická zakládají se hlavně na Hájkovi; bylo jich hojně, předně v každém téměř díle o Libuši dostala také Vlasta své místo a

[1]) O latinských zpracováních ze století 16. a 17. viz Zíbrtovu bibliografii české historie. Románové nestvůry Bucholtzovy (1659), v nichž vystupuje česká královská slečna Valisca (dle Eneášovy Valasca), patří do pozdější kapitoly tohoto spisu.

ukazovala na zlou dobu po smrti Libušině. Tak v románě Albrechtově Die Töchter Kroks, čteme celé vypsání dívčí války. Vlasta, která byla, jak nahoře pověděno, nalezencem, zavržena bohatým Domaslavem, učiní slib, že se neprovdá; po smrti Libušině upadne v nevážnost a kuje plány, jak by dospěla bývalé cti. — Hrad její nazývá Albrecht »Diewni«. Kaša přes výstrahy Tetiny odebéře se na Diewni a nabízí se za prostřednici, je však zastrašena zuřivostí Vlastinou, a prozradivši svoje obavy, padne za oběť hněvu jejího: Vlasta od zlé Pylweise naučila se připravovat nápoj kouzelný a tím Kašu, připíjejíc jí, otráví.

Ani Kašiny vlastní družky, opilé silnými nápoji, ji neprovázejí z hradu dívčího. Tetka dozvídá se od svého ducha Elihu, že řádění žen má záhy končiti, a zvěstuje to Přemyslovi. Vlasta padne útokem sedmi synů Haského, jejichž matka zavraždila otce a prchla pak na Diewni.

K novému motivu v pověsti: návštěvě Kašině byl Albrecht veden titulem a základní myšlenkou svého románu, který se stejně zabýval všemi dcerami Krokovými; a nástupci jeho se pak motivu zmocnili.

Jak postavy Vlastiny užil již první zpracovatel románu, Komareck, ukázáno při rozboru jeho díla, které vyznívá zlozvukem: pomstychtivým, zlověstným činem jejím.

Zvláštní povídka o dívčí válce, k níž vypravovaní o Libuši bylo pouhým úvodem, vyšla r. 1794 »Wlasta und Scharka. Der böhmische Mädchenkrieg«.[1]) Dle této povídky je prvním skutkem Přemyslovým po smrti

[1]) Viz str. 38.

Libušině, že zruší její ženskou stráž. Vlasta naproti tomu žádá část říše, a když je pohrdlivě odmrštěna, shromáždí ve svém hradě Vidovli své družky a na radu Šarky nabízí Přemyslovi ruku svou, ale odpověď potupná se jí dostane. Dívky přísahají bohu války Persho pomstu na mužích; přepadnou Motola, pak Přemysl s úmyslem lstivým pošle k nim vyslance, tomu však Vlasta dá uřezat uši a nos. Ženy v celé zemi se zmocní zbraní svých mužů, tak že muži nemohou útočit na Vlastu.

Dívky vystavějí Dewin, kde si upravují velké cvičiště. V jediné pak noci zavražděno v celých Čechách mnoho mužů, a ženy prchnou na Děvín; teď teprv muži se chystají k boji, ale Přemysl pro špatné předzvěsti je proti němu. Útočí přece, a vůdce Samoslav, který Vlastu dávno miloval, nabízí jí ruku svou, ona ji však odmítne a vzkáže o pomoc Častavě, kněžně surovské, rozené řecké princezně, ale ta už dobrovolně spěchá od Dunaje do Čech, a útoku obou vojsk podlehne vojsko Samoslavovo, vůdce sám padne v souboji s Vlastou.

V příměří četní jinoši navštěvují Děvín. Vlasta sama zamiluje si krásného Ctirada, nabídne mu svou ruku, ale on miluje jinou. Ve svém hněvu zavržená Vlasta potká Rodoje, jinocha, jenž unesl svou Militku z Děvína. Vlasta dá Rodoje zavraždit a Militku svrhnouti se skály děvínské. Ctirad známou zradou Šarčinou je potrestán za svou hrdost. Přemysl nabídne spolek Častavě, které se bez toho ukrutnost Vlastina hnusí, a slibuje jí ruku svého syna. Boje další popisují se podrobně a prozrazují nám dobu, ve které se

četlo o samých pochodech, obleženích, útocích, ústupech, dobu prvních válek francouzských.

Častava zahyne pádem se skály, Vlasta je poražena a vrhne se ve svůj vlastní meč, aby neupadla v zajetí; Šarka, která taktickou neopatrností zavinila porážku, hájí ještě Děvín, až vojevůdce Werschowetz i ten vezme útokem.

Tato povídka ve hlavních rysech svých je volným zpracováním známého románu Prokopa Šedivého České Amazonky,[1]) některé části jsou téměř jen přeloženy, jiné jsou zmodernisovány — u Šedivého není moderních výrazů taktických — něco je vynecháno, jako Vlastina práva, Častavina návštěva u Přemysla; jiné je změněno, jako osud Častavy, která v české povídce padne rukou Vlastinou, a Vlasty samé, která u něho padne na Děvíně. Šárka nehraje u Šedivého tak velkého úkolu, i jinak jsou někdy jmena změněna. Miluše Šedivého stala se Bielinou, Vrátčin poslední boj na věži přisouzen Krasobilce; povahy a mravy jsou zidealisovány, Častava nesvádí dívek Vlastiných, Přemysl nenabízí Častavě vládu, která prý mužům nepatří, jako v originále. Přibásněna jest konečně předchozí historie o vládě Libušině a o organisaci dívčí gardy budečské.

Celá tato povídka byla pojata ještě r. 1839 do romantického vylíčení celého pravěku českého Rückblicke auf Böhmens Vorzeit,[2]) jichž tvoří poslední část. Změny učiněny buď již vlivem básně Ebertovy,

---

[1]) České amazonky aneb děvčí boj v Čechách pod zprávou rekyně Vlasty. — Podlé Hajkovy kronyky sepsáno od Prokopa Šedivého. V Praze 1792.

[2]) Viz str. 3.

buď nevkusem zpracovatele, tak na př. když Bivoj přinesl svini na Libín, nepodá mu Kaša svou ruku, nýbrž Šárka ho zahanbí tím, že na Vlastin rozkaz vytrhne doubek ze země!

U Brentana, který, jak ukázáno, povídky této rovněž užil, předzvěsti války dívčí tvoří valnou část díla; od samého začátku sleduje motivy její, nejen Vlasta miluje Přemysla, též Šarka miluje Bivoje a Stratka je opuštěna zrádným Vršem, všechny tři jsou trpce zklamány a zanevřely na lásku a na muže. Vidíme, jak Libuše své družině dívčí, která ji udatně bránila proti Avarům (Hunům v uvedené povídce), dává vzácné výsady a dovoluje jim najímat jiné dívky.

Mezi muži a dívkami dojde již málem k boji, zákony, které dle pověsti Vlasta vydala, ozývají se již ve zpěvích dívek, jimž naslouchá schovaný v komíně Zyak; mužové již se radí o opatření proti bujnosti dívek. Šťasoň, budoucí vrah Vlastin, je váben k ní podivnou sympatií, jako ona, vidouc ho, rozčileně tuší svůj budoucí osud, zkrátka drama o dívčí válce Der Mägdekrieg, které Brentano zamýšlel,[1]) je téměř již napsáno v jeho »Gründung Prags« a divoké volání »Huihussa, die Mägdlein der Libussa« je jedním ze základních akkordů jeho.

Postava Vlasty, dozorkyně, bojovnice, která dle slov Libušiných vládne zbraní jako muž, a která vybízí Přemysla, aby s ní šermoval, přešla též do díla Grillparzerova; na dvoře Přemyslově není pro ni místa, ona raději dlí na nudném sídle druhých sester. —

---

[1]) V článku o své tragedii v časopise Kronos (1813) »Wlasta gedenke ich in einer zweiten Tragödie, der Mägdekrieg, zu erschöpfen«.

Básník však na rozdíl od Brentana neukazuje na krvavou tuto budoucnost Čech.

Současně s Brentanovým dramatem vyšla též novela paní Woltmannové.

V době největšího rozmachu moci francouzské a největšího poníženi Pruska stala se, jak známo, Praha střediskem severoněmeckých emigrantů. Z těch k Čechám snad žádný nepřilnul tak, nezabral se tolik do jejich dějin jako manželé Woltmannovi. Karel Woltmann, diplomat ve službách malých států německých, utekl se do Prahy r. 1812, a napsal Dějiny Čech a Idey k dějinám Čech. Neopustil již země té a zemřel zde r. 1817. Karolina vytrvala v Praze i po jeho smrti po nějaký čas, než se vrátila do svého rodného města Berlína. Její práce karakterisoval Goethe dvěma stručnými výroky: »Jak se ženy naučily psát!« a »Jak ženy pozorují!« A paní Woltmannová pozorovala i novou zemi, do které přišla; »jako v rysech význačného obličeje pátráme po duši, dychtíme po hovoru, tak pátráme v cizím kraji po osudech, jichž byl svědkem, a to tím dychtivěji, čím svéráznější a významnější jsou! Z tohoto zájmu vzešla souběžně s dějinami jejího chotě její sbírka pověstí českých.[1])

Obšírně vypravuje o dívčí válce její novela »Der Mädchenkrieg. Příkrostí, s kterou vévoda odpovídá na první poselství Vlastino, je vinen Ctirad, který též nejhorlivěji bojuje proti dívkám, dokud stavějí Děvín. S ním je sedm synů Heského, zvláště nejmladší Stiason. K rodině jejich patří též Hrawka, choť nejstar-

[1]) Volkssagen der Böhmen von Caroline von Woltmann. Prag 1815. II. Na str. 56—194: Der Mädchenkrieg.

šího Radowich, a Dobromila (nebo Dobromilia), nevěsta Šťasoňova; pocházejí z Řecka, odkud přišly za svým příbuzným Krokem. Vlasta touží po tom, aby obě přišly na Děvín, jako tam právě přišla krásná Šárka.

Přemysl pozve Vlastu, že jí chce odevzdati říši a syna a nechat si jen lýkové střevíce, ona věří, ale posílá přece jen četu dívek, kterou Přemysl dá porubat, lest proti lsti.

Muži pod vůdcem Samo útočí na Děvín bez brnění a jsou strašně poraženi, synové Heského vylévají svůj hněv na Hravce a Dobromile. Radowich vydá se lstivě na Děvín, tváře se, jakoby se chtěl spolčit s dívkami. Vlasta mu nevěří, a Stratka zpraví Hravku o jeho pobytu na Děvíně. Hravka v žárlivosti své přidá se k dívkám. Dobromilu Šťasoň a Radowich po smrti Ctiradově téměř tam vyženou. Ale sestry cítí se osamělými na Děvíně. Vlasta chce Dobromilu donutit, aby pomáhala přelstít Šťasoně, avšak Dobromila ho varuje a má za to být potrestána smrtí. Než k tomu dojde, muži vzali Děvín, také Radowich v bitvě zachránil svou Hravku. — Řecký původ sester prozrazuje, že spisovatelka znala uvedenou právě povídku, dle níž Častava byla řeckou prineeznou, a že motivu užito v duchu klassicismu.

Stalo se snad vlivem Brentanova dramatu, že r. 1817 provozováno na divadle v Leopoldově ve Vídni drama Wlasta oder die kriegerischen Mädchen in Böhmen, o rok později pak Scharka, die Retterin Böhmens oder der Hunnenkönig, kterýžto nápis otevírá velkou historickou perspektivu. Vzpomínáme si zase na Huny v povídce Wlasta und Scharka.

Gerlovo Frauenregiment[1]) počíná smrtí Krokovou a vypravuje pověst odtud až do smrti Vlastiny celkem prostě dle Hájka; při líčení snu Krokova užívá mythologie Brentanovy.

V pražském obdenníku Der Kranz[2]) K. W. Schiessler pod názvem Der Mädchenkrieg, Sage; vypravování Hájkovo šíře rozvedl. Vlasta dá svým družkám nápoj neznámého původu a posílá Přemyslovi poselství, než zahájí nepřátelství, kladouc dle rady Stratčiny podmínky nesplnitelné. Novým motivem pak jest, že celý ten spor klíčil v lásce: Vlasta kdysi milovala Ctirada, on ji však svedl a opustil ji, když ho lákal třesk zbraní na jihu u příbuzného kmene. Na Ctiradovi se pak Vlasta strašně mstí, když ho Šarka přelstila, ale padne sama rukou Šťasoně, přítele Ctiradova.

Toto vypravování upomíná, jak vidět, na některé motivy povídky Wlasta und Scharka (poselství, láska k Ctiradovi). Časopis, v němž vyšlo, lehce mohl seznati spisovatel, který patřil k vypravovatelům v Čechách čteným a oblíbeným. Byl to K. Franz van der Velde (1779—1824); narozen byl ve Vratislavi, ale českých tradic proto v rodině jeho nebylo, byl původu nizozemského. K pověsti české ho tedy jenom vábilo, že se hodila k romantické zábavné novelce.

Der böhmische Mägdekrieg, naznačený jako Nachtstück aus dem zweiten Viertel des achten

---

[1]) Volksmährchen der Böhmen. Bearbeitet von Wolfgang Adolph Gerle. Prag 1819, 1, 249—298.

[2]) R. 1821, seš. 3, č. 16. J. J. Polt pojal vypravování do svých Sagen und Geschichten der Vorzeit Böhmens (1839) I, str. 1.

Jahrhunderts, vyšel v známé a vážené Abendzeitung[1]) a byl pak pojat do Veldových sebraných spisů.

Pramenem jeho byl, jak se rozumí a jak ukazuje hned datování, Hájek, ale užíval rozhodně též vypravování Eneášova, ba dal mu přednost, nazývaje sestry Libušiny Therbou a Brelou, Vlastu Wlaskou a Přemysla pololatinským tvarem Primislav. Patrný jest také vliv Albrechtova románu »Die Töchter Kroks«, který poznáváme hned z tvaru Diewni, jak místo Děvín pravidelně píše; na Brentana nás upomíná, když uprostřed pohanského světa se setkáváme s křesťanem, a když Vlasta je dcerou kněžky Černobohovy.

Na začátku svého románu shromažďuje spisovatel nejdůležitější osoby jeho okolo smrtelného lože Libušina na Libíně, je tu Primislav, lékařka Brela, Therba, kněžka neznámého jediného boha, s obrazem bohyně Klimby v ruce (dle Albrechta), patnáctiletý Nezamislav, jeho zbrojmistr Frank Bäringer, lstivý Vrš, veselý Ctyrad, kruh zemanů a vladyk, které rozeznává autor zcela dle Albrechta »wüste, trotzige Wladiken, stille fleissige Zemänner«, za Libuší vyniká vysoká postava gigantické panny, jest to Wlaska, miláček Libušin a komorná její (Gürtelmagd); Libuše umírá, věštíc mnoho zlého, hlavně Vršovi, jehož zlé srdce prohlédla. — Hned po smrti její svolá Vlaska služky Libušiny a vybízí je, by hájily svobody své; její uvažování má hrot proti české kultuře, které však zároveň vydává skvělé svědectví: Vlaska ujišťuje totiž, že na starém pergameně patřícím kněžně nalezla poznámku pravdivou, že všude závisí osud žen na vzdělání mužů,

[1]) V Drážďanech, od 16. května do 30. června 1823.

kde muž stojí ještě na stupni zvířete, tam žena zůstala otrokyní, a takový byl by jejich osud, budou-li ženami spustlých, surových Čechů.

Vlaska vzkázala Přemyslovi, že mu nabízí svou ruku, ale Hobka a Stratka se vracejí s nepořízenou; Vrš je odbyl urážlivě. Ihned podniknou útok na hrad Motol (usnadněný poměrem, který zapředla Stratka se synem hradního). Vlaska však, jíž Přemysl imponuje, třeba to zapírala, posílá Stratku k staré Pyl-Weise v Sovích horách, a když Stratka se hrozí strašné ženy, již zavolati jest rouhati se bohům, posílá ji k Radgě, vdově vladyky Krasoně, aby jí poslala Sarku. Žádá pak na Pylweise, jíž se zároveň se Sarkou sama přiblížila, koření, které by Přemysla připravilo o zdraví. Za hrozných kouzel dá jí čarodějka, služebnice Czerneboga, nejen koření, které se má nasypat v lože Přemyslovo, nýbrž i nápoj uspávací, nápoj lásky a nápoj rozčilující k boji. Celý hokus-pokus, zápas s duchy i způsob, jak se má knížeti uškoditi, je s podivuhodnou neomaleností vzat z románu Die Töchter Kroks, kde Porpira téhož daru se domáhá na Pyl-Weise proti Krokovi. Vlaska na otázku čarodějky po svém rodu odpovídá, že byla před třiceti lety nalezena, tu Pyl-Weise vzkřikne zděšeně, jest její vlastní matka.

Radga, která má Vlasce poslati svou dceru, bojovnou Sarku, má ještě jednu dceru, něžnou Hruabu, a synka Domaslava. Když hradní odpírá odjezdu Sarčinu, Radga se služkami vyžene všechny muže z hradu. Vlaska posílá Sarku, aby, převlečena za hocha, otrávila Primislava. Marně nemocný Primislav, podporován Vršem, vybízí muže k boji; nabídnutí Bäringrovo však,

že najme franské bojovníky, kníže rozhořčen odmítá, nechce uváděti cizích zbraní do země.

Vladyka Heský přijede na hrad Diewni, aby si vyžádal uprchlou děvečku, ale vede se mu zvláště: svedou ho k nevěře a zároveň vzkazují jeho choti Častavě, že muž ji zradil. Častava pak muže otráví a uprchne na Děvín, zanechavši doma šest synů, z nichž nejmladší okusil jedu a oněměl. — Samoslav s vladykami proti vůli Přemyslově lehkovážně strojí útok na Diewni, ani nechtěli čekati na pomalejší zemany; Vrš před bojem se střetne s cizincem, je to Šťasoň, nejstarší syn Heského, kterého před desíti lety vévoda vypověděl ze země. Nechce bojovati, leda proti Přemyslovi, přispěje ženám v bitvě k pomoci a zachrání Vlasce život. Vlaska slaví vítězství své, při čem zvěstuje, že Sarka je její vlastní dcera, ustanovuje Šťasoně zbrojmistrem, což přijímá za podmínek, zabezpečujících mu plnou svobodu. Tajně stane se však též milencem Vlasky, která poznala, kdo je.

Hruaba, dcera Radgy, a její služka Kaša, oblekly se též v brnění, ač necítí záliby v tom, jako malý Domaslav s hrozným odporem se učí příst. Mladý Nezamislav zachránil Hruabu na lovu před zubrem, za krátko se svým Bäringrem přeleze zeď a vnikne do hradu Radgy· Tato je překvapí, odpustila by však ochránci dcery' ale v tom přirazí na hrad Sarka, která zajala Franka Wulfa, průvodčího Nezamislova, a po krátkém boji proti přesile padnou muži v zajetí.

Vlaska vydala právě své známé zákony, a rozesílá poselkyně, by je rozhlásily; tyto zákony zapudí Šťasoně z hradu Diewni, s jehož hradeb v předcházející noci skočila jeho matka Častava, když ho viděla a

mínila poznat zavražděného chotě, ale Šťasoň, divno dost, matky nepoznává.

Brela navštíví Vlasku, která ji otráví; i tato scena ještě neomaleněji než dřívější jest přejata z Albrechtova románu.

Sarka byla dojata věrností a udatností mužů, které zajala a hledá pro ně záchrany. Nezamislav má se státi chotěm Hruabiným, přijme-li nové zákony Vlasčiny, svolí-li, aby budoucím synům jeho byl palec pravé ruky uťat a pravé oko vypíchnuto. — Též Radga má vykonat tuto operaci na Domaslavovi, nemůže však a odhodlá se raději, zříci se hrozného spolku. — Sarka pokouší se, nepořídivši u Nezamislava nic, donutit Bäringra hrozbami smrti — při tom poznáváme, že jest křesťanem — pak slibem své lásky, aby působil na královice ve smyslu jejího přání, ale při tom sama podlehne kouzlu jeho mužnosti a věrnosti a svoluje, stát se Bäringrovou chotí dle křesťanského mravu franckého, ne dle novočeského. Sarka chce se ještě rozloučiti s Vlaskou, této byla však věc prozrazena stárnoucí, závistivou Hobkou, a Vlaska přijímá dceru s hroznými úmysly, na oko však přívětivě. Chce prý uzavříti mír, ujišťuje, ale aby mohla sama diktovati podmínky, chce se dříve zmocnit vévodova miláčka, Ctirada; Sarka má ho obelstíti a zajmouti, ba Vlaska jí dokonce přísahá, že jeho život nebude ohrožen.

V tom přichází Vrš jako posel vévodův, který prý nabízí Vlasce trůn a zve ji, aby ho na Libíně navštívila. Vlaska, obávajíc se lsti, vyhledá podruhé Pyl-Weise, která jí ukazuje v křišťálové kouli poctivý obličej Primislava, za nímž ovšem stojí zlý Vrš, ale komu hrozí, nelze poznati. Důvěřuje tedy, ale ne tak

aby jela sama na Libín, vyšle tam jen šedesát svých dívek. Právě odjel Ctirad z hradu vévodova, by zabezpečil mír na hranicích, když Vrš uvítá těchto šedesát amazonek, které vede Stratka. Ač hlavní jeho úmysl je zmařen nepřítomností Vlastinou, přece Vrš vykoná, co zamýšlel: uzavře nemocného vévodu a Therbu v jejich komnatě a vrhne se se šesti syny Heského a s ostatními muži na dívky, jež vesměs zavraždí. Je to skutek, který kroniky a také Woltmannová vypravují o Přemyslovi samém, který se však zdál Veldovi hanebností, jíž je schopen jenom Vrš; mladý Nezamislav, vrátiv se příliš pozdě na hrad, aby ji zamezil, pouze na Vršovi může ji mstíti smrtí. Synové Heského, kteří mstili otce, vypověděni z Libína.

Sarka přelstila a zajala Ctirada, avšak když brání jeho lidi, je sama spoutána; zatím Vlaska, uslyševši o zavraždění vyslanectva, spěchá do Sovích hor, pomstít se na Pylweise, a usmrtí ji jako Porpira v Töchter Kroks tím, že na ni vylije ohňovou tinkturu, dozvídá se však při tom, že jest její dcerou a že Černobog ji volá. Šťasoň setkává se u hradu otcova s bratry a přísahá s nimi pomstu Vlasce, v jejíž krvi chtí smýti hanbu rodu svého.

Vlaska vypravuje spoutanému Ctiradovi a dceři Sarce kratochvílnou povídku o jinochu, který svedl děvče, jež zabloudilo v lese, a surově je opustil, »nastupuje rytířskou cestu do Vlach«, a jak opuštěná zasvětila pak život svůj pomstě. Ctirad, který dávno litoval toho skutku, poznává v Sarce svou dceru a je strašně popraven, Sarka pak je zazděna s Radgou a Hruabou.

Když největší zoufalství zavládlo na Libíně, zvěstuje Therba (jako u Albrechta), že boží hněv

se probudil; na rychlo sebráno vojsko, a muži útočí na Diewni tak, že zdánlivým útěkem vylákají dívky z pevného hradu. Vlaska padne rukou Šťasoňovou. Při pokusu, zachrániti poslední z žen, je Nezamislav raněn a vévoda umíraje vyčítá Čechům, že je jejich stará chyba: zoufati si v neštěstí, v štěstí počínati si bujně a násilně. Zazděné ženy jsou osvobozeny, kníže žehná sňatku synovu s Hruabou, ale Sarka nesvolí býti chotí Bäringerovou, nýbrž žádá na něm, aby ji vedl do nějakého kláštera své vlasti, by tam odpykala hřích svůj na otci a modlila se za blaho vlasti.

Povídka Veldova učinila z motivů pověsti, románu Albrechtova, novely Woltmannové a povídky Schiesslerovy, poutavý román, zároveň však znamená vrchol sesprostění, které se od Dalimila počínaje dálo s Vlastou a její družinou.

Kdežto u Dalimila amazonky jsou panny, které na svém hradě netrpí mužů, ba ztrácejí — jako Brunhild v Nibelungech — dokonce sílu a udatenství, jsou-li cti zbaveny, není o tom u sprostého Hájka již ani stopy, ale přece Vlasta sama zůstala ještě netknuta, zde však učiněna z ní nejen matka, nýbrž i vilnice, nehledě k jejímu spolku s pekelnou mocí.

Novela Der böhmische Mägdekrieg byla několikráte dramatisována.

Poprvé Velde sám zpracoval dramaticky[1]) tu situaci v románě, která byla nejvlastnějším jeho majetkem, episodu o lásce Šarky. Vyňal ji však ze souvislosti, tak že hrdinové její nebyli hloub zapleteni do

[1]) Die böhmischen Amazonen. Romantische Gemälde in zwei Akten, poprvé v Nachgelassene Schriften II. Dresden 1827.

osudu Děvína a války vůbec. Z hlavních osob zbyla tudíž jen Sarka jako jedna z vůdkyň amazonek; na místo kněžice Nezamysla nastoupil německý rytíř Horst, spěchající na pomoc vévodovi proti nepřirozené vzpouře žen, a na místo Bäringra jeho druh Raspo; Radga a Hruaba přijaly z Albrechta jména Nivy a Therby, a tato Niva není dávnou bojovnicí, jako byla Radga, nýbrž chystá se teprve s četou nově najatých dívek odebrati se na »Diewni«. Děj se odehrává jako v novele, jen že Bäringer-Raspo není zkoušen šípy, mířenými naň, nýbrž má píti pohár vína, domněle otráveného. Kaša (služka) pomohla panoši Wulfovi z hradu, a ten přináší zprávu, že Vlaska padla a že vévoda vzal hrad její. — Tak se může nejen Therba státi chotí Horstovou, nýbrž i Sarka chotí Raspovou. Ještě více než v románě vytknut rozdíl národnostní. Wulf je vyslán pro pomoc k Přemyslovi, ale ten má přísahati, že hrad Nivin nebude drancován, Wulf míní, že to se rozumí samo sebou, ale Kaša odpovídá, že toto mínění ho ctí, čeští muži však že tak nesmýšlejí, že jejich krutost zavinila tuto vzpouru; a Raspo ptá se Sarky, chce-li býti jeho »ehrlich deutsches Hausweib". Dramatisováním téže povídky byly dle všeho Die böhmischen Amazonen opera od Köllner-Werdenau, která r. 1823 byla provozována v leopoldovském divadle ve Vídni.

R. 1836 mladý H. G. Lambrecht dramatisoval Veldův román a podal tím první pokus musy své,[1]) který věnoval ženám německým.

[1]) Wlaska oder die Männerfeindin. Ein Drama in 5 Aufzügen nach van der Velde. Mannheim 1826. H. G. L. nemůže být totožný s M. G. Lambrechtem, mnichovským hercem, jemuž drama připisují obě vydání Gödekova Grundriss (sv. V. str. 364.).

Lambrecht zahajuje své drama scenou Pylweise upomínající na čarodějky v Macbethu, pak následuje porada žen a útok na hrad Motolův; jediná Šarka, která ví zde, že jest dcerou Vlastinou, je zaražena a zhrozí se zkázy, kterou tato válka uvalí na zemi. — Druhé jednání začíná marným vyzváním vévodovým; po té Nezamislav žádá ho za ruku Hruaby, je však odkázán na dobu po válce. V lese vladyka Hesky se setká se lstivou Wradkou a je pozorován chotí Častavou, hned na to následuje otrávení jeho.

V třetím jednání vidíme Hruabu na hradě, jak monologisuje v stancích o osudu země, pak laškuje s Nezamislavem. Wulf si stěžuje, že byl od žen bit. Ctirad trpí mukami svědomí, pak Samoslav oznamuje vévodovi, že chce bojovati; vévoda to zabraňuje. Básník motivuje, že šlechta má právo k domácím válkám, oznámí-li je vévodovi. Ctirad chce obětovati hlavu svou, Bäringer touží po ženě »ein braves Frankenweib, nicht böhmische Race.«

Čtvrté jednání počíná monologem Stiasoně, vrátivšího se do Čech, scenou Vrše s ním, načež ze slov Vrše slyšíme o bitvě a výsledku jejím, pak je Vlasta provolána za vévodkyni. Na hradě Vlasty následují pak sceny, jak Stiason se stane zbrojmistrem a milencem Vlasty; hned na to Vlasta navádí Šarku, aby přelstila Ctirada. Vidíme scenu mezi Stiasonem a Czestawou pak odchod Stiasonův z hradu.

V pátém jednání Stiason sejde se s bratry u hradu otcova a přísahá s nimi pomstu. Šarka beze lsti zatkne Ctirada, který beztoho měl úmysl, odebrati se k Vlasce. Zatím vévoda se chystá k boji; tuší, že v něm padne. Hruaba chce s ženichem do bitvy. Na hradě Diewni

Vlasta vypravuje Ctiradovi svou historku, a on pozná ji, jakoby nebyl dříve naznačoval, že zná příčinu té války. — Odsouzení jako v románě.

V příští sceně zuří bitva, Vlasta vraždí svou matku, pak se setká se Stiasonem k poslednímu boji. Na to objeví se Šarka osvobozená a nalezne mrtvolu matčinu. Raněný vévoda přichází opřen o Bäringra a odevzdává zemi svou Nezamislavovi.

Je zajímavo, že mladý básník vynechal z novely právě tu část, kterou Velde sám vyňal k zpracování, lásku Nezamyslovu, a že z ní zbyly jen jakési zakrnělé motivy, jako Bäringrova touha po choti, Šarčina touha po míru, které se autorovi nepodařilo již spojit, protože vzetím Děvínu a smrtí vévodovou kus byl patrně ukončen. Za to Hruaba učiněna hrdinkou, aniž chápeme účel toho, jako vůbec mnoho v dramatě, které prozrazuje dosti slušné nadání formální, zůstává bez vysvětlení.

Po dramatické stavbě, po odůvodnění, není ovšem ani stopy, Ctirad cítí se hrozně tížen vinou, která přece za obyčejných poměrů, dokud nemá tak hrozných následků zdává se muži nepatrnou, ba on ví, že zavinil válku, ale nevíme, proč toho nikomu nezjeví, nýbrž vydá se na hrad Vlastin, kde ani nepromluví a je dokonce překvapen vypravováním Vlasty. Nemožné jest též stlačení dějů, které u Velde zaujímají léta, na dobu ne blíže určenou ale patrně kraťounkou. Vypadá to, jakoby vévoda, který nechtěl pomoci Samoslavovi, hned na to sám vytáhl v boj. Autor pouze bez ohledu na oekonomii celku rozvedl několik scen, které mu poskytl Velde, užívaje ho často doslovně, jako Velde sám užíval Albrechta.

Nebyl-li takto první pozdrav mus Lambrechtových právě šťastný, tož byl již všemi musami opuštěn a nějakou Albrechtovou Pyl-Weise posedlý onen nešťastník, který spáchal zpracování, vytištěné v Deutsche Schaubühne[1]) vydávaje je dokonce za dílo Velde samého. První jednání líčí tu svedení Vlasty Ctiradem, druhé smrt Libušinu; ve třetím Vlasta sedí již ve své slávě na trůně, Vrš přichází s pozváním na hrad, a Sarka je vyslána, aby přelstila Ctirada; ve čtvrtém Vlasta se dozvídá o vraždě na Libíně a spěchá k Pyl-Weise. Sarka přivádí Ctirada, který by si ji přál za ženu, uslyší však od Vlasty, která právě »Czerneboykovi upekla Pyl-Weise, svou matku«, že jest jeho dcera, načež Vlasta dá oba umučiti. V pátém jednání slyšíme pouhý referát o smrti Vlasty, pak přichází Nezamislav s neznámou dotud Hruabou, načež Primislav mu ji zasnoubí a zemře.

Neodolatelná je komika u vylíčení naivnosti Vlastiny (jediné, kde autora opustila předloha) »O du sanftes Wildgethier, komm und lass dich streicheln von einer Hand, die noch nichts Böses that, weil ich selbst nicht einmal weiss, sondern nur ahne, was böse ist . . . .«

Autor přece mimo svůj pramen znal také vypravovaní Eneášovo, domnělá matka Šarčina není zde Radka (jejíž episodu rovněž vynechal jako Lambrecht), nýbrž Tristana, které dítě podvrhly, tak že se považovala za skutečnou jeho matku.

---

[1]) Der böhmische Mägdekrieg, Drama in fünf Acten von C. F. van der Velde, v Perelsově Deutsche Schaubühne. Berlin 1871, seš. 7—8.

Ještě r. 1886 byl román Veldův zdramatisován znovu od Roloffa, ale tato práce jeví již také vlivy jiné. Koncem června 1823 byl »Mägdekrieg« Veldův v Abendzeitung dokončen a již v 1. říjnovém čísle pražského »Kranz« objevila se báseň »Burg Motol. Bruchstück aus einem epischen Gedichte: Der Mädchenkrieg, von Karl Egon Ebert«. Tedy slovo Mägdekrieg, které mohlo zavdati příčinu k nedorozumění,[1] opět nahrazeno modernějším, jakého již Schiessler užíval.

Básník této ukázky, dvaadvacetiletý student, nedal nahlédnout hloub v plán svého díla, ba neprozradil ani, má-li poněkud určitější představu o básni téhož obsahu jako Veldův román; události v ukázce jsou jenom zevní: dívky zaberou hrad a zmocní se pokladů jeho. Na Motolovi, pánu hradu, přepadeného za pravého míru, snadno dala se ukázat pravdivost rčení Solonova, že nelze nikoho pokládati před smrtí za šťastného, nebo Schillerova Mit des Geschickes Mächten . . . .

Forma zvolená, jednotlivé romance v strofách hildebrandských (t. zvaných nibelungských), byla dána

---

[1]) Velmi kratochvilným svědectvím takového nedorozumění jest francouzské drama o Vlastě, o němž zpravil nás J. Arbes ve feuilletonu Nár. Politiky ze dne 14. února 1892. Ke karakteristice dramatu hraného v letech padesátých u Porte St. Martin stačí, že se nazývá La guerre des Servantes (ne Vierges) a že první schůze dívek se děje u pražské kašny. Za dívky bojují tu vlastně muži, zajatí Sasové, které král Přemysl střeží Karlu Velkému, a to r. 1815! — Hlavní osobou je Valsha, která má syna Graffa, což ukazuje k původu od Veldeho. Při té příležitosti uvedu, že Bibliographie d'ouvr. rel. à l'amour III, 1386 uvádí dílo: Wlasta ou la charte (? chute??) des femmes. Chronique bohème du VIIIme siècle, Paris 1851.

téměř sama sebou, když Uhland v ní byl vytvořil řadu svých ballad, a svým malým cyklem »Graf Eberhard der Rauschebart« učinil ji novou epickou formou německou kat' exochen.

Jak působily tyto básně Uhlandovy, které r. 1822 otiskl též Hormayrův Archiv ve Vídni, právě tehdy i v Čechách, o tom hezké svědectví poskytuje nám dvanáctý (prosincový) sešit téhož ročníku »Kranz«, kde nejmenovaný autor (byl to redaktor Gerle, který dokonce pojal tento plod do svých »Schattenrisse und Mondnachtbilder« 1824) s největší smělostí drancuje uvedenou báseň Uhlandovu, a dokázal skutečně toho, aby z krásné básně vytvořil kus bídné prosy.

Uhland pěje:

Der Überfall im Wildbad.

In schönen Sommertagen, wann lau die Lüfte wehn,
Die Wälder lustig grünen, die Gärten blühend stehn,
Da ritt aus Stuttgarts Thoren ein Held von stolzer Art,
Graf Eberhard der Greiner, der alte Rauschebart.
Mit wenig Edelknechten zieht er ins Land hinaus;
Er trägt nicht Helm noch Panzer, nicht geht's auf blutgen Strauss;
Ins Wildbad will er reiten, wo heiss ein Quell entspringt,
Der Sieche heilt und kräftigt, der Greise wieder jüngt.

A Kranz (1823, IV, 32.):

Der Überfall in Teplitz.

Sage:

Es war ein sonnenheller Tag, als der wackere Held und Rittersmann, Herr Konrad, aus den Thoren der Rosenburg ritt; er war nur von wenig Knappen begleitet und trug keinen Panzer, denn er zog zu dem Heilquell, den Herr Kolostuj im Jahre 762 entdeckt hatte und von welchem man sagte, er stelle alle ver-

lorne Kraft her, und könne selbst die Greise wieder jung machen.

Uhland: Zu Hirsau bei dem Abte da kehrt der Ritter ein
Und trinkt bei Orgelschalle den kühlen Klosterwein.

Kranz: Bei dem Abte von Ossegg kehrte der Ritter ein und erfrischte sich mit kühlem Wein, ...

Je přepaden ne od Ebersteina a Wunnensteina nýbrž od pánů ze Švamberka a Bechyně.

Uhland: Da spricht der arme Hirte: »Des mag noch werden Rath;
Ich weiss geheime Wege, die noch kein Mensch betrat
Kein Ross mag sie ersteigen nur Geissen klettern dort.
Wollt ihr sogleich mir folgen, ich bring' euch sicher fort.« —

Kranz: Herr Ritter, der Euern sind zu wenig, um den beiden Raubrittern Trotz zu bieten, doch weiss ich einen geheimen Pfad, den ausser uns Einheimischen noch nie ein Fuss betreten hat, und wenn ihr eure Rosse den Feinden zur Beute zurücklassen wollt — denn solchen Weg kann nur eine Ziege erklettern — so will ich euch unbeschadet heimbringen.

Uhland: Dann schickt er tücht'ge Maurer ins Wildbad alsofort;
Die sollen Mauern führen rings um den offnen Ort;

Kranz: Herr Konrad ... schickte Mauerer nach Teplitz, das Städtlein mit festen Mauern zu umgeben....

Na rozdíl od nejapného vypravovatele, který tak ubohým způsobem vypůjčil si obsah Uhlandovy básně, aby z ní vytvořil domácí pověst, Ebert přejal formu Uhlandovu a naplnil ji obsahem, který mu poskytovaly domácí kroniky a zpracování Brentanovo a Veldovo.

Trvalo ovšem dlouho, než veřejnost uslyšela zase o díle; o rok později vyšly básně autorovy, které mu

pomohly ihned k solidní měšťanské existenci, a tím ho samy odcizily prozatím poesii. Seznámil se s mladým Palackým, a když tento vydal začátkem r. 1827 první sešit nového měsíčníku musejního, mohl jej pěkně zahájit básní přítelovou, která tvořila úvod k cyklu o Vlastě, ale hodila se též za úvod nového vlasteneckého časopisu, vždyť to byl nadšený hymnus na Čechy, krásnou, velkou vlast, v níž básník líbá kámen, po němž kráčela noha předkova.

V témž sešitu následoval zpěv o souboji Vlasty se Samoslavem a druhý, později potlačený: Vlasta na honě pronásleduje jelena, přeplave Vltavu, ale na druhém břehu narazí na Přemysla, proti němu však nedovede zvednouti smrtící zbraň. Tento motiv byl nahrazen později zcela jiným, komposice nebyla tudíž ještě ustálena. V únoru 1828 uveřejněny na témž místě dva zpěvy o lásce Radky a Šťasoně a hymnus vítězný po první bitvě. Tyto ukázky mají už formu tutéž, jako ve vydání celku. Básník věnoval svou dovolenou a pobyt u Františkánů v Hájku dokončení díla svého; s vročením 1829 vyšlo u Calve v Praze v nádherné úpravě, na niž ani domácí tiskárny nestačily: papír a tisk pocházely z Brunšviku.

Obsah »Vlasty« přes velký objem básně je celkem ednoduchý; v prvé knize slyšíme o začátcích velkého hnutí; báseň Der Gottesspruch líčí, jak Vlasta se radí s kouzelnicí Strabou a obdrží slíbenou věštbu od Černoboha, v druhé, Der Beschluss, vybídne své družky k boji, dle rady Stratčiny vypraví poselství k Přemyslovi, aby se sdílel s Vlastou o trůn, v třetí, Das Geheimnis, svěří Vlasta Stratce, že milovala Přemysla, zapírá ovšem, že by ho milovala dosud. Die Antwort

jest odpověď Přemyslova, zamítavá, opovržlivá. Straba vaří Vlastě nápoj nenávisti (Der Zaubertrank); Vlasta nese jej na místo schůzky nových družek, na cestě varuje ji duch Kroků (Die Warnung), ale marně. Při hostině (Das Gastmahl) strašnou přísahou odříkají se panny lásky. Nejprvnější oběť padne, starý Motol, a jeho hrad stává se skrýší dívek (Burg Motol). Marně vybízí vévoda k boji, s posměchem odmítají ho vladykové (Das Aufgebot) a nečinně se dívají, jak děvy naproti Libínu si vystavějí hrad Děvín a jako základní kámen zakopají tam hlavu Motolovu (Der Grundstein).

Druhá kniha jeví nám věci dívčí na vrcholu úspěchu a hrůzy, hrad je dostavěn a cvikem v zbrani připravují se na boje příští (Das Kampfspiel). Straba radí Vlastě, jak by se mohla zmocniti Ctirada (Der Rath), zatím co Přemysl má sen, který ho vybízí k boji, ale kněz mu jej vykládá jako sen klamný, a žádá, aby vyčkával doby své (Der Traum). Zpěvy Die List a Das Hochgericht vypravují dle Hájka o přelstění a popravě Ctiradově. Vladykové (Die Wladiken) teď chtí válce, a když Přemysl odmítl vésti je, shromáždí se k útoku pod vedením obrovského Samoslava. Vlasta je Strabou o tom zpravena (Die Botschaft); seřadí se obě vojska (Der Kriegszug). Muži jsou překvapeni, a dojde nejprve k souboji Vlasty se Samoslavem (Wlasta und Samoslaus), pak k vítězné pro dívky bitvě (Die Schlacht), po níž Straba si přichází tajně vyžádat polovici kořisti, ovšem marně (Die Forderung). K raněné Vlastě dojede Kaša a činí jí výčitky (Der Besuch), zatím vozataj její Šťason zamiloval se do krásné Radky (Radka und Stiason). Vlastě uzdravené nabízí Kaša vládu v Pootaví, kterou tato

ovšem zamítne (Die Verantwortung). Při dělení kořisti dojde k úplnému rozchodu mezi Vlastou a Strabou (Die Beutevertheilung).

Třetí kniha předvádí pád dívčí vlády; Vlasta obětí Bělbohu přinesenou očisťuje se od spolku s Černobohem (Das Gebet), a marně Straba novým zaříkáním volá Černoboha proti ní (Die Beschwörung). Ve zpěvu Die Entdeckung slyšíme, jak Vlasta objeví lásku Radky a Šťasoně, a donutí Radku, by se dle přísahy vrhla s hradeb. Kdežto Straba marně nabízí Přemyslovi zradu (Der Verrath), Vlasta zděsí se na honbě pohledem na šíleného Šťasoně, kterak ošetřuje hrob své milenky (Das Grab), ale vítězně odrazí útok mladíků, které Straba vedla známou jí tajnou chodbou; poslední z mladíků pak Strabu usmrtí (Die Vergeltung). Po takových úspěších Vlasta rozvinuje své plány a opovídá útok na Libín za osm dní (Die Hochentwürfe). Zoufalému Přemyslu zvěstováno, že bohové svolují k boji (Die Götterhilfe). Svoláni vladykové z celých Čech (Die Versammlung); dívky sestupují k řece, šílený Šťasoň, který střílel do jich táboru, jest uvězněn na hradě (Die Meisterschüsse). Zatím malý Nezamysl opustil hrad a upadl v zajetí, je však Vlastou vrácen otci (Der Geraubte), který, vyzván byv Vlastou na souboj, nabude kýžené příležitosti k vážné rozmluvě, v níž jí nabízí útěk (Die Zusammenkunft). Vlasta je po té rozmluvě zlomena, ve snu vidí Radku, a bez naděje a síly jde do bitvy, která lstí a silou mužů obrací se v neprospěch dívek (Der Ausfall); sama padne rukou Šťasoňovou, který zabiv ji probudí se ze svého šílenství (Wlasta und Stiason). Nad mrtvolou její prozrazuje Kaša její tajemství (Die Aufklärung).

Pramenem toho vypravování jest především Hájek. Z něho převzata hlavní bitva, hlavní episoda, vynechána však zrada na vyslanectvu dívek. Předcházející historii ovšem básník si nepředstavoval dle Hájka. Přemysl, dle zmínky v básni, býval milým hostem na Libíně, až Libuše si ho vyvolila za chotě. Z románů byla básníkovi bezpečně známa povídka Wlasta und Scharka; v obou dílech je obšírně popsána stavba hradu Děvína a vojenská cvičení před ním odbývaná; z této povídky přímo převzata episoda nově vybásněná Prokopem Šedivým: Šťasoň a Radka jsou Rodoj a Militka, milenka hovoří tu i tam s hradeb děvínských s milencem a zemře pádem se skal. Na Albrechta a v. d. Velde upomíná návštěva Kašina na Děvíně, na Brentanovo drama dualism božstev černých a bílých, zvláště poměr Vlastin k nim, pak psychologie Vlastina vůbec a jednotlivosti.

Komposice díla je prosta, básník vypravuje děje, jak po sobě následují, a málo dbá jich zauzlení. Návštěva Kašina spojena s episodou Radky: Šťasoň je Kašin vozataj, který ji přivezl na Děvín. Tato episoda jest vůbec jediná, která je připravena: Radka při osudné první hostině nepožila nápoje nenávisti a zůstává přístupna lásce; následky svými pak splítá se tato episoda nerozlučně s hlavním dějem: Vlasta je zastrašena zjevem šíleného Šťasoně, ve snu vidí Radku v říši Ladině. Bivoj přivede Šťasoně na Vyšehrad, ten však prchne, Vlastu usmrtí a zbaví se šílenství svého. Ale jinak básník nedbá, aby připravoval věci budoucí, podobá se dívkám, které stavějí po celý rok hrad Děvín a pak teprv cítí potřebu, cvičit se ve zbraních, k čemu jim dostačí jediný turnaj. Jak důkladně této věci si všímal

skladatel Wlasta und Scharka. Za deset let míru vojenský duch se zase již vykouřil. Ctirad popraven hned na začátku války, a osud jeho neučiněn osou děje, jako u Schiesslera a v. d. Velde; slabě odůvodněna zvláštní ukrutnost proti němu; Straba ke lsti radila, Šarka si potrestání vyžádala za odměnu své lsti, ale ani ona neměla zvláštní příčiny hněvat se na Ctirada.

O Nezamyslovi téměř po celou báseň neděje se zmínka, až na konci básně se náhle objeví. Když vévoda marně vybízí své many k boji, kde jsou jeho statní švakři Bivoj a Slavoš, kteří přece první ho měli poslechnout, jako se dostaví později k rozhodnému boji?

Dvojí zjevení Krokovo, jednou aby varoval, po druhé aby naznačil, že přišla poslední chvíle, je bezvýsledné a nezasahuje do děje samého.

Motivování leckde je spíše zdánlivé než skutečné. Ctirad na př. na vyzvání vévodovo prohlásil s ostatními, že bojovati nebudou proti dívkám, ale pak slyšíme, že se radil s jinými, jak přemoci dívky lstí; avšak porada je jalová. Ctirad praví, že má nápad, ale o ten se chce s nimi sdělit až v příští schůzi.

Základním motivem, na který básník stavěl svou báj, jest láska Vlastina k Přemyslovi. Vlasta milovala Přemysla již, než si ho Libuše vyvolila, ale on lásky její nepoznal, žertoval, že bojovnice a lovkyně nemá smyslu pro jeho hovory, jimž zbožně naslouchala. Na prsou Kašiných se vyplakala a hrozně byla sklamána, když poznala jeho lásku k Libuši. Jako jeho, tak nenáviděla pak celé jeho pohlaví; prohlédla tím a poznala, jak surově a pánovitě muž vládne ženě. Její plány k převrácení řádu společenského uzrají při před-

časné smrti Libušině. Když Stratka navrhla, aby nejprve nabídly Přemyslovi spoluvládu a sňatek s Vlastou, zmocní se jí stará vášeň, probouzejí se staré sny; o samotě sejme helmici a pancíř a shlíží se v zrcadle vodním. Tím hroznější jest pak její sklamání hrdou odpovědí Přemysla, uraženého neženským chováním jejím.

Od té doby je zatvrzelá; nápoje nenávisti, kterého dává píti dívkám, sama nepožívá, není toho třeba; nehnou jí slova Krokova, že srdce ženy má býti měkké; v krásné přírodě, kdy i Šárky a Stratky zmocňuje se pocit něhy, vidí jen kontrast k bídě ženy.

Něžnější pocity probouzejí se v ní od návštěvy Kašiny a hlavně vzpomínkou na utracenou Radku; pak když se zmocnila dítěte Libušina, duch její zalétá zpět do krásných dob, kdy se ještě neposkvrnila krví, a šlechetně vrací Přemyslovi dítě. Tím dojde ke schůzce na ostrově; z úst Přemyslových slyší zdrcující soud nad svým počínáním, slyší, že bylo možno, získati si ruku jeho něžností, vidí, že v lásku její nevěřil, tu klesá zlomena a nevzpamatuje se již, bez naděje na vítězství zahájí poslední boj. Teprve když padla, Kaša dá vysvětlení k tajemství Vlastinu, a láska zneuznaná ozáří mrtvou tvář.

Druhým základním motivem děje je spojení Vlasty s Černobohem. Kdežto však u Brentana je Vlasta dcerou Zvratky, jako u v. d. Velde dcerou pilvízy, zde je pouze ve volném spojení se Strabou, žákyní Zvratčinou. Ale tato Straba je velice podřízenou služkou černého boha, spíše pilvíze podobná než Zvratce Brentanově. Je sice s to, aby na troje zapískání Vlastino se objevila, ale obyčejně chodí pěšky a působí lidskými pro-

středky, zvláště později, když její kouzla se stala úplně bezmocnými. Na začátku zvěstovala Vlastě vítězství, a tím působí na duši její jako čarodějky na Macbetha, »Vergiss den Sprach des Schwarzen, vergiss ihn, wisch ihn fort!« posmívá se jí, když Vlasta nechce míti spolku s Černobohem; Straba dá Vlastě nápoj nenávisti a vypátrá, kde je možná zajmout Ctirada, a dá hanebou radu, jak jej přelstit. Konečně snaží se Vlastu zničit, sama však při tom zahyne, a uvolní tím Vlastu, která teprve teď odváží se nejsmělejších plánů. Ale motivy této kněžky zloboha jsou velmi nízké, stojí sice o slávu a zisk Černoboha, ale hlavně jde jí o kořist; o její přemrštěný požadavek, že chce lepší polovici kořisti, rozbije se spolek.

Černoboh pak je křesťanský ďábel, vysílá posla svého, havrana, a číhá na duši umírající Straby.

Ale zlému duchu neodpovídá stejně zřetelně duch dobrý, není zde tušení křesťanství jako v Brentanově Trinitas, nebo jediného boha jako u Veldeovy Therby. Proti bohu noci stojí Bielbog, zosobněný den, jemuž Vlasta chce sloužit. Straba radí k útoku v noci, dívky však vyčkají dne, kdy vládnou světlí bozi; když se Vlasta vzdala spolku se Strabou, jde obětovat na Petřín Bielbogu a cítí se entsündet. Podobně Přemysl je zbožným pohanem, který poslouchá slov kněze Perunova, Crive, kterýžto význam jest přejat od Prusů, snad prostřednictvím romantika Z. Wernera. Článek o dávných Češích v Hyllos (1819, v srpnu) praví: »ihre Priester, Crives und Michils, weissagten ihnen«. Přemysl poslouchá Criva, jako poslouchal v románech Tetku; Crive ze snu a z vnitřností oběti zvěstuje, že bohové, kteří dosud veleli »Dočkejte času«, chtějí ko-

nečně boji. Ale křesťanství se maně mísí do těchto představ; Radka, usmrcená pro lásku, dlí v říši Ladině. Celkem boj světla s tmou nestojí na výši vůdčí idey básně.

Hřích, kterého se Vlasta dopustila vůči božstvům dobrým, jest zajisté hlavně její vybočení z mezí přírodou kladených, pro to nemá básník dosti ostrých slov:

Und solches soll ich singen, die grause Unnatur,
Die schrecklichste Entartung, die je die Welt erfuhr?

ptá se v úvodním zpěvu a odůvodňuje volbu svého předmětu tím, že

Nur Grosses kann entarten so gross zur Unnatur.

Unnatur! je téměř heslem básně Ebertovy a platí každému vystoupení z ustálených mezí; moudrý Přemysl uvažuje, proč sup unáší holubici a ne holubice supa, a nalézá odpověď, že taková je vůle bohů a řád světa, nic v přírodě nevybočí z hranic svých, vrba napájí své větve a sosna je zvedá do oblak.

Muži patří síla, ženě něžnost. Vlasta dopustila se neženskosti, vybočila z mezí, stanovených Schillerovou Würde der Frauen, a musí za to hrozně pykat, jako se pyká každé překročení hranic moudře stanovených i zde na zemi. V tom ohledu je Ebertova Wlasta nejvlastnější básní reakce.

Neposkytl-li takto básník pestrého obrazu, plného episod, o sobě zajímavých, jako v. d. Velde, ukázal tím, že klade všechnu váhu na povahy, vlastně na povahu Vlastinu. — Básník to praví ve své dedikaci kněžně Fürstenbergové, že chtěl malovati·

Den grossen Sinn voll ungezähmter Triebe,
Die seltne Kraft, die nach dem Höchsten strebt,
Ein Herz, gefoltert von verschmähter Liebe,
Das sich zum ungeheuren Hass erhebt,
Den Muth, der, ob er rings verlassen bliebe,
Allein empor zu seinem Ziele schwebt,
Den Riesengeist, der Aare überflügelt,
Und den nicht Fessel hält, nicht Schranke zügelt.

Und wieder dann die edle, schöne Seele,
Das weiche, Härte lügende Gemüth,
Das Zartgefühl, das, wie sich's auch verhehle,
Oft, wie die Blum' aus rauhem Moos, erblüht,
Den Busen, der, erkennend seine Fehle
In sanfter Regung plötzlich wieder glüht,
Und der sichs läugnet, und nach Heilung ringet,
Bis er vom Übermass des Kampfs zerspringet.

Tedy srdce, které sebe nepoznává, které míní nenáviděti a miluje, až původní cit se stane vítězným a nositelka těchto vášní, vynikající duchem, odvahou, krásnou duší, pobloudivší však ve zmatku citů svých až k nepřirozenosti, podlehne přesile zápasu.

Básníka vábilo na dějích kroniky, co bylo na nich moderní: mohli bychom říci, že v. d. Velde líčí, jak by se v situacích, vzniklých bojem takovým, chovali lidé moderní, Ebert však, jak by konflikty a situace podobné mohly vzniknouti mezi lidmi moderními. Soud, který vyslovil nad počínáním Vlastiným, jest zároveň odsouzením ženského hnutí novodobého.

Povaha Vlastina je vyčerpána bojem mezi nepřírodou a přírodou, mezi silnou, neústupnou bytostí a slabou, ve své slabosti šťastnou dívkou. Jinak je samá šlechetnost, Přemyslovi útok na Libín opoví osm dní napřed, nikdy nevymýšlí lsti, dává se jen pře-

mluvit k ní od Straby, jako k ukrutnosti od Šárky, a trpce toho želí, zvláště po utracení Ctirada. Nikdy nepřistoupí na nabídnutí, aby opustila svou věc nebo družky a založila si štěstí na úkor věci, jíž se věnovala.

Protivou její jest Přemysl; kde ona kolísá, on pevně stojí na půdě pevných řádů, je zastancem jejich a shledává je všude; kde ona bohy rozhněvá a udobřuje, on je poslušným vykonavatelem jejich rozkazů, i když mu ukládají věc tak těžkou jako vyčkávání. V této době čekání stal se stínem vladaře, když pak nadejde doba činu, nepoznávají ho, jak pojí odvahu s důstojností a moudrost se silou.

Svou moudrost rád vyslovuje sentencemi, vykládá, že každý začátek se zdá nepatrný, že řád je potřebný, a doprovází své úvahy obrazy z přírody. On jediný uznává, že muži vládli příliš surově, že není něžné lásky k ženám. Chybu, že vládl příliš mírně, pyká odporem žen a neposlušností vladyk, jak mu vykládá Crive, napomínaje ho, aby vládl příště přísněji. V šlechetnosti ovšem Vlastě nezadá, dvakrát jí nabízí odpuštění, po druhé umožnit chce její útěk; jako otec mluví k ní při schůzi, rozrývaje ovšem srdce její tím, že nepoznává jejích motivů a vidí v činech jejích nedostatek ženského citu a pouhou vládychtivost.

Mimo Vlastu a Přemysla vystupuje v eposu velké množství osob, ale jsou jen málo individualisovány; tu je především důstojná Kaša, tento ženský Přemysl, která je důvěrnicí Vlastinou, pak z dívek rozvážná, opatrná Stratka, která vymýšlí plán, vyzvati Přemysla k sňatku s Vlastou, je první v boji a ve zlé době ukrývá poslední zoufalství Vlastino před družkami a padne

v boji s Bivojem. Šárka jeví hned v první schůzi svou prudkou povahu; z netrpělivosti vyleze na strom, aby viděla poselkyně se blížiti, v básni »Das Kampfspiel« sedí též první na koni, kruté usmrcení Ctiradovo je vinou její, a když dle přání svého vedla první útok na Libín, padne rukou Mila, Ctiradova bratra. Poselkyní je vzdorná Budeslavka, jež v hradě Motolově osvědčí svou tělesnou sílu a při útoku na Libín velí posádce, která zůstane na Děvíně; Radka nepila nápoje nenávisti a je cizinkou na Děvíně, touží odtud a odpyká hrozně svou lásku k Šťasoňovi. Vsemila setká se v boji se svým bývalým milencem Krasoněm, raní ho, a zůstane nehnuta jeho prosbami a vzpomínkami, chce ho donutit k boji, ale on raději si vyrve šípy z prsou a vykrvácí se.

Nabka je jakousi adjutantkou Vlastinou, z ostatních neindividualisovaných dívek jmenovány ještě Častava, Slatislavka, Hravka, Hodka a Pětisila, kterou Vlasta proklá pro její vzdorovitost. Carodějnice Straba, právě tak škaredá, jak jsou dívky krásné, končí řadu.

Mnohem větší ještě je počet povrchně individualisovaných mužů. Vévodovi, vyzývajícímu k obraně proti ženám, drze odpovídá Krotboj, který pak padne dýkou vlastní ženy, a posměvavě Košal, kterého později zabije vlastní jeho děvečka. Veslav, nepřítel žen, teď teprv je začíná ctít. U toho Veslava, jak později slyšíme, odbývá se na Vítkově porada, jíž se účastní nejdávnější odpůrce amazonství, skvělý Ctirad. Když pak vladykové proti vůli knížete se vrhnou v zhoubný boj, vede je obrovský Samoslav; nápadně stručně odbyt bohatý Vrš, který padne prvním šípem; je tu dále krásný Mlad, výmluvný Klen, pak Krasoň, oběť lásky,

Svat, Stoš, Ctir, Rohon, Ludimír doplňují řadu. Straba pak přemluví k nešťastnému přepadení Děvína třicet jinochů, z nichž jmenováni Miloš, Hruš, jimž milenky utekly na Děvín, jako Kalbojovi sestra, dále Kojík a Lubor, jenž padne první ze všech. Přes tolik obětí zůstává mužů dost, v třetí knize objeví se Bor, vévodův rada Stibor, Druhan, Rodmil, Radimil, Chval, pak dostaví se s velkým počtem druhů hrdinové Bivoj, Slavoš, Gostivin, Skal, Borotín, Bohuslav, Lub, Slan, Sdimir, Maly, Pihon, Radislav, Slaty, Hrudoš, Hruby, a passivní úlohu hraje synáček vůvodův, Nezamylav.

Tato jména jsou vzata částečně z Hájka a částečně jsou vynalezena, aby figurovala dle starého epického zvyku ve výpočtech hrdin; za to v jménech místních pohyboval se básník na půdě mnohem bezpečnější, a třeba že vztahoval děj básně své na celé Čechy, mluvě na př. o Krkonoších jako věrných strážcích jejich a svolávaje hrdiny k poslednímu boji od Vltavy, Labe, Otavy, přece ve shodě s pověstí všechny události lokalisoval v nejbližším okolí Prahy. Schůze dívek i obět Strabina, jež ji předchází, děje se na Vidovli, chata Strabina položena do divoké Šárky »am Fuss der Bielahora«, a odtud kráčí Vlasta s nápojem nenávisti podél Brusnice, nynějším Jelením příkopem, tamtéž je hostina panen, shromáždivších se v Libci u hrobu Libušína na úpatí Svinína. Motol bydlí ve známém údolí u Smíchova, Děvín stojí nad Zlíchovem, na němž se scházejí spiklenci se Strabou; Ctirad lapen cestou do Kopaniny, muži se převezou přes řeku a táboří u Chuchle, kdež dojde k bitvě. Na Petřínu obětuje Vlasta Bělbohovi, a na jednom z ostrovů vltavských, asi kde je nyní střelecký, koná se schůze Přemysla s Vlastou.

Na druhém břehu Vltavy leží Vyšehrad, zde pravidelně Libín zvaný, pod ním je vidět nové domy (tam si básník představoval začátky Prahy!), na Vítkově koná se porada osudná Ctiradovi, pod Vyšehradem je proud, tak nebezpečný Nezamyslovi; vyslanectvo Vlastino vesluje až do »jasného Botiče« a volá odtud své poselství na hrad; od Bráníka, kam se dívky přeplavily na vorech, děje se pak poslední útok. Krajina širší se rozevírá jen jako vyhlídka s Petřína, odkud Vlasta hledí na Říp, Košťál, Milešovku, Bezděz, Loboš, Hazmburk, a v dáli vidí Krkonoše.

Je v tom kus nepravděpodobnosti, že země tak ohromná, jako tyto Čechy básníkovy, je otřásána událostmi, odehrávajícími se na území tak malém, že se třese před jediným hradem, ale básník na velký prospěch své básně líčil jen krajiny, které důkladně znal, a jimiž často se procházel, podal tím i svědectví místního vlastenectví pražského, které Ebert cítil tak vřele, jako lásku k celé vlasti, té vlasti krásné, velké, slavné, o které pěje v úvodní básni, vlasti, která nadchne i Vlastu, když obětuje na Petříně, že:

Mit starrem Blick, versunken in der Betrachtung Lust,
Steht Wlasta; Heimatliebe bewegt ihr warm die Brust —
»Du schönes Böheim, ruft sie, gesegnet weit und breit.«

A že básník se pohybuje na půdě jemu tak známé, to dodává rázu skutečnosti a vůně země jeho četným líčením, které tvoří hlavní přednost díla.

Známý a často citovaný je soud Goethův o Ebertově básni v hovoru s Eckermannem ze dne 10. dubna 1829: Goethe praví, že Ebert je skutečně utěšený talent, že však básni schází vlastní poetický základ, zá-

klad reálnosti. Krajiny, východy a západy slunce, kde zevní svět byl světem jeho vlastním, jsou zcela dobré, a nelze jich udělati lépe. Ostatní však, co leželo v minulých stoletích, co náleželo pověsti, nezjevilo se v patřičné pravdě, a chybí tomu vlastní jádro. Amazonky a jejich život a jednání se kreslí všeobecně tím, co mladí lidé považují za poetické a romantické, a co obyčejně v estetickém světě jde pod touto vlajkou .... Ebert měl se držet tradice, kroniky, tu mohlo z jeho básně něco být. Povážím-li, jak Schiller studoval tradici, jakou si dal práci se Švýcarskem, píše svého Tella, a jak Shakespeare užil kronik a celá místa z nich doslovně pojal do svých dramat, pak mohli bychom se nadíti něčeho podobného od nynějšího, mladého báníka též . . .«

Goethův úsudek, ač žádá na básníku nemožnosti, uhodil přece znamenitě na slabou stránku básně. Nemožnosti žádá, chce-li, aby věrně užíval kronik a památek, kde není než výtvor básníka, jejž kronika, hlavně Hájkova, jenom sesprostila a sesurověla. Básník jednal moudře, že z kalu a rmutu Hájkova, v němž si libovali Albrecht a Velde, pověst povznesl na čisté výšiny.

Co do studia doby lze ho rovněž omluviti časovou neurčitostí pověsti, naprostým nedostatkem nějakých památek z ní, a názorem romantickým, který pradobu idealisoval. Chyba záležela by tedy hned ve volbě látky samé, k níž asi básníka vábilo právě to poetické a romantické.

Pravda jest ovšem, že Ebert nepouští se vůbec do vážných studií kostymních, že ani po způsobě Brentanově nelíčí dávné Čechy dle nových. Ze všech zpráv o zařízení starých Čech zbyli mu vladykové, o nichž

nevíme, jaké mají postavení; Přemysl povolá k obraně Wladiken und Ritter a oslovuje je »Wladiken, Ritter, Männer« Stiason je Wladikensohn, a jeho chování jeví vysoký stav. Vévodovi, který je povolal, blíží se »mit ziemlich steifen Rücken«, a nevíme, jak daleko sahá vlastně jeho moc; Přemysl nosí vévodskou čepici a vystupuje ostatně spíše jako rádce než jako velitel. Rád nazývá básník místa okolí pražského jmény českými, což je rysem tehdejšího vlastenectví. Jinak se nepouštěl do studií starověku slovanského jako Brentano; jeho Vlasta mohla by se odehrávati (nebo vlastně nemohla by) na kterékoli půdě germanské nebo slovanské, a v tom ohledu je Goethovo pokárání velice zaslouženo. Celé vzdělání básníkovo, čistě literární, vedlo ho k takovému zanedbávání realnosti; spíše shledáváme se u něho se stopami jeho belletristické četby.

Jako podlehl vlivu Uhlandovu při volbě formy, tak i v jiných ohledech poznáváme vliv německých básníků, nejen celkovou ideovou zásobou, nýbrž i v jednotlivostech. Podotkli jsme již, že ideál ženy upomíná za Schillerovu Würde der Frauen; vystoupí-li Straba před Vlastu, »den Leib zur Würde zwingend, zur Anmuth das Gesicht«, je to více než slovní narážka na Schillerovo pojednání Über Anmuth und Würde, podobně verš »das Milde Starkem bindend, das zarte Weib dem Mann«, upomíná na Schillerovo »Wo das Strenge mit dem Zarten, wo Starkes sich und Mildes paarten«. Verše z téže básně (Zvon), jak se chlubí boháč svým majetkem, ozývají se ze slov Motolových.

Dívky lživě předstírají, že Libuše vzkázala před smrtí Přemyslovi, by pojal Vlastu za choť, on však ví naopak »Sterbend bat die Hohe, ich solle nimmer frei'n«,

což potom zapomíná, když míní, že by si ho Vlasta snad byla dobyla něžností. Motiv je z Loupežníků Schillerových z hovoru Franze a Amalie.

V posledním zpěvu praví Přemysl, že bohové chtěli ve Vlastě vytvořiti své mistrovské dílo, ale Černoboh vyměnil látku, a byla to žena místo muže, jako čteme v Lessingově tragedii Emilia Galotti, že příroda chtěla ženou stvořit své mistrovské dílo, že se však přehmátla a vzala příliš jemnou hlínu.

Na Brentana upomíná zpěv k Jagababě, zpěv pak u umučeného Ctirada má motiv ze žalozpěvu nad Domaslavem. Dokonce na lyriku 17. století upomíná hříčka ve zpěvu »Das Grab«, kde Stiason naslouchá ozvěně a míní, že s ním mluví jeho milenka z hrobu.

Antický epos vědomě i nevědomě napodoben v novém národním eposu, kterým se Vlasta měla stát. Wir waren hohe Jungfrauen, žalují v prvním zpěvu — fuimus Troes, Motolovi schneidet der Tod die Sehnen ab, a Ctiradovi die Götter lösten ihm die Seele, obé výrazy homérovskými; katalog hrdin před bojem, tento výčet prázdných jmen, padá na týž vrub.

Odtud též podrobná líčení boje, zvláště souboje Vlastina s Samoslavem, jenže taková líčení byla jen zajímavá, dokud způsob boje byl ještě moderní a pojil se k nim sportovní interes. Ebert, ač byl osobně statečný a otužilý (byl na př. výborný střelec), přece si počíná jako básník šosák, který napodobuje staré obraty, s nimiž nespojujeme žádných představ. Popis obratného šermu vyslechli bychom — aspoň šermíři mezi námi — se zájmem, ale koho má bavit, že Samoslav seká přes hlavu koně po Vlastě, že ona krouží kol něho, že ranil její rameno, »wo sie kein Erz um-

hegt« — kde je to? Je to ovšem obrat starý, už Huon u Wielanda bringt da, wo der Helm sich an den Kragen schnüret, solch einen Hieb ihm bei, dass ihm die Ohren klingen — ona přemůže svou bolest und trifft ihn Streich auf Streich — pak on uhodí ji oštěpem v helm, ona shodí helm a ováže hlavu pasem (!), probodne mu koně, její krev teče potoky, jeho teče proudy . . . čím jsou nám takové jednotlivosti!

Spíše by moderního čtenáře upoutal líčením boje v massách, který se nám stal právě tak důležitým, jako se ztrácel oku básníka antického a středověkého obrácenému výhradně k činům jednotlivých hrdin; ale ani v tom ohledu nepodává Ebert jasných obrazů, ku kterým ho mohl navádět jeho pramen Wlasta und Scharka svými moderními popisy bitev. Panny jsou in Doppelreih'n geordnet, sestaví se in einen Doppelkreis — v tom není názornosti, a to je vše.

Přirovnání, jež byly velebenou a napodobovanou okrasou epopejí starých, užívá Ebert mírně. Že Čechy hledí úzkostně k Děvínu jako země k sopce, jejíž kouř ohlašuje brzký výbuch, provedeno dvěma strofami, přirovnání Vlasty ke lvu třemi. Děvy vrhají se s Děvína dolů jak horské jezero, jež se vylévá, náhlé umlknutí se přirovnává dvakrát náhlému tichu před bouří, křik dívek křiku vran před rozletem, zbytečně přirovnán hluk vozu Kašina blížícího se Děvínu rachocení dálného hromu.

Všechny ty přiměry jsou vzaty z přírody a sice valnou většinou z přírody neživé, tentýž zjev shledáváme v četných líčeních básníkových.

Zevní zjev člověka, zvláště ženská krása líčí se zřídka, krásu Vlasty při prvním vystoupení jejím od-

bývá básník řadou přirovnání: obličej se rovnal slunci probouzejícímu se ze spánku, vlas mraku černému (také u v. d. Velde je Vlasta černovlasá), oko blesku, ústa růžovému poupěti; pěkněji a ve shodě s naukami Laokoona Lessingova jeví se krása její, když Vlasta spěchá do lesa, náhle zastaví se u pramene a vidí svůj krásný obličej a štíhlé tělo, upoutané helmicí a brněním; sejme helm, a vlasy proudí na stříbrnou šíji, sepne brnění, a plná ňadra proudí a vlní se k lilijovému hrdlu. Ve zpěvu Die Botschaft její černý vlas jako temný věnec břečtanový ovíjí růžové tváře, Kašin obličej září důstojností, ohnivý zrak zdá se ovládat vše.

Rovněž skoupý je básník při líčeních z přírody oživené. Probouzející jitro se oživuje zpěvem ptactva; sup s holubicí, kterého pozoruje Přemysl, slouží jen didaktice, o koních dívek dovídáme se leda barvy, Vlasta sedí na černém koni, Stratka na hnědouši, na plavém Šárka; jelen, který Vlastu svede, aby ho sledovala, nevzbuzuje zvláštního zájmu. Ba ani rostlinstvo nemá valné účasti na obrazech básníkových; v úvodě velebí zelené nivy své vlasti a květnatý šat pahorků, ale neprohlíží ten šat blíže, ve zpěvu o Ctiradovi jsme v mohutném háji, ale zrak básníkův utkvěl pouze na ohromných kmenech sloupům podobných, tedy na nejmrtvější části stromů.

Co zbývá? příroda neorganická, nebe, voda, vzduch, oblaka, slunce, měsíc, hvězdy a především tma a světlo, šero a záře; pro sluch a cit vání větru a bouře, chlad a teplo; a tyto prvky básník vyličuje neunavně, nalézá pro ně vždy nové tóny. Je karakteristické, že ze všech zpěvů jen nejmenší část odehrává se za jasného dne; jsou to, počítáme-li sem i ty, v nichž

se o osvětlení neděje zmínky, a všechny, které se odehrávají v síních hradu, tedy mimo přírodu: Das Aufgebot, Das Kampfspiel, Die List (ale v stinném lese), Das Hochgericht, Die Wladiken, Die Schlacht, Der Besuch, Die Beutevertheilung, Der Verrath, Die Hochentwürfe, Die Versammlung, Der Geraubte, Der Ausfall, Wlasta und Stiason.

Za to ostatní zpěvy všechny začínají zmínkou o osvětlení nebo vylíčením jeho, děj deseti zpěvů odehrává se v noci (Gottesspruch, Beschluss, Warnung, Botschaft, Kriegszug, Forderung, Entdeckung, Vergeltung, Erscheinung, Aufklärung); děj devíti z rána (Geheimnis, Grundstein, Traum, Wlasta und Samoslaus, Gebet, Grab, Götterhilfe, Meisterschüsse, Zusammenkunft) a sedmi v různých stadiích večera (Antwort, Zaubertrank, Gastmahl, Burg Motol, Rath, Radka und Stiason, Beschwörung). Vylíčením těchto přechodů mezi světlem a tmou, ubýváním jednoho nebo druhého začínají často zpěvy:

Nach heitrem Frühlingstage sank eine trübe Nacht
Auf Böheims Fluren nieder; kein Sternlein war erwacht —

*

Die nächt'gen Schatten hielten in Banden noch den Tag,

*

Der Abend war gekommen, schon düster wars im Thal,
Noch weilt' auf Motols Zinnen der letzte rothe Strahl —

*

Es war ein schöner Abend, noch sah der Sonne Bild —

*

Die Nacht wird leichter, dünner, das Schwarz verfliesst in Grau —

*

Die hellste, reinste Mondnacht begann mit zarter Glut
Den Himmel zu umgiessen . . .

*

Ein goldner Sommermorgen erleuchtete das Land,
Erwärmte Flüss' und Bäche, durchglühte Erd und Sand —

*

Der Tag begann zu dämmern, aus hellerm Grau hervor
Trat —

*

Der achte Tag erwachte, zu nennen kaum ein Tag,
Denn Wolke über Wolke gehäuft am Himmel lag,

*

Die Nacht entfloh zur Tiefe, die Sonne stieg empor —

*

Příroda je ve shodě s lidským osudem a náladou; Vlasta naslouchá osudným věštbám v ponuré noci bezhvězdné, mlhy leží na dolech a řece; Ctirad je popraven za mlh takových, jakoby se stěna mraků snesla na zem, Vlasta se očišťuje při pohledu na krásný kraj český za bílého jasného dne, Straba zaklíná Černoboha za hrozné bouře noční, šepot lásky mezi Radkou a Šťasonem má za jeviště nejjasnější, nejčistší měsíční noc. Zima se stane obrazem nenávisti, ležící nad Čechami, v níž muž nevěří již ženě, kdy láska zemřela, a věrnost byla dávno mrtva; na mrtvolu Vlastinu shlíží, jako by smířeno, modré nebe s měsícem a hvězdami.

Toto modré nebe s hvězdami ukazuje, že základem Ebertových líčení není vždy skutečný názor na přírodu; v zpěvu »Rath« čteme o krásném večeru kdy slunce zapadlo, zjeví se červánky a naproti nim srpeček měsíční, takto sestavovat zjevy nebeské dovede ovšem jen básník, příroda nemá té volnosti.

Také díla rukou lidských popsána bez zvláštní názornosti, básník neužil Lessingova pokynu, aby na př. nám vylíčil hrad Děvín, jak vystupuje pod rukama dívek; líčí se práce při stavbě, a pak teprve popsán hrad, jak strměl na hoře, při čemž jen zdánlivě popis proměněn v děj tím, že básník užívá sloves:

Inmitten der Gemäuer erhob sich stolz das Haus,
Daneben streckte mächtig der Wartturm sich heraus,
Um den in weitem Kreise der Hofraum sich ergoss. atd.

Veršem nibelungským vládne básník správně, ač zní u něho poněkud jednotvárně; někdy, zvláště v částech reflexivních, verš rozpadá se mu nehezky ve dvě polovice, jichž každá vyslovuje myšlenku:

Ein Staubkorn war die Erde, ein Tropfen war das Meer,
Nun ist sie unermesslich, die See wogt rund unter,
Die Luft war nur ein Athem, ein Funke war das Feuer,
Und jener ward zum Sturme, und dies zum Ungeheuer.

Jako okrasa nehledaná druží se občas k rýmu alliterace:

Nicht fern der hohen Hauptstadt stand ein gewaltger Hain —

*

Fort reisst der Strom den Schwimmer, geräth er in den Schwall —

*

Wie nun so mancher Starke dem Sturm der Noth sich neigt —

*

Pfui hasenherzger Herrscher — —

*

Jazyk až na několik pražských zvláštností, am Thron, am öden Bergesgipfel, am Lager — (místo auf) — Ctirad hat eingenickt (m. ist), den Bündel (m. das), Sie stellt Geräthe vorn (m. voran), Sie hebt sich auf (m. erhebt sich), je bezvadný a vzdělaný, bez výstřelků a bujností, je ve své hladkosti pravým obrazem básníka, který nebyl nikdy mlád, který už v mládí hlásal autoritu, úctu k předchůdcům, klidné vyčkávání a v kruh, jejž překročit je Unnatur, zahrnul málem celou organisaci společnosti doby reakční.

Ebertova »Vlasta« je vrcholem poetických vylíčení dívčí války a zároveň vrcholem básnění celé školy vlastenecké. Vlastenecký cit krajinský, ne národní, jest jejím příznakem; Čechy nemají tu německého sousedství jako u v. d. Velde, není tu rozhledů do budoucnosti, básník očima Vlastinýma přehlíží celé Čechy, ale těm Čechám nekyne žádná budoucnost historická, tak málo dlí při vynikajících místech — jen Krkonoše nazvány strážci Čech, a to nepravdivě. Básník shromažďuje z celých Čech bojovníky, ale nepřipojuje k žádnému poznámky, k jaké ho mohl tak snadno nadchnout vzor jeho, Uhland, který vyčítaje švábské pány, padlé u Achalmu, zvolá:

> O Zollern, deine Leiche umschwebt ein lichter Kranz,
> Sahst du vielleicht im Sterben dein Haus im künft'gen Glanz?

Tyto Čechy jsou krásnou, výhradně krásnou zemí, ale nejsou zemí Čechů, nejsou zemí velkých činů; cizinec Brentano je prorokoval, domácí Ebert ne; pro báseň, kterou zahájen byl časopis musea českého, neexistovala česká historie jinak, než ve všeobecnostech.

A přece měla báseň ta vyplnit velkou mezeru v národním vlastnictví; měla dáti celému národu bez rozdílu kmenového národní epopeji. Böhmisch-nationales Heldengedicht nadepsána báseň, kterou českoněmecká literatura zaujala skromné své místo v literatuře německé. Goethe ve svém zájmu o vše české věnoval jí zvláštní pozornost, pokoušeje se dokonce o jakýs takýs výklad pověsti o amazonkách českých[1]), a v úvaze o měsíčníku musejním nazval Eberta ein schönes Talent a uvedl ho jako vynikající příklad českosti německých básníků z Čech.

Nezměrné pak bylo nadšení, s kterým báseň byla přijata v kruzích pražských, které sebe samy básní viděly ozářeny světlem poesie. V Praze řádila pravá horečka Vlastina, nosily se klobouky a hole à la Wlasta, básník rázem dostoupil vrcholu své slávy.

Potomní doba této slávě jen ubírala, významu v širší literatuře německé báseň brzo pozbyla; jen rok potom, co vyšla, národové už zase začaly vybočovat z mezí posvátných, a německé čtenářstvo zajímalo se více o vzpoury nové než o vzpouru českých žen v osmém století. Ke druhému vydání Wlasty nedošlo. Tak zbylo Vlastě jen nadšení domácí, zvláště mezi Němci českými, kteří, jak ujišťuje Goedeke[2]) s přesvědčením, nepokaženým nejmenší dávkou znalosti literatury české, »mohli se toho jména dovolat, kdežto panslavští předbojníci neměli než požadavky své bez výkonů.«

---

[1]) Goethes Werke, Hempel 29, 148, srv. 170.

[2]) Grundriss vyd. 1., III, 785.

Básník a estetik »mladého Německa« Theodor Mundt ve svém románě »Madonna«[1]) vyslovil velmi příkrý soud o Ebertově Vlastě; proč prý dívčí válku tak sentimentálně zbřídil? Vlasta je prý krásný lev s dlouhou zlatou hřívou, ale nikoli vzorná vyšívačka, která si vyčtla z půjčovny knih cituplný vzlet. Aby se pomstil za nudu Ebertovy »Vlasty«, dal se sám do vypsání dívčí války, ale přestal na zlomku, který nadepsal Bohemiconymphomachia.

Libuše zemře, nejtíže loučí se od svých drahých dívek, vyučených všem uměním. Přemysl je spasen muk, míti duchaplnou ženu, povolá přítele Hinchvoch (jméno upomíná na Woltmannovou), povídá si s ním, pijí medovinu a kouří, a kníže se těší velice, že se může bavit zase hodně všedně, neboť Hinchvoch nemá ducha. Hinchvoch na rozkaz Přemyslův zruší budečský pensionát; Vlasta na Vidovli má vidění, které jí ukazuje celou budoucnost hnutí ženského až k Simonistům. Přemysl a Hinchvoch odmítají návrh dívek, aby si vzali Vlastu a Stratku, a rozzuřená Vlasta volá dívky ke zbraním. Tím končí Mundtův zlomek.

---

[1]) Madonna. Unterhaltungen mit einer Heiligen. Herausgegeben von Theodor Mundt. Leipzig 1835. — Str. 300: »Dann wollte ich zu Egen Ebert gehen, ihm einem Besuch machen, und ihn fragen, warum er in seiner »Wlasta« den böhmischen Mägdekrieg so sentimental verhunzt habe. Ein humoristisches Heldengedicht oder eine historisch-komische Novelle hätte er aus diesem Stoff machen sollen, aber nichts lyrisch-heroisches à la Egon Ebert. Ich wollte ihm auch sagen, dass die jungfräuliche Wlasta ein schöner, wilder Löwe sei mit langer goldener Mähne, aber kein exemplarisches Stickermädchen, das sich aus einer Leihbibliothek einen gefühlvollen Schwung zusammengelesen hat.«

Vliv Ebertův je patrný na nových pokusech k dramatisování pověsti. Dne 12. prosince 1836 provozována v Praze dramatická báseň Wlasta, kterou napsal J. Wenzig, známý do té doby pouze jako překladatel. Podmínky děje jsou ovšem jiné než u Eberta. Vlasta[1]) žije na hradě svého otce Hostivíta a má pověst nejkrásnější ale i nejhrdější panny, mluví se stejně o jejích vnadách a o její odvaze, osvědčené na nebezpečných honech. Na hradě je plno ucházečů z nejvznešenějších rodů, ale teprv vladyka Strojmír nakloní si její srdce, jak Vlasta se přizná otci. Zatím Strojmír zamiloval si německou otrokyni Mladu a pro tajné schůzky s ní vyhýbá se zábavám, kdežto Vlasta a Hostivít vidí v tom důkaz jeho ostýchavé lásky k dceři vladykově. Při tabuli překvapí dobrý Hostivít Strojmíra, oznamuje jeho zasnoubení; Strojmír přizná se k pravým svým citům a vzbudí hrozný hněv. Mlada uvržena do vězení, Strojmírovi vypověděna válka, při čemž se všichni ucházeči seřadí kol Vlasty, která osobně vede vojsko; Strojmírův hrad je zbořen, ale Hostivít padl rukou Strojmírovou, který se prosekal. Vlastina pomsta nezná mezí, její vojsko se sesiluje pannami a ženami, které se přidají k ní, chtíce uvésti znovu do Čech časy Libušiny, kdy žena platila více než muž. Svými smělými písněmi škádlí již Vyšehrad, kde starý kníže shromáždil vladyky k poradě. Ve Vlastině vojsku dojde k sporu mezi muži a ženami a muži padnou. Hlas hromový ji varuje, aby nejednala proti přírodě (její monolog o tom má formu znělky), její svědomí se probouzí; ve své touze po účasti vy-

[1]) Bohemia 1836, č. 151—152 (A. Müller).

hledává Mladu. Ale tu Strojmír již zachránil a ukryl v jeskyni; zuřivá Vlasta zapálí vlastní rukou otcovský hrad a vrhne se v čele žen zoufale v boj, v němž je poražena poprvé a naposled, padne v souboji se Strojmírem. Když teče její krev, slyší znovu onen hromový hlas a kajicně spojí ruce milenců. — Čím se prohřešila, to učinila v omámení a teď pykala, končí Strojmír.

Vidíme, že mladý básník, který přirovnání k Ebertovi vynucuje už prologem, touže formou (stancemi) psaným, z Eberta přejal hlavní motiv »Unnatur«; hromový hlas dvakrát slyšený je dvojí zjevení Krokovo, Mlada je Radka. Slyšíme-li v referátu dále — drama samo se nezachovalo — o banketech a vzdorných písních žen, upomíná to na Brentana. Kritik A. Müller shledává, že dílo není dramatické, osud Mladin jest příliš jednotvárný, a kontrast mezi ní a Vlastou, který autor zamýšlel, je často pouze kontrastem mezi paní a služkou. Seydlitz[1]) pak ujišťuje, že Wlasta zaslouženě propadla.

Báseň Ebertova byla rozvedena v prosu od Kinderfreunda[2]), »majitele zlaté medalie«, a také pozdější tragedie Wlasta, kterou napsal F. C. Schubert[3]), nese stopy jeho vlivu.

---

[1]) Poesie und Poeten in Österreich im J. 1836. II.

[2]) Wlasta und die Zauberzwergin Straba oder der Mädchenkrieg. Eine Erzählung aus der romantischen Vorzeit Böhmens, bearbeitet und herausgegeben von C. J. Kinderfreund, Besitzer der k. k. goldenen Medaille. Wien 1858.

[3]) Wlasta oder der Mägdekrieg, Tragödie in fünf Aufzügen. Lpzg. 1874.

Schubert načrtl osnovu dramatu nejprve pro svůj román Wlasta (Praha 1875), který líčí osudy básníka, jenž napsal tragedii toho jména, a herečky, která má v ní hráti Vlastu. Než však ještě román vyšel jako kniha, sám napsal tragedii v něm osnovanou a hájil se pak v předmluvě, aby nikdo nemyslil, že chvála, kterou se zasypává v románě dílo básníka Stromera, platí Vlastě Schubertové. Děj je tento:

Libuše vládne Čechám, žena mužům; manové, aby uhájili postavení mužů, nutí ji, aby se provdala. Libuše zvolí si krásného a udatného Primislava za chotě. Ale Přemysl tajným slibem sňatku je připoután k Vlastě. Vlasta, jež mu dala vše, vrací mu slovo; Přemysl na svém trůně třese se před uraženou Vlastou, přemluví mladého Dmitrije, aby se ucházel o ni; sama Libuše naléhá na Vlastu, která z lásky k Přemyslovi váhá. Před vášnivým Dmitrijem Vlasta netají svůj hněv proti Libuši, a Dmitrij královnu otráví. Přemysl považuje Vlastu za původkyni činu a odvrací se od ní. Dmitrije dá popraviti, zmocní se vlády, ač není vlastně knížetem, čímž by musil být zvolen, a rozpouští stráž Libušinu. Vlasta zdvihne válku žen proti mužům; i zde nabízí Přemyslovi ruku svou, ale ten přísahá při životu svého synka, že Vlastinu hlavu odevzdá katovi.

Boj je nerozhodný, a Vlasta se zachrání jen lstí, žádajíc příměří k vyjednávání a pochování mrtvých. Zatím družka její Straba (i zde to mužské jméno!) vláká vojevůdce Bohuslava ve své sítě, a zároveň s ním zajme i syna Přemyslova. — Knížeti pošle krvavou hlavu Bohuslavovu a hrozí, že pošle i synovu, nepoklekne-li před ní jako man a poddaný.

Teď Přemysl nabízí Vlastě sňatek, ale ona stojí na pokoření jeho, a vévoda, s malou družinou, dostaví se skutečně beze zbraně do tábora dívek a klekne před Vlastou. Vášnivou hádkou vybojován spor mezi muži a ženami. Přemysl hájí svátost sňatku a povinnosti proti vášni, ale Vlasta v demonickém výbuchu hněvu chce otce donutit, aby sám zavraždil dítě své. Přemysl poznává z toho mstivého šílenství hloubku bolu jejího, uznává, že je to jeho vinou, že její srdce pozbylo ženskosti. Připomíná jí společný krásný sen první lásky. Teď, když tento tón se v ní ozval, bol v srdci jejím se rozplývá, Vlasta cítí se zase ženou a vidí, jak veliké jsou její zločiny. Ruku, kterou jí Přemysl kajícně nabízí, nepřijímá, vrací mu syna, vymíní si beztrestnost pro družky, napomíná je k poslušnosti a probodne se.

Motiv emancipace žen učiněn tu vědomě středem dramatu; básník dopřává Vlastě skvělejšího vítězství než Ebert, ale konečně je tendence táž jako u Eberta.

Oproti tomuto dílu básníka zralého, jemuž pověst jest jen prostředkem k vyjádření myšlenek časových, jeví poslední Vlasta ráz nesmírné naivnosti, patrné již v tom, že básník Oscar Roloff ještě roku 1886 zdramatisoval román v. d. Veldův; Roloff vydal svou Vlasku[1]) vlastním nákladem a věnoval ji vévodovi meiningskému.

Opět vidíme pokus vtěsnat obsah románu v pět jednání, ovšem se snahou po zjednodušení, pro kterou

[1]) Wlaska oder der Amazonenkrieg in Böhmen. Drama in 5 Akten nebst einem Vorspiel Libussas Tod von Oscar Roloff. Zeit 738—744. Berlin 1886.

nejen Bäringer, Radka, Hruaba a Tetka se neobjevují, ale i Ctirad zmizel z řady osob a je nahrazen jednak Nezamyslem, který se zamiluje do — Šarky, jednak Šťasoněm, který před patnácti lety miloval Vlastu a opustil ji. Ale Šťasoň jest nevinen hroznými následky této nevěry (vévoda ho vypověděl), a ani teď neví, že Vlaska je totožná s jeho Jammou (tak se totiž jmenovala, a teprve po smrti starší služky své, Vlasky, dala jí Libuše nové jmeno její), jako Vlaska nepoznává v Šťasoňovi svého Wolfa. Teprve když ji smrtelně poranil, dává se mu poznat a umře smířena v jeho náručí. Šarka, která není dcerou, nýbrž jen přítelkyní Vlastinou, stane se chotí Nezamyslovou.

Ale mnoho rysů ukazuje k tomu, že básník znal také Ebertovu Vlastu; jeho Vlaska končí třetí jednání modlitbou k Bělbogovi, Šťasoň na náspech Děvínu kochá se v kráse Čech, Vlaska spoutaného Nezamyslava propouští, když Šarka ji zapřísahala památkou Libušinou; Přemysl nejen je churav, otráven, ale cítí také vinu svou, že byl málo přísný, mimo Bělboha a Černoboha zmíněn též Perun a Lada. Souboj mezi Motolem a Hobkou upomíná veliče na boj Krasoně s Všemilou. Samoslav říká knížeti všechno zlé, které mu u Eberta vyčtli všichni vladykové dohromady atd.

Tak poslední drama o Vlastě spojuje rysy z obou hlavních děl způsobem začátečnickým. Vlaska, čertice Veldova a ideální Vlasta Ebertova, služebnice Bělboga, mají se slíti v jednu postavu, ale na to nestačily naprosto autorovy síly, a jediný dojem, který drama může zanechati tomu, koho nebaví sledovat vlivy originálů v něm, jest zmatenost a nedramatičnost.

Pro úplnost budiž dodáno, že i dvě česká díla o Libuši a o Vlastě přešla překladem do německé literatury; jsou to Vyšehrad[1]) Zeyerův, přeložený paní Malybrok-Stielerovou, a libreto Fibichovy opery Šárka[2]) od Anežky Schulzové.

[1]) Wyschehrad, übersetzt von J. Malybrok-Stieler. Prag. 1898.
[2]) Šárka. Oper in drei Akten. Text von Agnes Schulz. Deutsch von K. A. Prag. 1898.

IV.

VÉVODOVÉ POHANŠTÍ.

Klidná vláda Nezamyslova zanechala stopy v literatuře hlavně proto, že se k ní pojí u Hájka zpráva o nalezení vřídla teplického obrovským Kolostojem (vlastně vepři jeho, na něž upomíná podnes výroční slavnost v Teplicích), a o sporu jeho s Košalem, manželem Bíly, dcery Kašiny. Už Brentano si zprávy té povšiml, dal teplické vřídlo nalézti Bivojovi a v poznámce naznačil, že Biela považovala pramen za svůj, jelikož již otec její jej nalezl, proto manžel její, Košal, útočil na Kolostoje, byl však od něho zastřelen, a Biela zemřela žalem.

Tyto děje učinil středem velkého celku českoněmecký básník L. A. John. Víme o něm málo, Wurzbach vyslovuje jen domněnku, která se vnucuje sama, že byl z Teplic a že byl synem Jana Diviše Johna, rodáka teplického, velice zasloužilého lékaře lázeňského, který hrdinně vykonávaje povinnosti povolání svého, zemřel nákazou, padesátiletý, r. 1814. Mladší John, kterého Dietrich nazývá též doktorem, chtěl vypravováním o Kolostoji a nalezení teplického pramene rozvinouti široký obraz celé doby jeho a vůbec

dávného života českého; tak vznikla jeho epopeje, Kolostojada[1]). První ukázky z ní vyšly r. 1819 a 1820 v pražském časopise Hyllos, celek pak vydán r. 1832 ve dvou velice objemných svazcích velkého oktávu se šest a dvaceti zpěvy. Více než osm set stránek, mírně počítáno aspoň osmnáct tisíc veršů, a přece netroufám si udati obsah ani v tak omezené míře, v jaké jej podávají krátká argumenta ke každému zpěvu: hrozný nepoměr vynaložené práce, času, nákladu k výsledku. Pisateli ohromné básně nedostávalo se poetického nadání, vzletu, ani znalosti metrické formy, ba sotva ovládal jazyk.

Několik šestiměrů namátkou vybraných buďtež svědky:

All' um ihn her sich setzten, wie thun es die fleissigen Töchter,
Wenn sie die Mutter lehret das Spinnen, das Weben, das Nähen.
Mehr noch als volle Stunde schon hatte gedauert die Rede;
Und noch dünkt sie den Hörern zu kurz, als er solche geendet,
So reichhaltigen Stoff wusst einzuweben der Alte:
Nez'mysl[2]) fiel ihm um Hals und redet mit inniger Rührung.

Zvláště slovosled prohlásil John v německém verši za úplně volný, svede verše jako:

Gaben von Mutterwitz weil viele von ihnen besassen,
Leicht sie den hohen Wert des Verkündigten konnten erkennen.

Nezamysl v této básni jest velkým civilisátorem, který uspořádá jakési olympické hry (nejvyšší cenu

---

[1]) Kolostogade, ein Heldengedicht aus den Sagen der čechischen Vorzeit. Zwei Bände in sechs und zwanzig Gesängen von Ludwig Alois John. Prag 1832.

[2]) Tak si upravil básník jméno Nezamyslovo pro hexametr; náramně komicky pak působí, když v »Hyllos« se dostal tento tvar i do nadpisu básně: Ereignisse unter Nesmysel.

získá Kolostoj, a přiměje sněm, aby se vyslovil pro zavedení reforem a civilisace; odpůrcem jeho jest Wysko, syn Damoslava, zavrženého uchazeče o ruku Libušinu. Při hostině pak kníže opomene varovat před novým nápojem, vínem, dojde k sporu; a Kolostoj musí se ujmouti knížete proti Vršovcům, z nichž čtyři zabije, a proti Wyskovi. Kníže vydá se na sever, aby osadil Čechy. Wysko, obdržev milost, má jíti ze země, ale Černobohem přemluven jde se svými druhy k Rozhoňovi kuřimskému, jehož vylíčením činů Vlastiných popudí proti Biele, mužatce, která prý ovládá knížete. Odpor vzplane, ale vévoda zvítězí, hlavně pomocí Kolostojovou. Úklady lidí a černých bohů vznikne nedorozumění mezi Košalem, jeho chotí Bílou a Kolostojem. Šlechetného Kolostoje odměňuje Peron objevením pramene, který kanec vyryje v lese, a bohyně Živa vykládá mu velkost toho daru, později předpovídá mu — bitvu na Chlumu. Košal útočí s bílinskými na Kolostoje a padne v boji; Bíla vrhne se s Bořeně; Wysko vyznává se Nezamyslovi ze všech zločinů a dojde odpuštění.

Je pochopitelno, že v podobě vypravování, proroctví, zjevení dá se do básně vpravit všechno možné i nemožné; vždyť bozi vědí vše, proč by nemohla bohyně Živa poučovat Kolostoje a jeho choť Miladu takto:

Wiederum nicht es genügt, die seltenen Waren zu holen,
Eigenthümer des Landes zu sein man verlangt, das sie vorbring t
Und bald stehn in der Finder Gewalt unzählige Striche.
Nimmt man nur an Englands Ostindische Handelsgesellschaft,
Ist ihr Gebiet als des Mutterlands noch grösser als fünfmal,
Und die Bevölkerung reicht bis auf achtzig und drei Millionen,
Nimmt mehr Gaben ein, als der grösste Beherrscher des Festlands,
Sicher erinnert das stark an die Reichen des Römischen Staates,

Als er stand in der Blüte der Macht, und die Grossen sich fühlten;
Aber der Brite nimmer verschwelgt das von Fremden Erhaschte,
Stoff ihm vielmehr der Reichtum gibt, zu beleben das Inland,
Menschen ohne Zahl, die verschiedne Gewerbe betreiben;
Doch der Bedarf so gross, dass Maschinen noch werden erfunden
Mittelst derselben Bau zwei hundert Hände verrichten,
Was sonst nicht zu verrichten im Stand Millionen von Händen.

Karakteristické pro literaturu českoněmeckou i pro ty z jejích zástupců, kteří se kochají v Hájkovinách a ve snech o vysoké kultuře české v staré době, je toto: Básníkova Živa poučuje ve své malé encyklopedii též o básnictví, o Řecích, Římanech, Vlaších, Španělích atd. až k Němcům, Rusům a Polákům, ale o začátcích poesie české ani zmínky, ani takové, jaké zasluhovala byť i báseň byla psána již 1819. Jest to, jakoby básník ani netušil, že by Kolostoje a Miladu přece jistě zarmucovalo, slyšet o veleduších všech národů, jenom o jejich potomcích ani slova.

Mnatovy činy nenaladily harfy bardů, za to hned první vystoupení mladého Vojena dalo podnět k básni mladého Eberta. V Hyllos [1]) otištěna báseň Smichow. Je vypravována volně dle Hájka: Vojen se u Jezerky (na Pankráci) představuje lidu a chce nastoupit vládu; hledají jeho opatrovníka Rohovice, ten však se zatarasil na Vyšehradě a nechce ho vévodovi vydati. Lid útočí na hrad, silný muž rozpoltí vrata, a Rohovic se musí oběsit na opáčném břehu (u Hájka dobyt hrad r. 804 a Rohovic oběšen teprv roku 814 po mnohých dobrodružstvích na Lučsku). Při tom se slyší hrozný chechtot — Und weil sie das Lachen benannten Smích,

[1]) Ročník I., (1819) sv. 1., 210.

so wurde die Gegend im ganzen Land von nun an nicht anders als Smíchow genannt.

Ani Mnislav nezískal si přístupu do poesie německé, za to vláda Křesomysla vyznamenává se událostí v literatuře hojně vykořistěnou; padá v ni Horymírův skok.

Pověst pramladá; Dalimil nemá o ní zmínky, teprve Hájek ji vypravuje, snad dle lokální pověsti, vzniklé vlivem rozvětvené skupiny pověstí o velkém skoku, které tak často se pojí k vysokým příkrým skalám. Jméno Šemíka, koně Horymírova, vzato z pověsti německé[1]) od starého Skemminga.

V psaném časopise Journal von Tiefurt, vydávaném r: 1781 a 1782 od společnosti výmarské, vyšla v čísle třicátém[2]) báseň Das Ross aus dem Berge, nepodepsaná, ale nebylo asi nikoho tajno, že jest od Herdra jehož Fürstentafel se citovala v poznámce ke konci básně. Táž báseň vyšla pak tiskem r. 1796 v Schillerově Musenalmanach. Schlegel[3]) ve své recensi tuto romanci velice pochválil, zvláště výborný její začátek; po smrti Herdrově pak pojata báseň v druhé vydání Volkslieder (Stimmen der Völker odd. V. č. 34.) a zařazena mezi Deutsche Lieder po Fürstentafel a Fürstenstein.

Rozměr a tón jest týž jako ve Fürstentafel; báseň, čerpaná z Hájka, jeví se dílem téhož českého aoida,

[1]) Viz můj spis Jan z Michalovic str. 48., prostředkovatelem byl patrně český překlad „Růžové zahrady«, z něhož máme jen zlomky.

[2]) Das Journal von Tiefurt, Weimar 1892 (Schriften der Goethegesellschaft VII) str. 239.

[3]) Minor, F. Schlegels Jugendschriften II, 2.

který básnil onu, jeví se výsledkem téže elegické nálady, z které vyšla tato.

Krásné jsou, praví, slunce a měsíc země: zlato a stříbro, ale kdo jich má mnoho, touží tím více po nich. Tak činil i Křesomysl, ten tak hluboko kázal kopat, až lid vzdychal, ale kníže neslyšel vzdechů těch. Avšak nebe je slyšelo a stalo se samo kovem; nepršelo, byl hlad, ale kníže ještě neslyšel proseb o chléb, za to slyšel je otec jiný.

Šlechetný Horymír, který se sdílel s chudými o poslední sousto, kráčí šerem, tu před ním stojí stařec, držící bílého koně za uzdu. Toho ať vezme a zasypá doly, v nouzi ať koně nazve Schennik a on mu pomůže. Stařec vešel do hory, která se zavřela. Horymír zasypá doly a letí ke knížeti, teprve třetí (v pozdějším tekstě druhý) den přijdou nepřátelé a žalují na Horymíra, a jeho alibi mu nepomůže, má zemříti. Tu si vzpomene na slova muže z hory a vyžádá si dovolení, aby směl ještě jezdit na koni; kníže svolí k pošetilé prosbě, a kůň unese ho přes brány k jeho hradu. Ale tu promluví kůň lidským hlasem, že musí umřít, nepovede-li ho rychle k hoře. Ihned poslechne Horymír, hora se otevře, koně zase omládlého přijímá onen muž a žehná Horymírovi za jeho poslušnost; jsem Přemysl, pokračuje, a tento kůň jest Libušin, na němž často navštěvuje své dítky.

V nejprvnějším znění básně dodával Přemysl, ještě více upomínaje na Fürstentafel, s povzdechem: Kéž jsem mohl doorat, než kůň mne nalezl! — A vešel v horu.

Tímto zakončením tvoří obě básně Herdrovy samy o sobě malý cyklus; nejen dva koně, o nichž

vypravováno na prvních listech Hájka, spojeni, též duch dvou pověstí sloučen v pěkný celek.

Pozdějším zpracováním báseň formálně na většině míst získala, ač jsou též místa, kde bychom průvodnímu znění daly přednost.

Kdežto Herdrova romance tvoří pěkný celek, který nám líčí Horymíra i Křesomysla velmi plasticky, tak že nahlížíme v jejich motivy a víme, proč naše sympatie náleží Horymírovi, spokojil se Griesel svou balladou Ritter Horimir,[1]), psanou formou Blumauerovy travestice Aeneidy, vylíčením hlavní sceny, skoku, aniž vůbec předpokládal zájem o motivy a následky činu jezdcova. Počíná líčením shonu k nastávající popravě:

Was stürmt das Volk zum Vyšehrad,
Der sichern Ruh' entrissen?
Ein Ritter soll den Hochverrath
Mit seinem Leben büssen.
So scholl es durch die ganze Stadt,
Und alles, was nur Füsse hat,
Eilt zu der Burg der hohen.

Co provinil? chtěl vztáhnout ruku na knížete svého, tedy nic o dolech. Lid udiveně vidí, jak klidně z žaláře vystoupí švarný jinoch, který si vyžádá poslední milost. Jinoch na koni volá:

Seid ihr gerecht, o Götter,
Und wenn mein Innres ihr erschaut,
So seid jetzt meine Retter!

---

[1]) Otištěno poprvé v Aurora, Ein Taschenbuch zur gesellschaftlichen Erheiterung auf das Jahr 1812 (s illustrací), podruhé v Hyllos ročn. 3, 1, 97 (1821.)

A kůň jedním skokem přeskočil Vltavu.

Die Menge sieht mit wirrem Blick
Dies nie erhörte Wunder,
Und halb erstarrt ob solchem Glück
Schaut es (kdo!) zum Strom hinunter,
Und schaut soeben in der Fern'
Im dunklen Wald den freien Herrn
Auf immer dar verschwinden.

Tedy ani o pozdějších osudech Horymíra a jeho oře nedostáváme zprávy, situace sama básníkovi dostačovala.

Karolina von Woltmann zpracovala pověst pod názvem Das Ross des Horimirž.[1]) Horymír jako vzorný rolník se líčí pěknými barvami; v době hladu živí horníky, ale proto jsou mu stejně nepřátelští. Kůň, zde Schimek zvaný, umí mluvit; při skoku ublíží si tak, že za krátko zemře, Horymír musil mu slíbiti, že ho pochová. Vévoda, na něhož doléhají vladykové, smíří se s osvobozeným Horymírem.

Gerlův Horimir oder das Ross aus dem Berge, jak hned titul ukazuje, je vypravován zcela dle Herdrovy básně.[2])

Dne 10. dubna 1827 psal Goethe Gerhardovi o novém musejníku českém, dodávaje: »Ein Gedicht Horimir und sein Ross Samik wird Sie in Verwunderung setzen, es ist eine höchst merkwürdige parallele Legende zu Marko Kralewitsch und seinem Scharaz« v časopise Kunst und Alterthum pak (VI, str. 197) děkuje témuž časopisu zvláště za báseň Wlasta »nicht

[1]) Volkssagen der Böhmen (1815) II, 1—55.
[2]) Gerle, Volksmährchen (1819) 1, 299—314.

weniger für Horimir und dessen Ross Schimek von Professor Anton Müller«. I v obšírném referátu o časopise musejním A. Müller velice byl pochválen.[1])

V básni Müllerově, vyšlé v únorovém sešitě německého musejníka[2]), kůň ovšem nenazývá se ani Samik ani Schimek, jak Goethovi suggerovala Woltmannová, nýbrž správně Šemik. Obsah romancí, psaných čtyřtaktovými trocheji, je tento:

V první, Das Fürstenmahl, kníže vyčítá Horymírovi, že nedbá dvorních mravů, nenosí zlatých šperků, nezpívá, jezdí na hlavatém, selském Šemiku, kterého ani nehřebílkuje. — Horymír hájí sebe a zvláště Šemika, že není selský, nýbrž rytířský kůň, ježatý od přírody; on nechce se zdobit zlatem, pro které se lid týrá. Ta slova se velmi nemile dotkla Zlatislava z Příbram, a když (v romanci druhé Ein Tag auf der Jagd) Horymír se těší ze statků svých a štve vlky, Zlatislav přepadne jeho dvůr a povraždí čeleď.

Der Gerichtstag. Časně ráno je Horymír na Vyšehradě na zpoceném Šemiku a zasedl mezi soudci, už je téměř po soudě, když přicházejí Příbramští žalovat vévodovi na Horymíra, který zavalil doly, a sice této noci. Vévoda nevěří, že je to možná, ale všichni tvrdí, že Šemik tak rychle běhat umí. Tu kníže vyřkne rozsudek, a Horymír se zachrání skokem pěkně popsaným. Vévoda vidí, že Bělbog chrání Horymíra, a vzkazuje mu, že mu odpouští. Ale (v čtvrté romanci Horimirs Trauer) rytíř dostaví se v smutečním hávu. Šemík umřel po skoku svém; poprvé pláče jeho pán.

---

[1]) Goethe, Hempel 29, 148 a 170.

[2]) Horimir und sein Ross Šemik in vier Romanzen von Prof. Ant. Müller.

Až po třikrát třiceti dnech zvolí si koně nového a dá se vévodou udobřit.

Ač na úsudek Goethův působila záliba v srbských písních a představa o lidovosti této básně, přece je nám zárukou, že báseň má značnou cenu mezi plody doby své, a že malý celek je zpracován svým způsobem velmi pěkně.

Že pak pro tuto látku způsob jím zvolený — řada romancí — je formou nejvhodnější, důrazně tvrdil Müller o osm let později, když v Bohemii posuzoval drama devatenáctiletého Uffa Horna, které se provozovalo dne 18. listopadu 1835.[1])

Mladý Horn prý tvrdil, že dovede zdramatisovat kteroukoli látku; dali mu Horymíra, a za týden drama bylo napsáno. — Kdo dovede napsat drama za týden, dodává Seydlitz k této zprávě[2]), ten není dramatickým básníkem.

Z toho nelze sice udělat zásadu bezvýjimečně platnou, ale tenkráte se to osvědčilo, Horymír Hornův není vlastně dramatem. Obsah dle vypravování Müllerova (dílo nebylo tištěno) je tento:

Za Křesomysla doluje se tak pilně, že je v zemi více stříbra než chleba; příbramští horníci oslavují na-

---

[1]) Bohemia 1835. č. 139. — Seydlitz v Poesie und Poeten in Österreich im J. 1836, 2, 38, praví o Müllerovi: Als Dichter ist er einmal vor Jahren mit einem Romanzenkranz Horimir hervorgetreten und kann auch jetzt noch nicht vergessen, dass der grosse Geheimrat in Weimar dieses Gedicht gelobt hat ... Seydlitz Müllerovi má velmi za zlé jeho chování vůči Hornovi, praví však v témž díle (1, 109) totéž co Müller, že Horymír je krásnou látkou pro balladu (Müller řekl pro romanci), ale nikoli pro drama.

[2] Na místě právě uvedeném.

lezení velké homole stříbrné a vlákají do svých řad neumětelského sedláka Radoně; Horymír, pán jeho, který k tomu nedal svolení, přijde ve spor s Pomětem, dozorcem, a vzbudí jeho pomstychtivost, zvláště když i selská dcerka Mila z lásky k Horymíru zavrhne jeho ruku. Ačkoli právě se oznamuje nový zákon, který hrozí smrtí každému žháři, přece Pomět vypálí dům Horymíra, kterého jen Mila zachrání tím, že ho varuje v čas. Rozhněvaného Horymíra ještě popuzuje čarodějka Dojka, známá z Ebertova Čestmíra, krátce před tím provozovaného; ona ukryje Milu, Horymír zuří mezi kovkopy, zabije Pomětа a zapálí Příbram. Dojčini duchové zasypají stříbrné doly. Vévoda vysloví soud smrti, marně prosí vladykové za jeho život, marně spiknou se k osvobození jeho; on zamítne, aby ho zachránili zločinem, a zachrání se smělým skokem, maje úmysl, skrýti se s Milou v pohraničném hvozdě českém.

Müller, jak řečeno vytýkal přílišnou prostotu látky této, a odkázal básníka na látky historické; čin Horymírův nepřipouští divadelního effektu; Šemík ostatně objevil se na sceně, a představitel jeho byl kritikem dokonce pochválen, ačkoli svým dupáním přehlušil celý rozhovor mezi Horymírem a Dojkou.

Na pole staré pověsti se zase vracíme pověstí o Neklanovi; Lippert v uvedeném článku počítá ji k prapověsti, měla prý spojit dva památníky, mohylu Tursko a Vlastislav na severu. K mohyle přimýšlen hrdina Tur tam pochovaný, jehož jméno Kosmas latinisoval v Tyro, Tur pak přeloženo do němčiny Stier a z toho vznikl tvar Styr (??). — Původně byl to Tur, který zvítězil nad Vlastislavem, když pak se tento

Tur nechtěl vejíti v pověst, která připisovala dobytí Vlastislavě Neklanovi, tu spojeny obě pověsti takto: Neklan — vždyť pohanskému knížeti se smí přibásnit vše — byl kníže zbabělý, a Tur bojoval v jeho brnění, tak že bojoval Tur a přece Neklan. Tur pak vyžádal si, padne-li, za odměnu onen velký rov. Pověst rozmnožena anekdotami o dvou vědech a jejich proroctvích a o převlečené ženě, jíž muž uřeže uši.

Do německé literatury dostala se pověst zmínkou Brentanovou, který dává Slavošovi vypravovat, že pod osudným dubem ve snu viděli:

Ja, wir sah'n von allen Seiten
Männer mit dem Stiere streiten,
Und der Stier stiess alle nieder,
Streckte dann die Riesenglieder
Auf das blut'ge Leichenfeld,
Starb im Schatten wie ein Held.

K. Woltmannová ve své povídce o Styrovi[1]) vypravovala též, ba především, o lučské ženě, která v pražském vojsku bojovala proti svému muži. Styr viděl na Chejnově, jak Koldoj odevzdal svou dceru Vandu Strabovi žateckému. Styr byl tenkrát pasákem, pak ve válce proti Krasnikovi kouřimskému chopil se zbraní, aby hájil dobrotivého Neklana, stal se slavným a bohatým, ale žil pak v zátiší Chejnovském; u dvora ani o něm nevěděli, když hrozil Vlastislav válkou a nebylo vojevůdce. Styr dozví se o válce Vandou, která si naposledy šla prohlédnout rodné město své. Když

[1]) Neue Volkssagen der Böhmen von Karoline von Woltmann. Halberstadt 1821. Die Eiche des starken Ritters na str. 119—190.

pak Žatečtí vyjeli do boje a tchyně její s ženami žateckými jásá venku nad pádem Prahy, Vanda toho nesnese, oblékne brnění otcovo, které její muž si vyžádal z poslední kořisti pražské, a vydá se na cestu do Prahy. Vojsko pražské naplní pohled na udatného vévodu nadšením — je to Styr v Neklanově brnění —, a boj na Brusce dopadne vítězně, ale domnělý vévoda padne, a Straba dle návodu zlé macechy usekne Vandě, která se mu blížila bez nepřátelského úmyslu, obě ruce; Vanda dovleče se do Žatce, aby tu umřela, smíří se však před tím se zoufalým Strabou.

Další zpracování pověsti souvisí přímo s RK. V dubnu roku 1828 uveřejnil Svoboda v německém musejníku ukázku svého překladu RK, opraveného pro druhé vydání jeho, a sice báseň Čestmír a Vlaslav, a hned v příštím sešitě, v květnu, hbitý Müller uveřejnil zlomek[1]) básně, psané nerýmovanými trocheji jako jeho básně Horymír a Kaša. V předsíni Neklanově dlí vyslanectvo lučské, v němž i syn Vlastislavův Striboj (jméno větru u Brentana), který chce vylíti svůj hněv za dlouhé čekání na strážci Horakovi, ale tu vystoupí z komnat Neklanova dcera Slavka, a Striboj je odzbrojen. Objeví se v zlomku dále lichotník Kruvoj, oslepený Vojmír s dcerou Ludomírou; plánu eposu se nemůžeme domyslit, pravděpodobně Müller vůbec žádného neměl.

V téže pověsti, ve které Müller shledával vhodnou látku pro epos, domníval se Ebert viděti látku pro drama, pracoval o něm již v témž plodném roku 1829, v němž vyšla »Vlasta« a vznikl »Břetislav«, už v al-

[1]) Ein Bruchstück aus dem Epos Neklan und Wlaslaw von Anton Müller.

manachu na r. 1830 byla otištěna první scena.[1]) Když r. 1832 meškal celý rok jako host knížete Fürstenberga v Donaueschingen, pracoval tam o svém díle a přivezl si s sebou dvě hotová jednání, dokončil je r. 1833. a r. 1835 bylo hráno. Nazval je původně Stir von Chejnov, později nápis změněn (vlivem přítele Palackého?) v Czestmir, tvar z RK. Obsah dramatu Ebertova jest tento [2]):

Vévodství Praha a Žatec stojí nepřátelsky proti sobě, jako jejich úzce spříznění vévodové Neklan a Vlastislav. V prvním jednání seznáváme na Vyšehradě Neklana, knížete míru, který surový a divoký lid svůj chce umravnit mírnícím vlivem umění a kultury. Věštka Dojka ohlašuje blížící se neštěstí. Žatečtí odrazili Duryňky, vpadlé do jejich země, a vpadli sami do Pražska. Lid volá po pomstě, Neklan chce sice znovu zbudovat zbořené chatrče, nechce však slyšet o válce; jeho vojevůdce Čestmír přemlouvá ho, aby užil okamžiku, a podněcuje jeho ctižádost; Čestmírovou ideou jest říše s jedním národem, jedním pánem, jednou myslí, jedním cílem. Neklan byl by hoden vládnout tomuto národu, kdyby dovedl spojit jej v jedno. Ale Neklan je skromný, netouží po větší říši, chce jen požehnaně vládnout a civilisovat v říši, třeba menší, kterou mu bozi svěřili. Čestmír, nepořídiv ničeho, složí velitelský meč svůj před trůn vévodův a odebéře se na svůj statek Chýnov.

---

[1]) Homayr, Taschenbuch f. vaterl. Gesch. 1830., str. 316 Eingangs-Scene aus dem begonnenen böhmisch-nationalen Trauerspiele Stir von Cheynon (tak!) von Karl Egon Ebert.

[2]) Bohemia 1835 č. 38 a 39. A. Sauer v Mitth. d. Ver. f. Ges. d. Dtsch. i. B. 33, 296 a nn.

Druhé jednání odehrává se v ležení Vlastislavově, vévoda touží po synovi a dědici, maje jenom dceru Bílu; hlásí opáčné zásady než Neklan; slabý budiž otrokem silného. Když váhá přece ještě zahájit otevřeně válku, tu zasahuje věštka Banka, škaredá, mrzácká postava v ohnivém šatě (jako Straba), dvojsmyslnou věštbou: Vévoda v Čechách, jemuž bohové se zdáli upírat nejvyšší statek muže, spojí nejsilnějším mečem v zemi vévodství pražské a žatecké. Vlastislav vztahuje to na sebe a na svůj meč (nejvyšší statek, mu odepřený, je syn) a odbývá potupně pražské vyslance. V jeho vojsku je též Čestmírův syn Miloš, milenec Bílin.

Druhá polovice druhého jednání odehrává se na Chýnově; Čestmír vraceje se z Vyšehradu domů, dozvídá se, že jeho syn, kterého zde zanechal, připojil se k vojsku žateckému na tažení proti Duryňkům, a vzkazuje mu, aby se navrátil. Dojka, puzena duchem, šla za Čestmírem a zdržuje ho, když v něm vzplane touha válečná, věštbou, která hlásá: Vlastislavova pýcha pokoří se jenom Neklanovým dobrým mečem. Čestmír se poddává, ale pochybuje, že by se Neklan tak velice vzchopil.

Opět proměna: Neklanovi vyslanci hlásí vévodovi, týranému zlými sny, jak byli odbyti; hned po nich přijdou vyslanci Vlastislavovi s urážlivým darem. Neklan, aby ušetřil lid, nabízí Vlastislavovi souboj, Dojka utvrzuje ho v tom, pak když vojsko oběti té nepřijímá, nutí ho, aby se postavil v čelo vojska, ale Neklan se jí přiznává, že nerozumí válečnictví. Dojka však přemluví ho slovy, že bohové p o n e s o u k cíli toho, kdo neumí chodit. Neklan za jásotu lidu odhodlá se převzít těžký úkol.

V třetím jednání Vlastislav se dozvěděl o pražské věštbě, ale Banka se posmívá Dojce a radí mu, aby si získal syna v Miloši, neboť věštba mluví o tom, že nejvyšší statek (syna) bohové se jen zdáli mu odpírati. Vlastislav chce na blízký Chýnov k Čestmírovi; Banka, která ho má s Bílou následovati, prozrazuje v samomluvě, že je vlastně nevěřící podvodnicí, ale že věštby jsou obě staré, tradicí zachované v obou zemích; pokládá celou věc za svou vlastní válku s Dojkou.

Bíla, mužatka jako její jmenovkyně v pověsti, na rozkaz otcův chce zdržovati Miloše při praporu žateckém, ale Miloš, neznaje vyšších povinností než k vlasti, odtrhne se od ní.

Proměna. Na Chýnově snaží se Vlastislav svésti otce Milošova, Čestmíra, který právě vytlouká vypukliny z brnění svého; Čestmír hájí Neklana a odporuje všemu naléhání Vlastislavovu, i když mu zjevuje možnost, že by syn jeho byl jeho dědicem. Čestmír radostně slyší od Bíly, že Miloš uprchl, a Vlastislav přes prosby dceřiny dá Čestmíra na hradě uvěznit.

Ve čtvrtém jednání na hradě Neklanově, Libuni, Miloš za bitvy prosí vévodkyni, aby přijala Bílu k sobě, brzo ji přivede raněnou, otec její metal po něm oštěp, který sama brousila, a tu ranil Bílu. Bíla zemře, Neklan je poražen, zničen, blízký Chýnov vzplane, Čestmír sám jej zapálil, aby se osvobodil; proti nepřátelům znovu útočícím chopí se Neklanova meče, aby vyplnil věštbu. Dojka však radí, aby vzal nejen meč, nýbrž i brnění vévodovo, aby lid ho měl za Neklana, a žádá na dobu bitvy purpur pro Čestmíra, vévoda povolí a bojuje sám jako prostý bojovník.

Páté jednání je krátké a odehrává se nejprve na bojišti. Vlastislav, jemuž přinesli mrtvolu Bílinu, klne jejímu vrahu. Miloš mu zvěstuje, že klnul sám sobě, a vyčítá mu, že hřešil proti přírodě, odciziv dceru vlastnímu povolání jejímu; jako mstitel její vyzývá ho k souboji, v němž však padne. Vlastislav má neblahé tušení, ztrativ dceru a kýženého syna. Čestmír uhlídá mrtvolu svého syna a zuří proti Vlastislavovi, také Neklan se objeví. Poslední scéna má jeviště u zbořeného Chýnova, kde obě věštky stojí si vstříc, jedna druhou tupíce a posilňujíce pak v souboji Vlastislava a Čestmíra. Vlastislav padne, a raněný Čestmír poznává v bojovníku, který stál po jeho boku, Neklana. Čestmír chce vyměnit s ním zbroj, než vojsko to pozná, ale Neklan ukáže lidu Čestmíra, ochránce vlasti. Umírající Čestmír ukazuje mu Neklana jako udatného bojovníka a slaví ho jako otce celé vlasti.

Věštby obě, Dojčina i Bančina jsou vyplněny, »nejlepší meč, dobrý meč« je Čestmír, kníže, jemuž bohové upírali nejvyšší statek muže, je Neklan, kterému zdánlivě scházela statečnost.

Poznáváme, že básník vzal z RK pouze jméno hrdinovo, obsah že se v hlavních dějích shoduje s Kosmou a Dalimilem, se změnami, které vyžadovala dramatická forma. Také dvojici věštek poskytly prameny, ne ovšem přísnou kontrolu a »filologicko-mrazivé« výklady jejich, jak vytýkal Müller v Bohemii, dle jehož správného úsudku interes se nesesiluje, nýbrž drobí, jedná-li se jednak o osudy Čestmíra a Neklana, ale stejnou skoro měrou o platnost věštby a o přednost Dojky před Bankou. Všichni hrdinové jeví stejnou úctu a stejný strach před věštbami, žádný nedůvěřuje ve vlastní

sílu. Kruvoj nebo Vojmír z RK nenalezli tu místa; nově vynalezené osoby, Bíla, která má jméno po silné dceři Bivojově, a Miloš upomínají na básníka Vlasty a na jeho boj proti Unnatur. V čem básník hledal velkou přednost a co i kritika uznávala, byla pak uhlazená, pěkná mluva básnická.

Rozumí se, že kníže míru Neklan postaven do lepšího světla, než mu vykázala pověst, a že se stal nositelem idey básně, která líčí přechod od doby násilí k době klidné, tiché práce, k pokroku osvětovému.

Drama Ebertovo bylo přijato velice chladně, částečně pro neobratnost režie a herců, ale z velké části vinou kusu samého; básník odhodlal se ihned k některým změnám, podle kterých bylo při třetím provozování hráno. Ale ke čtvrtému již nedošlo, vinou byl referát Müllerův, jemuž nelze upříti správnosti, v němž však Ebert a jeho přátelé pohřešovali slušnosti a respektu, patřícího básníku Wlasty a Břetislava. Müller, který byl pochválen Goethem jako Ebert, patrně neuznával přednost Ebertovu tou měrou, jako ostatní obecenstvo pražské.

Mluvčím obecenstva, kterému kritika Müllerova nevyhovovala, učinil se Rittersberg (v č. 44. Bohemie), ale provokoval tím jen stručnou odpověď Müllerovu (v č. 45), který ho vyzýval, aby o nové podobě Ebertova dramatu referoval sám, a činil to tak, že dle slov Ebertových bylo v tom vyzvání více zlomyslnosti než v celé recensi. A ke všemu z metakritiky Rittersbergovy bylo škrtnuto tolik, až byla »nemastná jako vodová polévka«.

Ebert byl tím velice uražen; poznával, jak praví, co platí on a co Müller, a přenechal Müllerovi, aby

zpíval o hrdinách českých, sám zanechal toho pole, zastavil další provozování kusu, ač tím se dle smlouvy připravil o honorář, a mstil se rukopisnou satirou v žargonu česko-německém, která se nezachovala.[1])

Tak »Čestmír« tvoří důležitý mezník ve vývinu Ebertově, a v dějinách literatury česko-německé a zvláště v dějinách české pověsti v německých básních. Je významno, že končí oslavou jednoty Čech, že z něho zní heslo a napomenutí, vyplývající z veškeré pověsti české v době předkřesťanské:

Ein Reich,
Aus einem Volk bestehend, einem Herrn
Gehorchend, eines Sinnes, eines Zieles.

Smutné dohry boje s Lučskem užil Griesel ke své povídce o olši Duryňkově[2]). During je Srb, který po vpádu Sasů se zachránil do Čech. Svým zpěvem získá lásku rusalky; vévoda Neklan pozná na lovu krásnou Milu a dá Duringovi místo ve své stráži a byt na Vyšehradě; přes prosby Miliny přijme During obé. Sveden a pokažen světskou ctí přenechá dokonce svou ženu vévodovi, tu vrací se Mila do svého živlu, a During trpce lituje; prchne z Prahy a usadí se se starým podivínem Mstibojem u Ohře. Uslyšev o válce proti Ne-

[1]) Celý materiál toho sporu a ukázky z Čestmíra v článku Sauerově, n. u. m. — Cituje-li však Sauer na str. 308 n. ostrá slova Ebertova o Müllerovi už z r. 1830, je to omyl; dopis zde citovaný pochází od Palackého, ne od Eberta, je však možná při přátelském poměru Palackého a Eberta, že je skutečně výrazem smýšlení Ebertova.

[2]) Mährchen- und Sagenbuch der Böhmen. Herausgegeben von A. W. Griesel. Prag 1820. 1, 75—135. Die Durings-Erle.

klanovi, chopí se meče, bojuje proti Vlastislavovi, stane se místodržitelem v Žatecku a vychovatelem malého Zbislava. Opět ctižádost udusí všechny dobré myšlénky, a During naveden Mstibojem zavraždí malého Zbislava. Když ho Neklan místo odměny odsoudí, volí si umřít na olši, pod kterou byl šťasten s Milou. Než však zemře, starý Mstiboj se mu dá poznat, je bratr Milin, a malý Zbislav je Duringův vlastní syn, kterého vodní duchové dole nestrpěli, a jejž Vlastislav nalezl. Jeho smrtí ukončí se Milino utrpení, bude zase rusalkou a zbavena pozemského soužení. Při smrti Duringově zavzní za řekou smích, a místo se nazývá podnes Smíchovem.

Grieselova povídka užívá motivů z Fouquéovy Undiny a z Musäovy Libuše.

V.

KŘESŤANSTVÍ A POHANSTVÍ.

Pohybovali-li jsme se dosavad na poli pověstí vymyšlených nebo aspoň nezaručených, nezmění se to valně ani v historii zápasu křesťanství s pohanstvím a vítězství jeho, na místo lidových a učených pověstí nastupují lidové a učené legendy.

Legendy byly hlavním thematem dramat hraných žáky gymnasií jezovitských; r. 1664 hráno v Olomouci drama o Cyrillovi a Methodějovi, k němuž (bylo patrně hráno latinsky) byl vydán latinsko-německý program,[1]) dle něhož drama představovalo celou činnost apoštolů slovanských, u Chazarů, pak na Moravě, i křest Bořivojův, za nímž Cyrill se ubírá do Čech; Methoděj vyhnán Svatobojem jde za ním a v Čechách učí svatého Václava. Drama končilo lichotivým proroctvím o přítomném arcibiskpu Karlu Liechtensteinovi. Drama o Cyrillovi a Methodovi, učitelích pohanské Moravy, bylo tamtéž hráno r. 1690, a hra o králích Svatoplukovi a Svato-

[1]) Lumina magna atd. Grosse Liechter, Apostel, Erste- und Ertz-Bischöff auch Schutzheilige in Mähren Cyrillus ud Methodius atd. (V c. k. knihovně pražské sign. 52. B, 44, 75.)

bojovi v Uherském Hradišti r. 1668, podobného as obsahu, jako drama olomoucké.[1])

Jméno Svatopluka moravského čteme v nápisu dvouaktové pastýřské hry od F. A. v. Meyer, Schwatopluk, die Gottheit an der Mareh (?), hrané r. 1774 v Brně, ale více neznáme než to jméno. Celé dílo o Svatoplukovi pak máme z konce století osmnáctého [2])

Spisovatel tohoto historického románu je Čech, který se německému jazyku naučil velmi nedostatečně, jak ukazuje velké množství chyb proti syntaksi a tvarosloví německému; podle důkladnosti, s jakou poučuje o pravdách křesťanských, poznáváme v něm kněze.

Hlavní vlastností autorovou jest velké jeho vlastenectví, účelem románu jest rozvinout obraz velké, svobodné a vysoce vzdělané Moravy. Povídka začíná válkou Radislavovou proti Němcům, v níž se velice vyznamenává jeho patnáctiletý synovec Zwentibold. Válka se vede humanně, a po ní slaví se velká slavnost v chrámě Svantovíta nebo Vitislava. Chrám je vystavěn ve slohu řeckém, a vůbec svědčí celá slavnost, o vysokém stupni kulturním, ale přece má konečně být obětován — člověk. Než však dojde k obětován

[1]) Menčík, Příspěvky k dějinám českého divadla (1895) str. 131, 115.

[2]) Swatopluk sonst Zwentibold oder der heilige Knabe, König in Grossmähren, romantische Geschichte aus den Zeiten des sinkenden Heidenthums der Slaven. Prag und Leipzig 1797. — Druhé vydání vyšlo v Praze roku 1800 s názvem: Der Heilige Knabe, oder Swatopluk atd. Charakterisirte Schilderungen aus der Vorzeit der aufkeimenden Geisteskultur der Slaven. — Je-li leták Das bekehrte Mähren (napsal Prosper Seyfferdt) z r. 1784 dílem poetickým nebo snad kázáním, nemohl jsem konstatovati.

zajatce, objeví se cizinec, vrhne se na sochu Svantovítovu a rozbije ji. Představuje se pak králi, že je »ein Slava« a sice Ilirec, nazvaný Cyrill. Jeho slova mají takovou moc, že král a lid dají se pokřtíti. Také Zwentibold pokřtěn a obdrží jméno Svatopluk, což prý znamená der geheiligte Jüngling. Autor tedy nevěděl, že Zwent a Svat vyjadřují obě staré svęt. Český vévoda Bořivoj je na Moravě pokřtěn. Papežský vyslanec na Moravě horší se nad užíváním slovanského jazyka, tu zavzní hlas s nebe: »Všichni jazykové velebí Hospodina«.

Proti pokřestěnému Bořivoji vznikne v Čechách vzpoura, která se potlačí jenom pomocí vojska moravského a německého. Čechové platí sice poplatek říši německé, ale chraň Bůh, aby byli k tomu snad donuceni; činí tak z pouhé vděčnosti za osvětu, kterou od Němců obdrželi (tomu podle románu nevěříme), a za šíření pravého náboženství, uměn a věd, poskytujíce na jistou dobu králům německým dávku plodin zemských.[1]) Svatopluk pojme za ženu českou princeznu, ale po její smrti svede ho láska smyslná, že dělá frakci pohanské, — autor užívá pro politické hnutí oné doby fraseologie úplně moderní, mluvě o klubech a pod. — značné koncese a hanebně zradí svého ujce a dobrodince.

[1]) Na str. 13. (dle vyd. 2.): »Sie verweigerten ihm den aufgedrungenen Tribut immerfort, und wenn sie ja einstweilen die abgeforderten Marke edler Metalle, oder einige hundert Ochsen ablieferten, so geschah dies vielmehr nach vorhergegangenen Verträgen, oder vermöge dem Bunde der Freundschaft und guten Einverständnisse...« Svatá Logiko! Snad dokonce Němci byli vítěznou válkou donuceni, aby si dali líbit dovoz českých volů, a aby zbavili Čechy a Moravany obtíží, které měli s hyperprodukcí drahých kovů!

Dojde však k náboženské válce, když nastoupil vládu. Pohané opevní se nejprve na Radhošti, jehož jméno odvozeno od zbožňovaného Sarmata, t. j. Slovana Radegast, který se nazývá také Radagais (ten tedy nebyl Gotem!). Vyhnáni byvše odtud, drží se v chrámě Perota t. j. Peruna (vlastně P e r h o) v Perhin, z čehož vzniklo Brünn; od pohanských her má hora podnes své jméno Spielberg. Teď konečně obrácena země trvale, učiněny však koncesse ctitelům Svantovíta, že smějí uctívat sv. V í t a kohoutem, na Radhošti se smějí zapalovat ohně svatojanské, a chrám slovanské Venuše se dokonce ušetří. V nové válce proti Němcům a Maďarům stihne Svatopluka trest za jeho zradu, je zajat, a učiní slib, že bude poustevníkem, bude-li osvobozen. Ihned se může osvobodit a vyplní svůj slib. Jako anachoret nazývá se Ivanem, z legendy o sv. Ivanovi je vzat také způsob, jakým je nalezen. Jest mu vésti krutou válku s falešným Svatoplukem, který hrál po nějaký čas jeho úlohu. Teď konečně zničí Svatopluk chrám Venušin, uvede Moravu opět na dřívější stupeň lesku a vážnosti, pak opustí tajně svou říši a stane se opět poustevníkem.

Román je velice zajímavý jako památník kulturně-historický, prozrazuje nám, v jak staré době již o slovanském a zvláště velkomoravském starověku šířily se názory jako tyto, a s jakou naivností si při tom počínáno.

S toho hlediska je velice zajímavo, že v tak krátké době se jevila potřeba druhého vydání, že román nalezl čtenáře a příznivce. Kdo se zabývá historií národního uvědomění našeho, musí si románu toho povšimnout, přes jeho esthetickou ubohost.

J. G. Meinert podal přehled veškeré činnosti slovanských apoštolů ve svém chvalozpěvu[1]) na ně, který zpívá jako potomek oněch divochů, kterým přinesli víru a kulturu. Způsob, jakým líčí chování divochů těch k věrozvěstům, upomíná na Schillerovu báseň »Das eleusische Fest«.

Vztahuje-li se na obrácení Moravy truchlohra nejmenovaného básníka, Cyrill oder der Kampf zwischen Natur und Religion, vyšla v Salzburku r. 1814, nevím, ač je to pravděpodobno; zůstala mi nepřístupna.[2])

K pokřestění Moravy přimyká se vybásněná pověst Schönova[3]) o založení Jihlavy, které se připisuje potomkům starých německých obyvatelů Moravy.

V. Gräf ve své básni o křtu Bořivojově[4]) vypravuje, jak Bořivoj se již nemůže ubránit útokům německým; jediná pomoc kyne od Svatopluka, nepřítele Němců (Deutschenhasser). Král vévodu velice uctívá, při poradě posadí ho vedle sebe, ale když zasednou všichni k tabuli, tu jeden příbor je na zemi. Vévoda se sice vzpírá tomu potupení, ale aby se nezbavil všech nadějí na pomoc, podrobí se a naslouchá řečem Methodějovým, po kterých nemá vřelejšího přání, než

---

[1]) Lobgesang auf die heiligen mährischen Apostel, Cyrillus und Methudius, v Horm. Taschenbuch f. vaterl. Gesch. 1814. str. 47—49.

[2]) Lokální pověsti o Cyrillovi a Methodějovi vypravují se prosou v Grieselových Volksmärchen, Sagen und denkwürdige Geschichten aus der Vorzeit Mährens. Eine Sammlung interessanten Erzählungen atd. Brünn u. Olmütz 1819.

[3]) Hormayrův Archiv f. Geschichte atd. 1825 č. 7 — v témž časopise 1824, č. 134—135 vypravuje Gerle legendu.

[4]) Borziwojs Taufe zu Welehrad 990 v Hormayr. Archiv. 1818, č. 131.

aby byl křesťanem, a dá se vésti k Moravě, by byl pokřtěn. Podnes lid chová ve vděčné památce Velehrad, třeba že klesl v prach.

Fr. Haas von Oertingen líčí zvláštní básní obrácení Bořivoje.[1]) Romance Borivors Bekèhrung vypravuje prostě známý příběh. Tvar jména, kterého básník užívá v rýmě (: vor), pochází asi z Dubraviovy kroniky. Borivor slyší zvěst od krále Zwentibolda, že uspořádá hry, a praví jako starý Hildebrand »Wir wollen zu Land ausreiten«. Jako v legendě dá si líbiti podivné usazení na zemi a cítí se tím nakloněna, státi se křesťanem. Veze si pak s sebou kněze Kaycha na Vyšehrad.

Obrácením Bořivojovým není křesťanství ještě v Čechách upevněno, nastává mu dlouhý zápas, který se pojí hlavně ke dvěma dvojicím jmen, starší: Ludmila a Drahomíra, mladší: Václav a Boleslav. Osudy jejich v dílech literárních se rozmanitě splétají, tak že je obtížno, sledovati je postupem chronologickým.

Jak historické děje se ve skutečnosti udály, jak legenda rostla a působila na kroniky, to lze poznati nejlépe z knihy Kalouskovy[2]), která očistila obraz hrdinného knížete od rmutu legend, zvláště Gumpoldovy.

Poetická zpracování historie této doby ovšem zakládají se hlavně na této legendě a výběžcích jejích, proto líčí se tu Drahomíra jako krutá pohanka a pronásledovatelka křesťanů, kterou za její hříchy země pohltí, Boleslav jako její miláček, Václav jako poloviční mnich.

---

[1]) Taschenbuch f. vaterländische Geschichte 1828.

[2]) Dr. J. Kalousek. Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze. Vydání druhé rozmnožené. V Praze 1901.

Na jevišti jezovitských škol sloužili pak Václav a Boleslav hlavně za příklady dobrého a špatného vychování. R. 1674 v den Filipa a Jakuba hráno u sv. Klimenta v Praze, jak svědčí latinské oznámení[1], drama »Vosková mysl mládeže na svatém Václavu vychovaném nejzbožněji od nejzbožnější babičky a na bezbožném Boleslavovi vychovaném bezbožně od bezbožné matky, symbolicky, historicky a žertovně se ukazuje«. Témuž úmyslu paedagogickému sloužilo drama[2] hrané roku 1726 »Rozdíl mravů odpovídající rozdílu vychování mezi Václavem a Boleslavem«, kdežto »Svatý Václav«, hraný malostranským gymnasiem r. 1731, líčí jak čtrnáctiletý Václav z Budče je lidem povolán na trůn, když hrůzovláda Drahomíry se stala nesnesitelnou[3].

Svatou Ludmilu chtěl hrdinkou dramatu učiniti Brentano; měla býti třetí v trilogii: Založení Prahy, Vlasta, Ludmila; z plánu zbyla jenom zmínka o Ludmile, »des Volkes Liebe« ve viděních Tetčiných v prvním dramatě.

V musejníku německém (1828 leden str. 19) pražský professor J. A. Zimmermann uveřejnil báseň Der

---

[1]) Cereus juventutis animus at. (V c. k. knihovně pražské: sign. 52. B. 44, 30.)

[2]) Primaevae institutioni conformis morum disformitas atd. Die ausz Unterschiedenheit der Auferziehung entstehende Unterschiedenheit der Sitte in Wenceslao und Boleslav annoch Jünglingen vorgestellet atd. (52 A. 40, 41.) Srv. Menčík l. c. str. 124. k r. 1680.

[3]) Sanctus Wenceslaus in flore aetatis solio maturus atd. Der heilige Wenceslaus in zarter Jugendblüthe schon dem Thron gewachsen atd. — O velmi četných jiných provozováních dramat svatováclavských v stol. 16., 17. a 18. dává zprávu Menčík v uvedeném díle.

heiligen Ludmila Marienbild. Kněžna obětuje všechny ostatní modly svoje, a konečně se odhodlá, že dá roztavit také svou divotvornou modlu Krosilku (Hájek k r. 891.) Tato bohyně hrála u ní touž úlohu jako u Albrechta Tetčina Klimba. Kov roztaven a téměř sám se utváří zase v obraz rodičky boží staroboleslavské.

Nepatrná lidová knížka o Ludmile, asi z let třicátých, budiž aspoň uvedena[1]). V starších dramatech Ludmila téměř nevystupuje, za to Drahomíra byla hrdinkou řady děl dramatických.

Už v sedmnáctém století jmenuje se dle ní jistá dáma, hofmistryně, v ohromném románě Lohensteinově, Arminius. V nové pak literatuře pokoušel se o dramatisování její legendy světský kněz a žurnalista Augustin Zitte, z jehož dramatu, provozovaného na divadle v Kotcích okolo roku 1780, se ovšem zachoval, jak se zdá, pouhý titul. Soudíme-li dle ostatních spisů Zittových, mohli bychom se domnívati, že kus byl burleskní nebo že obmýšlel obhájení pohanské kněžny. Ale spíše se podobá, že básník ve vládkyni pohanské tepal nesnášenlivost a přílišnou horlivost náboženskou, proti kterým horlil i ve svých kázáních.

Drama o Drahomíře patří též k nejprvnějším plánům Grillparzerovým. Na obalu rukopisu jeho čteme výslovně poznámku: »Jedna z nejprvnějších prací, asi 1809 nebo 1810« — je to tedy práce a myšlénka mladíka ani ne dvacetiletého. Látku ke kusu svému čerpal z historie Pubičkovy. Myšlenka zpracovati ji vrátila se

[1]) Lebensgeschichte der heiligen Ludmilla, Gemahlin Borživoys, des ersten christlichen Herzogs in Böhmen. Interessante Erzählung aus der Vorzeit. Znaim.

znovu po dokončení »Pramateře«; r. 1817 posílá mu Gretzmiller[1]) data o Drahomíře a sestavení pramenů k české historii, ale nedošlo již k vypracování. Za to ještě roku 1822 v zápiskách básníkových čteme plán, udělati tři kusy einer leichtern Gattung[2]), a sice pro zábavu vlastní, lékem proti zlé náladě: Melusina, Drahomíra, des Lebens Schattenbild. Z těchto tří dramat provedeno první jako text operní, třetí pod názvem Ein Traum ein Leben, Drahomíra však nikoli.

Ve svých vzpomínkách na Beethovena[3]) píše, že r. 1823 měl dvě látky, které se daly zpracovati jako libreta, když pak měl napsati text pro operu Beethovenovu, nevolil první (Drahomíru), proto že se pohybovala v oblasti stupňované vášně, a básník jednak neznal zpěvačky, která by stačila na hlavní úlohu, jednak nechtěl Beethovenovi dáti ďábelskou látkou příčinu, aby se blížil krajním mezím hudby; volil tedy Melusinu. Ale z konversačních knížek Beethovenových je patrno, že i plán vážné opery »Drahomíra« byl uvažován.[4])

Ještě r. 1826 v Praze vzpomínal si Grillparzer na svůj plán, napsal jméno Drahomíra také na listinu dramat, která chtěl provésti. Z prvního plánu zachována jediná scena a několik zlomků.[5]) Poznáváme v nich snadno básníka, který čerpal mnohé motivy svoje z dojmů na divadle v Leopoldově zažitých, Drahomíra je kouzelnice, a básník neměl úmyslu šetřit prospektů a strojů při provozování. Drahomíra vystoupí černě

---

[1]) Glossy, Briefe von u. an Grillparzer str. 69. (Příloha XI.)
[2]) Díla 12, 205.
[3]) Díla 20, 208.
[4]) Ehrhard-Necker, F. Grillparzer str. 168 a n.
[5]) Díla 11., 109—119.

oděná, bosá, prostovlasá, za noci, bouře a hromobití. Má smlouvu s peklem a volá duchy, které si podrobila, zapřísahá je, připomínajíc jim jejich úkoly, — že dovedou v člověku vzbudit pocity závisti, žárlivosti, vášně, — a pozná snadno, že ji obletují, neboť země se třese, Vltava vzkypí, a zjevy vstanou z vody a ohně, ze vzduchu a ze země. Methoděj, který ji kletbou vypudil odtud, zemřel, a Drahomíra po patnácti letech vrátila se, aby obnovila zase starou modloslužbu. Syna Václava se vzdává, nemiluje ho již, jeho bratrovi chce dopřáti říši. Ale duchové neposlouchají, když jim velí, aby náhle vystavěli krásný palác na ostrově Vltavy, upomínají ji, že za tři dni již končí lhůta její, nedovede-li do té doby navrátit říši pohanství . . .

Scenář nám prozrazuje, že vedle Drahomíry, Václava a Boleslava měla vystupovati Elisa, zbožňovaná Boleslavem, který mluví o jejím obličeji andělském, pak jakási Vlasta, při jejímž jméně čteme střídavě v závorkách Mann nebo Weib — o tom, co bylo jejím úkolem, nemůžeme z toho nabýti představy.

Důležitou úlohu hraje Drahomíra v první části romantické tragedie Der Sieg des Glaubens,[1]) kterou napsal Moravan, pozdější profesor vratislavský, Jan Schön (1802—1839).

Jsme v době kruté pohanské vlády v Praze, Kuban a Tuban, bratří vévodkyně, odebírají se na Tetín k zavraždění Ludmily. Mladá Dobromila, vzdor zákazům a varování své matky Klimbojny, věnčí obraz matky boží; jejího otce, osleplého starého sochaře Miroboje, snaží se

[1]) Der Sieg des Glaubens, Romantische Tragedie von Johann Schön. Leipzig. 1827.

Palhoj marně obrátit na víru pohanskou, pak se chce zmocnit Dobromily, ale mladý Podiven ho zabije. Boleslav vyžádá si dovolení své matky, aby směl synáčka dát pokřtit, což mu dovoleno, když se hroznou přísahou zavázal, že zůstane věren bohům. Uslyševši, že Palhoj padl, učiní Drahomíra Vršovce, který jí to oznamuje, soudcem; pak přicházejí bratří Drahomířini se zprávou o smrti Ludmilině; došli tedy na Tetín a zase zpět, než se Drahomíra dozvěděla, co se v Praze stalo.

Na začátku druhého jednání slyšíme z úst Drahomíry k Boleslavovi, že ji štěstí opustilo; Václav sesadí matku a žádá, aby se zodpovídala ze svých činů; ona se hájí, že brojí proti křesťanům, poněvadž uvádějí v zapomenutí a opovržení skutky vlastního národu a učí pamatovat lidí cizích, chudých rybářů. Tato nauka chce lid zotročit. Václav pouští se s matkou v náboženskou hádku, pak ji vypovídá. Drahomíra doprosí se konečně, že ji Václav obejme, a chce ho při tom probodnout; pak musí odjeti, a vidíme ji na voze, dvanácti chlapy taženém (z ohledů scénických patrně), u vesnice Pohořelce, kde stojí kříž, u něhož právě zasedli němečtí rytíři Sternberg a Rosenberg. Drahomíra chce dáti popravit sluhu, který smekl před křížem, rytíři ho vezmou v ochranu, a Drahomíra, když tasí meč proti kříži, propadne se.

Nápadná je zde shoda s totožnou skoro situací Orismanny v Eiserner Tisch. Není-li to náhoda, pak asi starší nějaké drama o Drahomíře poskytlo tuto situaci, která byla v Orismanně přeložena do pohanštiny.

Ještě hroznější jest Drahomíra v dramatickém obraze Kachlerově, dle ní nazvaném.[1]) Drahomíra projevuje tu úmysl, zničit všechny křesťany a vyšinout se na trůn nenáviděného sýna. Vysílá svého Palhoje, aby s šesti sty oděnců povraždil křesťany, slibujíc mu skrytě za odměnu svou ruku; svého syna Boleslava, mrzícího se na nepatrnost zemičky, kterou vládne, podněcuje k bratrovraždě, jež by ho učinila vévodou a králem. Starý šílený Jolko chce Drahomíru zavraždit, a Drahomíra uvítá své bratry Tumo a Kumana.

Jejich vlasti, Žatci, hrozí prý nebezpečí; aby je odvrátili, vydají se na Tetín, a Drahomíra může směle říci, že lidé jsou loutkami v její ruce.

V druhém jednání objevuje se v svatoháji na Vyšehradě kníže kouřimský, Radislav, který nemůže zapomenout, že ho Václav přemohl v souboji; Drahomíra, prostovlasá jako u Grillparzera, obětuje bohům, z nichž jmenuje Bielboga a Hekatu; šílený Jolko, který zaleze do věštecké jeskyně, vystraší ji odtud; Radislav v něm pozná svého bratra a soptí pomstou proti Drahomíře, jež Jolka připravila o stateček a tím o rozum. Boleslav bratrovrah přichází zděšen a pochybuje o svých bůžcích; když se mu pak zjeví duch Václavův, lituje upřímně. Drahomíra, která nemůže spát, vzkazuje pro svého — kočího Dobrosína, který ji baví zprávou, že útok na křesťany se nezdařil, pak Palhoj je zabit před jejíma očima. Ve čtvrtém jednání Boleslav jenom zjevením Václavova ducha je pohnut, aby se nedotkl proti matce meče; bratří Drahomířini vypravují o zavraždění Ludmily, ale Tetínští jsou jim v pa-

[1]) Drahomíra, Historisches Gemälde in 5 Aufzügen von Joh. Kachler v pražských Erinnerungen 1833, str. 225—252.

tách; lid, jak oznamuje kočí Dobrosín, útočí na Vyšehrad.

V pátém jednání Radislav přemlouvá Boleslava, aby se dal zvolit vévodou. Drahomíra se hádá s bratry, kteří se bojí přesily, nazývá je zbabělci, ale pak chce sama jeti pro posilu, pro Žatečany.

Ve scéně Melodram nadepsané slyšíme, že koně a vůz se propadly; Drahomíra chce ubohého kočího Dobrosína probodnout, protože ji stále napomíná, ale za hrozné bouře propadne se sama též.

Autorovou snahou bylo napsati tragedii, ale schopnosti zůstaly daleko za vůlí; Drahomíra má býti hrdinkou, někdy jí básník potvrdí její velikost v závorce, ale jedná stále jen šíleně, a naprosto nemáme důvodů, abychom věřili, že proti této Drahomíře musilo zakročit nebe samo zázraky, jako bylo sřícení model a pak její propadení. Vystupování kočího Dobrosína, přimýšlenému k vůli propadajícímu se vozu, který je všude, jen ne u svých koní, působí nesmírně komicky. Kde vlastně mešká Václav v prvním jednání, nedozvídáme se, když přece Boleslav, jenž ho má hostit v Boleslavi, dlí na Vyšehradě. Podobných naivností je vůbec mnoho. Václavův duch na př. vykládá bratrovi, proč bůh trpí modly a nezničí je, ale hned na to modly se propadnou. Ač básník stojí přesně na půdě legendy, přece jeho Václav hlásá naučení, že křesťanství se nemá šířiti zbraní, nauku, kterou mnohem důrazněji hlásala pozdější tragedie o Drahomíře, Weilenova.

Konec Drahomířin, jak jej ukazovaly obě tyto tragedie, byl též předmětem dvou současných básní.

Schiesslerova báseň Drahomira[1]) počíná líčením zbožného procesí; když kněz právě zdvihá monstranci, přijíždí Drahomíra s čtyřspřeží a rozzuří se proti potupné pobožnosti k popravenému člověku.

Velí vozkovi, aby vjel mezi lid, a když neposlechne, bije ho a chopí se sama otěží. — Jak ale vhání koně do lidu, zahřmí nebe, oheň se rozlije, ve vzduchu to zavyje jako v Bürgrově Lenoře, a když se nebe vyjasní, není již po Drahomíře stopy.

Mnohem delší jest ballada V. A. Svobody[2]); začínajíc oblíbeným voláním k honu, líčí divokou jízdu kněžninu a záhubu její, když se rozhněvala na průvodce, zdravícího kříž. Z četných špatných básní Svobodových je tato snad nejšpatnější.

Drama českoněmeckého básníka, rodáka tetínského, (původně Weil) bylo provozováno dne 30. prosince 1867 na dvorním divadle vídeňském, a Woltrová hrála v něm titulní úlohu; jí, nadšené a nadšení budící představitelce, věnováno pak drama, když vyšlo tiskem.[3])

Jak Weilen sám psal Bozděchovi[4]), dal k této Drahomíře podnět Grillparzer, ale Weilen neznal plánu Grillparzerova (seznal jej teprv po smrti mistrově), a dílo jeho nemá s oním plánem nic společného. Z le-

---

[1]) Drahomira, Legende von S. W. Schiessler v. Hormayr. Archiv f. Gesch atd. 1823, č. 12.

[2]) Dragomirs Untergang, Ballade von W. A. Swoboda v Horm. Arch f. Gesch. 1819, č. 6. pak v (Hankově textu k obrázkové) Geschichte Böhmens, Erklärung der Bilder (1832) str. 110.

[3]) Drahomira. Trauerspiel in fünf Aufzügen von Josef Weilen. Pest, Wien, Leipzig 1868; t. p. t. Dramatische Dichtungen. Zweiter Band.

[4]) Politik, 1873 č. 319.

gendy vzal básník jenom zevní rysy a naplnil je novým duchem.

Ani co do látky nedal se hrubě poutat tradicí, ba až příliš veliká je licence, kterou si děj upravil a problém zjednodušil: v seznamu osob schází úplně Boleslav, a v dramatě se neděje zmínka o něm.

Vévoda Vratislav umřel, pohané, které štval do kostela, míní, že jejich čas zase nadešel, a kladou naděje v Drahomíru, která po léta byla odloučena od manžela a zbavena syna. V hodině smrti manželovy, slyšíme od věrné její Mlady, spěchala k němu, byla však Ludmilou a knězem Pavlem vypuzena; po výbuchu zoufalého hněvu poslala pro soudce Palhoje a vzkázala Ludmile po něm, že prosí, aby směla vidět svého syna, meškajícího u mrtvoly otcovy; i s touto prosbou byla odmrštěna, křesťanský mrav brání všemu světskému počínání, dokud mrtvola není pohřbena. Drahomíra touží pryč z křesťanských zemí; chce do Lužice, kde ještě trůní Radhost.

V tom objeví se krajan její Tuman a zvěstuje jí, že Lužice je násilně pokřestěna, její otec při tom padl. Drahomíra vzchopí se, zakazuje pohřbení Vratislava, dá na dvoře narovnat velikou hranici pro mrtvého hrdinu, marně brání se Pavel, Drahomíra prohlašuje obnovení pohanství, a Tuman prozrazuje, že má plány větší.

Ale k upálení nedošlo, jak slyšíme na začátku druhého jednání: Ludmila vyrazila Drahomíře pochodeň z ruky a pohřbila syna po křesťansku. Ludmila mluví hrdě a přísně s Drahomírou, pak se ovšem kaje, že není dost pokorna. Nabízí jí nejkrásnější sídlo v zemi, ale Drahomíře jde jen o jedno, syna chce; Tuman zatím přiměl lid vykonanou šťastnou obětí,

aby se ozbrojil pro Drahomíru. Čekají jen na povel, aby útočili na Vyšehrad. Zatím sněm — vladykové shromáždění na Vyšehradě — rozhodl dle poslední vůle vévodovy, aby do zletilosti Václavovy vládla Ludmila.

Ludmila hrozí se vlády a v náhlém nadšení nabízí ji Drahomíře, stane-li se křesťankou. V tom zvěstuje Palhoj, že lid útočí na Vyšehrad, Ludmila dá brány otevříti a lid vpustiti; před shromážděným lidem prohlašuje Drahomíra, že zůstane věrna svým bohům. Ludmila vypoví ji z Čech za souhlasu sněmu. Drahomíra volá lid na pomoc, ale Ludmila prohlašuje, že bezbranná chce vkročit mezi vzbouřené.

Marně na začátku třetího jednání pohanští vůdcové a Drahomíra sama vybízejí lid k boji; kde Ludmila se blíží, klesnou oštěpy k zemi. Drahomíra zoufale klesá, strhne si korunu s hlavy a vzdor pobízení Tumanovu chce odejíti, vzdáti se boje, jen smí-li ještě se rozloučit se synem; Tumanovi ovšem prozrazuje, že klade v tuto rozmluvu velké naděje: Václavem, jeho láskou chce vítězit. Ludmila po Pavlovi jí vzkáže, že to není možná, a s hrozbami jí velí, aby do rána opustila zem.

Stmívá se, Drahomíra zoufalá, zklamaná, naslouchá slovům Tumana a druhých vůdců pohanských, kteří volají po smrti Ludmilině. Ludmila odejela na Tetín, aby jej opevnila proti přepadení, ale Mlada, družka Drahomířina, zná tajnou skalní stezku od Berounky na hrad, po které často nosila poselství od matky synovi. Tuman touto cestou má se dostat na hrad, zmocnit se Václava a odstranit Ludmilu, která jediná

tomu může bránit. Drahomíra mu sama podává svou dýku.

Čtvrté jednání odehrává se na Tetíně, je ranní bohoslužba, lid zbožňující Ludmilu těší se její přítomnosti. Pavel je odvolán k umírajícímu, zbývá mimo skrytého Tumana Václav s Ludmilou; Václav nemůže zapomenout pohledu matčina o pohřbu otcově. Ludmila mu vypravuje o zatvrzelosti Drahomíry, ale Václavovi se zdá, že jednoho pokusu ještě třeba, sám chce s ní mluvit; syn až k ní přistoupí a poví jí, jak je blažen vírou křesťanskou, že nemůže býti bludem, co ho tak blaží, pak matka neodolá. Ludmila cítí své provinění, že láska její byla sobecká a žárlivá; chce sama spěchat s ním do Prahy, aby matku ještě zastihli. Ludmila chce se pokořit, jde do kaple, aby se modlila za Drahomíru, jíž chce přivést syna a odstoupiti vládu.

Drahomíra a Mlada, které pospíchaly za Tumanem, přicházejí tajným vchodem; Tuman vypravuje, že viděl Václava klečet před Ludmilou a jmenovat matku, Drahomíra velí, aby ji probodl, a těší se, že uvidí u Ludmily, až jí bude klnout, pravou její tvář. Ale Ludmila umírajíc jí praví, že chtěla k ní, Drahomíra nazývá to pokrytectvím, a lží, nazývá požehnání její. Lid málem se vrhá na Drahomíru, která vidí s uspokojením, že Tuman spěchá s Václavem z Tetína.

Ale v pátém jednání na Vyšehradě marně na ně čeká, čeká také marně na jásavý průvod lidu, který jí přijde děkovat za osvobození. Palhoj místo toho přináší zprávu, že ve městě ti, kdo včera Ludmilu nenáviděli, teď vzpomínají její dobročinnosti a vlídnosti, druhý posel zvěstuje, že lid se zhrozil prolité krve knížecí,

a třetí vypravuje, že není modly skryté již, všechny svaté obrazy, skrývané po tolik let, vyhodili na silnici a rozbili je. A nejhorší: Tuman ukryl Václava a nechce ho vydati, neodmění-li ho Drahomíra za první čin, který ho zneuctívá, svou rukou. Zděšeně odmítá Drahomíra, hlavně z hrůzy nad činem, který vykonal, a vysílá lid za Tumanem, aby zachránili knížete svého, Drahomíra ve svém zoufalství modlí se k bohu křesťanskému, protože i on má matku.

Václav dobyl meče a hrdinsky se osvobodil. Tuman vrhl se ve svůj meč, lid pozdravuje svého mladého knížete, který dokázal, že dovede vládnouti sám. Drahomíra jásavě spěchá mu vstříc, ale Václav, krotě srdce své, ptá se po Ludmile a praví jí, jak blízek byl smíření.

Drahomíra vidí zděšeně, že Ludmila nelhala, a ztrácí víru v sebe samu. Václav smiluje se nad zlomenou, spočívá v jejím obětí, tu přichází Pavel a ohlašuje, že Ludmilina mrtvola se blíží. Ještě jednou vybízí Pavel Drahomíru, aby spasila svou duši, ale ona slyší v bouři, která vypukla, hlas Perkunův, a když blesk zapálil hranici, stojící potud na dvoře, zvolá, že věrná sobě samé zemře, že si jde pro jistotu do jiného světa, a vrhá se v plameny hranice. Pavel vyzývá Václava, aby byl silný a horlivý ve víře, Václav ho odmítá; jako vyznavač náboženství lásky chce býti spravedliv, snášeliv a chce smiřovati.

Básník oproti dřívějším dramatům téže látky vymýtil, jak řečeno Boleslava, za to Ludmila vystupuje v plné plastičnosti.

Ludmila a Drahomíra, obě původně pohanky, obě původně vzdorovaly novému učení, viděly v něm nauku

cizí, pro slabé, ne pro duše hrdinské, a Ludmila poznává sebe samu ze slov Drahomířiných. Ale nemoc a bolest tak ji zkrušily, že hrdost její byla zlomena, že nalezla cestu k Bohu, mír a útěchu. Stará prudkost a přísnost se často v ní ozve, a je třeba, aby se vzpamatovala, ale pak činí upřímně, co velí nová víra její, a kaje se ze své urputnosti a nelaskavosti, byť ji byla projevila ve službách víry samé. Drahomíře, Lužičance, pocházející z tvrdší rasy než Češka Ludmila, nebylo toho dopřáno. Trpěla také velice odcizením mileného chotě a odnětím syna, ale bolest obrátila se u ní v zoufalství, ve vzdor, ve sny o pomstě, o navrácení staré slávy bohů pohanských. A když ji zklame vše, když pozná, že pomstou ublížila nejvíce sobě, tu přece zůstane jí stará věrnost; jako odolala hrozbám, tak odolá vábení, odolá i vlastnímu hlasu, který jí slibuje smíření. Tu věrnost chce si zachovat a žehnajíc synu vrhá se v plameny hranice, na níž nesměla spálit mrtvolu manželovu.

Spor Ludmily a Drahomíry je jádrem dramatu, Ludmila podlehne hněvu Drahomíry, který částečně sama podněcovala, v rozporu s duchem nauky, kterou hlásala. Ale Ludmila zvítězí svou smrtí, protože zemře jako pravá křesťanka, žehnajíc nepřítelkyni, a že Drahomíra se přesvědčí o pravosti toho citu a nesnese pocitu, že sokyně, kterou nenáviděla a vyhladila, byla lepší než ona.

Ideální křesťan je zástupce mladší generace Václav, ze všech Václavů německé literatury jediný, který odpovídá dosti blízce obrazu Václava historického. Pavel je fanatik nadšený, upřímný, jemuž však schází láska. Z lidu jsou křesťany vladykové, vznešení; prostý lid,

luza, lpí na staré víře. Tak slyšíme, ale básník neobjasnil toho rozdílu, nepoznáváme blíže ani těch vladyk ani té luzy, která chová tajně své staré bůžky, schází se o půlnoci v lese k oběti, ale miluje při tom dobrou Ludmilu a nedovede jí ublížiti, ba po zavraždění jejím dá výhost i víře své. Vůdcové pohanů, kteří vystupují, Gomon a Turzo, jsou suroví, a nadšený fanatik Tuman není tak čistý a nesobecký jako Pavel. Zajímavá je postava Palhoje; tohoto krutého pohana z legendy básník humoristicky učinil člověkem vlažným, který slouží oběma stranám u knížecího dvoru; přiznává se Drahomíře, že je starý muž a že se modlí k bohu starému i k novému, aby si to se žádným nezkazil. Sceny, jako Mirobojova u Schöna, nenalézáme; básník také nevyznačil kontrast dvou vrstev národu v jejich poměru k náboženství. Jsou vládykové proto křesťany, že je to náboženství mocných, nebo že jsou vzdělanější? Jako Weilen pokládal za zbytečno, zodpovídat tyto otázky, tak ani nezavadil o druhý spor, který Schön aspoň naznačil. U něho Drahomíra obává se křesťanství, že pro ně upadnou Čechové v poddanství církve a německého císaře, což jí Václav ovšem vyvrací. V dramatě mladším nezbylo, než každé zmínce o tom poměru se vyhnouti. Není řeči o Němcích a německé říši, kněz Pavel pochází z Říma, není Němec; není řeči o tom, který to národ kácel modly v Lužici; čistě akademicky stojí proti sobě pohané a křesťané; i zde básník si zjednodušil problem, který mu poskytla historie.

Nesnažil se vůbec, aby svoji hrdinku, anebo lid český kreslil rysy národnostními; vyjímáme-li jediný, a to velice pochybný, že Turzo chce na Pavlovi obnovit

dobrý mrav a svrhnout ho s okna. Též církevní píseň v čtvrtém jednání prosí sice o mír, ale jinak nesouvisí s písní »Hospodine pomiluj ny«.

Nad náboženstvím a umělými hranicemi mezi lidmi vítězí přirozené city. V Drahomíře byla uražena matka, a Ludmila je nucena, káti se z toho před synem, který touží po matce; Drahomíra podlehla Ludmile, poznává, že byla Ludmila lepší, zklamala se v lidu svém, v příteli a krajanu Tumanovi, v naději v bohy, ale v jednom je jí dopřáno štěstí a zadostučinění: Václav je hrdinou, miluje ji, třeba že se od ní násilně odvrací a vypovídá ji od sebe; žehnajíc mu, vrhá se v plameny.

V komposici poznáváme obratného dramatika, který ovládá zvláště kouzlo kontrastu. Drahomíra chce se vzdáti všech svých nároků a líčí krásnou svou vlast Lužici, kde ještě trůní staří bohové, v tom přichází Tuman a zvěstuje jí, jak hrozně bylo tam vyhlazeno pohanství, jak její otec byl zavražděn, a vznítí tím její hněv proti křesťanům, že mocně vzplane.

V pátém jednání Drahomíra čeká zprávu o radosti lidu nad vítězstvím staré víry, a slyší troj zvěst o smutku lidu, o hněvu jeho, o vítězství křesťanství, a jako čtvrtý, Tuman přináší nové zklamání místo aby přivedl Václava, vyžaduje si odměnu za uneseného kněžice.

A ještě jednou ji čeká zklamání, když jásá Václavovi vstříc, a on jí brání, aby se mu přiblížila.

Když Drahomíra v třetím jednání prosí bohy, aby blesk vrhli v hranici, aby se mohla ochladit v jejím žáru, a v pátém jednání hranice skutečně od blesku chytne, je to také prostředek komposiční, ale docílí spíše opaku žádaného účinku.

Hlavní úspěch dramatu neleží v konfliktu zásad a světových názorů. kterému se básník spíše vyhýbá, nýbrž ve scenách dojemných, v dětské lásce Václavově a v mateřském štěstí Drahomíry; v tom, že právě, když mělo dojíti k smíření mezi oběma vynikajícími ženami, stala se již osudná vražda a to téměř nedorozuměním, zneuznáním Ludmiliných motivů.

Svatý Václav opěván vypravováním různých zázraků a líčením mučednické smrti jeho.

Souboj s Rastislavem kouřimským opěván několikráte.

Báseň Sanct Wenzelslaw und Ratislav od V. A. Svobody[1]) tvoří cyklus romancí různými formami napsaných. Ratislav volá v první k tažení proti Praze; v druhé poddaní Václavovi úpí k vévodovi svému; v třetí posel Václavův přichází k Ratislavovi, kořistí opojenému, a vybízí ho, by uzavřel mír. Ratislav (4) odpovídá směle a rozhorleně; chce, aby zase zněly písně Svantovítovy a Ladiny jako za starodávna, a aby se obětovalo Perunovi. Vojska se seřadila po obou březích řeky (5), Ratislav letí na černém koni okolo vojska svého, Václav na bělouši se modlí tercinami. Václav (6) vyzve Ratislava k rozhodnému souboji, Ratislav přijímá (7). Boj dopadne (8) jak legenda vypravuje. Forma popisu boje, nerýmované trocheje, upomíná na Cida. Doslov (9) velebí mír mezi oběma vojsky.

Schiessler[2]) ve své básni Die Kraft des Höchsten namáhavě bojuje s výrazem ve svých

---

[1]) Horm. Archiv 1818, č. 88-9; též v Hankově Geschichte Böhmens, Erklärung der Bilder 1832, 86—106.

[2]) Unterhaltungen f. gebildete Leser sv. 1. (1819) str. 222, potom v Kranz 1821. (II, 12). Též v Poltových Sagen und Geschichten (1839) 1, 55.

pětiřádkových strofách, užívaje k vůli rýmu jednou tvaru Wenzeslaus (: Vaterhaus) jednou Wenzeslaw (: traf, Sklav), užívaje pro meč kenningy »Eisenbraut« z Kömerovy básně čerpané. Knížete kouřimského nazývá Drslavem.

Der Sieg des heiligen Wenzeslaus nazývá se báseň, již napsal Franz Haas von Örtingen,[1]) který potřeboval neméně než dvaceti hildebrandských strof pro nepatrný děj, protahovaný do nekonečna.

V Schönově tragedii lstivý Vršovec, nepořídiv ničeho u Boleslava, vyhledá knížete kouřimského — Drosslaus ho básník nazývá, jako vůbec »germanisoval« jmena nevyslovitelná, píše také Wersowetz —. Drslav je trochu lepší loupežník, který netouží po knížectví pražském (Boleslav by byl příliš nebezpečným sousedem), spokojil by se, získat stateček a ne-li více, tedy prasprostou kořist. Václavův obličej vidí proměněný, když chce podstoupit souboj, a klesá před ním na kolena. — V dramatu Kachlerově Radislav lituje, že tenkráte ustoupil od boje.

Báseň Hermannova St. Wenzeslav und Ratislaw,[2]) psaná v chatrných hexametrech, a nad míru dlouhá, spojuje zbytečně mnoho nudných živlů, které ještě sesiluje nedobrou němčinou, zvláště vynecháváním členů, a nekonečnými pedanticky rozvedenými příměry. Je rozdělena na dvanáct odstavců; v prvním Ratislav upřeně hledí na své začazené obrazy předků, pak svolá vladyky a ptá se jich, chtí-li déle platit dvojí poplatek, zbabělci Václavovi a také císaři. Václav posílá ne-

---

[1]) Hormayr, Taschenbuch f. vaterl. Gesch. (8) 1827 str. 97.

[2]) St. Wenzeslaw und Ratislaw von Joseph Paul Herrmann v Neues Archiv f. Gesch. atd. 1830, č. 19.

přátelům, kteří již vtrhli do jeho území, skvostné dary (!), ale oni odmítají; vojsko Václavovo kráčí v boj dle taktu žalmů Methodějových, Václav jede v šatě zíněném, korunu na hlavě, v brnění. Básník na rozdíl od předchůdců, kteří dají Ratislavovi pokleknouti a pak vysvětlují, proč tak učinil, vypravuje, jak se Ratislavovi zableskne plamenný kříž do očí, a jak zahlédne anděly a slyší hlas, aby nebojoval.

Podobně, jako při této látce, konkurovali Haas von Örtingen a Svoboda též při zázraku druhém, vlastně variantu téže legendy. Fr. Haas von Örtingen označil svůj Reichstag zu Regensburg[1]) za ukázku z větší básně o sv. Václavovi. Dle něho starý Jindřich Ptáčník svolá sněm, aby se rozhodlo o nástupci jeho; hned při vjezdu poutá všeobecnou pozornost krásný Václav, jak jede vedle císaře. Na sněmě ho však císař pohřešuje a velí, by nikdo nepovstal před opozdilým knížetem. Václav zatím klečel v kostele, kde na vše zapomněl. Když vstoupí do sálu, císař mu postoupí svůj trůn a dá si přinést jiné sedadlo. Druhého dne vysvětluje knížatům, že viděl vedle Václava dva anděly s křídly pestrými jako páví péra. Když sněm se rozešel, císař zdržuje Václava a nabízí mu, aby si něco vybral z jeho velkých pokladů na památku. Václav volí si ruku sv. Víta.

W. A. Swoboda vypravuje totéž cyklem tří romancí St. Wenzel im Fürstenrath zu Regensburg.[2]) Co činíš ke cti boží, je vždy dobré počínání,

[1]) Der Reichstag zu Regensburg. Probe eines grössern Gedichtes Sanct Wenceslaus, Herzog und Landespatron von Böhmen v Hormayr. Archiv. f. Gesch. etc. 1824 č. 97.

[2]) Monatschr. d. böhm. Museums, srpen 1827.

začíná básník a vypravuje, jak císař Jindřich povolal knížata k poradě o nebezpečí uherském (Der Aufruf), jak sněm je dlouho shromážděn, jen Václav schází; jistě prý přisluhuje někde mnichům při oltáři, míní císař pohrdlivě; nikdo nemá povstati jemu na počest (Der Fürstenrath). Ale sotva vstoupí, císař sám klaní se před ním a posadí si ho po pravici, protože viděl dva anděly po boku jeho (Die Umwandlung).

Svoboda opěval také zázrak o stopě svatého Václava, jak hřála nohy Podivena, básní trojjazyčnou[1]). Sv. Václav vstal za jasné zimní noci, a umínil si, že bude roznášet chudým lidem pokrmy a dříví. Klade je na prahy stejně křesťanům jako pohanům. Podivínovi, třesoucímu se zimou, radí Václav, aby tlapal v jeho šlépěje, tím skutečně se mu nohy zahřejí. Děj básně vznikl, jak ukázal Kalousek, spojením dvou míst z legendy Karlovy o sv. Václavovi, z nichž jedno vypravuje o skutcích milosrdenství, které Václav vykonával, druhé o šlépějích, do kterých tlapal Podivín.

Báseň Svobodova měla zvláštní osud, že se stala základem anglického zpracování, velmi krátkého (pět strof) a jadrného, od duchovního John Mason Neale, který je složil okolo r. 1856. Tato píseň o dobrém králi Václavovi (ani jeho země, ani jeho hodnost církevní nejsou zmíněny) stala se jednou z nejoblíbenějších písní vánočních v Anglii.[2])

---

[1]) Sanct Wenzel und Podiwin. Legende in böhmischer, deutscher und lateinischer Sprache von Wenc. Al. Svoboda atd. 1847. Srv. J. Kalousek, ČČM. 74, 557.

[2]) Srv. J. Kalousek, Anglická píseň o sv. Václavu. ČČM. 74, (113, 481, 557); proti domnění, že by píseň mohla pocházeti ještě z 14. století, vyslovil jsem, ihned po vyjítí písně, v Literarisches Echo II., 1361, názor, že báseň náleží literatuře nové, což se pak potvrdilo.

Margelik v ročence Libussa IX. (1850) opěvá týž zázrak slabou básní; děj počíná zde časně ráno (beim ersten Morgenstrahl). Sv. Václav, než se vydá na cestu, zuje střevíce a punčochy. Podivín ho varuje před nemocí, ale když Václav odpovídá, že obut by tím více cítil bolest chudých, tu se Podiven zouvá též, ale teprve když počne (aby si ulehčil namáhání) šlapat do stop Václavových, cítí teplo jejich, a od té doby ctí moc boží, která Václava chrání.

Zavraždění Václavovo opěval Josef Richter, žurnalista staré Vídně (předchůdce známého Hans Jörgla), básní Brudermord nazvanou. Stavba jeho ballady ukazuje ke vzoru Bürgerovu,[1]) chce vypravovat, co značí kruh na bráně kostela boleslavského. V zámku se hoduje, Václav připíjí synáčkovi bratrovu, Boleslav vyslovuje přání, aby syn ten dědil trůn český, a když Václav ponechává to budoucnosti, začne zuřit. Když se všichni vzdálili, zůstane při něm jenom matka Drahomíra, s jejíchž rukou ještě se kouří krev Ludmilina, a výsměchem poštve Boleslava k vraždě. Když připomenula, že Václav platí Němcům poplatek, chopí se Boleslav zuřivě oštěpu a probodne bratra.

L. A. Schröckinger počíná svou báseň o sv. Václavovi[2]) podivným topografickým udáním a líčí pak bouřnou hostinu. Václav se z hodů nemůže těšit, vyplíží se ven a, nemoha do zavřeného kostela, klekne před ním, tu ho přepadne bratr. Bratrovi vyrve dýku,

---

[1]) Srv. Sborník národopisný sv. II., 81—92.

[2]) Der heilige Wenzel. Ballade v. Hormayr. Archiv 1818 č. 13. Počíná: Sag an, wie heisst der Felskoloss dort ob der finstern Stadt?

proti ostatním vrahům se brání mečem a padne, modle se za pobloudilého bratra. Jeho krev nelze smýti.

V tragedii Schönově, »Der Sieg des Glaubens«, tvoří zavraždění Václavovo hlavní děj, k němuž tragedie Drahomířina je pouhým motivem. Václav je vychován v klášteře Budči, tam Ludmilin duch mu oznámí, že ji Drahomíra dala zavraždit, a napomíná ho, aby se chopil vlády, než zahyne v zemi křesťanství. Když Václav namítá, že, neznaje světských věcí, nedovede vládnouti, slibuje mu, že přijdou moudří rádcové z ciziny, a že nalezne přítele. Slyšeli jsme nahoře, jak žádal ospravedlnění od Drahomíry. U chrámu týnského přijme růži z ruky krásné Dobromily a sezná zároveň Podivena, jejž mu Ludmila jako přítele naznačila; Podiven jest mu zcela oddán, ale žárlí naň přece.

Stejně pozná předurčené mu rádce v německých rytířích Sternberg a Rosenberg, které zahlédne na Pohořelci, kde se právě Drahomíra propadla. Vezme je do svých služeb a svěřuje jim správu Prahy po dobu své nepřítomnosti, chce totiž do Boleslavě. Dosavadní jeho rádce, Vršovec, tím je velice pohněván a spěchá k Boleslavovi, jemuž vypravuje, že Václav dal matku vrhnouti do propasti. Boleslav je zděšen, ale prozatím odmítá Vršovce, který pak se vypraví ke knížeti kouřímskému, jak ukázáno.

Boleslav zabezpečuje si věrnost svých poddaných Mirsy a Hněvsy, pak uvítá Václava, ale přesvědčí se lstivými otázkami, zda je pravda, co řekl Vršovec, Václav zdánlivě sám mu to potvrzuje, hlavně svou zálibou v cizích rytířích, svědcích smrti matčiny. Resna, choť Boleslavova, poznává hněv na tváři Boleslavově a

volá, že v poháru je jed, ač tomu tak není; se zlým tušením se bratři rozcházejí.

Ve čtvrtém jednání Boleslav váhá před hrozným skutkem, v tom přichází Vršovec, ale marně ho Boleslav vyzývá k činu, také Mirsa a Hněvsa se strachem jen napadnou Václava, který se nebrání, a zavraždí ho, ač modlitba jeho je téměř odvrátila. Po vraždě však spěchají do Prahy, by je Pavel Kaych pokřtil a očistil. Choť Boleslavova naplňuje hrad svým nářkem, pak vrhne se v šílenství do Labe. Podiven chce hájit nevinu Václavovu na smrti Drahomířině. Zdvihá žalobu na Vršovce před Boleslavem, nastoleným za knížete, ale důkaz se nechce dařit (v jednání pátém).

Na ulici očekávají příjezd Václavovy mrtvoly, Miroboj dotykem mrtvoly zázračně nabude zraku, Boleslav probodne Vršovce, který před smrtí se ještě přizná ke lži; Boleslav vidí, že hrozná přísaha jeho, kterou učinil matce, se již vyplnila, a stane se křesťanem.

Zajímavé je v tomto dramatě stanovisko autorovo k zázrakům; dramatu lze téměř rozuměti dvojím způsobem, jednak jako mysteriu, jednak zcela racionalisticky. Drahomíra ujišťuje, že na Pohořelci často půda povolila, že tam vystupují ode dávna plyny; podobně Vršovec není pranic pohnut zázrakem, praví, že na tom místě už mnohý se propadl, ještě než tam byl postaven kříž; podobně skepticky mluví o uzdravení Miroboje, že podobný případ se udál nedávno. Ale i kdybychom obé pojímali jako namířené právě proti pochybovačům, aspoň na jednom místě je nepochybno, že básník se staví na stranu racionalistů: Podiven nemůže dokázati vůči Vršovci, že Drahomíra se sama propadla

a nebyla v jámu hozena; tu němečtí rytíři navrhují zkoušku vodou nebo ohněm, ale pohan Boleslav odpovídá: Neznáme této zkoušky; v Německu a v jiných státech křesťanských snad oheň neztráví ruky spravedlivého, a vařící voda neopaří nohy nevinnosti. U nás v Čechách živlové nejsou tak rozumní, milí cizí páni!

Tito dva Němci — odvozování Rožmberků od Ursinů, Šternberků od starého německého rodu bylo tehda vůbec obvyklé — jsou dosti zajímaví, přicházejí do země, vedeni rozkazem svatého Víta. Václav je též viděl již ve snu a svěřuje jim správu Prahy, což se stane spolu příčinou jeho pádu. Němečtí rytíři jsou velmi ohnivými křesťany, kteří ve své horlivosti i na knížete tasí, a je potřebí přísného rozkazu kněze Pavla, aby složili meče k jeho nohám. Jaké bude další jejich postavení u dvora Boleslavova, neslyšíme; patrně však básník jimi i knězem Pavlem Kaychem naznačuje začátek kolonisace německé. Drahomíra brojila proto hlavně proti křesťanství, že se jí zdálo pouhým prostředkem, aby lid slovanský byl podroben císaři a tím papeži, a marně ji ujišťuje Václav, že svatý otec nežádá světské říše.

Je vidět, že básník neměl energie, anebo svobody, aby provedl motiv, který tu naznačil; dává jen čísti mezi řádky. Podobně nesměle a necele nadhodil motiv o lásce Václava a Podivena k Dobromile, o zalíbení Václavově v krásném světě, který mu teprve vzešel po mládí v klášteře stráveném, zkrátka o všem, co se nesnášelo s pravověrnou legendou, kterou čerpal z Hájka.

K činům jakýmkoli nemá Schönův Václav času; z rozkazu božího, který mu přinesl duch Ludmilin,

zmocnil se vlády, ale pak hned se odebéře ke křtinám do Boleslavě, odkud se živý již nevrací. Ještě méně zasahuje v dějiny Čech Václav v dramatickém obraze Kachlerově. Václav sice vládl, jak slyšíme, ale jaká je to vláda, když na Vyšehradě je plno pohanských kněží, a vidíme vládnout výhradně Drahomíru.

Povídka skladatelky četných historických románů, Johanny Neumannové Kain,[1]) zůstala mi nepřístupna.

Svatý Václav neumřel; obměna rozšířené pověsti, která se pojila u různých národů k různým jménům jako Artuš, Karel, Barbarossa, dává mu dřímati v hoře Blaníku, odkud vyjede kdysi hájit země, jejímž je dědicem.

Není posud vyšetřeno, kdy se stará tato pověst spojila s jménem národního světce;[2]) že by tyto pověsti o rytířích v hoře byly slabou obměnou národního rytířského eposu u Čechů, nevěří asi nikdo mimo pana prof. Syrků.[3]) Je s toho zřetele snad významno, že staré letopisy české praví o známém stadickém králi[4]) r. 1445, že se „činil prý králem Artušem«. Že Artuš dosud žije, bylo i mimo waleskou jeho vlast dobře známo. Už na konci dvanáctého století píše o tom Hartman von Ouwe v úvodě ke svému Iweinu.

Na základě oné zprávy napsal A. W. Griesel svou krátkou povídku König Artus und seine Ge-

[1]) Kain oder Wenzel und Boleslaw, Prinzen von Böhmen. Eine historische Erzählung, Leipzig 1836.

[2]) Ani v Kalouskově knize o sv. Václavu nenalezl jsem zmínky o tom.

[3]) Český lid VII., 27.

[4]) Palacký, Dějiny I, 1, 119.

nossen in Böhmen.[1]) Pod liskou Přemyslovou, když více než sedmsetkrát vypučela, usadí se stařec, rad s ousedům okolním a rozsoudí katolíky a kališníky, jako Nathan moudrý, parabolou o dvou synech jednoho otce.

Před Janem Smiřickým vyslýchán, nazývá se Artušem, své druhy Dodines, Calogriant, Gamorel, Chey (!) a když jim Smiřický dá ustřihat vousy, prorokuje mu jeho zlý osud. Pešík, jemuž je Smiřický posílá, daří krále Artuše měšcem zlata a zachová se pak dle moudré rady jeho při zvolení Jiřího, kdežto Smiřický je popraven pro dopis, který psal Ladislavovi Pohrobku.

V Hormayrově archivu provázel autor povídku delším úvodem o rytířském duchu u Čechů a o pokusu Jana Lucemburského, obnovit okrouhlou tabuli Artušovu. Povídka Grieselova vznikla asi pod dojmem Gerlovy knihy z r. 1820 o Artušovi.

Poprvé v německé literatuře čteme o Blaníku, ale nikoli o svatém Václavu v něm, r. 1798 v povídce Zdenko von Zasmuk[2]) Vojsko, které spí v Blaníku a občas se cvičí před ním, má za vůdce odpůrce Táborů, Menharta z Hradce, zde jen udatným rytířem Meinhardem zvaného, který prý na Blaníku od Husitů byl zabit, ale žije dále v hoře. Tam zasvětí

[1]) König Artus und seine Genossen in Böhmen. Volkssage. Erzählt von A. W. Griesel. Kranz 1821, II., 5. Totéž jako König Artus in Böhmen v Hormayrově Archiv f. Gesch. atd. 1823, č. 141, pak, v Erzählungen, Sagen, Novellen (1825). Po smrti jeho v Unterhaltungsblätter (pozdější Bohemia) 1828, č. 1. Též Polt pojal povídku ve své Sagen und Geschichten (1839) I. 46.

[2]) Zdenko von Zasmuk und seine Gefährten oder Die im Berge Blanick eingeschlossenen Ritter. Eine Hauptsage der böhmischen Vorzeit. Prag und Leipzig 1798.

mladého Zdeňka ze Zásmuk jako budoucího člena do řádu. Budou prý mu poskytnuty prostředky, kterých potřebuje; ale jen volí-li správně, bude mu jimi pomoženo. Zdeněk přidá se k svatební družině štýrského Lichtensteina a Prichty z Jindřichova Hradce; provází je na hrad jejich, kde přemůže Němce v klání, šermu (krvavém!) a v bodání ke kroužku; za to je osočen u hraběte, jakoby byl milencem hraběnčiným, a prchne z hradu.

V Benátkách přijde v nepříjemné styky s úřady, protože hostitel jeho je podezříván z vraždy, ale tu dostane bratrem Othmarem, duchem mnicha z Opatovic, první ze svých darů, kámen mudrců, který množí zlato a léčí všechny nemoci. V Ulmu založí velký chudobinec, oblaží svými poklady chudé děvče, uzdraví dceru rýnského hraběte, s níž se pak zasnoubí, a založí řád dobročinnosti a podpory v nouzi postavených.

Ale brzo užívá bohatství svého pro rozkoš, svede ve Francii baronku a dá si od nevěstky florentinské uloupiti svůj poklad.

Maje si přáti nového daru od Othmara, přeje si síly tělesné, kterou se však nedomůže svého kamene, ba přichází ve velké nesnáze, z nichž mu pomůže třetí dar: kůň jenž ho unáší, kam si přeje. Choť rytíře, meškajícího ve svaté zemi, přeje si užíti toho daru a octnouti se s ním u muže svého, ale Zdeněk ji místo toho unese do pomorančového háje na Cypru. Zde však dáma odporuje jeho dotěrnosti a prosí ho, by jí utrhl pomoranč; sotva však vylezl na strom, dáma vyskočí na koně a dá se unést ke svému choti.

Opět se mu zjeví Othmar, ještě jednou smí volit, a teď konečně volí si chytrost Tou osvobodí mladou Řekyni od lupičů a odolá zároveň jejím vnadám; svou chytrostí získá nejprve svého zázračného koně, pak svůj kámen mudrců, a užívá pak daru toho moudře a ve prospěch lidstva.

Že rozum a moudrost jsou pravými poklady lidstva, naznačuje spisovatel v doslovu jako ideu své knihy.

Že povídka tato není ničím jiným než »Fortunatem«, ukázal H. Máchal[1]) při rozboru českého jejího zpracování.

Zajímava je lokalisace česká a tendence vlastenecká. Povídka odehrává se za doby Karla V., českého krále Ferdinanda autor nejmenuje. Husitům autor je odpůrcem urputným, jak ukazují jeho zmínky o zničení hradu Blaníka nebo kláštera opatovického. Ale je vlastenec: král francouzský praví Zdeňkovi, že považoval Čechy za zemi cikánů; Zdeněk ovšem mu vysvětluje, že náš velký Karel přesadil nádheru, umění a vědy z Francie do své země a že tam nesou skvostné plody; jméno barbarů nezasluhuje u nás prý ani třída luzy.

Při tom přece podléhá spisovatel vlivu fraseologie a mluví o německé věrnosti, které se Francouzi posmívají.

Jazyk německý ovládá velmi chatrně a upomíná i touto vlastností jako svým vlastenectvím na spisovatele Zwentibolda. Jeho odpor proti husitství se také shoduje s kněžským nejspíše povoláním tohoto

[1]) O některých knížkách lidového čtení. Národopisný sborník III. 1 ā 26, o Zdeňkovi str. 24.—26.

autora. Ale jsou zase v jazyku obou knih značné neshody.

Tisk pozdější[1]) románu našeho (je jich asi více) nepochází přímo z originálu, nýbrž je přeložený nazpět ze zpracování českého. Důkazem je, že nazývá přítele Zdeňkova »Starkenbach« místo »Schwamberg« jako v českém tekstu se jmenuje Jilemic. — V místě o kultuře české, nahoře citovaném, je, rozumí se, řeč o Karlu IV., český překladatel však tomu neporozuměl a píše: »co náš slavný mocnář Karel pátý panuje«, a totéž píše tisk německý.

Gerle ve své báchorce o jezdcích z Blaníku[2]) užil knihy o Zdeňkovi. Rytíř Zikmund z Táborska potaji se oženil s českou princeznou Miloslavou. V žaláři, kam ji uvrhl zlý král, porodila mu synáčka, jehož mu poslala nevíme jak, když ji vydali i s dítětem vlkům v lese. Tomuto českému Wolfdietrichovi, Isidor zvanému, zjeví se démon Cissus v podobě trpaslíka a daří ho talismanem, kterým se stane pánem rytířů v Blaníku. Tam žije šlechetný Stroymir, který kdysi hájil hrad blanický proti divokému cizímu národu. Isidorovi se tu daří zcela podobně jako Zdeňkovi ze Zásmuk, jenže jezdci ihned vyjedou, aby mohl Isidor rodiče pomstit na králi českém. Ale pomáhá králi nejprve proti Uhrům, pak náhle vstoupí v služby poraženého krále uherského. Naleznuv svou matku, porazí českého krále a vezme od uherského českou říši v léno. (!)

---

[1]) Zdenko von Zasmuk. Eine Sage aus der Vorzeit Böhmens Leitomischl 1815.

[2]) Volksmährchen der Böhmen. Bearbeitet von Wolfgang August Gerle. Prag 1819. Die Reiter aus dem Berge Blanik. — 1, str. 167—216.

Jako král propouští své jezdce do Blaníka a zbaví je poslušnosti demona Cissa; ten se chce pomstit, a báchorka vybíhá pak ve skutečnou báchorku o draku a princezně.

Dle této povídky i Gebhart, ve své sbírce pověstí rakouských, nazývá vůdce blanických rytířů Stoymírem a vypravuje o něm totéž co Gerle.

Joh. Schön[1]) pak vypravuje r. 1823 stručně pověst o Blaníku, opět ve shodě s knihou o Zdeňkovi ze Zásmuk, jenže ne Menhart nýbrž Oldřich Sezima z Rožmberku, který padl, hája Litic proti Žižkovi, je vůdcem pěti set jezdců a poučuje mladého Zdeňka.

J. C. Passy[2]) učinil krátce potom pokus, aby toto vypravování Schönovo zveršoval, ale nedostal se dále než k zničení Litic. Přidržuje se vypravování Schönova věrně.

Na témž vypravování zakládá se též první z historických povídek Karla Herloše (Herloszsohn), Die Fünfhundert vom Blanik,[3]) jeden z prvních jeho pokusů literárních.

Herloš počíná líčením bitvy bělohorské, která se rozhodne tím, že Čechové považují oddělení jezdců štýrských (jedou na bílých koních, a večerní slunce ozařuje jejich brnění) za rytíře blanické a jsou tím

[1]) Die Ritter des Berges Blanik. — Taschenbuch f. vaterländische Gesch. (Hormayr a Medn.) 3, (1822). Zkráceno u Polta v Sagen u. Geschichten (1839) II, 207.

[2]) Die Ritter des Berges Blanik I. Die Zerstörung von Litiz. Archiv für Gesch. atd. 1825, č. 92—93.

[3]) Die Fünfhundert vom Blanik, und die Sylvesternacht. Zwei Erzählungen von Carl Herloszsohn v Gallerie neuer Originalromane 1826 — druhé vydání, Leipzig, 1828.

zmateni. Pak vypravuje o původu těchto rytířů, o obležení hradu rožmberského, zde Ústí (Aussti) zvaného, jejž hájí Hynek z rodu Rožmberků. Tento hlavní díl povídky bude nás zajímati v pozdější kapitole knihy naší. Dokončiv vlastní povídku, připojuje Herloš věrně dle Schöna zmínku, co z událostí v ní vylíčených prý udělala pověst. První, kdo se odvážil jíti do hory, byl mladý rytíř — »die Sage hat selbst seinen Namen aufbewahrt: Zdenko von Zasmuk (lies Zaschmuck)« — jemuž Hynek z Ústí vysvětlil, že zde odpočívají, aby přispěli českým bojovníkům za právo a víru. Blaničtí bojovali dokonce již, vypravuje prý lid, proti Husitům u Žatce a u Mostu, a podnes čekají Čechové na konečné zachránění skrze rytíře blanické.

Žádných udajů, kdo vlastně jsou rytíři »zakletého« vojska v Blaníku, neobsahuje povídka Schiesslerova Die Retter in der Noth.[1]) Rytíř Zdenko Táborský, jest v klatbě říšské, protože držel s Rožmberky, a žije u Blaníka, tu se mu ztratí žena a dítko, vešly v Blaník a přespaly tam rok. Po roce Zdeněk je nalezen slídiči a přepaden, ale vojsko blanické ho osvobodí, a choť mu zvěstuje, že Přemysl II. padl, a že může klidně žíti ve své vlasti.

Už román o Zdeňkovi a Herloš zmínili se o případech podobných, že ovčák nalezl Blaník otevřený, vešel tam, ale teprve po roce mohl jej zase opustit. O takovém případě pěje Emanuel Feder v básni Blaník.[2]) Jsou velikonoce, snivý hoch neslyší hlasu zvonů, volajících do kostela, jde raději do chrámu

---

[1]) Die Retter in der Noth, Volkssage, erzählt von S. W. Schiessler v Kranz 1822. sv. 1. č. 36.

[2]) Libussa I (1842) str. 318—320.

přírody se svým zamilovaným srdcem. Tu nalezne vrch otevřený a je svědkem bohoslužby pěti set rytířů, kteří zpívají, jak velká bude zase jednou sláva česká, pak opouští horu a vidí holé skály, pusté výšiny, a vzdychá: jaký to byl krásný sen!

Nepatrnou historku o Blaníku přinesl druhý ročník téhož časopisu;[1]) pomocí prstenu, který děvčátko obdrželo od tajůplného muže z Blaníku, je s to, aby každého uchazeče donutila, by mluvil zcela upřímně a dle pravdy, a tak rozezná židovského podvodníka a opravdového milovníka.

Nejstarší doklad z německé literatury pro pobyt sv. Václava v Blaníku jest tuším místo v Meissnerově Žižkovi (1846), kde slepému hrdinovi se zjevují všichni Přemyslovci, aby ho odstrašili od zahubení Prahy, mezi nimi:

Der fromme Wenzel
Erscheint inmitten
Der vierzig Reiter,
Mit denen er hauset
Im Berge Blanyk.

Obrácení Boleslavovo a jeho účast na boji s Maďary tvoří důležitou episodu v básni anonymního opozdilého Klopstockovce: Otto der Grosse und die Ungarn.[2])

V třináctém zpěvu této epopeje Oziel, strážný duch Německa, sešle císaři Ottovi sen, aby přivedl

[1]) Libussa 2 (1843). Der Warner vom Berge Blanik Vydavatel poznamenává, že autor, kněz, zemřel, než povídka vyšla.

[2]) Otto der Grosse und die Ungarn. Ein episches Gedicht in 24 Gesängen von Fr. * * * herausgegeben von Dr. Friedrich Beck. München 1839.

Boleslava zase ke křesťanství. Ve čtrnáctém císař zachrání ho před mstou Čecha Slovocha a vyzve ho jménem církve na souboj. Přemůže ho a dá se mu poznat jako kmotr jeho, načež společně se ubírají do německého tábora. Ve zpěvu dva a dvacátém slyšíme, že velká část Čechů odpadla k pohanům, kteří pak mezi křesťany působí velké krveprolití. Sám Boleslav je těžce raněn, a jen obětovností několika věrných je zachráněn z rukou pohanů. Mezi českými pány je mnoho Němců, ze starších ještě obyvatelů země, jak básník vykládá.

S legendou Ludmilinou souvisí pozdní legenda o poustevníku Ivanovi, která tvořila oblíbený předmět her jezovitských. Tak už r. 1674 na konec školního roku hráno u sv. Klimenta o Divus Ivanus, ke které hře byl vydán argument trojjazyčný, latinský, český a německý.[1])

Jiná dramata o Ivanovi jsou Victrix Palma[2]) z r. 1731 s argumentem latinským a německým hraná v Praze, v Lehnici zase jiný Ivanus hrán r. 1734[3]), a jeho herojský odchod do pouště slaven r. 1737 v Chebu.[4])

Boj křesťanství s pohanstvím dobojován za Boleslava Zbožného a biskupa Vojtěcha. Zájem Němců poutal Vojtěch především jako apoštol Prusů, a proto básník rýmové kroniky německého řádu, kaplan Mi-

---

[1]) Divus Ivanus Gestimuli filius atd. (52 A 40, 3.)

[2]) Victrix Palma pacifiantis etc. Siegreicher Palmzweig einstens von Ivano etc. ... gefunden. (52 A 40, 62.)

[3]) Ivanus, contemptis mundi illecebris atd. Ivanus mit Verachtung der vergänglichen Weltfreude ehemals in die Einöde flüchtig atd. (52 A 40, 98.)

[4]) Heroicus de mundo in eremum transitus etc. Heroischer Übergang von der Welt zu der Einöde atd. (52, B 40, 119.)

kuláš z Jerošínu, napsal v polovici 14. století také život sv. Vojtěcha dle pramene latinského, legendy Canapariovy, vedle které však znal i legendu Brunonovu. Z tohoto zpracování je prvních 277 veršů zachováno na dvojlistí, chovaném v Královci.[1])

Po modlitbách úvodních počíná vypravování líčením země Vojtěchovy; země česká, zvaná po latinsku Sclavonia, leží v Germanii, tam je mnoho pokladů, lid je silný k boji ale zlý, neboť většina ho odmítala křesťanství a modlila se k modlám[2]); ke křesťanům, jichž bylo málo, patřili též (nejmenovaní) rodiče Adalbertovi (otec byl příbuzný Jindřicha), kteří se těšili, jak bude Vojtěch vládnouti zemí, tu dítě se velice rozstonalo — zde končí zlomek.

V dramatě Das Kreuz an der Ostsee od Zach. Wernera (1806) přidruží se k rytířům německého řádu, když přistali na břehu pruském, starý hudec (Spielmann), který jim prokazuje pak znamenité služby jako průvodce. Nad jeho hlavou ve významných okamžicích objeví se plamének, nikdo ho nevidí jíst ani pít; ptají-li se ho proč, odpoví »Ich tränkte, trank

---

[1]) Scriptores rerum Prussicarum II, 423—428 (vydal E. Strehlke).

[2]) Ein lant lît in Germania,
daz ist genant Sclavonia.
Germania ist Dûtschinlant,
Sclavonia Bêmen genant,
des landes gegenôte dort
treit von schatze rîchen hort,
daz lantvolc vreidec unde starc,
ze strîte tochtec und doch arc
was, wan ir das meiste teil
vorsmêten des gelouben heil
und anbetten di abgote.

und trinke«; vypravuje jim svou historii písní: V Čechách se narodil z kmene hrdin, ale vše to staré zapomněl skoro, pro to jedno, jímž vše je posvěceno; když dlouho na břehu odpočíval v jeskyni, otec ho poslal, aby jim byl vůdcem.

Když pak na dvoře polského velmože biskup Kristian mluví o svatém Vojtěchovi, praví hudec, že svatý jest jen Bůh. Jen malý kroužek vyvolených tuší jeho svátost a nepozemskost; že je duch sv. Vojtěcha, praví básník v poznámce, v dramatě se to výslovně nepraví. Zpěvák zasahuje pak do děje, zaplaší vítězné již Prusy, zvěstuje budoucnost, osloví diváky jako chorus a končí, že hudec jde k svému otci. Jeho úloha je podobná jako Libušina v pozdější Wandě. V předmluvě užívá básník vypravování o nepatrné váze Vojtěchova těla, když je polský král měl zlatem vyvážit, k vtipům a symbolice.

V. A. Svoboda opěval důležitou episodu z života Vojtěchova St. Adalbert am grünen Berge[1]) básní ve třech zpěvích; první opěvá čtyřstopými trocheji bídu v Čechách po odchodu Vojtěchově: tři roky nepršelo; druhá báseň, stancemi psaná, začíná líčením krásného jara a znovuzrozené přírody; myslíme, že to ubohé Čechy se tak změnily, zatím básník popisuje slavnost v klášteře římském, kam se právě dostalo vyslanectvo české; naleznou mezi bratřími Vojtěcha a prosí ho za návrat. Opat udiven vidí, že prostý mnich byl biskupem, a velí mu, aby šel s kajícím lidem. Terciny třetí básně vypravují o návratu do vlasti; Vojtěch

[1]) Taschenbuch f. vaterl. Geschichte (Hormayr a Mednyanski) II. (1821) str. 27; pod názvem Adalberts Rückkunft v Hankově obrázkové Geschichte Böhmens str. 134 (1832).

bere svou kletbu zpět, a hned se zjeví obláček na nebi, hora se zazelená, a lid jásavě zpívá »Hospodine pomiluj ny«.

Stralsundský kazatel A. F. Furchau napsal o Vojtěchovi báseň[1]) o tolika knihách, co Svobodova měla zpěvů; měla býti první ze sedmi asi básní o hlavních okamžicích pruských dějin.

Báseň Furchauova sleduje jednotlivé motivy legendy. Počíná líčením mocného rodu Slavníkova, jehož zeměpisné umístění je však velice podivné.[2]) Vypravuje, jak Vojtěch v nemoci je matkou bohu zasl ben, která chotě napomíná stále, aby se zcela odvrátil od model. Matka násilně odvádí mladíka uzdraveného od přírody, od rytířské kratochvíle, až jeho nitro se zcela promění a Vojtěch ochotně odjede k biskupu Adalbertovi. Tam přichází do přísné školy, kde se musí učit odříkat si, i cestu k nemocné matce mu biskup zakazuje; Vojtěch prchne, ale nalezne matku mrtvou. Vrací se pak do kláštera, a opět jeho vysvěcení odloženo o rok, ale biskup se ho nedožije. Nehodný biskup Dětmar vysvěcuje Vojtěcha, a po zlé smrti jeho nastupuje »Graf Slavnik« na jeho místo.

Nastane mu boj proti ženitbě kněží, proti mnohoženství mocných, proti víře v bohy, z nichž lid si chválí Pohodu a Vesnu. Vojtěch konečně odejde do Říma, kdež ho vyhledají poslové z Čech.

Žena pronásledovaná vrhne se v jeho celu, cizoložila s knězem. Vojtěch uvede ji do kláštera, ale

[1]) Adalbert, der Preussen Apostel. Ein Gedicht in drei Büchern. Stralsund. 1831.

Wo rasch die Elbe rinnt, von Sachsenflur sie scheidet,
Sie neu den Lauf beginnt und Böhmens Fels durchschneidet.

stále pak musí myslit na ni, a když příbuzní naléhají na potrestání, má neblahý nápad, udati se sám jako vinník. Odejde po druhé, seznámí se s Otou císařem, odebírá se do Pruska; u vévody polského setká se s bratrem Časlavem (Caslau), který jediný ušel záhubě Slavníkovců. Poslední kniha pak líčí dvaceti básněmi působení v Prusku; Vojtěch se představuje knězi pruskému jako syn příbuzného rodu. Báseň končí vypravováním o převezení těla Vojtěchova do Prahy, a končí přehledem dějin pruských. Báseň, jejíž zpěvy často začínají udáním času, který uplynul od posledního zpěvu, touto vleklostí chronologickou a jednotvárným, nepěkným, nerythmickým rozměrem čtyřveršových strof stává se nad míru nudnou.

V Hormayrově archivě reprodukoval Gerle legendu,[1]) při čemž nazval manžela, který hledá nevěrnou ženu v klášteře, Kochanem Vršovcem; tohoto motivu chopil se professor budějovický, Ruschka, a stavěl na něm drama o svatém Vojtěchovi.[2])

Děj dramatu počíná uvítáním Vojtěcha v rytířské síni na Libici při návratu z Děvína. Slavník je pln nadšení pro syna, který se vzdá nároku na dědictví, poněvadž otec vystavěl jen šest hradů a má synů sedm. Starší bratří se pak dají do hodování a spílají německému kněžouru, který nenávidí Svantovíta a šlechtu a mísí se mezi prostý lid. Chtí donutit ho, aby

---

[1]) Legenden v. W. A. Gerle 2. Adalbert, v Hormayrově Archiv f. Gesch. 1824 atd. č. 136—137.

[2]) Sanct Adalbert und seine Brüder oder der Untergang des Hauses Slavnik. Trauerspiel aus Böhmens Vorzeit in sechs Aufzügen Von Dr. Adalbert Ruschka, Professor an der Oberrealschule zu Budweis. Budweis 1869.

se účastnil velkých plánů jejich: vypověděti válku Vršovcům a zmocniti se celé země. Kochan Vršovec napomíná vévodu Boleslava, by zakročil proti Slavníkovcům, a když ten nechce urážet starého přítele, projevuje Kochan úmysl, obrátit se k synu, ryšavému Boleslavovi Bratří vyhánějí lid z kostela, a Vojtěch jim vypravuje o smrti biskupově, který (nejlepší muž, z Německa sem poslaný) na sebe žaloval, že nevyhubil pohanství, a v zoufalství zemřel. Bratří nutí ho, aby se chopil meče, jediný Radim vrhá se v jeho náruč, a lid zpívá novou píseň Vojtěchovu.

Na začátku druhého jednání Vojtěch odchází do světa, přes napomínání zdržujících ho švekruší, Mlady a Rosy. Bratří zvítězili a slaví hody v jeho přítomnosti. Na hradě pražském chystá se Boleslav Ryšavý k pomstě za poraženého švakra Kochana. Také Boleleslav je ostatně pohan.

Kochan v 3. jednání peskuje své zbabělé vojsko a povzbuzuje k novým činům; chce se zmocnit kláštera sv. Jiří, kde ještě dlí jeho žena. — Bratr Porey opět vyhledává Vojtěcha v celi a napomíná ho k boji. Lid Kochanův se hrne do kláštera, aby se zmocnil uprchlé ženy Kochanovy. Vojtěch, jemuž Porey marně nabízí meč, vrhá se vrahům vstříc, třímaje krucifix; Poreye ukrývá mnich Benedikt v hrobce. Vojtěch udává se lidu jako vinník, ale lid mu nevěří; zatím je jeptiška nalezena a sťata.

Na hoře (později Zelenou nazvané) klečí Vojtěch ve čtvrtém jednání s Radimem a domodlil se deště. Slyšíme z monologu Soběbora, který se nazývá vévodou, že Pražané Vojtěcha povolali zpět z Říma; Vojtěch ho navštěvuje a Soběbor ho vybízí, aby je

uvedl lstivě na hrad pražský. Ale marně mu nabízí vládu kněžskou. Vojtěch chce zachránit svůj rod dovoláním se rozsudku císařova, ale Soběbor odmítá pomoc z ciziny. Vojtěch, nemoha spasiti svůj lid, odhazuje svou berlu a chce do cizích zemí.

Slavníkovci jsou poraženi, Soběbor se probil, aby přivedl pomoc z Polska; zatím přitáhl (v pátém jednání) vévoda před Libici; z hovoru zrádných zbrojnošů poznáváme, že obrana je marná, že Slavníkovci jsou povražděni u oltáře. Zatím Vojtěch, vraceje se z ciziny, na hranici české se těší z pokroku křesťanství v Uhersku a Polsce, a na blízké smíření s bratry; tu mu hlásí Radla, co se stalo, a jaká hrůzovláda nastala. Vojtěch klne Vršovcům i Přemyslovcům a následuje pak křesťany stěhující se ze země — chce do Pruska.

Šesté jednání vede nás do Hnězdna; Soběbor vystoupí jako poutník, vyhnanec, vyhledává bratra; jeho sny jsou zmařeny, labská říše pohlcena Německem; opat Benedikt mu zjevuje, jak hrozně zavražděn Kochan, a jak byl oslepen Boleslav. Pak vypravuje o mučennické smrti Vojtěchově a o velké slávě jeho. Soběbor vidí císaře samého klekat u hrobu světce, jehož socha se právě odhaluje.

Ruschkovo drama je psáno veršem, často velmi špatným, ba i jazykem dosti vadným; jeho technika jest neumělá se svými šesti akty, z nichž každý se rozpadá četnými proměnami na dvě až čtyři oddělení. Děj sleduje pásmo historické, a to dosti neuměle: na konci třetího jednání Vojtěch odchází ze země, a boj mezi Vršovci a Slavníkovci začíná, ve čtvrtém už je povolán zpět, ale boj trvá dosud. Vyvinovat povahy

nezná; ideální světec bez úhony je pořád stejný, jako se nemění jeho bratří, pohané, divocí bojovníci. Úplně nehistorické je pak líčení Čech jako země skoro úplně pohanské. Bratří se svým stálým, pořád se vracejícím požadavkem, aby Vojtěch se chopil zbraně, působí komicky. Podivné je také obrácení Soběborovo, který přece měl mnoho příležitosti se přesvědčit, že mocní toho světa se koří křesťanství, zde však vidí v tom pravé zjevení, že císař kleká na hrob Vojtěchův. Vojtěch, který se tolikráte modlí za vlast, končí tím, že klne, klne Přemyslovcům a Vršovcům, aby se vzájemně zahubili. Je to podivno dost pro názor básníkův o světci, že mu dává s kletbou loučit se s vlastí na vždycky.

Snad ho svedla jen příležitost, aby ukázal moc svého světce na vyplnění kletby, na vraždění Vršovců a Přemyslovců, oné válce dvou rodů, která téměř vyplňuje velkou část dějin vévodů křesťanských, aspoň pokud se zrcadlí v belletrii německé. Spor ten klíčí v době pohanské, a v četných dílech jsme se setkali již s jmenem Vršovců, ba někteří básníci hledali v něm motivy náboženské, učinili z Vršovců zastánce staré víry: boj Vršovců s Přemyslovci jeví se přímým pokračováním boje pohanství s křesťanstvím.

VI.

PŘEMYSLOVCI A VRŠOVCI.

Dne 27. října 1108 vyhuben ukrutným způsobem český rod, nejmocnější po knížecím, po vyhubení Slavníkovců jediný, který knížecí moci byl nebezpečný: rod Vršovců. Počet obětí udává se na tisíce. Tímto dnem byla snad krví, i nevinnou, zpečetěna jednota říše české.

Tvořivé fantasii lidu a pragmatismu kronikářů nedostačovala tato krutá nutnost historická; od toho dne nazpět byla konstruována historie Přemyslovců a Vršovců; předchozí děje měly jevit tolik hříchů padlého rodu, aby hrozný osud se jevil zaslouženým trestem, který mstí hříchy otců na tolikátém pokolení. Když pak klesl i druhý ze soupeřících rodů, byla dána možnost konstruovat historii sporu dále, vždy se ještě vyskytl nějaký Vršovec, který přežil hrozné krveprolití, tak že rod jeho mohl zahubiti poslední Přemyslovce.

Konstrukce na zad jde co nejdále; všechny děje bouřných dob nalezly svůj výklad starým tím nepřátelstvím. Hájek uvedl věc v systém, vyplňuje často

prázdná jinak léta ve své kronice vypravováním o vzpouře nějakého Vršovce. A začátek kladl hodně časně. Přemysl zvolí Vrše rádcem svým; když to zpozoruje Libuše, vyslovuje věštbu o hrozném nepřátelství toho rodu. Německý překladatel Sandel uvedl tuto věštbu hned v předmluvě své a sestavil činy, kterými Vršovci ospravedlnili věštbu Libušinu.

Literatura krásná šla v stopách Hájkových; viděli jsme v Libuši Brentanově, v dívčí válce Veldeově, v dílech o pohanských vévodech a o boji křesťanství s pohanstvím, že všude Vršovci hráli úlohu zlých, sobeckých nepřátel a zároveň lísavých rádců panovníků. Nebylo v tom ohledu téměř možná, jíti dále do šedé minulosti, než šel Brentano, u něhož otec Vršův jest oním mlynářem, který nasadil pilu na dub Nivin a byl od Kroka zahnán, a přece Dietrich v románě o Vršovcích ho překonal, jeho Pra-Vrš je už soupeřem bratří Čecha a Lecha.

Jiným spisovatelům nestačilo zase ospravedlnění z osudu, chtěli míti důvod pro to dědičné nepřátelství Vršovců proti Přemyslovcům. Tak S. W. Schiessler užil hnusné pověsti o lázni Libušině, kterou mu poskytla báseň Grieselova, a napsal r. 1823 krátkou povídku o pomstě Vršoviců.[1]) Nevěrný milenec Libušin je zde pan Haldan z Vršovic (von Werschowetz); miloval ji, ještě než se stala vévodkyní, pak ji opustil pro krásnou Miloslavu. Libuše povolá šťastného manžela k sobě; na cestě osvobodí u břehu Botiče stole-

[1]) Der Wrschowetzen Rache. Volkssage der Böhmen (?!) v. Kranz 1823 sešit 4. Srv. Aurora (1812) str. 145: Libussas Bad. Povídka pojata do Poltových Sagen und Geschichten atd. (1839) 1, 31.

tého starce od svévole hochů a doprovodí ho až k jeho domovu, u Motolova hradu. Při tom slyší vypravovati o hovorech utopenců v krásné Vltavě, kteří čekají na nového druha. Libuše chce ho vypravit s poselstvím na Moravu, má však do rána meškati na hradě. Historie, do níž je vpleten i čin Bivojův, zakončena pak velmi stručně: Haldan z lázně Libušiny padl do Vltavy, to byl důvod pomsty, která prý teprv krví posledního Přemyslovce byla uhašena.

Zpupnost a zločiny rodu Vršovců dostupují dle pověstí vrcholu za bouřných dob synů Boleslava II. a básnická díla o Vršovcích pojí se nejhojněji k jmenům Jaromíra a Oldřicha.

Skutečné historické události této doby okolo r. 1000 jsou temné; o tom, jak se mají k zprávám kronistů a jak tradicionelní vypravování se vyvinulo, poučuje zvláště zajímavě pěkný spis Gollův,[1]) na který budiž tu odkázáno.

Děje, jak je podaly kroniky, zvláště Hájek a Dubravius, — Boleslav III. v Polsce oslepen, jeho syn (dle historie bratr) Jaromír Hovorou zachráněn, Oldřich uvězněn a osvobozen z vězení, ve vlasti uvítán Berkovcem, Poláci z Prahy vyhnáni, Jaromír oslepen, Oldřich si vyvolil Boženu, Břetislav jeho syn unesl Jitku z kláštera, císař vpadl do Čech, — v dílech belletristických spojeny tak často v jeden celek, že nelze je sledovati dle jednotlivých fasí, jako v předešlé kapitole učiněno, nýbrž doporučuje se přehlížet poetická díla chronologicky, třeba že nejstarší z nich vybírají jen jedinou episodu, a netýkají se Vršovců.

[1]) Historický rozbor básní R. K, Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava. Napsal Jaroslav Goll. Praha 1886.

Jsou to díla o lásce Oldřichově k Boženě, která jsou zároveň prvními díly moderní literatury, čerpanými z českých dějin: báseň nizozemská a dvě její zpracování německá.

Jakub Cats (1577—1660) z Doordrechtu patřil k nejpopulárnějším básníkům nizozemským; po dvě století zaujímalo celkové vydání jeho děl, »Kniha otce Catse«, v domácnostech chudých i boháčů druhé místo po bibli. Cats je rýmař velice plodný, hlasatel morálky šosácké, ale celkem zdravé. Poesie jeho, bez vzletu a přepjatosti, byla domácí stravou pro nizozemský lid, který v ní poznal vystižení svých vlastností národních. Hlavním dílem jeho jest »Houwelick« (1625), manželství, poučná báseň hlavně pro ženy, jimž dává návod ke konání všech povinností, od nejvznešenějších až k zavařování a nakládání. Důležitost manželství vystihuje důrazně též nápis díla z r. 1637, citovaného obyčejně jako Trou-Ringh, který zní ve své úplnosti: Počátek, prostředek, konec světa uzavřen v snubním prstenu se zkušebním kamenem jeho.[1])

Objemná tato kniha jest sborníkem povídek o lásce a manželství, od základního manželství, Adamova a Evina začínaje, k němuž se ve třech knihách druží slavné dvojice z bible, z antiky a z romantických novel, až čtvrtá kniha vrcholí v duchovním manželství božího syna. Cats dovedl spojiti zábavu se zbožností, jako v životě jeho prospěch hmotný šel ruku v ruce s pobožností.

---

[1]) 's Werelts Begin, Midden, Eynde, besloten in den Trou-Ringh, mit den Proef-Steen van den selven. Door J Cats 1637. — Cituji dle vydání z r. 1645.

V třetí knize Catsova Trou-Ringh čteme Vypravování, obsahující lásku krále Ulderick s jedné a Phryne Bocena, pastýřky, s druhé strany.[1]) Pramenem byla asi kronika Dubraviova (v ní na okraji při začátku sedmé knihy čteme tvary jména »Bozenam vel Bocenam«), ostatně se básník velmi málo držel nějaké předlohy, jak ukazuje obsah jeho básně.

Král Ulderick nad míru miloval lov; jednou vyjel z lesa na volné, šíré pole, se stromořadím, háječky a potůčkem, tekoucím uprostřed. U něho viděl dívku, která myla své ovečky, zatím co chladný vítr vál jejími kadeřemi, kadeřemi přírodními, ne ohněm vynucenými, ne pudrem posypanými, zkroucenými, nýbrž volnými, jako Diana měla, když štvala plachou zvěř háji. Princ se blíží, jak to spatří; vidí mladé, krásné tělo, vidí oduševnělý ruměnec, vidí stopu ducha, vidí líbezný pel na jejích tvářích[2]) a je hluboce dojat. Mine ji na koni, sotva však odejel na dostřel, vrátí se zase k ní, tu ona jde do chaty. V noci kníže nemůže spáti, nepochopuje toho, že pastýřské dítě by ho tak dojalo;

[1]) Na str. 318—349. Verhael behelsende het trou-geval van Koningh Ulderick eer eente, ende Phryne Bocena, Heerderinne, ter anderer zijde.

[2]) Hy sagh een jonge maeght die hare schapen wies,
Terwijl de koele wint in hare vlechten blies.
Maer vlechten sonder kunst niet dor het vier gedwongen,
Met pöyers niet bestroyt, niet over-een gewrongen,
Maer luchtigh uyter aert gelijck Diana drough,
Als sy het vluchtigh wilt uyt hare bossen jough.
De Prins op dit gesicht quam veerdigh aen-gereden,
Hy siet een jeughdigh lijf en wel gemakte leden,
Hy siet een geestigh root, hy siet een aerdigh wit,
Hy siet een lustigh waes dat op her wangen sit . .

už miloval dříve, ale nebyl to nikdy pocit tak hluboký. Vzkážu si pro ni, odhodlá se, ale svědomí jeho se okamžitě prohouzí, nechce být boháčem z bible, který chuďasovi vzal jedinou ovečku; panenky u dvora snad zasluhují takového osudu, ale nikoli toto nevinné dítě. Tak tráví bezesnou noc, ráno pak pošle své drabanty do údolí Appelheymského, aby pastýře Pharesa a jeho dceru Bocenu povolali do Prahy. Beze strachu vystupuje pastýř před knížetem, nedovolí, aby Bocena šla ve služby dvorské, ba klekne se svou Phryne, aby byla toho ušetřena. Kníže je v rozpacích, slibuje svatě, že Boženině cti nebude ublíženo, a posílá ji v průvodu svého komořího Achates na zámek, kde urozená paní vychovává dívky a učí je dobrým mravům. Tam prospívá velice; po roce pořádá kníže na radu Achatovu turnaj, na kterém se Božena objeví v skvělém oděvu a průvodu na zvláštní tribuně. Vzbuzuje všeobecné udivení, princ tyrolský se ptá knížete po ní, Oldřich mu nedovede říci více, než že je nejkrásnější žena, kterou kdy viděl. Vítěz v turnaji odevzdá jí cenu, a než se kdo nadál, Phryne zmizela. Kníže chce, aby Achates vypátral, kdo je dáma, jež ho málem odvrátila od Boženy, a dozví se, že je to Božena sama. Kníže se stane svědkem jejího ušlechtilého chování na zámku, kde je vychována, a nemá pochybnosti, že ji učiní svou chotí, ale zdržuje ho ohled na stavy říše.

Achates zkoumá smýšlení: jeden šlechtic mluví horlivě pro sňatek se selkou, druhý však proti, má k tomu příčiny, neboť doufal, že král si vezme jeho vlastní příbuznou. Bible pomáhá Achatovi z rozpaků; vzpomíná si, jak král medský si vybral ženu nejkrásnější z celé země. Stavové svolí k přání knížete, a do-

staví se tolik dívek a tak krásných, že Achates začíná se strachovat o Boženu; tu pozná příčinu té přílišné krásy, a zařídí věc tak, aby každá, předvolána, předstoupila před krále, dříve se však umyla v zlatém umývadle. Tu krása mnohých zbledla, a nikdo nepochyboval, že Phryne právem zvítězila. Král zavěsí jí zlatý řetěz kolem krku, a svatba se ihned slaví, při čemž moudrý Achates skvostnými dary smiřuje zavržené dámy. Sám je pak obdarován velkým fojtstvím se sto krásnými vesnicemi. Božena porodí krásného syna, a je všude uznána za vzor královny.

Vzdálení příbuzní a krajané Boženiny představují se jí a žádají, aby je vzala ke dvoru. Božena jim místo toho dá poučení, že u dvora není vše zlatem, co se leskne, a velebí jim stav pastýřský. Stěžuje si, že rodila tak bolestně jako sprostá žena, ale že nesmí užiti radosti a kojiti své dítě. Mnohem krásnější než drahé kameny jsou květy na poli Achates jejím jménem dá jim všem dary, v tom vstoupil král.

Zajímava je změna, že Božena nepere prádlo, nýbrž vlnu ovce, že ze selky se stala pastýřkou.[1]) Tím historie českého Oldřicha se dala vpravit v obvyklé pojmy idyllismu renesančního, který si byl vědom, že nelíčí svými pastýři skutečné venkovany, a proto dokonce vytvořil si kontrast milých, zpěvných, spokojených, laškujících pastýřů a hrubých, umouněných, upracovaných, surových sedláků. Poučné je také, jak pro knížete sedmnáctého století se musí dítě přírody upravit, aby mohlo důstojně býti jeho chotí. Nejen že se

[1]) Nápisy nad stranami udávají jako obsah: Een koningh trout een herderinne.

učí po celý rok dvorskému mravu, jak jíst, chodit, jak se oblékat, jak se zdobit, dáma, která zámek spravuje, též voňavkami myje celé její tělo, a postřikuje ji denně drahými essencemi, až kůže její zjemní. Jako když zahradník polní květinu přesadí v lepší půdu, chrání ji před úpalem a mrazem, a ušlechtilá rostlina mnohem krásněji se vyvine, tak i Božena je mnohem krásnější než dříve, až kníže ji na turnaji ani nepozná.

Zarážející je jméno Phryne, ale básník nemyslil patrně na hetaerství, nýbrž na neodolatelnou moc, kterou Phryniny vnady osvědčily před soudem korinthským.

V nekonečných alexandrinech, svou jednotvárností pověstných, vypravuje Cats tento jednoduchý děj, který s ostatními díly jeho bezpečně byl populární až do nedávna v celém Nizozemsku. Ale též na německou literaturu Cats působil. Ba zdá se, že mezi povídkami Catsovými právě tato se líbila zvláště; nejen byla první básní z děl jeho, kterou přeložil Georg Neumark (následovala ještě řada jiných), zpracoval ji též, a to jedinou ze všech, J. G. Albini.

Georg Neumark (1621—1681), básník zbožné písně dosud zpívané »Wer nur den lieben Gott lässt walten«, proslavený básník doby renesanční, liboval si už v prvních svých básních v idyllismu a roku 1651, meškaje v Gdánsku, zpracoval Catsovu báseň o Oldřichu a Boženě;[1]) téhož roku následovaly ji ještě z téže sbírky Sofonisbe a Kleopatra. Mimo svou předlohu

[1]) Georg Neumarks von Mühlhausen aus Thür. Verhochteutschte Fryne Bozene. Mit beygefügten kurzen historischen Erklährungen der eigenen Nahmen und etlicher dunkelen Redensahrten. Gedrukkt zu Danzig 1651.

nahlédl též do pramenů historických. V poznámkách, na konci připojených, vypravuje dosti obšírně o Oldřichovi, o Libuši, o Břetislavovi, dovolávaje se vždy historie Eneášovy a letopisů Kosmových. Pastýřku nazývá Bozene.

Neumark není pouhým překladatelem, jak bychom soudili ze slova »verhochteutschte«; kdežto Cats začíná hned vypravováním, Neumark v čelo díla postavil základní sentenci, že ctnost nehledí na stav, a celý děj uveden pouze jako příklad. Král Ulderick nazývá se zde vévoda Huldenreich (tenkráte si vysvětlovali stejně snadně a stejně nesprávně i jména jako Ariovistus Ehrenvest atd.). Fryne nehraje němou úlohu při prvním setkání, zpívá si píseň, velebící stav pastýřský, který klade nad dvorský; básník opatřil tento zpěv, jako i pozdější Oldřichův, melodií. Oldřich ve svém váhání vzpomíná si též na Libuši, která si vzala rolníka, zpívá si písničku doprovázeje ji svou »Violdigamm«. Jako změnu sluší ještě uvésti, že člověk, který podává dámám vodu k umytí, žvýká syrový hrášek, když se prý takto dýchne na někoho, nalíčená červeň zmizí.

Cats vypravuje bez pruderie ale přece počestně, Neumark však libuje si v mravní své povídce v smyslnosti; je zajímavo srovnat jeho líčení krásy Boženiny, s Catsovým; [1]) nesmí se však soudit, že všude svůj pra-

---

[1]) Hier eben dieses Orts sass eine Schäferinne,
Zwar armer Leute Kind, doch gleichwohl keuscher Sinne,
Und trefflicher Gestalt; sie hatte sich bekränzt
Mit einem Rosenkranz, ihr schönes Haarchen glänzt',
Als wär' es lauter Gold, es wurde durch getrieben
Vom sanften Zefyrus, als wenn er selbst Belieben
Zu dieser Nymfen trüg; aus ihrem Angesicht
Erhellete mit Lust das rechte Tugendlicht,

men tak rozšířil; báseň zůstává z velké části přece jen překladem.

Neumark pojal svou Fryne Bozene též do své sbírky Lustgarten nazvané.[1])

Rok po Neumarkovi zpracoval Catsovu novelku J. G. Albini (1624—1679), známý jinak výhradně svými básněmi náboženskými. U něho zmizely i slabé stopy, které ukazují v originále k zemi české; Albini změnil jména, z krále Uldericka stal se princ Erofilo, z Boženy Filene.[2]) Údolí Appelheym nazývá Rosenheim, otec Boženin místo Phares slove Sylvosus; básník zná

Der Spiegel aller Zucht, es schienen ihre Wangen
Mit Milch und Blut vermischt, der Lippen schönes Prangen
War hohem Purpur gleich, der Hals wie Elfenbein,
Der Schnee vermochte kaum den Brüsten gleich zu sein,
Was weisse Haut betrifft, in Summa alles Wesen
Der jungen Schäferin war schön und auserlesen.
Es schien, ob die Natur ihr bestes Meisterstück,
An ihr erwiesen hätt', ihr treffliches Geschick
In allem was sie that war löblich anzuschauen.
Hier sass sie nun allein auf dieser grünen Auen,
Wo dieser Wasserfall im Thal zusammenflos,
Sie hatt' ein Lämmchen da auf ihrem weichen Schoss,
Und wusch dasselbig ab, das Kleid war aufgeschweifet,
Bis über ihre Knie, die Armen aufgestreifet,
Und weil sie meinte, dass sie ganz alleine war,
Liess sie die zarten Brüst' ihr schwesterliches Paar,
Von wegen grosser Hitz' auch ziemlich offen stehen,
Welchs aus der Massen schön und lieblich anzusehen.

[1]) G. Neumarks Historischer Lustgarten. Dessen sonderbare Geschichte etc. etc. Frankfurt 1666. Na str. 89—170 č. III. Die erhöhete Fryne-Bozene.

[2]) Des Königlichen Prinzens Erofilo Hirtenliebe, nach Anleitung des Holländischen Cats beschrieben durch Johann Georg Albini von Weissenfels. Im Jahre 1652. Leipzig.

též jména drabantů, které princ poslal pro něho. Hostina se líčí mnohem obšírněji než v originále, za to schází návštěva a žádost příbuzných. Filene vyslovuje svou touhu po idyllickém venkově monologem.

Také Albini, jehož báseň překládá prostotu Catsovu v bombast druhé školy slezské, vnáší do vypravování více smyslnosti než Hollanďan; jako ukázka stůjž i zde líčení krásy Boženiny, které se ostatně mnohem více shoduje s originálem než Neumarkovo.[1])

Kdežto protestanté čtli takto básně o Oldřichovi, doma na jevištích škol jezovitských hráno touže dobou latinsky o Jaromírovi, r. 1641 na Novém městě pražském, roku 1651 v Chebu,[2]) patrně o tom, jak Vršovci po něm stříleli a svatý Jan chytal střely, až věrný Hovora přivolal družinu vévodovu.

Roku 1725 dne 7. února na oslavu narozenin ruské princezny Anny Petrovny a jejího sňatku s vévodou šlesvickým a holštýnským Karlem Bedřichem provozována byla na hamburském jevišti opera Bretislaus[3])

---

[1]) Der König, der verzog an solchen Wasserstrande,
Gleich da wusch eine Magd auf ihrer braunen Schoss
Ein krausbewolltes Lamm, die Brüste waren bloss,
Die Haare flogen frei, darein die Winde drungen,
Die Haare sonder Kunst, durch Feuer nie gezwungen,
Mit Puder nie bestreut, mehr flüchtig nach der Art,
Wie sonst Diana trägt, wenn auf der Weidefahrt
Sie Feld und Pusch durchsucht. Der König blickte nieder,
Beschauend ihren Leib und ihre weissen Glieder,
Der Wangen Morgenroth, das Knie wie Schnee so weiss.
Und ihrer Lippen Blut atd. atd.

[2]) Menčík, Příspěvky k dějinám čes. divadla 102, 106.

[3]) Bretislaus oder die siegende Beständigkeit. Auf die Höchstglückliche Verbindung Seiner kgl. Hoheit des Durchlauchtigsten Fürsten und Herrn Herrn Carl Friederich Erben zu Norwegen,

zvolená patrně pro svou slovanskou látku. Básníkem libreta byl J. Ph. Praetorius, hudbu složil Keiser. Operní text zná z českých dějin jenom jméno hrdiny; jak ukazuje obsah: Břetislav mešká při dvoře císaře a zbožňuje Bellindu (básník praví v předmluvě, že si dovoluje tak přezvat Juditu), a jižjiž Bellinda ho blaží svou rukou, tu podaří se dvorní dámě Cunigundě, jejíž lásku Břetislav nechce opětovat, aby vzbudila žárlivost Bellindinu. Konečně však zvítězí vytrvalá věrnost Břetislavova, milenci se smíří, a Cunigunda stane se chotí císařského dvořana Theobalda. Cizí princ Heraldo, který pronásledoval svou láskou princeznu Bellindu, dostane českou princeznu Ismenu, která převlečena za otroka ho následovala.

Ke konci osmnáctého století, kdy pravá spousta historických románů se snesla na obecenstvo německé, působil též knihkupec G. H. Heinse (1766—1812). Napsal a většinou anonymně vydal velkou řadu románů, z nichž tři z dějin českých; poslední o Oldřichovi a Břetislavovi.[1])

K císaři Jindřichu II. přichází Balderich, fojt Giebichensteinský a zvěstuje mu, že Othelrich, zajatý princ český, byl andělem osvobozen z vězení svého.

Tento Othelrich prý sloužil už Ottovi III. a zůstal

Hertzogen zu Schlesswig, Holstein etc. Mit der durchlauchtigsten Russischen Kaiserlichen Princessin Anna Petrowna An deroselben Hohen Geburthsfeste Den 7. Feber (27. Januar) 1725 In einem Sing-Spiele Nebst einer Illumination und einem Feuer-Werke Auf dem Hamburgischen Schau-Platze vorgestellet Hamburg. (V berlínské knihovně král. Yp 5226.)

[1]) Herzog Othelrich von Böhmen und sein Sohn Brezislaus (2 díly). Zeitz und Naumburg, bei Gottlob Heinrich Heinse 1793.

v Německu, kde se mu lépe líbilo než v jeho barbarské ještě vlasti. Tím se odcizil domáckému, surovému Jaromírovi, který doma vládl; ale přece, když Jaromír byl Vršovci přepaden a jen oddaností Hovory, vrchního lovčího, zachráněn, chce Oldřich spěchati domů. Avšak lstivý Kochan, podplativ dva rádce císařovy, docílí toho, že Oldřich je uvězněn od lehkověrného Jindřicha. Ale Balderich je přesvědčen o jeho nevině, proto uspořádá hokus-pokus, kterým ho vysvobodí.

Oldřich dojde do Čech, svěří se tu věrnému pánu Berkovi, a pomocí Kochana »von Werschowitz«, který odpadne od Poláků, zmocní se (známou lstí) Prahy. Ale Kochan zrádně pomůže Boleslavovi k útěku. Jaromír je pln nedůvěry k vítěznému bratru. Lid pod vlivem Berky a Kochana, z nichž každý ovšem má důvody jiné, žádá spoluvládu Oldřichovu, kterou Jaromír jen nuceně připouští. Císař je spokojen, že se Oldřich s ním smíří — Hovoru a Berku učiní prvními svobodnými pány v Čechách.

Kochan se vloudí v důvěru Oldřichovu a štve ho proti Jaromírovi, který skutečně neměl původně dobrých úmyslů proti němu Když Jaromír se blíží bratru a tento pozná, že má opravdu dýku pod šatem, dá ho uvěznit. Choť Jaromírova, Dobrovka, jež věří v jeho nevinu, doprovází ho na skalní hrad.

Oldřich vidí Boženu práti a má dlouhou poradu s rádci, má-li si ji vzíti za ženu; uvede týž důvod jako Dalimil: že by německá kněžna si nevážila surových ještě Čechů, a přivedla by si komonstvo německé. Kochan chce ho přemluvit, aby Boženu učinil svou milostnicí, ale Berka, prvé hlavní odpůrce sňatku, vyzvídá, jaká je pověst Boženina, a stane se pak nejvřelejším

přímluvčím jejím. Obšírně popsáno, jak jeli pro Boženu, jak jí ponenáhlu řekli překvapující zvěst, a jak se konečně stala chotí Oldřichovou a porodila mu syna Břetislava.

Druhý díl vypravuje o Břetislavově vychování poněkud ve smyslu pedagogických románů. Kochan zdržuje vévodu stále, aby se neblížil Litoměřicům, kde je uvězněn Jaromír, konečně ho vyzve zpovědník choti Jaromírovy, Hysa, aby navštívil umírající Dobrovku, která požádala o jeho — Hysovu — návštěvu lístkem krví psaným, který vyhodila oknem.

Tak se vévoda dozví, že Jaromír byl oslepen a leží v hluboké věži. Kochan je za to vypověděn ode dvora, ale jeho synovci Schiba a Brozoslaus zůstanou v družině vévodově. Konečně se odhodlá, vzdáliti je od sebe, a stane se málem obětí vražedného útoku jejich.

Po dlouhém uvážení, a ač rádcové, i nejlepší, tomu odpírají, Oldřich propouští i nevinného bratra a učiní ho zase spoluvládcem, Jaromír však žádá pouze, aby jeho hlas byl občas slyšen v radě. Břetislav je vychováván v Německu, a abatyše v Obermünsteru sama usmyslí si, seznámiti ho s Jitkou, dcerou hraběte Svinibrodského a příbuznou císaře Konrada. Když už chce oznámiti otci svou volbu, povolá ho Oldřich domů, aby hájil Moravy proti vpádům Uhrů a Poláků.

Udatně a šťastně obhájí Moravu, ale ve vítězoslávě překvapí ho zvěst, že císař odepřel vyslancům Oldřichovým, ruku Jitčinu dáti cizinci a Slovanu. Božena spěchá na Moravu, aby syna potěšila, a vezme s sebou mladou dceru Berkovu, aby novou láskou zatlačila starou. Málem se stal již nevěrným, ale upomínka

na Jitku a rytířskou povinnost (rytířství jako věc nová je prý velice mocným podnětem v oněch dobách) velí mu, navrátit se k Jitce.

Avšak teprv po letech (básník dbal přísně letopočtů, které mu poskytla, kronika a nadepsal jimi části svého románu), když hrozí nebezpečí, že Jitka bude provdána za dánského prince, spěchá Břetislav, maje hlavu plnou vypravování o rytířích stolového kruhu (!), převlečen k Řeznu, unese Jitku ve srozumění s abatyší, při čemž přece je nucen, bojovat s čeledí klášterní a přetnout pověstný řetěz.

Dlouho se zdá, že císař nepodnikne ničeho, aby mstil tento skutek, tu zasáhne zase Kochan z Vršovic. Dědic zahynulých bratří Šíby a Brzoslava, Preslav, chce Břetislava zavraždit, a když se to nepodaří ostražitostí Hovorovou, uprchne do Německ a žaluje císaři na Oldřicha a Břetislava, ale hlavně vzbudí v císaři žádost po velkých pokladech země české. Císař poslechne a vpadne do Čech; u Tetína stojí vojska nečinně naproti sobě, tu prosby těhotné Jitky vymohou mír; císař dle přísahy své postaví svůj trůn uprostřed Čech, udílí totiž Oldřichovi ve stanu u Boleslavě léna, a Břetislav zapálí několik chatrčí, které koupil u Řezna, tak že vyplní i svoji přísahu, že pustí oheň do Německ.

O deset let později zemře Oldřich, a Jaromír postoupí dobrovolně vládu Břetislavovi; zcela krátce vypravuje se ještě, že i Jaromír byl zavražděn a za to Kochan popraven; zbude jediný Vršovec Preslav.

Podle úkolu, který hraje Kochan, poznáváme snadno pramen Heinsův, který byl asi jediný, Dubravia. K zázrakům se Heince chová se skepticismem osvětáře. Hlavní snahou je, ospravedlnit Oldřicha, proto

16*

Jaromír učinen representantem starého barbarství českého, kdežto Oldřich je rytířem, v Německu vzdělaným. Avšak toho barbarství není valně znáti, a Jaromír konečně přece jen trpí nevinně a snáší všechnu křivdu jako křesťan a filosof. Vinu všeho odnášejí Vršovci.

Baseň Jaromirs Rettung od vídeňského spisovatele Rupprechta[1]) začíná líčením, jak myslivci budí Jaromíra k lovu. Choť jeho ho varuje před Vršovci, ale Jaromír se těší, že lid ho miluje, že mu vystavěl znovu hrad Krakov, a dá se vyprovázet jen Hovorou a Hřivcem. Zlý Cochan pomýšlí však na vzpouru, a spáchá známou zradu. Vévoda odměňuje Hovoru hradem Krakovem. Nový rod vzkvétá až do našich dob; posud:

glänzt im Feld und im Senat
Auf Österreichs höchsten Ehrenstufen
Noch spät der Name Kollowrat.

Oldřicha zcela jiného, než ho znali domácí prameny a romány, zmínil Uhland ve svém dramatě Ernst Herzog von Schwaben;[2]) jest to zrádný Oldřich který chce vydati Měčislava císaři, jenž, úhlavní někdy nepřítel jeho, se byl k němu utekl.[3])

---

[1]) Hormayr. Archiv f. Gesch. 1812, 27—28, odtud otištěna po dvou měsících v pražském časopise Der Volksfreund 30. dubna 1812. Podepsán Johann Baptist Rupprecht.

[2]) Ernst, Herzog von Schwaben. Trauerspiel in fünf Aufzügen. Von Ludwig Uhland. Heidelberg 1818. — Pak v četných vydáních sebraných spisů básníkových.

[3]) Arnošt praví k císaři v 1. jednání:
Die Treue war des deutschen Volkes Ruhm,
So hört' ich sagen — — —
Ihr selbst, o Kaiser, höchstes Haupt des Volks,

Dva Moravané pak skoro současně pěli o Jitce; nejprve Gollinger vypravoval o tom, jak byla po smrti Břetislavově ze země vypuzena svým synem Spytihněvem.[1]) Marně se dovolává svých zásluh, že smířila manžela s německou říší; syn Němku vypoví, a Jitka lituje, že nešla do kláštera. Druhý syn její, Ota v Znojmě, za to uvítá ji laskavě. Jitka vystaví známou kapli sv. Václava a nepřeje si jíti odtud. Po její smrti lituje Spytihněv a odveze ji do Prahy, aby spočívala v jednom hrobě s Břetislavem. Přání její jsou vyplněna, když později se v Znojmě vystaví klášter.

J. V. Gräf rovněž s moravského stanoviska vypravoval Judithas Entführung;[2]) opěvá markraběte moravského. Otec Jitčin nenávidí Slovany, proto zlomyslně zavře dceru do kláštera a směje se tomu,

---

Das man um Treue rühmet, habt noch jüngst,
Was von Verrath ihr denkt, so schön bewährt.
Als Misiko, der junge Polenfürst,
Gedrängt von eurer Waffen Ungestüm,
Zu Odelrich dem Böhmenherzog floh,
Und dieser, um den Zorn, den ihr ihm tragt,
Zu sühnen, Euch den Flüchtling anerbot,
Da wandtet Ihr Euch mit Verachtung ab.

O nepodstatnosti zprávy Wippovy, který jediný ze souvěkých vypravuje tuto hanebnost o Oldřichovi, viz Palacký, Dějiny I, 1, 301.

[1]) Die böhmische Fürstin Judith v Horm. Archiv 1817 č. 105—6.

[2]) Judithas Entführung 1032, anonymně v Hormayrově Archiv 1818, č. 81—82; táž báseň v témž časopise jen o dva roky později r. 1820 v č. 17 se změněným titulem a letopočtem. Der Raub Judiths durch Brzetislav I., 1030 a s podpisem J. W. Gräf (Grosssteurowitz). Totéž se opakuje s básní druhou o záhubě Znojma.

jak dvě srdce pukají žalem; Jitka mešká, jak vyřizuje posel Břetislavovi, v celi, kam světlo vniká jenom na hodinu (!) — Břetislav ji unese, a veze ji do své moravské vlasti, do Olomouce, kde koruna žen, Božena, a otec Oldřich ho vřele uvítají, když jim vysvětlil, že Jitka není jeptiškou. Hrabě zuří, popudí císaře, jehož chtivost po českém stříbře vznítí, ale Jitka sprostředkuje. Břetislav přísahá věrnost, rdě se studem. Že ukrývají hedvábné stěny stanu jeho potupu (jej klečícího, praví místo toho novější tekst), to mírní jeho bol, ale náhle padnou stěny; jižjiž hrozí nastat nová bitva, tu znovu je Jitka smíří a vede do Prahy.

Episoda se stanem je vzata z vypravování o Přemyslovi II., je však zde úplně bezúčelná.

J. J. Polt, skrytý pod šifrou P***, vypravoval celou historii obou bratří velmi stručně pod názvem Udalrich und Božena.[1]) Princ Udalrich slyší v Šárce dvě dívky po selsku oděné mluviti velmi záhadně; jedna z nich ujišťuje že je vladykovi Vojenovi vděčna za to, že ji vzdaluje dvoru. Vyšle svého sluhu, Němce Wulfberta, aby věc vypátral; sluha nedozví se více, než že dívka je vysokého rodu, a přilže ve zlém úmyslu, že Jaromír si ji má vzíti. Oldřich seznámiv se šťastně s neznámou dívkou, sbírá vojsko. Jaromír chce se vzdáti vlády a žádá na Oldřichovi, aby odčinil křivdu, již Boleslav spáchal na Vršovcích, tím, že pojme za choť nejšlechetnější z toho rodu, Boženu. Zamilovaný Oldřich odpírá, ba svrhne Jaromíra a dává ho uvěznit, při čemž Wulfbert o své újmě vévodu

[1]) Udalrich und Božena. Eine Sage. Hyllos II, 2, 21, r. 1820 též v jeho Sagen und Geschichten atd. (1839) 1, 13.

oslepí (jako Kochan u Heinse). Tu pozná Oldřich, že jeho kráska a Božena jsou touž osobou. Z lítosti chce se usmrtit, pak osvobodí a odprosí bratra, Wulfbert se vrhne ve svůj meč, a Božena se stane Oldřichovou chotí.

Málo souvisí s tímto dějem povídka Johannesbad od téhož Polta.[1]) Albrecht Trautberg, německý bojovník, který přišel do Čech s Oldřichem, když šel na pomoc Jaromírovi, obdrží kus země u nynějšího Trutnova a ožení se s šlechtičnou českou. Milenka jeho syna nalezne vřídlo Janských-lázní.

A. W. Griesel pojal do svého Mährchen- und Sagenbuch der Böhmen[2]) pověst o Břetislavovi a Jitce. U Griesela splývá pověst a báchorka, mladý Břetislav urval Jitku ohromnému obru, kterého zajal, pak ji unesl z kláštera a vrací se s ní a se svým obrem do Čech, kde ho uvítají, zpívajíce: »Hospodine pomiluj ny«, kteráž píseň se zpívala jen při zvláštních příležitostech. Císař, když se Jitka přimlouvá za mír, žádá nejprve, aby se Břetislav před ním pokořil, ale k tomu vojsko české nesvolí, a císař se spokojí, že postaví stolec svůj v Boleslavi, a dovolí Břetislavovi, pálit několik vesnic v Němcích. Císař udílí vévodovi českému nový erb, orlici místo kotle, a Břetislav mu daruje svého obra za vrátného. Od těch dob prý zdomácněl mrav, bráti za vrátné nejhrubší chlapy.

V témž ročníku časopisu Kranz, který přinesl

[1]) Johannesbad von J. J. Polt. Der Kranz 1821, č. 11. — Též v Sagen und Geschichten 1, 24.

[2]) Mährchen- und Sagenbuch der Böhmen. Herausgegeben von A. W. Griesel. I. Theil. Prag 1820. Prinz Brzetislaus und sein schönes Fräulein Juditha na str. 137—170.

Schiesslerovu povídku o pomstě Vršovců, vyšla též novela vydavatele časopisu, W. A. Gerle, s nápisem Jaromir und Udalrich.[1]) Ukrutný Boleslav III. dle této povídky měl dceru Samoslavu, jejíhož chotě Bolemíra z Vršovic zabil; za to návodem Vršovcův byl v Polsce oslepen. Jaromír se zmocnil pak trůnu, Vršovci s Kochanem ho týrali, ale Hovora ho zachránil. Jediný Vršovec zbyl po popravách, následujících na tento zločin, ten spěchal do Německa a popudil Oldřicha tam meškajícího proti bratru; Oldřich bratra skutečně sesadil a zmocnil se trůnu. Jeho syn Břetislav unesl Jitku a vládl s ní na Moravě, kdež dlí také Jaromír, s nímž se synovec velice spřátelí. Německý císař Konrad vtrhne do Čech, a Břetislav je v boji poražen, Oldřich zajat.[2]) Teď Jitka se odebere se svolením chotě svého do tábora německého, a císař dá se usmířit bude-li jen moci splnit slib, který učinil, že vévoda před ním poklekne. To se má státi v krytém stanu, ba i Břeslav smí neškodným způsobem dostáti slibu, který učinil, že pustí oheň v Německu.

---

[1]) Jaromir und Udalrich. Kranz 1823 svazek 3. č. 1—12.

[2]) V tomto utváření dějů vidíme snahu, přiblížiti uvěznění Oldřicha časově ostatním událostem, tedy ohled na drama; možná však, že je v něm také hrot proti českým vlastencům; Gerle ve své skizze »historické«, Hermanfried und Amalberga, v Kranz 1823, 1, 8. dal Čechy osadit po Markomanech Langobardy, po Langobardech Duryňky; Duryňky ovládají Frankové, a do vylidněných skoro Čech stěhují se slovanské kmeny. Noví přistěhovalci musili přijmouti podmínku, že uznají Franky za své »Zinsherren« a byli za to od Franků, jimž na tom záleželo, aby opuštěné krajiny se zase zalidnily, přijati s radostí. — Tedy poplatek už od sedmého století, od samého vkročení do země. Vzpomínáme si na skladatele Zwentibolda

Na tomto místě zasahují Vršovci, a sice nejen v novele, nýbrž i v dramatickém zpracování téže látky, v tragedii Jaromir und Udalrich Herzog von Böhmen, provozované na pražském jevišti v létě r. 1827. Tištěna nebyla celá nikdy, jenom ukázka otištěna už dříve než novela,[1]) pak předehra »Der Wrssowecen Rache« vyšla v srpnovém sešitě německého měsíčníku musejního r. 1827, a tři výstupy z jednání pátého otištěny v Hormayrově Taschenbuch f. vaterl. Gesch. (183‹) str. 171, tenkráte s názvem opět změněným; jsou nadepsány: Aus dem historischen Trauerspiele Udalrich.

Vršovci Gerlovi jsou pohany; Samoslava, nejhorlivější hubitelka rodu, z něhož sama pochází, poučuje syna svého Lubora, aby nevěřil, že nebeské hvězdy jsou jenom mrtvými tělesy, poslouchajícími jen zákonů, (!) Lubor má věřit, že slunce je Perun[2]), má ctít Radhosta, Svantovíta a především Triglavu. Lubor by jí neuvěřil, kdyby mu nekynula takto naděje na krásnou Jitku, kterou miluje.

Prostředkem k zničení Přemyslovců má býti potupení Břetislavovo, které zná už Gräf ve své básni.

[1]) Der falsche Freund. Fragment aus dem historischen Trauerspiel Die böhmischen Herzogsbrüder von W. A. Gerle v Kranz 1822, 7. Zlomek obsahuje scenu, jak Kochan oznamuje zajatému Oldřichovi jeho osvobození a podmínky jeho.

[2]) Pramen tohoto podivného poučení snadno poznáváme, jsou to slova Schillerova:

Wo jetzt nur, wie unsre Weisen sagen,
Seelenlos ein Feuerball sich dreht,
Lenkte damals seinen goldnen Wagen
Helios in stiller Majestät,

ale jakým nesmyslem jsou v ústech člověka jedenáctého století!

Stěny stanu, v němž Břetislav kleká před císařem, náhle padnou, a celé vojsko vidí ho klečet. Ale kýženého úspěchu nedojdou, vojsko se dá usmířit moudrými slovy Jaromírovými a císařovými. Zajatý Oldřich je propuštěn z vězení na Krakovci, ale Jaromír dle přání císařova má býti spoluvládcem. Kochan, který přináší Oldřichovi tuto zvěst, rozhněvá ho tak proti bratrovi, že mu dá rozkaz, aby Jaromíra oslepil. Guntherus (sv. Vintíř), přichází ze své poustevny, což zřídka kdy činí, a obrátí mysl knížete, ale Oldřich marně vzkazuje, že rozkaz odvolává. Kochan dva posly zabije, a vykoná hrozný soud. Vída ovšem záhy, že ho čeká za to trest, ne odměna, raní Oldřicha, když jde vstříc slepému Jaromírovi, otráveným šípem. Jaromír odevzdá vládu Břetislavovi; pokus Kochanův, chyceného a odsouzeného, aby před popravou zavraždil Břetislava, se nezdaří, ale klamná zpráva o tom rozplaší celý dvůr, tak že Jaromír osamotní se Samoslavou, která užije příhodné chvíle, aby ho probodla. Ale ne Vršovci, nýbrž Břetislav a Jitka nastupují po Oldřichu a Jaromírovi, a Samoslava, která toužila po vidění svých bohů, vidí Jaromíra na nebe vznesena, a umře v strašném vědomí, že ctila nepravé démony.

Tento obsah novely zdá se, že je zcela totožný s obsahem dramatu; hymnus k bohům, v němž poznáváme vzor Brentanův, čteme i v novelce i v dramatě.

Předehra dramatu obsahuje, mimo exposiční hovor Samoslavy s Luborem, synem jejím, jenom přísahu Vršovců, Kochana, Výhona, Slavoje, Beneše (jména z RK!), a hymny k bohům, pathetické, ale při tom nad míru prosaické.

Z monologu Oldřichova v pátém jednání poznáváme, že svatý Vintíř, který mu otevřel oči, byl jeho stálým rádcem,[1]) jen tenkrát nepřišel v čas, a proto dal Oldřich zhoubný rozkaz. Kochan pak projevuje rozhodnutí, že přikročí k činu, protože zradu jeho nelze již zatajit. Samoslava dostala se k Luborovi do žaláře, slyšíme, že zmařil její úmysly, chce mu to odpustit, ale Lubor se jí zříká, hrozí se jejích činů, a rozejdou se na dobro.

Dopisovatel stuttgartského »Hesperus« ujišťuje, že drama propadlo, přes to, že byla látka z českých dějin a že se herci všemožně přičiňovali. Scházejí prý povahy a děj, za to je mnoho rozvláčných a nudných řečí.

V seznamu látek, uvedeném již dvakráte, který si Grillparzer napsal r. 1826, čteme na místě čtvrtém název[2]) »Zwei gute Hornbläser in Böhmen (der blinde Jaromir)«.

Jinak vypsal před lety Weilen tyto nápisy (psal z paměti?). V dopise Bozděchovi[3]) vypravuje o listině látek, na níž prý stálo: 1. Jaromir 2. Die ehrlichen Hornbläser (ein böhmischer Stoff) 3. Drahomíra.

Weilen z Hájkovy kroniky, kterou mu Grillparzer vřele doporučoval jako vydatný pramen látek dramatických, ač dobře znal Hájkovu nekritičnost (Weilen

---

[1]) Guntherus, o Guntherus, wärst du früher
Erschienen . . .
In wicht'gen Dingen standst du heil'ger Mann,
Mir stets zur Seite, liehst mir weisen Rath —
Warum, warum bist du so spät gekommen!

[2]) Díla 12, 211.

[3]) Politik 1873, č. 319.

nebo Bozděch, nebo nejspíše sazeč udělali z toho kritičnost), věděl jen o jednom dobrém trubači, Hovorovi, a nedovedl si vysvětliti plurál. Ba Grillparzer prý sám byl před lety v týchž rozpacích ptal se Weilena, stěžuje si, jak seslábla jeho pamět, co asi znamenají dva trubači, co s nimi chtěl? Weilen mu, rozumí se, nedovedl odpovědět, i Bozděch provází podivné to vypravování otázkou: »Kdo to může vědět?«

Každý, odpovídám, kdo čte v Hájkově kronice o nějakou stránku dále. Tam nalezne druhého dobrého trubače: pastuchu, který vyháněl tak časně dobytek na pastvu a dal si spustit padací most, aby mohli Oldřich a Berkovec na něj vskočit a zmocnit se Prahy.

Poznáváme tedy, že Grillparzer chtěl zpracovat pověst celou, osvobození Jaromírovo, vpád Poláků, vzetí Prahy, oslepení Jaromírovo; všechno další v jeho plánu zůstává nám skryto.

Joh. Schön svou balladou Herzog Ulrichs Braut[1]) přenesl děj ve sféru snů a zázraků. Vévoda má se oženiti, ale necítí chuti k tomu, usne v lese a vidí, jak víly malují překrásný obraz dívčí. Hledá pak ve světě tento zjev a nalézá jej konečně v spící pastýřce, která ve snu vidí zase jeho, jak slova její prozrazují. Když pak poslové vévodovi přijedou pro ni, je ovšem radostně udivena.

Ludwig Bechstein, proslavený později pohádkář, vzdělal tytéž děje v objemný román Die Weissagung der Libussa.[2]) Věštba Libušina, která dala

---

[1]) Herzog Ulrichs Braut, Ballade von Joh. Schön. Taschenb. f. vaterl. Gesch. 9 (1828) str. 1.

[2]) Die Weissagung der Libussa. Historisches Gemälde von Ludwig Bechstein. Dva díly. Stuttgart 1829 (2 vyd. 1841.)

knize jméno, jest věštba o Vršovcích; povídka Bechsteinova tu reprodukuje skoro úplně první výjev z Veldeova Mägdekrieg; vypravuje pak stručně o zločinech Vršových v dívčí válce, o Křesomyslu, o Vršovi, který za Mnaty strojil vzpouru, a o vzpouře proti Hostivítovi.

Kochan Vrš je všemohoucí u Boleslava III., ale konspiruje zároveň s Poláky. Vévoda je pozván do Polsky a chce se tam vydati, přes námitky mnohých pánů a přes prosby své choti Čemislavy. V Krakově je zrádně oslepen, ale Kochan podrží jeho důvěru.

Jaroslav Hovora, vrchní lesmistr, má jako Macbeth, nebo spíše jako Banquo, v lese vidění Sudiček a dostane od nich kouzelný roh a jiné dary. Boleslav dá staršího syna Jaromíra zvolit svým nástupcem. Mladý vévoda vyjede s Kochanem na hon, ale Hovora jede k velké zlosti tohoto s nimi; po odjezdu má vévodkyně Střížka varovný sen — Libuše jí jej poslala — a vypraví lidi za vévodou. Hovora pak zachrání vévodu a je usnesením císaře a vévody jmenován prvním banem t. j. pánem v Čechách.

Oldřich, který mešká zatím u dvora císařova, je od Jindřicha II. uvězněn v Goslaru dle přání emisarů Vršových a polských, ale jeho přítel Stettenberg osvobodí ho; vracejí se do Čech, které právě osadili Poláci, již obléhají Vyšehrad a lstí038 Vršovou se zmocnili Prahy. Na cestě zavítají v chatrč staré čarodějky Střislavy, jejíž mlaďounká schovanka Božena pere u řeky Potanky a zaujme hned srdce Oldřichovo, ač je zcela mlaďounká. Tato Božena je dítětem tajné lásky Kochana Vrše a dvorní dámy Hruoby. Oldřich, pomocí Berkova, na jehož hradě se dal poznati, a Ko-

chana, nespokojeného s odměnami Boleslavovými, zmocní se Prahy a vyžene Poláky. Slíbil Vršovi odpuštění, ale Jaromír nechce je udíleti úplně, ani nechce později svolit k sňatku s Boženou; tu zanevře Oldřich na bratra, ač tento mu dal zasednout vedle sebe na stolec knížecí.

Vrš podvrženými listy přesvědčuje Oldřicha, že otce dal oslepit Jaromír a že týž ukládá také o jeho život. Vrahové, navedení Oldřichem, vyloupají Jaromírovi oči, na to věrný Stettenberg opouští Čechy. V den svatby Boženiny její matka Hruoba jde do kláštera, který založil Jaromír na místě, kde byl zachráněn, a stane se tam později abatyší.

Druhý díl odehrává se po letech, Jaromír jako vězeň žije s chotí na hradě Zdibech, princ Břetislav jede ke dvoru německého císaře. Na cestě zavítají k Stettenbergovi a seznají Jitku, která je tajnou dcerou Konráda, právě zvoleného krále. Zatím starý Kochan Vrš podněcuje k nenávisti své synovce Boroslava a Šíbu. •Oldřich promluviv s umírající chotí Jaromírovou, lituje svého skutku, pak na radu Boženinu odprosí bratra a vezme ho na Vyšehrad.

Vršovci opět konspirují s Polskem; Poláci vpadnou na Moravu, Břetislav táhne jim vstříc, zatím co vyslanci jdou do Němec, aby se ucházeli o Jitku. Císař je odmítá hrdě, čehož se dozvídá Břetislav, když právě porazil Poláky. Ve srozumění s dobrou abatyší unese Jitku, převlečen za poutníka (o řetězu se neděje zmínka). Císař je usmířen známým způsobem.

Avšak Kochan Vrš dá lstivě Oldřicha otrávit, dá pak Jaromíra zastřelit na záchodě, ale vrah je zajat a přizná se na mučidlech, že Kochan ho navedl. Na

hradě. Zdibech je Kochan chycen a ukrutně popraven. Vypravování končí vyhlídkou na další časy až k smrti Václava III., jehož prý Vršovec zavraždil.

Povídka Bechsteinová, vyšlá pět let po Veldeově Mägdekrieg, je svědectvím pro oblíbenost této povídky, je téměř pokračováním jejím. Jako začíná scenou z ní, tak se prozrazuje vliv Veldův po celý děj jmeny — je plno děvčátek zvaných Therba, Niva, Sarka, Brela, Hruoba — a skutky. Hruoba je učiněná Vlasta, má jako tato nemanželské dítě, Boženu, a pomýšlí na pomstu na mužích, až nalézá v klášteře utišení. Vychovatelka Boženina, Stříslava, která je také její příbuznou a babičkou svůdce Kochana, je hotová Pyl-Weise; Kochan Vrš je důstojným potomkem Vrše Veldova a Frank Stettenberg je celý Bäringer; Czernebog je bohem Vršovců, jako vůbec je ještě plno pohanství.

Mimo historické prameny měl básník před sebou též Heinsův román z něhož čerpal velice vydatně.

Útěk Oldřichův, smíření jeho s oslepeným bratrem po rozmluvě s umírající chotí, Břetislavovo dorozumění s abatyší a j. jsou společnými rysy obou románů, jiné motivy jsou pozměněny: u Heinse Oldřich se málem zamiluje do slečny Ida von Berka, u Bechsteina naopak Brela Berkov se trápí a jde do kláštera, protože milovala Břetislava.

U Bechsteina vůbec děj celkem jednoduchý proplétá se milostnými dobrodružstvími tří generací děvčat a mladíků, hlavně z rodů Hovora a Berkov, které ve své nezměnitelné věrnosti k Přemyslovcům tvoří opak zrádných Vršovců.

Českého jazyka básník neznal a vytvořil si dosti podivné tvary českých jmen; za to studoval okolí pražské a lokalisoval děj na Vyšehradě, ve Vršovicích, (Potankou nazývá Botič, a krásné údolí této říčky často líčí), Libni, kterou pokládal omylem za starý Libín, Střížkově a Zdibech. Ethnografických studií nekonal, pouze mythologie karakterisuje poněkud Čechy a liší je od Němců, s nimiž Čechové celkem dobře se snášejí. Jenom císař Konrad jako u Heinse projevuje odpor proti nim a proti selskému rodu potomka Přemysla a Boženy.

V témž roku jako Bechsteinova povídka objevilo se dramatické zpracování pověsti, které úspěchem svým daleko nechalo za sebou drama Gerlovo. Nikdo jiný, než proslavený a populární básník Vlasty mezi tím, co se tiskla tato báseň, sáhl po věnci dramatickém a zavděčil se nesmírně obecenstvu, které historii svého národa chtělo viděti na jevišti.

Ebertovo drama Břetislav und Jutta bylo provozováno několikráte r. 1829 a udrželo se odtud dlouho na repertoiru německého a českého divadla, naposledy bylo hráno, po dlouholeté přestávce, r. 1871 k sedmdesátým narozeninám Ebertovým. Tiskem vyšlo teprve r. 1835.[1]) Pro tisk básník germanisoval poněkud jména, jako učinil Schön, proto píše Bretislaw, Preslaw, Werschowetz, Stibor. Drama je věnováno »přátelům vlasti« a sedmi oktávami prologu velebí hrdinu, jinocha v němž je již znáti, co dokáže muž. Básník praví zde, co osudně se osvědčilo na něm samém, že jinoch,

[1]) Bretislaw und Jutta. Dramatisches Gedicht von Carl Egon Ebert. Prag 1835. Scena z druhého jednání (audience) otištěna již v německém musejníku v listopadu 1828.

který se mírní, jistě nebude veliký a velkolepý; ať mládež bouří.[1]) A důrazně ukazuje na ideu básně, vyslovenou v posledních verších o sbratření Němců a Čechů: ať zvuk jazyka je různý, smysl ať jeví stejnou lásku k vlasti.[2])

Ebertovo drama končí tam, kde Gerlovo počíná, u smíru Břetislava s císařem; obsahem jeho jest, jak láska k Jitce vzniká a jak dojde k tomu, že Břetislav si musí svou nevěstu unésti z kláštera.

Hrabě Ota Bílý povolal svou dceru z hradu, na českých hranicích ležícího, k císařskému dvoru do Řezna; bližšího příbuzenského poměru k císaři zde není, za to hrabě Ota je muž, jenž nezná než rozkazy císařovy, spíše vysoký úředník předbřeznový než velmož 11. století. Hrabě odevzdává svou dceru císaři téměř v dar, vzdává se otcovského práva ve prospěch jeho.

Hrabě je zvláštní přítel Preslava Vršovce z Čech, který se mu zdá ein Biedermann, dem deutschen Reich geneigter, als es sonst die Böhmen sind; ale Jitce se nelíbí a vyhýbá se mu, když přichází. Ale on se nevzdává naděje na ni. Stibor, sluha Preslavův, přijíždí a oznamuje, že za ním jede Břetislav, chtěje, aby mu byl vydán Preslav, jehož pikle jsou prozrazeny, příbuzní uvězněni; šlechtici ostatní prý odpadli. Ale Stibor nese listinu, žalobu podepsanou již od

---

[1]) Die Bäche, die nur flache Ufer tränken,
Sie bleiben ewig in der Flachheit Bann;
Sicht man den Jüngling schon sich mässig lenken,
Gewiss nicht gross und herrlich wird er dann —

[2]) Mag in verschiednem Klang die Red' auch schallen,
Der S i n n nur macht den Vaterlandesfreund.

mnohých šlechticů českých, a opatřenou k tomu mnohými falešnými podpisy — Preslav mu velí, aby přišel za krátko a ptal se hlasitě po Preslavovi.

Hrabě Ota vypravuje císaři o zachránění Jaromírově Hovorou, to však císaře neodstraší od úmyslu podporovat Vršovce, hlavně proto, že moc česká v poslední době nad míru roste, a že vévoda upírá poplatek.

Preslav žaluje na Oldřicha, který si vyvolil selku a oslepil bratra, a hlavně na Břetislava, stejně silného jako zpupného. Vršovci prý padli za oběť své věrnosti k říši německé, když žádali na spoutaném vévodovi přísahu věrnosti k císaři, ale Hovora vše pokazil. Stibor přichází s listinou, a císař věří Preslavovi úplně, hlavně když vypravuje o nových hrozbách Břetislavových, vyslovených při nálezu velkých hrud zlata v Jílovém, a když dodává, že Břetislav se dokonce odvážil do města.

V městě, na blízku paláce hraběte Oty, Stibor poštval proti sobě dva průvodce princovy se šesti sluhy hraběte Oty; svázané sluhy osvobodí Jitka, která sama ví, že mají pravdu, když tvrdili, že žádný rytíř se nevyrovná Břetislavovi. Břetislav ji zahlédne a cítí se jako bleskem raněna.

V druhém jednání slyšíme z úst přítele Lubomíra, že princ zameškává pro lásku svou, představit se císaři. Varuje ho, aby nešel přímo do paláce, nýbrž aby vyhledal Jitku za městem v zahradě. Ale Preslav vše vyslechl, a kdežto Břetislav vyhledá Jitku a získá její svolení, spěchá sám k císaři, který mu dá ruku Jitčinu a povýší ho na hraběte německé říše.

Břetislav slyšel, že císař odcestuje, a proto nedočkavě ještě večer se dá ohlásit při dvoře; císař rozhněvaný uvítá ho v lesku dvora. Břetislav především žádá za ruku Jitčinu a neovládá se, když slyší, že je zadána, ba tasí meč proti Preslavovi a hrozí císaři, že uvidí požár svých vesnic kolkolem.

Břetislav ponechává ve městě Lubomíra, aby dal zvěst Jitce, a čeká na jeho poselství v krčmě u Řezna (třetí jednání). Dozvídá se, že ji otec odvezl do kláštera. Hrabě v klášteře oznamuje Jitce, že za tři dni musí býti chotí Preslavovou. Je právě slavnost, jediný den v roku, kdy cizinci mají přístup do kláštera. Klášter je chráněn ohromným řetězem, jehož tlouštce se lidé podivují, a ke všemu ještě Preslav s šesti panoši se vloudí v převlečení poutnickém, by Jitku hájil před únosem. Ale únos se přece podaří udatností a silou Břetislavovou.

Na Vyšehradě byla svatba milenců (čtvrté jednání), a Oldřich jmenuje Břetislava markrabím moravským. Jitka ovšem postrádá ve štěstí požehnání otcova. Císařský hlasatel žádá navrácení Jitky, dva centy zlata a poplatek, jinak že císař postaví svůj stolec uprostřed Čech. Jitka vyprosí si, aby ji Břetislav vzal s sebou do tábora. — Císař je odhodlán sesadit Břetislava a dáti zemi v léno Preslavovi.

Páté jednání. V českém táboře vládne stísněnost, rozšířila se emisary Preslavovými zpráva, že Břetislav unesl jeptišku z kláštera; Lubomír má Jitku odvésti na bezpečný Tetín, ona ho však uprosí, aby ji dovedl do táboru císařova. Také císař je zklamán, očekával, že nespokojená šlechta se k němu přidá, a zatím lid zapaluje své vesnice a města, když se blíží vojsko

německé. Jitka klekne před otcem a předstírá, že chce jeho i císaře chránit před porážkou nevyhnutelnou.

Preslav posílá Břetislavovi zvěst, že Jitka je v táboře, aby ho tak přiměl k nerozvážnému kroku; pošle to poselství hned třemi posly; jeden z nich je však chycen, a zrada Preslavova je zjevna. Břetislav skutečně vpadne do tábora a chce unésti Jitku, ale než dojde k boji, Jitka se vrhne mezi císaře a chotě; zatčený Preslav přiznává se k svým úmyslům a padne rukou Lubomírovou, když útočí na Břetislava. Císař cítí, že nevědomky se dopustil křivdy, a podává ruku ks míru. Břetislava zaleká jen slovo poplatek, ale Jitka lichotivě praví, aby se nehrozil slova; Břetislav chce se podrobit vůli vévody a národu českého. Císař úplně smířený má býti hostem na Vyšehradě a prohlašuje, že v budoucnosti mají Čech a Němec býti bratry:

Und künftig sollen, treulich, im Vereine,
Die Böhmen und die Deutschen Brüder sein!

Nejdůležitější stránka dramatu, pro kterou se stalo tak oblíbeným v Praze a nemožným mimo Čechy (jenom ve Vídni a v Mnichově došlo k provozování), jest jeho postavení k národnosti české. Čechy jsou r. 1026 zemí jednojazyčnou, není národnostních sporů uvnitř, hranice národní jsou též hranicemi říše. Jak se jeví poměr této říše a národnosti k německé?

Státoprávně: Čechy rostou, Břetislav dobyl Moravy, a neplatí poplatku, na který císař činí nároky. Hlasatel císařský neuznává, že Břetislav je markrabím, nemá-li ji v léno od císaře, ale český dvůr nedbá těchto námitek.

Na požadavek poplatku odpovídá Oldřich, že poplatek byl následkem nešťastné bitvy, náhody. Císař, který zvítězil, ani Boleslav již nežijí — proč by neporažený vévoda platil poplatek? K poplatku dojde konečně přece, když Jitka přemluví chotě, že je to pouze slovo: i láska dává lásce poplatek, úctu; rosa, déšť a slunce jsou poplatkem ... zní to jako v románě Zwentibold a je to všechno dohromady sofistika.

Císař pokládá vévodu přece jen za svého mana, Čechy za část říše, český vévoda jest volitelem. Ale hlasatel ovšem nečiní nároků, aby vévoda to slavnostním aktem uznal; není řeči o pokleknutí jako u Gerla. Preslav ujišťuje, že Vršovci násilně chtěli Čechy udržet při říši, a padli v oběť této myšlence, ale týž Preslav, je-li sám, cítí to jako největší potupu svou, že slouží císaři[1]), a chce se mu kořit jen tak dlouho, dokud nebude vládcem Čech.

Kulturně: Lubomír ujišťuje Břetislava, že český vévoda platí v Německu málo, a každý panáček se cítí lepším, než takový kníže polodivokých kmenů, jak ve své nevědomosti nazývají Čechy. Zdá se to býti skutečně pouhá nevědomost, neboť druhové princovi znají se tak dobře v rytířství jako Němci, a vojíni jsou až příliš dobrými křesťany. Břetislav uznává jenom nedostatek uhlazenosti u Čechů.[2]) Boj vedou

---

[1]) Denn Jutha setz' ich mir zum ersten Preis
Der Dienste für den Kaiser. — Für den Kaiser!
Der Dienste für den Kaiser! — O wie weit
Ist es mit dir gekommen, stolz Geschlecht.

[2]) Dass man uns gerne schmäht und uns betrachtet
Wie Wilde, weil uns glatte Sitte fehlt,
Wenn auch in uns die treusten Herzen schlagen.

Čechové po rusku, nebo po tatarsku, jak se tenkrát říkalo; císař si stěžuje, že lid ubíjí vojíny hledající potravy v chatrčích, a pak prchá, že vesnice a města zapaluje, tak že vojíni nikde nenaleznou odpočinku a oddechu.

Lidsky: Preslav, jenž projevuje své lživé sympatie k Německu, zdá se hraběti Otovi výjimkou, a stejně překvapen je Břetislav, že Jitka se ujala jeho sluhů,[1]) ví dobře, že nikdo jiný zde je nemiluje; Jitka ovšem vysvětluje tuto výjimku: Hrad otce jejího leží při hranici české, a tak Čechy seznala. Na začátku ji zalekl temný zrak, vážnost, která upomíná na černé lesy jejich země, ale když se stala důvěrnější, shledala věrnost a bodrost v těch tmavých očích, a vážnost, která ji zalekla, se stala důstojností; v lidech drsných, bojovných ctila čistou lidskou mysl.[2])

A Břetislav, když později ukazuje Jitce svou zemi chválí s ní zároveň i lid svůj slovy nadšenými: je tak smavě pestrá s bohatými poklady uvnitř, se zlatem v písku řek a perlami na dně jejich, s horami strážnými v kruhu; bydlí tu lid plný ducha a síly, s věrnou

---

[1]) Sie, die ein Land, das uns nur schmäht, gezeugt,
Hat sich in Liebe meinem Volk geneigt.

[2]) Im Anbeginne, ich gesteh' es, schreckte
Ihr dunkler Blick mich ab, der Ernst der Züge,
Der abgeborgt den schwarzen Wäldern scheint,
Den finstern Bergen, die das Land umgürten;
Doch kaum vertrauter mit dem Ungewohnten,
Dem Fremden ihres Wesens, fand ich Treue
Und Biederkeit in diesen dunklen Augen.
Und in den Rauhen, wild in blut'gen Schlachten,
Musst' ich den Menschensinn, den reinen, achten!

vírou a čistou vůlí; bez touhy po lesku, v tichosti tvoří statky nejvznešenější.[1])

Naproti Čechům ovšem ani Němci nejsou kresleni rysy méně ušlechtilými, nehledě k tomu, že hlavní a jediný zrádce je Čech, ovšem že Vršovec. Hrabě Ota je dvořenín bez páteře, který své úctě k císaři obětuje i dítě své, ale jinak dobrák; císař nechce vlastně žádné nepravosti, nepěkně se ovšem chovají sluhové Otovi v krčmě, kteří, šest proti dvěma, českým panošům ukradnou nejprve meče a pak je svážou; jinak básník vynáší sice Čechy, ale nikoli na úkor Němců — spolek obou, bratrství těchto kmenů jest cíl, k němuž spěje.

Čechové jsou ovšem ozářeni všichni zjevem svého Břetislava, tohoto hrdinného a odvážného mladíka, který se dopouští jedné nerozvážnosti po druhé — zanedbává návštěvu u císaře, ohlásí se pozdě večer, tasí meč na Preslava, unese Jitku, odpovídá hrdě hlasateli, a nechce svoliti k žádnému pokoření, chce útočiti přes výstrahy zkušených vojevůdců, vrhne se v ležení císařovo, když byl zpraven o přítomnosti Jitčině — ale odvaha, udatnost a štěstí pomáhají mu

---

[1]) Wie herrlich prangt's mit dunklen Wälderkränzen.
Wie lacht es aussen in so buntem Schein,
Indes im Innern reiche Schätze glänzen!
Die Flüsse schäumen Gold empor zum Strand,
Und Perlen ruh'n auf ihrem reinen Grunde,
Und schützend, eine felsgethürmte Wand,
Steh'n rings die ries'gen Berg' in weiter Runde.
Dies Land bewohnt ein Volk, voll Geist und Kraft,
Mit treuem Glauben und mit reinem Willen,
Ein Volk, das ohne Glanzbegier, im Stillen
Das Herrlichste in seinem Kreise schafft.

z každé tísně. Je prvním hrdinou světa, prohlásila Jitka, která ho milovala, než ho ještě viděla, a ostatní i ve svém odporu přiznávají mu bezděčně tuto slávu. Dodává mu ceny, že je nejen potomek oráče Přemysla, nýbrž i syn selky Boženy, která ostatně nevystupuje v dramatě, aniž básník odůvodnil tuto nepřítomnost, je patrně mrtva.

Jinak drama zbudováno je na předpokladech, které jsme poznali v několika dílech, z nichž básník pravděpodobně znal Heinseova Othelrich.

Jako v tomto díle Vršovec Preslaus žaluje na Oldřicha a zároveň vzbuzuje žádost císařovu po českém zlatě, tak činí i Preslaw Ebertův, jenže Ebert tuto žádostivost císaře nemohl potřebovat v dalším průběhu dramatu. Proti dramatu Gerlovu tušíme spíše jakousi polemiku.

Básník děj, který mu poskytly prameny, uvedl v řadu souvislých scen a soustředil jej na několika málo dějištích a v nepřetržité době. Bez násilnosti se ovšem neobešel; Jitka, která právě přišla za otcem do Řezna, je náhle poslána do kláštera a tam hned zase unesena. Ebertovi scházela odvaha k historickému dramatu většího slohu, jeho dílo je téměř dramatem rodinným. Ač se odehrává při dvoře německého císaře, přece vidíme tohoto císaře skoro pořád o samotě s hrabětem Otou, a když chce českému princi imponovat leskem svého dvora, básník má jen němou komparserii k disposici. I Čechy svoje neukázal v rozličných zástupcích; vojevůdci, vojíni — jméno Horak, jako jeden z nich, měl také strážník v Müllerově Neklanu — nejsou individualisováni.

Biograf Ebertův, Zauper[1]), mínil, že Břetislav vyvolal jako odvetu Grillparzerova Ottokara; spíše jest opak pravdou, zvláště uvedené líčení země a lidu ústy Břetislavovými jest přímo napodobením oslavy Rakouska, kterou u Grillparzera pronese Ottokar von Horneck.

V žádném díle svém nenalezl básník tak vřelých tónů k obhájení národa českého, a žádné z jeho děl není také tak působivé jako toto. Ovšem právě ta vřelost, s kterou se postavil na stranu českou, přirozeně odpuzovala v Německu. Němci snesou sice chválu Řeků, Římanů, Židů, Francouzů, Angličanů, Poláků a kteréhokoli jiného národu, ale český národ neměl nikdy jiného odpůrce než Němce, a chvála jim uštědřená, odporování předsudkům od nich, obrací se přirozeně proti Němcům jako nositelům a šiřitelům těchto předsudků. Na domácí půdě ovšem Ebert založil tímto dílem slávu prvního dramatika mladé literatury českoněmecké. Ale nenalezl podruhé látky vděčnější než byl tento smír českoněmecký pro básníka, který smíření obou národů učinil si vůdčí myšlenkou životní.

Drama samo ovšem, které v nejdůležitějších věcech si musí pomáhati frasemi — a frasemi i takovými, jako že poplatek je pouhé zlé slovo pro nevinnou věc — mohlo ukázati, že mír mezi národnostmi nebyl zdravý, že se dal udržeti jenom mlčením a neupřímností.

Téhož roku jako dílo Bechsteinovo a Ebertovo složena také krátká, ale roztomilá a velice působivá

---

[1]) Libussa 1843.

romance Chamissova Herzog Huldreich und Beatrix.[1])

Básník nejen užil téhož chybného výkladu jména jako Neumark (znal ho snad?), nýbrž hrál si dokonce s tímto jménem. Božena se táže, když neznámému myslivci řekla své jméno, jak jeho má nazývat, jenž se jí jevil tak milosti plným; vévoda: že ho právě jmenovala, a Božena poznávajíc, že je jmenovcem vévodovým, ujišťuje, že by na vévodu nehleděla, i kdyby se zjevil v celé nádheře své.[2])

Považuje ho za zbloudilého myslivce, a když si stěžuje, že je osamělý, ptá se, kdo by jemu nedíval se rád do milých očí. Ty, které k němu vzhlédly, neptaly se valně po jeho očích. Beatrix hluboce dojata, loučí se a žehná s pokorou, kterou mají Chamissovy milující dívky, jemu a té, která ho oblaží; tu chopí se ruky její, by ji již nepustil. Krátce odbývá

---

[1]) Vyšla v Taschenbuch, der Liebe und Freundschaft gewidmet 1832; v Hemplově vydání básní: 1, 125.

[2]) »Beatrix nennt der Vater mich,
Dess Hütte dort sich zeigt;
Du aber sprich: Wie nenn' ich Dich,
Der huldreich sich mir geneigt?«

Beatrix, Heilesbringerin!
Wol wirst du als solche bekannt;
Und fragst nach mir? mit zartem Sinn,
Hast selbst du mich eben genannt. —

»Du Huldreich? hab' ichs doch gedacht,
Wie unser Herzog schier;
Und käm' er daher in der Herrschaft Pracht,
Ich blickte doch nur nach Dir.« —

námitky svých šlechtických druhů;[1]) netušeným prohlášením Beatrix za vévodkyni končí báseň, která svou formu skoro úplně dialogickou upomíná na staré romance lidové, na písně k tanci zpívané.

Velice svérázná a nápadná jest epická báseň, či dokonce »národní epos« Oldřich und Božena[2]) od Aloise Uhle. Básník udává velmi překvapující věci o své předloze. Slyšel prý vypravovat pohádku »eine sogenannte Pohádka«, částečně rýmovanou, snad prý zbytek staré epopeje. Tuto předlohu, tvrdí, pouze zněmčil, vymýtiv anachronismy z ní, jako střílení z děl při vjezdu Oldřichově a pod. I při jednotlivých místech dovolává se toho pramene; kůň Oldřichův prý se nazývá »laštovice karablská«, Oldřich praví k své nevěstě v předvečer svatby:

Měj, má líbko, sen jak já,
bude duška hotová.

kterým básník dlouho nerozuměl, až nalezl výklad v řeči tlampačské — v takovém snu se prý tvoří duše tvora, jemuž svatební noc dá tělesnou existenci —; stejně dovolává se slov pohádky »Ná, z ruky naší výhost tvůj«; s jménem Všakon si prý originál zahrává, vévoda praví: Však on já sám; název »Hrdjina«

---

[1]) Da kamen die stolzen Genossen der Jagd,
Den Herzog suchend, einher.
Es dienet der Herr der Bauermagd;
Sie zürnen und schelten sie sehr. —
»Was zürnt ihr und scheltet die Bauermagd?
Die heut euch dünket zu klein,
Sie wird, bevor der Morgen noch tagt,
Wol über euch Herzogin sein.«

[2]) Neues Archiv f. Gesch. atd. 1830 č. 51 a nn.

jímž »die Pohádka« nazývá Břetislava, je prý velmi zasloužený atd.

Tedy výrazy, epitheta, celé verše a dvojverší citovány v původním znění, a přece nemáme pravé víry v existenci záhadné této »pohádky«, nám zdá se naopak, že žila pouze ve fantasii šelmovského básníka.

Báseň začíná obvyklým způsobem: voláním »He holla«, lovem prince Oldřicha; marně ho mluvčí lopotů, dvořan Hořín, vybízí k účasti, Oldřich truchlí nad tím, že si nesmí vybrati ženu dle libosti, ani teď, když konečně »ředitel svědomí« ho rozvedl s »nestvůrou«, s kterou byl oddán. Viděl dcery vladyk, lopotů a zemanů všeckny, a nechce žádné z nich, nechce ani cizí princezny, neboť jeho choť má býti uchem, jímž chce slyšeti prosby lidu svého. Ve vsi Opučné je nový lov, štvou dívku, která prala; vévoda ji uzří[1]) a zvolá »Toť ona!«

Hořín vidí v dívce předmět pro krátkou zábavu, kníže zvolá, aby zkusil ji svésti k tomu, podaří-li se mu to, odjede, ba bude chotěm Hořínovy báby. Božena odpovídá Hořínovi, jako by byla dítětem rodičů českobratrských, narážkami biblickými; když pak se jí dotkne, polije ho. Rozzuřený dvořan spílá jí, a když mu to vévoda po německu, vlastně po bavorsku »in Worten der Baworen« zakazuje, žádá za dovolení k důkladné zkoušce. Družina se na ni sápe, ač poznává žert, ale Božena skočí na roubení studně, a modlí se k Panně Marii, již s Jezulátkem spatří ve vodě,

---

[1]) Na rozdíl od líčení Neumarkova praví Uhle:
Im Drillichhemde stand es da nach Waschgebrauch,
Vernestelt keusch und züchtiglich, nichts konnt' erspäh'n ein Gauch.

a chce se vrhnouti dolů. Princ ji zachytí, osvobodí ji, nevolnici, ona však užívá své svobody, aby mu řekla »Ne«. Na doléhání princovo vyžádá si dar svatební, a když ten je jí slíben, žádá zlý jazyk Hořínův, který ho však smí podržet, přemluví-li knížete, by od ní upustil. Hořín činí to z plna srdce, tak že Božena ho musí zachránit před mečem Oldřichovým; za to přijme ji za dceru a položí ruku její do — levice knížete. Božena se chce ještě zachránit lží, že není pannou ale celá ves ji viní ze lži. Oldřich hrozí, že půjde do kláštera břevnovského, a otec Boženin sám celou svou, autoritou se přimlouvá za Oldřicha, aby země nebyla uvržena v záhubu.

Kníže odjel do Postoloprt, v Opučné je ticho, jen Božena se ještě modlí, tu klepá někdo na okénko. Je to kníže sám, ale není prý knížetem, je pouze prostý zbrojnoš, jezdec Všakon; vévoda mu dnes velel, aby hrál jeho úlohu, by takto zkoušel Boženu, za to teď mu hrozí uvěznění. Miluje-li Božena jeho, ať s ním prchne; Božena je k tomu ochotna, ač slyší, že i vévoda ji opravdu miluje, též otec je pro to, matka proti tomu. Božena konečně prohlásí, že bude Všakonovi věrná, a kdyby kníže byl i císařem. Tu domnělý Všakon zavolá Hořína, aby se přesvědčil, že Božena si nezvolila pouze knížete, jak tvrdil, nýbrž že ho miluje.

V slavném průvodu jedou druhého dne do Prahy do chrámu sv. Víta a když se biskup ptá po původu nevěsty, vystoupí Hořín, hlásí se jako otec a prohlašuje, že ji dá vévodovi, ale jen k levé ruce; aby ji dal k pravé, zakazuje mu manská povinnost. Oldřich stejně lstivě odpovídá: Bohu díky, že tě mohu odměnit za

tvé zásluhy, vezmu ji v pravo, i kdybych byl zeměpánem. Hořín se nuceně tváří, jakoby mu to lichotilo, šlechta ostatní rovněž nereptá, a kníže se vděčí za to pasováním rytířů a »jinými laciným milostmi«. Kdykoli je vévoda později rozhněván, slůvko »Všakon« ho usmíří, i šlechta se koří Boženě, a jejím synem je hrdina Břetislav, který přeťal mohutný řetěz.

Básník, který v poznámkách klade váhu na správnou výslovnost českých jmen (přepisuje: Brschetjislaw a pod.), užívá zvláštního epického jazyka, plného slov dialektických a zastaralých, ze slovníků vyvážených, která dodávají celku vzezření pestré mosaiky. I když nevěříme v původ z české ústní tradice, zůstává Uhlova báseň jednou z nejzajímavějších z celé této skupiny, a stává se ještě zajímavější osobou původce svého. Uhle nebo Uhl, který byl ředitelem reálky ve Lvově, není nikdo jiný než pověstný »statečný a blahovzdělaný Bohemarius«, jehož článek »Sprachen in Böhmen« v efemerní »Bohemii« z r. 1812 (str. 17—46), v němž dokonce nazval pěstění »jazyka našeho praotce Čecha« literární hříčkou, vyvolal známou odpověď Jungmannovu v Hromádkových »Prvotinách« 1813. Kollár, jak známo, dal Uhla v slovanském pekle (Slávy dcera V, 81) tahati za kštice k soudu a trestati ho českým trestem, házet ho z oken na zem, zatím co v skutečném slovanském nebi už bylo více radosti z něho než z devadesáti devíti spravedlivých. Uhl, jenž jako gymnasijní učitel v Písku působil na mladého Čelakovského ve smyslu vlasteneckém, byl, krátce řečeno, vlastenec, lepší než mnohý z těch, jichž nadsazováním a sočením pohněván napsal svůj zlopověstný článek v okamžiku zoufalství, jakému propadávali občas všichni skoro bu-

ditelé, které se u myslivých lidí dostavovalo i mnohem později. Ředitel německé reálky ve Lvově, kde tolik Čechů se popolštilo, zůstal věren daleké vlasti, jak ukazuje jeho báseň a celé jeho chování. Že byl podivín, toho jasným svědectvím jest každý řádek básně, ale je v ní zase tolik obratnosti jazykové, tolik učenosti, že můžeme jen litovat, že takové nadání bylo zaváto na cizí půdu, a že je osud neřídil tak, aby vydalo hojnou žeň pro národní snažení a vzdělání naše.

Šafaříkovu dlouhou balladu pod názvem Udalrich und Božena přeložil V. A. Svoboda do tekstu k obrazům z českých dějin,[1]) při čemž k vůli rýmu se dopustil na otci Krokovi té nešetrnosti, že napsal

Stammt er von einem Grafen?
Nein doch! von einem Sklaven

kde u Šafaříka Oldřich pouze praví: Kdo zplodil muže ctného?

Professor Müller, divadelní referent Bohemie, v letech třicátých nestačil, jak ukázáno v kapitole IV., prohlašovat látky z českých dějin za vhodné jen pro ballady a romance a nikoliv pro divadlo. Už r. 1833 řekl to v č. 21 o látce libreta Udalrich und Božena, které Škroupovi napsal herec F. V. Ernst. Opera byla však přijata velmi příznivě, a též přísný Seydlitz uznává, že aspoň tato jediná z Ernstových oper, špatně prý komponovaných, se líbila.

Konflikt v této dramatické básni zakládá se na dvojím nedorozumění. Borovín, pán Boženin, chce ji donutit k sňatku s Miloslavem, myslivcem svým. Vévoda, který Boženu seznal, obešle hraběte ke dvoru

[1]) Geschichte Böhmens. Erklärung der Bilder (1832) 170.

svému. Tam dlí také hrabě Ronov s dcerou svou Ladkou, chtěje oznámiti vévodovi zasnoubení její s Borovínem. Několik narážek šaškových splete vévodu i Borovína tak, že vzájemně na sebe žárlí. Nedorozumění mizí, a ušlechtilost Boženina vítězí nad odporem vladyk proti sňatku vévody se selským děvčetem. Užil-li Škroup při komposici motivů z vlastní své opery téhož jména, kterou složil r. 1828 na slova Chmelenského, z referátu nevysvítá; tekst nesouvisí s tekstem starším.

Ewald Dietrich, lékař saský, který dle děl svých si velice zamiloval severní Čechy, zvláště lázeňská místa v nich, a sbíral české pověsti z těchto krajin, už pro svůj román Jutta v. Duba (1822) vyvolil si hrdinku z rodu Berků z Dubé, o Berkovci samém pak, a jeho odpůrcích a přátelích vypravoval v románě Die Werschowitze, jehož první oddělení[1]) má tutéž látku jako romány Heinseho a Bechsteina.

Za hrozné zimní noci zavítá rytíř Vrš z Vršovic se svým panošem Jopielem Berkem, synem Hovorovým na Schreckenstein, sídlo Vršoviců; vedou ho ihned do strašného sklepení, kde se scházejí členové tajného spolku. Pod aegidou Černoboha a Pie, bohyně pomsty, radí se za předsednictví Kochanova a vypravují novicovi historii rodu, od nejstaršího Vršovice (byl švakrem

[1]) Die Werschowitze. Historisch-romantisches Gemälde aus Böhmens Vorzeit. Von Ewald Dietrich. Erste Abtheilung, Grösse und Fall des Geschlechtes in grauer Vorzeit! Der Racheschwur in den Todtengrüften des Schreckensteins. Volkssagen aus Böhmens frühester Vorzeit. T. p. t. Bibliothek der Unterhaltungsschriften 29—31. 1836. (Nový doslovný otisk vyšel v Ústí n/L. r. 1881.)

Čecha a Lecha) počínaje. Dcera Kochanova dala nedávno své srdce Přemyslovci Jaromírovi, za to byla zavražděna vlastním bratrem, který ovšem záhy litoval skutku svého a vrhl se se skály. Mladý Vrš chce bojovat, ale otevřeně, je však přehlasován. Jeho panoše zamiluje se do Kaši, neteře Kochanovy, a jí pobídnut, bdí nad životem svého pána.

Jaromír sedí na trůně, v rukou žezlo zhotovené z lísky, která vyrostla z bičiště (!), jež Přemysl vetkal v zemi, a žaluje na Vršovce, doporučuje vladykám sebe a svého syna Břetislava v ochranu. Popo Lobkovic navrhuje, aby Vršovici byli naposledy předvoláni a nedostaví-li se, aby se proti nim zakročilo. Ale Biela, sestra vévodova, tajně miluje Vrše.

Mladý Hovora zachrání na lovu svého pána před úklady Kochana a velekněze Černobohova, unese s ním Kašu, a oba ujíždějí k Teplicům. Na cestě se zastaví na královském poli Stadic,u věrného mana, který je baví vypravováním pověstí. Pak Kolostoj (jmenuje se tak podle praotce, jehož John opěvoval) si je odvede do Teplic; tam opásá Hovoru mečem, dá mu v léno místo k hradu a zasnoubí mu Kašu. Schreckenstein vojskem vévodovým je vzat, ale vévoda dává Vršovicům milost, svou sestru dává Vršovi.

Lstivý velekněz, Kochanův příbuzný, vymýšlí plán, aby Oldřich byl osvobozen z vězení německého a poštván proti Jaromírovi. Vrš sám vede vojsko vévodovo proti Míšňanům a padne v boji; jeho choť se pak vystěhuje do země pruské, kde větev rodu Vršoviců kvete prý podnes. Za to Hovora se stane miláčkem vévodovým a ochrání ho na lovu.

Oldřich se vrací, vypudí Poláky, je však v turnaji, jehož nepoznán se účastnil, přemožen Jaromírem a pomýšlí na pomstu. Kochan, převlečen, vrací se do Čech a přemluví Oldřicha, aby Jaromíra dal oslepit. Slepý Jaromír po smrti Oldřichově mluví slova smířlivá a postoupí vládu Břetislavovi, je však zavražděn Kochanem, načež Kochan je popraven ukrutným způsobem, který autor obšírně popisuje, čemuž se vyhnuli Heinse i Bechstein.

Druhý díl Vršoviců Dietrichových[1]) má za předmět vzkříšení tohoto rodu po záhubě Přemyslovců. K poustevníku u Plzně vstupuje poutník a pozná v něm svého otce, který před léty z Pruska odešel do Cech; mohou se teď usaditi zde, neboť právě padl poslední Přemyslovec. Oba muži jsou odhodláni, napraviti staré hříchy věrností k Elišce a býti věrni staré vlasti.

Slyšíme, že potomci Vrše a Biely žili v Prusku, že jeden z nich postavil se pod prapor Přemysla II., který ho vzal s sebou do vlasti, a že padl s králem na Moravském poli. Dva z jeho potomků, Posko a Boleslav, stali se vůdci loupežnické roty; dle nich se kopec nazývá Poskopole. Tito loupežníci v dalším dlouhém vypravování poustevníkově jeví se býti ze všech šlechetných loupežníků románových nejšlechetnější. S nimi, když konečně opouštěli Čechy, odebral se vypravovatel sám do Anglie, nepoznán se vrátil do Čech a stal se

[1]) Die Werschowitze. Historisch romantisches Gemälde aus Böhmens Vorzeit. Von Ewald Dietrich. Zweiter Theil. Wiedererhebung dieses Geschlechtes im Mittelalter. I. Die hochherzigen Räuber der Poscopole. Ritter und Räubergeschichte aus dem Ende des 13. Jahrhunderts 1836. — Dílu II. část druhá »Der Einsiedler des Lochotin atd. patří do pozdější kapitoly této knihy.

poustevníkem. Povídka končí vyhlídkou na boje těchto Vršovců ve prospěch Eliščin a na nový rozkvět rodu v Čechách.

Povídka Dietrichova má neblahou snahu, vypravovat věci opačně nebo aspoň jinak než předchůdcové; že Bechsteinův román byl jeho vzorem, k tomu zdá se ukazovati bohyně msty Pia, kterou Bechstein nazývá Pya. Jméno asi vzniklo přepsáním místo Nia; Kaysarov na str. 74 uvádí dle Dlugosze boha Nia. kterého stotožňuje s Plutonem. Postava Kolostoje vznikla nepochopitelnou zálibou ve vyšlé právě Kolostojadě Johnově, jejíhož autora básník asi osobně znal. Mnoho ohledů vzato na strašný nějaký román o rytíři Hans von Bleilebena čarodějce Wela.[1])

V poznámkách Dietrich upozorňuje rád na krajiny severočeské, v nichž jeho děj se odehrává a jeho knížka se stává často návodem pro turisty. V každém ohledu stojí daleko nejen pod Bechsteinovou, než i pod Heinsovou povídkou.

Howora der Träumer[2]) nazývá se román zlopověstného Dellarosy, vlastně Gleicha, spisovatele krvavých románů o loupežnících, rytířích a strašidlech.

Na blízku zříceného hradu Krakova žije starý Šichan v osamělé chatrči se svým synkem Hovorou; tento Šichan zažil s vílou Silindou v mládí svém totéž,

[1]) Znám takový román z r. 1839; Grohmann ve svém Sagenbuch stěžuje si, že tyto romány úplně vytlačily skutečnou starou pověst o Wele u Teplic.

[2]) Howora der Träumer, oder die Schauernächte im Schlosse Krakow. Historisch-romantischer Beitrag zur Geschichte Böhmens, von Ludwig Dellarosa, Verfasser des Blutgerichtes etc. Wien, Prag 1839.

co Krok sám u Musäa; jenom že Silinda nezahynula úplně (jedna větvička dubu se zas ujala) a navštěvuje svého syna Hovoru ve snu, zvláště ve zříceninách Krakovských, Hovora ochrání vévodu Jaromíra před divokým kancem a stane se lovcem jeho; se svým druhem Hřivcem naleznou pak v lese starého Ostivice, bývalého rytíře, do jehož dcery Minaty se oba zamilují. Má se dostat tomu z nich, kdo vykoná šlechetnější skutek. Hřivec zachrání dítě Primislava Vršovce, a ač Hovora zachrání pak Hřivce samého (což je šlechetnější), přece lstí a podvodem chce se Hřivec státi manželem Minatiným. Ale rozsudek vévodův, přes hrozby mocného Vršovce, přisoudí dívku Hovorovi. Hovora zachrání pak vévodu, jehož týrá zlý Cochon, Hřivec je oběšen, a povýšený Hovora dostane Krakov a Minatu. Poslední Vršovci útočí však na hrad; Hovora je zničí pomocí věrných horalů, avšak ztratí při tom ženu a dítě právě narozené. V smutku svém zase má sen, má jíti na jistý most, tam se dozví, co má činit (motiv ze známé povídky). V Mohuči sezná od umírajícího Vršovce, že Cochon přemluvil císaře, aby dal zde uvěznit Oldřicha. Hovora osvobodí ho tím, že přesvědčí císaře o lsti Cochonově a o nevině Oldřichově, pak vplíží se na obležený Vyšehrad, pomáhá vypudit Poláky (lest s pastuchou vynechána) a jde na pout do Říma.

V Italii sezná šlechtice, jehož dceru si zamiluje, má ji však dříve pomstiti na Cochonovi, který vzbudil kdysi v ní vášnivou lásku. Oldřich už před svým uvězněním v Německu byl tajně oddán s Judithou (tak se zde jmenuje prosté děvče, jež na lovu potkal). Cochon měl se přimluvit u Jaromíra za uznání sňatku,

ale lstí a podvodem vede věc tak, že Oldřich je poslán do války polské, a Juditha, která se nechce vzdát Oldřicha, je usmrcena. Vraždu svede pak na Jaromíra, a Oldřich svrhne bratra, který tajuplným způsobem zmizí. Hovora, snem poučen, vysvobodí ho z vězení, kam oslepeného uvrhl Cochon, zabije Cochona v soudním souboji, načež oba bratři zasednou na trůn, který pak dědí syn Oldřichův, zde Vratislavem nazvaný.

Do doby vlády Oldřichovy klade kronika Dalimilova nalezení hradu Přimdy.

Vznik pověsti rozebral A. Maloch [1]) zvláštním pojednáním, odvozuje ji z té okolnosti, že hrad Přimda byl skutečně založen Němcem, avšak o sto let později, než jak pověst klade jeho nalezení. Maloch uvedl také již v poznámce četná beletristická díla, zabývající se touto pověstí.[2])

V díle Spiessově Hans Heiling[3]) tvoří pověst o Přimdě pouhou episodu. Hans Heiling stal se řízením osudu vládcem duchů živelních. Je schopen, aby naslouchal tajným hovorům, ba i myšlenkám lidí, a za-

[1]) O založení hradu Přimdy roku 1121. Sepsal Antonín Vánkomil Maloch. Programm des k. k. Gymnasiums zu Jičín im Jahre 1856.

[2]) Nepřístupná byla mi z této literatury díla: Der Geist auf Frauenberg oder die dreimaligen Wickungen des Segens u. des Fluchs, Wien. Ritter Brends Geist oder das Zauberschwert, Wien 1817. Glitts Erzählungsabende im Bade von F. Laun (rozuměj F. A. Schulz).

[3]) Hans Heiling, vierter und letzter Regent der Erde-, Luft-, Feuer- und Wassergeister. Ein Volksmärchen des 10. Jahrhunderts von Ch. H. Spiess. Leipzig 1798

slechne hořekování císařovo, jemuž byla dcera unesena, a může pak zasáhnouti v děj.

Karolina von Woltmann ve svých zmíněných již Volkssagen[1]) vypravovala na prvním místě o Přimdě. Spisovatelka obšírně líčí, jak vzplanula láska mezi hrabětem a dcerou císařovou, a jak v něm vzniká myšlénka, žíti s ní o samotě v Šumavě. Že pracovníci, kteří (s báječnou rychlostí) hrad vystavěli, zahynou, stane se náhodou; a rovněž je mírněna radost Helenina, když slyšela, že otec její zemřel. Romantické motivy v povídce jsou věrný sokol hraběte a bard, který zpívá píseň o Eginhardovi a Emmě, jež pak zavzní při různých příležitostech.

Velice stručným výtahem z této povídky jest stať Die Frauenburg od Polta.[2]) Hrabě má tu s sebou věrného sluhu Wippo, kterému však autor nedovedl nalézti mimo jméno také zaměstnání.

M. v. Canaval přednesl svou balladou Die Frauenburg[3]) pověst v celé její psychologické nesnesitelnosti, že totiž hrabě se těší, slyše od domnělého poutníka, že císař umřel, a že choť jeho se přidává k tomu slovy: »Tod jedem Mörder unserer Ruh!« Hrabě volá pak na císaře, když obléhá hrad, aby ho obětoval pomstě své, byl-li sám vždy čist. Tímto biblickým napomenutím císař se zarazí a odpouští. Podivno je, že hrabě cizímu poutníku vypravuje obšírně a otevřeně o všem, vy-

---

[1]) Volkssagen der Böhmen. Von Caroline von Woltmann. Prag 1815 I, 1—134 Schloss Frauenberg.

[2]) Erinnerungen 1833, 48—51, pak v Sagen und Geschichten atd. (1839) II. 194.

[3]) Die Frauenburg Eine böhmische Sage. Hormayr. Archiv 1816, 57—8.

pravuje mu též, jak upálil zedníky a tesaře, kteří mu vystavěli hrad. Vypravování o únosu neobešlo se bez četných výpůjček z Bürgerovy Lenory.

Též Uhland se pokoušel o dramatické zpracování pověsti, ale drama jeho zůstalo zlomkem a ze zachovalých málo scen nepoznáváme plánu jeho.

Do sebraných jeho básní byl pojat pouze zlomek Schildeis nadepsaný, který obsahuje scénu, jak vévoda Eginhard vyhledá s císařovou dcerou opuštěný lovčí hrad svého otce, Schildeis v Šumavě, a jak hovoří s prastarým myslivcem, správcem hradu, a s poustevníkem, kteří jsou jedinými lidmi daleko široko. Pak zavzní dvě písně pocestných o jedli a o bříze.[1]

Fr. Haas von Oertingen[2]) ve svých tercinách Schloss Primda, upravil si pověst jinak. Vévoda Oldřich, vypravuje první ballada, zabloudí, nalezne hrad, v něm loutnu a (hodně anachronisticky) knihu se zpěvy lásky; udiveně to prohlíží, nalezne vinný sklep a opouští hrad. Pod ním dle básně druhé nalezne poustevnu, před níž poustevník si kope hrob a pohostinně přijímá vévodu, prvního člověka, jehož po dlouhých letech vidí. Vypravuje o hradu. Je tomu (báseň třetí) skoro padesát let, co Jindřich, onen květ rytířstva, dobyl trůnu císařského v Řezně, odkud hrabě Albert unesl dceru jeho Hedviku na hrad, který vystavěl v Šumavě, při čemž upálil ty, kteří ho vystavěli. Císař je navštíví nepoznán; co bylo při tom mluveno, neslyšíme. Když už se hrad obléhá, volá hrabě dolů, aby mu dopřáli času,

[1]) V nejnovějším kritickém vydání básní od E. Schmidta a J. Hartmanna zbyly už jen tyto písně.

[2]) Taschenbuch f. vaterl. Gesch. 7 (1826), str. 198—211. Schloss Primda, Böhmische Sage.

by pochoval květ všech žen, hraběnku, jež právě umřela. Císař za mrtvolu dceřinu nabízí smír, a hrabě zůstane sám, vystaví si kapličku tam, kde usmrtil své sluhy, »a s Vámi mluví altenburský hrabě«. Vévoda ho těší (báseň čtvrtá), přenocuje tu, a téže noci zemře poustevník; z rána vévodu nalezne věrný myslivec Prima; pochovají spolu poustevníka, vévoda myslivce pasuje na rytíře a daruje mu hrad, který nazve po něm Primdou.

John v bibliografii Chebska[1]) dává zprávu, že pensionovaný setník Joh. Dietl napsal ale nevytiskl drama, Jutta von Leuchtenberg, jehož předmětem je založení hrabství toho jména císařem Jindřichem I., které souvisí s hradem Přimdou. Drama se zakládá na novelle, vyšlé prý r. 1880.

Maloch poznamenal ve svém článku, že pověst byla přenesena též na jiné hrady, z nichž jmenuje Zvíkov, Navarov, Choustník. O Andělské Hoře u Karlových Varů se nezmiňuje, a právě tato lokalisace zračí se v německé literatuře.

Loketský knihkupec, básník známých Loupežníků na Chlumu, H. Cuno, zvěčnil ji dramatem.[2]) Princezna anglická žije v Čechách jako choť rytíře z Bärenklau, nalezence, kterého její otec kdysi zachránil před med-

---

[1]) A. John, Literarisches Jahrbuch, Centralorgan für die wissenschaftlichen, literarischen u. künstlerischen Interessen Nordwestböhmens und der deutschen Grenzlande, V. (1895) — Jutta von Leuchtenberg. Historisch romantisches Jagdspiel mit Gesang in 3 Akten.

[2]) Das Diadem oder die Ruinen von Engelhaus. Romantisches Gemälde der Vorzeit in 5 Aufzügen, nach Volkssagen für die Bühne bearbeitet von Heinrich Cuno. Carlsbad 1828.

vědicí. Tento Bärenklau jest hrozný vyvrhel a svou ubohou manželku strašně týrá.

Králi anglickému zvěstuje arabský chiromant, že dcera žije v zemi, kterou mu popíše, ale nejmenuje. Mladý rytíř Edmund nalezne pak zemi, kde žije »národ zbožných mravů, silný duchem i tělem, tak udatný a smělý jako Britové«, ba nalezne i hrad a zamiluje se do královy vnučky. Král zkoumá dceru nejprve nepoznán, ale ona odpovídá domnělému poutníku tak, jak skrytý manžel jí to s hrozbami poručil: že by otce dala v oleji vařit, kdyby se na hrad odvážil. Ale ovšem král, jemuž český král dovoluje, aby nastoupil proti nevděčné dceři dle libosti, přesvědčí se přece o její lítosti a o její dobrotě, pro kterou lid nazval hrad horou andělskou. Zlý manžel otráví se jedem, který své choti namíchal.

Mnohem vzácnější než vylíčení doby Oldřichovy jsou zpracování záhuby Vršovců. V. Aneck napsal povídku Der Glöckner von Altbunzlau.[1]) Krása, syn a nástupce zvoníka boleslavského Hovory, je vášnivě zamilován do Klary, jejíž otec padl při vzpouře proti Vršovcům. Hovora přijal vdovu a sirotka pod svou střechu, ale Klara syna nemiluje. Krása chytí žida Arona, který jí nosí dary od Božeje Vršovce. Žárlivý zvoník opouští Boleslav a vloudí se převlečen za pěvce na slavnost, ke cti Mutinově v domě Božejově konanou. Krása zpívá svatební píseň na počest Božeje a Klary, a když Božej se mu vysmívá, klne mu a prchne. Nevěrný Božej si pak zamiluje německou vznešenou slečnu, Minnu z Falkenštejna, zatím co Klara ostane v hanbě

[1]) Erinnerungen etc. r. 1841, str. 1–28.

je od obce vyhnána do mrazu a bídy, porodí na sněhu mrtvé dítě a je souzena v Litoměřicích pro vraždu dítěte. Marně Krása, který se stal vévodovým panošem, se snaží osvobodit ji. Z pomsty vyslídí, pomocí Arona a jeho souvěrců, pikle Vršovců, kteří chtí od Poláků dostat Moravu jako léno. Krása vykonává hrozný soud vévodův na Božejovi; dítě Božejovo je popraveno v Praze, Minna zšílí.

Hrůzy popravy nevinných dětí[1]) autor ještě sesílil a líčil český lid velice nešetrně. Kdežto Kosmas vypravuje, jak lid při hrozných těch výjevech zděšen se rozprchal, dle Anecka lid divoce jásá, když kat hodí matce mrtvé nemluvně, ba vrhne se na ni, Němku, kterou pan Boreš zachrání a šílenou do smrti dochová.

Schubert, známý nám jako básník Vlasty, napsal v začátcích své činnosti drama Die Wrschowetze.[2])

Jsme uprostřed boje s Poláky a Bořivojem; vladyka Krušina provolává na náměstí pražském slávu

---

[1]) Smýšlení středověké v této věci lze nejlépe seznati z básně Kudrun, strofa 1501—1503.

der kindel in den wiegen verlôz dâ manegez sînen lîp.
Irolt der starke ruofte Waten an:
»jâ habent iu den tiuvel diu jungen kint getân.
si habent an unsern mâgen deheiner slahte schulde.
durch die gotes êre sô lât die armen weisen haben hulde.«
Dô sprach Wate der alte: »du hâst kindes muot.
die in der wiegen weinent, diuhte dich daz guot,
daz ich si leben lieze? solten die erwahsen
sô wolte ich in getrouwen niht mêre danne einem wilden Sahsen.«

[2]) Die Wrschowetze. Dramatisches Gedicht in fünf Akten von Friedr. Carl Schuberth. Prag 1844.

Veckovi a hanbu Mutinovi, jehož loudavost zavinila prý porážku vojska českého. Nelin Vršovec ho za to vyzve, maršálek vévodův roztrhne bojovníky. Krásná Mila (kterou Vecek pronásleduje svou láskou) zjevuje své důvěrnici Zdeňce, že miluje Vnislava Vršovce, vzdor tomu, že rod jeho se viní ze zrady.

Vnislav, Mutinův syn, tuto lásku netuší, jeho láska patří dívce mrtvé; spěchá na Libici k otci, který monologem projevil svou nevinu a své obavy. Labe mu překáželo, aby se dostal do boje v čas. Vnislav vybízí ho, by šel do Prahy a ospravedlnil se tam, Mutina je resignován. Bratr jeho Božej přijíždí se zlými zvěstmi, že Mutina je sesazen s županství a že vévoda chce celý rod vyhubit a vyhnat. Vnislav, který tak udatně bojoval po boku vévodově, chce k němu, roztrhnout sítě spiknutí, ale Božej je proti prošení, spoléhá na zbraně; za tři dni se sejdou všichni členové rodu »auf Wrschowetz« a Vnislav bude vévodou českým. Doba je vhodná, neboť Bořivoj, který, ač zvítězil, uprchl, vrací se. Vnislav se vzpírá, ale přijde. Mutina nechce se účastnit porady Vršovců.

V druhém jednání Vnislav v Praze přišel k dostaveníčku s neznámou kráskou, ale je odvolán sluhou ujcovým, a Mila místo něho potká Vecka; lstivě ho odbývá, poskytujíc mu naději. Vnislav je chladný jako led, Mila tuší, že miluje jinou a urve mu náhle dopis, který dostal právě od ujce. Vnislav je zaplašen lidmi, a Mila pozná, že Vršovci chtí Vnislava učinit vévodou. Aby se pomstila, vypravuje Veckovi, že Vnislav se ucházel o její lásku, a dá mu list. Sama se vypraví k vévodovi, dlícímu u pramenů Labe.

Převlečena za mužského vystoupí v jednání třetím ve skalnaté krajině; pak je vedena k vévodovi, který dokončil šťastně válku s Bořivojem, ale váhá s návratem, obávaje se války občanské. Teď vidí, že podezření je oprávněno, a spěchá do Prahy. Mila v témž okamžiku lituje a chce Vnislava zachránit, ovšem až bude nejhůře.

Mutina na Libici si kope hrob; marně vybízí ho Nelin, aby se odebral na Vršovice, kde 300 Vršovců je shromážděno v nádherném sále. Mutina nejde s nimi a kope dále hrob, v tom přijde vévoda. Mutina se hájí proti podezření a odmítá spojení s vzpourou, ale nechce vévodu sledovati na výpravě proti svým příbuzným. Mutina dlouho prosí, zapřísahá, konečně však se proseká a spěchá na Vršovice.

Tam v pátém jednání oslavují nového vévodu, Vnislava, nachem panovnickým oděného; on jej však odhodí a chce se vzdáti vnucené hodnosti. Ale slyše, že vojsko se blíží hradu, oděje se zase v něj. Mutina se přidává ke svým příbuzným a spěchá k boji. Vnislav chce za nimi, tu vstoupí Mila tajnými dveřmi a nabízí mu zachránění za lásku; když se jí vyrve, mrští za ním dýkou. — Raněnému Mutinovi popisuje Nelin boj, Božej projel plameny a vyvázl. Mutina zemře, Vnislav hodí dýku po Mile a padne v souboji s vévodou. Rozkazu, aby mrtvoly se hodily v plameny, opře se Mila, a když vévoda rozkaz odvolal a přeje si odměnit ji, Mila se probodne.

Poznáváme ve »Vršovcích« snadno dílo mladého básníka, na němž reminiscence mají velký podíl, zvláště u Schillera se autor velice zadlužil; úloha Mily a chování Vnislava při dostaveníčku upomínají na Don

Carla a princeznu Eboli, monolog Milin na konci třetího jednání vybíhá překvapujícím spůsobem v rýmované vylíčení návratu vítězného vojska, jakým začíná druhý monolog panny Orleanské. Svatopluk (str. 78) ujišťuje, že než by slovo vzal zpět: »Eh wird das Weltmeer aus den Ufern treten«, kterážto nesmyslná hyperbola (jako by moře nevystupovalo ze svých břehů!) je nepodařeným přehnáním prosté ale silné frase Johanniny »Eh siehst du die Loire zurücke fliessen,« atd.

Méně důkladné jsou studie historické, Čechové z roku 1108 znají rytířství, dobývají zlatých ostruh, hodují v gotických sálech, ale mají ještě v dobré paměti dobu pohanskou, kdy druidové (!) zpívali hrdinské písně, a lidská krev se obětovala Baalovi, Baalovi jako u nebožtíka Komárka! Naproti tomu určuje Vnislav dobu dne slovy: »Eh um die Achse sich die Erde dreht!«

Komposice je chatrná; aby se nemusila měnit scena, Mila činí na pražské ulici své služce důvěrná vyznání. Vnislav obdrží důležitý dopis, jde však ještě k sluhovi, jenž jej přinesl, aby Mila mohla vylíti své city v monologu; pak se vrátí s nerozevřeným dotud dopisem, aby Mila mu jej mohla urvati, a jaké obsahuje velké tajemství? Pozvání na Vršovice, které Vnislav už v prvním jednání přijal! Kde se vzala Mila na Vršovicích, tak že může právě s Vnislavem hovořit? atd. atd.

Vršovci kresleni tradicionelně jako sokové Přemyslovcův; rána, která je zdrtí, zastihne je vinné, vyjma jediného Mutinu, jenž pro nemilost, ve kterou upadl, chce již jenom zemříti. Zahubení malých dětí básník zamlčel. Vršovcí padnou v boji, jako vůbec Svatopluk je kreslen velmi příznivě.

Jinak než smrtí posledního Přemyslovce zakončil dlouhý spor J. Müller svou krátkou povídkou Der letzte Werschowetz.[1]) na základě pověsti genealogické. R. 1184, za vlády Bedřicha, Přemysl, poslaný do Znojma proti Kunratovi, je uzavřen moravským vojevůdcem Vičkou, ale dostane neočekávanou pomoc. Je to Ratibor Vršoveský, který žil v Polsce a nechce se pomstit, nýbrž odčinil by rád, co Kochan a jiní předkové provinili. Vévoda velí mu před veškerým lidem kleknout jako poslední Vršovec a vstát jako první z rodu Skyrka (tak), udílí mu v léno Přimdu a dá mu nový erb.

Vévodové nehistoričtí, o kterých psáno německy jen málo, buďtež připojeni na konci této kapitoly. Gerle ve svých Volksmärchen vypravoval též o Štilfridovi a Bruncvíkovi.[2]) V úvodě praví, že Brunšvičané mají sto chutí, popřít nám vlastnictví zcestovalého syna Štilfridova, on však že protestuje a že vypravuje pohádku, jak ji vox populi vox dei prohlašuje za výrobek český.

Ale svému slibu, že bude vypravovat povídku bez cizích a modních okras, Gerle nevyhovuje, naopak zbarvil starou pověst na způsob románů o vílách, a krásný zelený papoušek, genius rodu Štilfridova, nepochází ani ze staré knihy ani z fantasie lidu.

Král sicilský, týž, který udělil Štilfridovi nový erb, orlici, dá synu jeho za choť svou dceru, která dědí po matce knížectví brunšvické. Ostatně reprodukuje Gerle skutečně obsah starého románu.

---

[1]) Bohemia 1839, č. 54—57.

[2]) Herzog Stillfried un dsein Sohn Brunswig ve Volksmährchen der Böhmen. Bearbeitet von W. A. Gerle (1819) I, 69—166.

Nákladem firmy Hofmannovy v Znojmě mimo četné jiné »Geschichtbücheln« vyšel asi v letech třicátých také Stillfried und Brunzwick oder der Drachenkampf,[1]) r. 1842 pak L. A. Frankl v prvním ročníku Klarovy Libuše otiskl báseň, jak noční dobou zazdí podnikatel stavby do základu kamenného mostu meč, který kdysi si proklestí cestu kamenem a jako plamenný prst ukáže, kde kyne blaho vlasti.

[1]) Srv. Die Volkssage von dem böhmischen Fürsten und tapfern Ritter Stillfried und seinem ebenbürtigen Sohne Brunswig Aus dem Böhm. übersetzt von J. V. Ž. Neuhaus und Tabor (1865).

VII.

PRVNÍ KRÁLOVÉ.

Že první král český, Vratislav, záhy se octl v literatuře německé, je zásluhou jeho zetě, pověstného dobrodruha, Viprechta Grojského. Tohoto si oblíbil saský spisovatel F. C. Schlenkert (1757—1826), který napsal r. 1785—88 historii markrabí, zvaného Friedrich mit der gebissenen Wange, rozvedenou ve sceny dialogisované, které provázel tu a tam vypravováním. Tímto románem, zdá se, nabyl odvahy k dalšímu oživení kronik vymyšlenými hovory, podepisoval se »skladatel Friedricha« a počal r. 1789 vydání hned dvou takových historií, o Jindřichu IV.[1]) a o Viprechtu Grojském.[2]) Části prvního svazku poslednějšího díla pak vyňal a upravil je v drama.[3]) Ve všech těchto

[1]) Kaiser Heinrich IV. Eine dialogisierte Geschichte vom Verfasser Friedrichs mit der gebissenen Wange. Dresden und Leipzig 1788—1795, 5 svazků.

[2]) Graf Wiprecht von Groizsch. Vom Verfasser Friedrichs mit der gebissenen Wange. Zürich 1789—96, 3 svazky.

[3]) Graf Wiprecht von Groizsch. Ein Nationalschauspiel in drey Aufzügen. Vom Verfasser Friedrichs mit der gebissenen Wange, Wien 1790.

dílech hraje rozumí se i český vévoda úlohu. Nejvíce soustředěn je děj v tomto posledním zpracování.

Dvacetiletý Viprecht, který bojoval udatně ze severní marky s Vendy a porazil je třikrát za jeden rok, nemohl toho docílit, aby mu poručník jeho, markrabí, vydal dědictví. Konečně uspořádána věc tak, že markrabí vymění jeho zemičku, v samém sousedství marky ležící, za hrabství grojské v Sasku. Tam shledáváme Viprechta; páni saští ho navštíví a chtí ho donutit, aby se k nim přidal proti Jindřichu IV. Viprecht volí stranu opáčnou a donutí hosty, aby pili na zdraví královo. Když ho pak chtějí přepadnout na hradě, potká a porazí je v lese. Svému důvěrníku projeví plán, jak posloužit králi: pojede k českému dvoru, zalichotí se tam a přemluví vévodu, aby s velkým vojskem se přidal ke králi. Svůj hrad zatím svěří věrnému manu, který jej má zdánlivě zradit, ale zůstat správcem hradu, a odevzdat mu jej, až se navrátí.

Vévoda český právě pořádá velký turnaj, když Viprecht se sto rytíři vjíždí do Prahy; roznese se pověst, že přijel se ucházet o dceru vévodovu. Rytíř Beneda (v románě nejmenovaný panoš) přichází ho pozvat na turnaj, což Viprecht přijme, aniž prozradí své jméno. Dvanáctiletá Juditha a vévoda sám s velkým zájmem vidí cizího hrdinu, což vzbudí žárlivost hraběte Schwantopluka; Viprecht Benedu i Schwantopluka shodí do písku, pokaždé zavzní hlahol trub i kotlův (Trompeten und Pauken schallen dem Überwinder zu Ehren). Viprecht bere z rukou Juditiných cenu a dá se poznati, vévoda je velmi potěšen viděti krotitele Vendů; o příbuznosti Čechů s tímto kmenem není potuchy. Schwantopluk se pak smíří s Viprechtem,

ale nemíní to upřímně, jak vidíme z hovoru jeho s Benedou.

Viprecht se zamiluje do Judity, leč nedoufá v ruku vévodovy dcery; zatím dvořané Viprechta podezřívali, ale v upřímném rozhovoru pozná vévoda úmysly Viprechtovy. Viprecht žádá pomoci jeho pro císaře, za to slibuje jeho ctižádosti titul a hodnost královskou. Vratislav se dá získat a chce ve třech hodinách (!) sebrati vojsko. Viprechtovi zbude však ještě čas k dlouhému rozloučení s Juditou a k vyznání lásky.

V třetím jednání vojsko se vrací, Viprechta pohřešovali v poslední bitvě, Svatopluk pomlouvá ho u Judity, tu vjíždí Viprecht do hradu s Jindřichem IV., který přeje jeho lásce. Král záhy chce zase odjeti a sice do Italie. Vévoda posílá Viprechtovi skvostné dary, které ho zarmucují, neboť myslí, že tím má býti odbyt; než však vejde do hradu, vyzve ho Beneda na souboj a uprostřed boje dá jej přepadnouti čtyřmi chlapy. Viprecht je rozpráší, a — v sále právě hlasatel provolal Vratislava králem — vleče ho před mocnáře. Schwantopluk i Beneda jsou vypověděni; vévoda vloží Jitčinu ruku ve Viprechtovu.

V románech, ve kterých zasnoubení neděje se tak záhy, čteme ještě mnoho o skutcích Viprechtových, zvláště se vyznamenává před Římem, kam doprovází Bořivoje, syna vévodova, s nímž ho pojí věrné přátelství. Následkem neopatrné sázky císařovy s knězem italským musil Viprecht dokonce zápasit se lvem. Při tom stále touží po Juditě, jejímž chotěm se stane po návratu z Italie. Ještě v poslední chvíli vypověděný Svatopluk ji chce unést, ale Viprecht ji zachrání. Vévoda ho

příjemně překvapí tím, že tajně pozve jeho rodiče na svatbu. Sňatek je šťastný.

Mussik, jehož Libuši jsme ocenili, opěval též Wiprechta Grojského.[1]) Vratislav čeká zasmušile v hradě, vrátí-li se mu syn s udatným vojskem. Zlatovlasá Juditha vstupuje a upozorňuje ho na požár v Praze. Vévoda jede sám pomáhat a vzbudí nadšení vděčných občanů, a když se ráno vrací, přijíždí právě posel a hlásá, že »Bojové« se vracejí s vítězstvím. Při slavnostní hostině sedí hrdinové, zlaté nože leskly se jim na levici, čestné peníze na hrdinných prsou; Bořivoj věnec vítězný, kterým ho ždobil otec, nasadí ponurému Vipertovi; Vipert to prý byl, Čech, který dobyl Říma. Císař tomu nevěřil, a proto zkoumal hrdinu, dal poštvati naň vyhladovělého lva a blahořečil jeho vlasti, že má takové syny. Před trůnem vévodovým stojí Vipert a odmítá velkolepé dary, které mu podány, a pořád hledí stejně mrzutě, až konečně princ Bořivoj klekne před otcem, a Vipert prozradí své přílišné přání, že miluje Juditu. Vévoda uznává, že přání to je velké, ale zásluhám jeho přiměřené.

K. Binder zpracoval tutéž látku v povídku Böhmens erster König.[2]) Vévoda český upadne u Flarchheimu v nástrahu a je zachráněn po tuhé bitvě mladým Wiprechtem. Vděčnému vévodovi přizná jinoch svou lásku k Jitce, ale vévoda nemůže mu ji dáti; dal by mu ji, kdyby sám byl jen hrabětem nebo

[1]) Wipert von Groitsch. Eine Romanze in drei Gesängen von Ed. K. Mussik. Erinnerungen 1829, str. 1. 1. Die Wiederkehr, 2. Das Siegesmahl, 3. Dem Verdienste seine Kronen.

[2]) Böhmens erster König. Vaterländischer Geschichtszug von Karl Binder. Erinnerungen 1839, str. 4—16.

rytířem, ba kdyby byl králem českým. Tato záhadná slova vysvětlí mu mnohem později v Italii vévodův syn. Vratislav je ctižádostiv a touží po královské koruně, proto musí svou dceru dáti německému královici Konradovi.

S tímto Konradem se potýká Viprecht v rytířských hrách způsobu českého, na rovině smíchovské, v den slavnosti Přemyslovy, a přemůže ho; čest českých rytířů je zachráněna. Viprecht tedy i dle Bindra je Čech, a pochopujeme tudíž jeho vystupování v této velice vlastenecké povídce. Druhého dne jede v čele tří set oděnců do Italie; jejich udatnost dobude císaři věčného města, a Konrad na smrt raněný prosí otce svého, aby pamatoval na Čechy; má jim dáti krále a Viprechtovi namluviti Jitku.

Z tří set oděnců vrací se po třech letech devět, v jich čele Viprecht, jehož císař jmenoval hrabětem grojským, a když později Vratislav je korunován králem českým, také Viprecht slaví svou svatbu s Jitkou.

V tragedii Schliephakově o Jindřichu IV.[1] vystupuje na místě Vratislava Bořivoj, Markgraf (!!) von Böhmen. Ale tato změna a degradace je nejmenší hřích, jehož se autor na historickém Vratislavovi dopustil. Z vévody českého, který s neoblomnou věrností vytrval při Jindřichu IV., učinil knížete nejprodajnějšího z prodajných. Legát papežský radí Jindřichu pátému, jak převésti knížata na svou stranu. Vévodovi rakouskému má dopomoci k zeti, jinak má jednat s Bořivojem, ten chce prostě peníze a území, a mimo to si přeje titulu; je drahý, ale stojí za to. Musí se

[1]) Kaiser Heinrich IV. Ein Trauerspiel von Theodor Schliephake. Mannheim 1841.

mu však platit po lhůtách, ne najednou; přijímaje jedno, ať vždy ještě čeká na druhé, neboť kdyby měl vše, odešel by a děkoval by, jako děkuje sytý prázdným mísám. Podle toho se Bořivoj též zachovává v tragedii, v níž nehraje významné úlohy.

Spravedlivější byl k českému králi Koester; jeho trilogie[1]) o Jindřichu IV. uvádí v druhém díle na jeviště české vojsko pomocné, kterému velí Bořivoj, a císař se diví množství divokého lidu, který vyhlíží ze svých koží, jako by se s nimi byl narodil. Bořivoje pak uvítá jako syna muže nejvěrnějšího a nejudatnějšího. To jsou ukázky namátkou vybrané z velké literatury o Jindřichu IV.

Jinou episodu z života prvního krále, než jeho boje v Německu, a sice moravskou, opěval V. J. Gräf básní Die Friedensfürstin Wirbirge.[2]) Vratislav bojuje proti bratru Konradovi, který se uzavře v Brně; velebí se udatnost moravská, ale malá spartanská četa přece málem podlehá, tu — básník opakuje motiv, kterým začal: Ženy ženy, jak jste krásné, když vinete růžovou stuhu míru okolo nepřátelských srdcí — tu Wirbirge klekne před švakrem, praví, že jsou jeho poddaní, ba přináší mu metly na bratra, nechť jen šetří nevinných poddaných. Básník sklání zbraň: slova jsou příliš slabá, aby vylíčila takové smíření.

Po prvním králi nastupují zase vévodové, o Svatoplukovi bylo již promluveno v předešlé kapitole. Se jmenem Soběslavovým spojuje Ebert v básni Ein

---

[1]) Heinrich der Vierte von Deutschland. Eine Trilogie von Hans Koester. Leipzig 1844.

[2]) Hormayr. Archiv, 1817, č. 47—8.

Heldendenkmal pověst o Homoli; Němci padli v krvavé bitvě ale i moc Čechů je zlomena, ukrutný Soběslav rozhněván ztrátami dá zajatého německého rytíře zasypat hlinou, kterou vojsko přináší v helmicích svých. Hrdina stojí neohrožen na svém koni, nezatřese se, za to vévoda děsí se čím dále tím více a konečně prchá. Hrdina však stojí ve svém hrobě, a občas slyšeti řehtání koně jeho.

Prosaické prosté vypravování o Soběslavovi u Hormayra bylo nadepsáno Der Bauernfürst[1]), a také Uffo Horn nazval svou balladu o něm Der Bauernherzog.[2]) Princ Soběslav je na útěku do Němec; je bouře a noc, je sám bez pomoci, chce se vrátit jako hromobití a mstít se na všech nevěrných. Tak dojde konce lesa; je ráno, poprvé vidí svou zemi v celé její kráse, v ranní záři, s výše hor. Tu mizí jeho hněv, prosí vlast za odpuštění, že s mečem mstitele se do ní chtěl vrátit, poslední pohled na ni obrátí a vtiskne se její obraz, který viděl první slzou svou.

Velmi nepěkný úkol vykázán byl Soběslavovi v dramatě o druhém králi českém, básněném na oslavu korunovace třicátého druhého, ve Vladislavovi Möllerově. V druhém jednání toho dramatu Theobald, bratr vévodův, předvádí soptícího hněvem Soběslava, zajatého povstalce, a po dlouhé debatě o tom, kdo je oprávněn k trůnu, dá ho Vladislav odvésti na Přimdu.

Povýšení Vladislava na krále českého nalezlo v současných počátcích literatury německé ozvěnu jenom v tom smyslu, že zvýšilo lesk královské a císařské

[1]) Historisches Taschenbuch 8 (1827) 257—269.
[2]) Libussa 3 (1844) 185, pak v Gedichte von Uffo Horn. Leipzig 1847, str. 195.

koruny římsko-německé, povýšené nad koruny ostatní. Báseň nazvaná »G r â v e R u o d o l f«, složená dle předlohy francouzské asi r. 1172 v Duryňsku, z níž jen zlomky se zachovaly, líčí osudy rytíře, který slouží králi jeruzalemskému. Král ten se chce vyrovnat císaři, chce, aby král ho obsluhoval při stole, ale hrabě Rudolf se dá do smíchu: to by dopadlo špatně, toho by si císař líbit nenechal. Tak koruna, kterou posadil Bedřich I. na hlavu Vladislavovu, zářila zpět na korunu jeho vlastní.

Není divu, že hlučné a radostné přípravy k významné korunovaci r. 1791 vzbudily též vzpomínku na korunovaci prvního dědičného krále českého.

H. F. Möller, herec, proslavený básník hraběte Walltrona, věnoval svého Vladislava druhého[1]) Leopoldovi druhému, jehož prý předobrazil. Ve věnování i v předmluvě naznačuje autor dobu Vladislavovu za zlatou dobu Čech. Konal prý hluboké studie, aby se domakal pravdy, kdy historikové si odporují. Na štěstí v Karlových Varech nalezl u učeného piaristy několik starých listin částečně českých (?!), které si musil dáti přeložit, částečně latinských. I jazyk dějin zachoval, aby zůstal věren historii, chlubí se Möller, a skutečně v celém dramatě není řádku psaného poctivou současnou němčinou. Co v tom je za účel, aby osoby, které přece ve skutečnosti mluvily česky, italsky nebo staroněmecky, se bavily slohem dopisů století sedmnáctého, nevím. Ale zní to krásně a rytířsky, když Helena, dcera vévodova, praví ke své důvěrnici:

---

[1]) Wladislaw der Zweyte, Herzog, dann zweyter König in Böhmen. Ein historisches Schauspiel in fünf Aufzügen zur Krönungsfeier Kaiser Leopolds des Zweyten geopfert. Prag (1791)

»Ach, meine liebste Thekla! ich weiss nicht, warum mir so beängstlich wird. — Ich kann mich ob des Glückes und der Herrlichkeiten nicht aus frohem Herzen ergötzen. — Es drückt mir die Brust gewaltiglich zusammen« atd.

Vladislav zasnoubil svou dceru Helenu císaři řeckému Emanuelovi, doufaje, že obrátí Řeky na pravou víru; druhá, Anežka, půjde do kláštera. Helena vlastně miluje falckraběte Ludvíka, ale jako poslušná dcera neodporuje. Zároveň oznamuje vévoda, že na vyzvání císařovo potáhnou proti Milánu.

Nastane dlouhé loučení a odevzdávání říše v ochranu vybraných mužů, aniž autor nám daruje nejmenší z formalit.

Třetí jednání odehrává se před Milánem, Vladislav vypravuje císaři obšírně o přechodu přes Addu a představuje mu své rytíře, zvláště udatného Daniele ze Stražišť »ein wahrhaftiger Menschenfresser, slyšíme později o něm, seine Bäsentatze spaltete die Kerls immer stückweise. Köpfe, Arm und Bein flogen wie Schnee flocken einem um die Nase herum« — to je pravá »ideální surovost« rytířského dramatu.

Čechové si vyprosí, aby směli hned útočit na Milán, slyšíme pak, jak se který z nich při tom vyznamenal. Ihned se Milánští poddají a prosí Vladislava za přímluvu. Při tom odehrává se episoda, že dva milenci z nepřátelských rodů užijí výpadu, aby se dali zajmout a uprchli z Milána, jediná prý episoda vymýšlená. Císař váží v pátém jednání cestu do Prahy, aby zde Vladislava prohlásil králem a českým rytířům udílel erby, kterých si zasloužili dobývajíce Milána; také Vladislav obdrží místo orlice v štítě svém lva, vše se předčítá

z dlouhých listin, plných »Sintemalen« a »alldieweil«, jež se přerušují jen jásavými a nadšenými projevy díků a vděčnosti. Ať žije císař a císařovna, král a královna, vyzní drama korunovační.

O boji Vladislava proti Konradovi, o němž Möller se též zmiňuje, jedná znojemskovlastenecky V. J. Gräf básní Des alten Znaym Untergang[1]) Vladislav po dlouhém obléhání dá vykopati »minu«, tajnou chodbu, kterou vojsko vnikne do města; zde pak zuří meč a plamen, až město zahyne zcela; teprve Přemysl vzbudil pak mrtvé matce dceru, založiv nové Znojmo, to asi značí záhadné verše:

Die Tochter liess erst Ottokar
Aus Muttertod erwecken.

Polo belletristicky, polo historicky jednal o účasti Vladislavově na pokoření Milána J. Schön.[2]) Busso v Hagen ve svém věnci dubovém Barbarossa[3]) má také řadu veršů pro podíl Čechů na bojích jeho. Kdo by se probral celou velkou literaturou barbarossovskou, nalezl by snad podobných zmínek více, podobně jako nahoře u Jindřicha IV.

---

[1]) Des alten Znaym Untergang 1145, v Horm. Arch. 1818, č. 80, anonymě, totéž pak pod nápisem Tragischer Untergang der alten Stadt Znaim im J. 1146 v témž časopise 1820, č. 22. Tedy tentýž případ jako v básni o Břetislavu a Jitce, i zde je letopočet opraven!

[2]) Mayland und der Barbarossa. Hormayr, Archiv für Geschichte etc. 1821, č. 80.

[3]) Barbarossa, ein Eichenkranz von Busso von Hagen 1811.

. . . die Männer aus Schwaben und vom Rhein,
Sie mussten ohne Hilfe gar bald erschlagen sein.

Neblahou dobu po Vladislavovi s nekonečnými spory o nástupnictví, kdy císař udílel pretendentům zemi českou v léno a přenechal jim, aby se jí fakticky zmocnili, líčí satiricky místo v básni o lišáku.[1]) Báseň byla dle francouzského pramene složena okolo r. 1180, je však zachována jen v pozdějším zkráceném zpracování. Lišák Reinhart, když došel vlivu, přimlouvá se poctivě za své přátele, hlavně za slona. Král je ochoten dáti mu zemi v léno; slon přišel jako chuďas a odebéře se radostně odtud jako panovník Čech. Jede do své země, zvěstuje tam novinu, že je pánem a — je strašně bit; je rád, že vyvázne s životem . . .

Kdyby důvody, které uvedl Oskar Jänicke[2]) pro datování slabé básně Biterolf und Dietleib, byly nevývratné a báseň skutečně by pocházela z konce století dvanáctého, pak bylo by dosti obtížno, vyložiti si, že tu vystupuje mocný český král, jménem Witzlan,

Schaut hin, da kommt die Hilfe, es ist der Böhmenkönig,
Des Feindes Menge kümmert den schnellen Helden wenig.
Seht, wie sein Sporn in Eifer des Rosses Weichen ritzt.
Hei, was der flinke König so frei im Sattel sitzt!

Dem Heldenkönig folgten die besten seiner Mannen,
Zum Kampf die raschen Böhmen nicht lange sich besannen,
In leichten Panzerhemden gelenkig war ihr Arm.
Auf kleinen Rossen brauste dahin ihr Bienenschwarm.
Vor Böhmens krummen Schwertern erblassten viel als Leichen,
Wie vor des Mondes Sichel die Sterne rings erbleichen...

[1]) Původní text toho místa viz v mém spise Jan z Michalovic (1888), str. 66.

[2]) Deutsches Heldenbuch, hrsgg. v. Karl Müllenhoff und Oskar Jänicke sv. 1. Berlin 1867, podobně Muth v Zs. f. d. Alterthum 21, srv. Schönbach v Gesch. der Stadt Wien 1, 548.

a uvésti jméno i hodnotu ve spojení se současnými českými dějinami. Mnohem snazší by byl výklad, pochází-li báseň dle Weinholda ze Štýrska a z druhé polovice století třináctého; vztah na krále českého Václava a úmysl lichotit mu byl by nepochybný. Dle této básně [1]) král rýnský (burgundský) ve válce proti Attilovi pošle o pomoc k příteli svému a odpůrci Attilovu, českému králi Witzlanovi, který není manem ničím. Král přijede se svým bratrem, Pojtanem Vyšehradským, a s četnými hrdinami, z nichž Ladislau, Ratebor, Schirn (Styr?), Sytomer (Žitomír), Stoyne (Stojan) jsou rodu knížecího. Nevládnou sice kopími a neznají klání ani turnajů, ale ohánějí se dobře širokými meči »flatschen«; odznakem jejich jsou větvičky lípové.

Jména jako Pojtan není v celém rodě Přemyslovců, a ani ostatních jmen neshledáváme v rodopisech šlechtických

Přemysl I. jmenovitě se nevyskytuje v staré německé literatuře, ale dle výkladu bystrého Burdacha [2]) jsou namířena snad také na něho slova Walthera von der Vogelweide: »die armen künege dringent dich«, chudí králíkové na tě dotírají, německý jazyku, kterými básník vybízel ke zvolení Filipa švábského císařem.

Wladislaw, Markgraf von Mähren [3]), nazývá se svého moravského stanoviska tohoto panovníka Gräf v básni o sporu mezi ním a Přemyslem I. Vladislava strýc Jindřich drží po dva roky v tuhém vězení, ko-

---

[1]) Všechna místa z básně v původním znění viz Jan z Michalovic, str. 74—78.

[2]) Burdach, Walther von der Vogelweide (1900) str. 214 a 305.

[3]) Hormayr. Archiv 1820, č. 25.

nečně rozskočí se dvéře, Vladislav míní, že ho vedou na popraviště, zatím je povýšen za vévodu. Netěší se však valně z toho povýšení, a když Přemysl přijde s mocí brannou, Vladislav jde k němu v slavnostním průvodu a oznamuje mu, že přijal vládu pouze, aby ji jemu zachoval. Žádá pouze, aby směl podržet, co již měl na Moravě.

O témž boji vypravoval rok po něm Schiessler; jeho ballada[1]) líčí hlavně hrůzu války, kterou osnuje Przemislaus, k jehož vojsku se druží loupeživá spřež, jíž celá země je domovem (»Die Heimat dem die ganze Erde« praví Schiessler nemožnou němčinou). Měšťané v strachu svém utíkají se k trůnu »krále« Vladislava, který si vyžádá rozmluvu a ptá se bratra, přišel-li prolévat krev své matky. O podmínkách, za kterých ustupuje, vůbec o upravení dalších poměrů českých neslyšíme v této básni, nýbrž musíme se spokojit obrazem smíření rozhněvaných bratří.

Povídka Dietrichova Der Sohn des Waldes[2]) spojuje jméno Přemyslovo se zhořelskou pověstí. Vymyšlená dcera Přemyslova, Alžběta, na turnaji ve Svídnici je zasnoubena, ba i oddána s Boleslavem slezským, ale mladí lidé mají si náležeti teprve po třech letech. Vzdor tomu nechají je rodiče pohromadě, z čeho vzejdou přirozené následky, které vychovatel princovský moudře dovede rodičům zatajit tím, že

---

[1]) Der Bruderkampf, Ballade von S. W. Schiessler v Kranz, 1821, 5, 2.

[2]) Der Sohn des Waldes oder das Turnier zu Schweidnitz. Eine vaterländische Fürstensage von Dr. E. V. Dietrich in Leipzig. Erinnerungen 1837, 333.

mladé lidi zavede do Zhořelce, kde malý princ je nalezen v lese.

Zvučnější jméno než Přemysl v poesii (ač ne německé) má dcera jeho od první, rozvedené, jeho manželky, Adléty míšenské, jest to slavná Dagmar.[1])

Na začátku století třináctého žila, na začátku sedmnáctého Vedel staré písně o ní vytiskl a tím je zachoval před zahynutím; na začátku devatenáctého romantika znovu si jich všímala, a Vilém Grimm přeložil je do němčiny.

Zachováno je pět písní, ve kterých Dagmar vystupuje jak osoba hlavní nebo vedlejší; zdá se, že všechny náležejí první nebo druhé generaci po Dagmařině smrti; nejstarší rukopisy pocházejí z let 1550—1580. Jako vlast královny Dagmar udávají rukopisy Bejerland (rukopis z Farských ostrovů Boyaland; Berneland v jednom opise vzniklo vlivem pověsti o Dětřichovi berunském); snad se stala záměna v století patnáctém za vlády Krištofa bavorského, snad už dříve dánský lid znal spíše Bavorsko než Čechy; první vydavatel, Vedel, opravil tekst a tiskl všude Behemerland.

Píseň s refrainem: »Tu pluje Strange pro královnu Dagmar« vypravuje, jak král Valdemar a pan Strange Ebbesön sedí u stolu; král praví Strangovi, aby jel do české země pro nevěstu; má s sebou vzíti pana

---

[1]) V ČČM. 1846, str. 484—500, Vocel jednal o královně Dagmar a udal též obsah čtyř dánských písní o ní s překlady několika strof. Text jejich nejlépe v Danmarks gamle folkeviser III, číslo 132—135 a 139. Německý překlad Grimmův v Altdänische Heldenlieder, Balladen und Märchen, übersetzt von Wilhelm Carl Grimm, Heidelberg 1811, str. 337—354.

Limbaka, pana Olufa Lykke, bohatého Pedra Globe, výmluvného Alberta z Eskildsö a učeného biskupa sällandského. Pan Strange dopluje za tři týdny až na hranice české (patrně básník mínil, že Čechy jsou ostrovem), tam jsou pěkně uvítáni. Pan Strange hraje se slečnou v šachy a vyhraje ji pro krále svého. Ona se ho táže, je-li král dánský krásný a věrný, Strange odpovídá, že je lepší než dva, jako je on sám. Král český napomíná dceru k pobožnosti a dobrotě, pak odjede Dagmar do Dánska. Na břehu dánském vidí krále a ptá se, jaký se to projíždí hejsek na břehu, nemá-li jen jedno oko? Strange vychvaluje krále, jaký je hrdina; svatba se vykoná radostně. Dagmar pomáhala rolníkům; kdyby Dánsko mělo vždy takovou květinu, mělo by z toho čest a slávu. A všichni v Dánsku Dagmar milovali, a bylo dobře, dokud byla na zemi.

Píseň s refrénem »Slečna přišla ze šlechetné země české« počíná, jak česká královna napomíná Dagmar, aby nenechala tísnit sedláky, a co má býti první její prosbou. Královna Dagmar ráno po svatbě prosí za svatební dary, první, aby byl propuštěn ujec králův, biskup Valdemar, z vězení svého. Král odpovídá, bude-li biskup svobodný, že jí učiní do roka vdovou, ale Dagmar sejme korunu, položí ji před krále a vynutí tím že vyplní její prosbu, ale biskup se mstí, a Dagmar pak lituje, že to lépe nedopadlo. Za to její druhou prosbou, aby se neplatila daň od pluhu a aby byli propuštěni vězňové, jsou blaženi sedláci i měšťané, a celé Dánsko se těší, že Dagmar přišla do země.

Píseň s refrénem »Mořská žena tančí po nivě« nejmenuje Dagmar, ale vydavatelé ji přibrali mezi písně

o ní; vypravuje, jak král dal chytit »Havfrue«, mořskou paní, a dal ji uvěznit; královna dá si ji zavolat a velí jí, aby se posadila na podušku. Mořská žena nesedne si, vždyť v podušce je schován ostrý nůž, který by ji usmrtil. Víš-li tolik, praví královna, víš i více, a musíš mi věštit osud můj. Mořská žena prorokuje, že královna bude mít tři syny a pro třetího že zemře; královna truchlí, ale mořskou ženu obdaří a propouští, ač král nerad k tomu svoluje, a žena zvěstuje jí konečný klid a blaženost v nebi. Jenom tato poslední slova působila, že píseň byla pojata mezi Dagmařiny.

Píseň s refrénem »V Ringstedu odpočívá královna Dagmar«, má tento obsah: Královna Dagmar leží nemocna v Ribe a pozve si všechny paní, co jich je v Dánsku, aby se za ní modlily. Její komorná, malá Kirsten (Kristina), čte nad ní (zaříkání), ale bolest je stále větší, tu královna posílá pro krále do Skanderborgu. Král vidí panoše přijíždět, uhodí na stůl, že zavzní, a vyjede ze Skanderborgu, sto sluhů za ním; na vřesovišti Randbylském je jich jen patnáct, u Gridstedského mostu jen Dagmařin panoš ho následuje, a na ribském mostě je král sám. Než však vstoupí, královna zemřela v náručí Kirstiny, z boku jejího vykrojili syna.

Král prosí všechny paní a panny, aby se modlily, by Dagmar ještě s ním promluvila, všechny se modlí, královna se vzpřímí a prosí, by ji nedrželi na zemi, vždyť nemá jiného hříchu na svědomí, než že jednou v neděli si šněrovala své hedvábné rukávy. Král ať si nevezme Bengierd, raději ať si vezme Kirsten; král praví, že nikdy si nevezme Kirsten, nebo vůbec sloužící za ženu. Královna znovu se zpovídá ze svého je-

dinéňo hříchu, ale slyší již zvony nebeského království: volají ji, andělé boží touží po ní.

Píseň o zlé Bengierdě (folii Dagmařině), kterou si král vzal a která žádá za svatební dary samé zlato a utiskování lidu poddaného, uvádí ještě Dagmar, která ve snu se zjeví králi a radí mu, aby vzal Bengierdu s sebou do vojny. První šíp raní Bengierd do srdce a lid jásá nad smrtí její. Další píseň, v níž královna vystupuje, jedná o panu Strange a Dagmařině komorné.

To jsou ony kämpeviser, které zachovaly památku Přemyslovny na dánském trůně, o níž domácí prameny se ani nezmiňují, tak krásně, jak by toho nikdy nedovedly listiny a kroniky. Všechny kroniky mluví o ní a o Berengarii portugalské ve smyslu písní lidových, a chtěl-li dánský lid dáti výraz svému ideálu královny, jmenoval Dagmar.

Na základě starých písní vypravoval Bernhard Severin Ingemann (1789—1862) o Dagmaře a o Berengarii v prvním ze svých historických románů Valdemar vítěz.[1])

Děj tohoto objemného románu, pokud se vztahuje k Dagmaře —, hlavní obsah tvoří úklady hrabat zvěřínských — jest tento.

Při hostině mladého krále Valdemara II. zpívá islandský skald tak umělými rhytmy a tóny, že skald domácí, mladý improvisator Thorgeir Danaskjald, je v rozpacích, jak by po něm obstál; král volá, aby opěval, nedostává-li se mu látky, nejkrásnější ženu.

---

[1]) Valdemar Seier, historisk Roman of Bernhard Severin Ingemann, 1826; r. 1896 vyšlo 17. vydání, 678 str. Překlad německý hned r. 1827: Woldemar der Sieger, Historischer Roman, den Dänischen nacherzählt von L. Kruse. Leipzig.

Přítomný zbrojmistr německého řádu Balke míní, že by mohl přijít na pomoc fantasii mladého básníka, a podá mu stříbrnou skříněčku, v níž je podobizna ženská, velmi uměle malovaná voskem. Skald je nadšen, kráska a vlast splynou mu v jedno, opěvá ji jako anděle Dánska, jako orodovnici jeho před trůnem Nejvyššího.

Báseň pohne hluboce všemi srdci, obraz koluje mezi rytíři a dojde ke králi, který je unesen tou měrou, že zbrojmistr mu obraz daruje; je to prý obraz zhotovený českým klášterníkem, a představuje princeznu Markétu. Zbrojmistr jednal s rozmyslem, znal princeznu a přál by jejímu sňatku s králem, aby tento upustil od svého křižáckého tažení do Livonska a přenechal čest a kořist řádu. Také je přítelem uvězněného biskupa Valdemara, který má přátele u českého dvoru, a mohl by tímto spojením být osvobozen.

Král dá zavolati dva Ribské kanovníky, Renerta a Albrechta, rozené Čechy, lidi velice nemotorné a naivní; ti potvrdí mu, že princezna je krásnější ještě než obraz, ale král se obává zase, aby nebyla tak přihlouplá a nudná jako tito její krajané. Povolá si pana Strange Ebbesöna (říkají mu »junker«, že tak mladistvě vypadá, ale byl královým učitelem a má již dospělé syny) a vyšle ho do Čech. — Má pozdravit krále Primislaus, a tvářit se, jako by měl jednat o spolku proti severoněmeckým knížatům, ale tajně má vyzvídat, a podobá-li se princezna svému obrazu, je-li ctnostná, roztomilá a králi nakloněna, pak ať žádá za ruku krásné Markéty.

Strange Ebbesön s průvodci, jmenovanými v písni, a třiceti rytíři vydá se na cestu; král čeká na poselství u svých manů, hrabat meklenburských ve Zvěříně. Hned když posly vyprovázel, slyšel o kráse Berengarie portugalské, sestry hraběte flanderského, ba vsadil se s hrabětem Engelbertem, která z princezen je krásnější. Při dvoře zvěřínském sezná tuto krásku, a zatím co posel z Prahy (jeho synovec Otto Lüneburský) sedí ve věži zvěřínské — nahlédl příliš hluboko v plány hrabat —, král posílá Strangovi dopis, aby nechal námluv.

Strange jednal opatrně a rozvážně, pozná krále, kterého básník líčí jako by na posměch historické pravdě; rekonstruoval si ho z obrazu Markétina. Z muže, který svou energií, diplomatickou obratností, válečnou schopností a bezohledným užíváním všech vhodných poměrů, učinil říši, která byla na pokraji záhuby, mohutným státem, stal se dobrák, který chodí v prostém černém domácím hávu německého řádu, má obličej a účes jako obraz Páně, je zbožný mystik, přísných mravů. Následkem toho jeho dvůr je tichý oproti dánskému. — Princezna je nakloněna dánskému králi, ale zdá se jí, že válčí více, než vyžaduje obrana říše anebo obrácení pohanů, což jsou jediné důvody pro válku, které uznává.

Tak dojde k sňatku per procurationen, neobejdou se bez ceremonie, která uvádí Stranga i princeznu v rozpaky, která se však vykoná a popíše s velikou slušností. Strange s družinou a s mladou královnou vstoupil již na loď (na Vltavě!), která je má násti do Dánska, tu odevzdá mu rychlý posel list. Strange

bledna přečte jej a praví králi, že jeho nejdražší syn upadl v těžkou nemoc, pak odjede s královnou.

Tak uzavřen nešťastný sňatek, lid uvítá krásnou královnu, její české jméno Danxmar (tak! poznámka pozdější vykládá, že spíše znělo Dargmar nebo Dragomir) přemění si v Dagmar, což vlastně je prý Dagmor, matka dne, ranní červánky, a tímto jménem prý Dánsko pozdravovalo do nejpozdějších dob své nejzbožnější a nejmilovanější královny.

Král nezná prostředku lepšího, aby Dagmar nebyla zklamána, než že se vrhne v boj; jde hned po svatbě do Livonska. Královna žádá za svatební dar svobodu biskupa Valdemara (toho nedocílí hned, ale ovšem později na velkou škodu královu), dále osvobození od daně plužní a propuštění vězňů. Král vzdá se nadějí na vlastní štěstí, aby žil říši a víře a zachoval klid své královny.

Dagmar vládne v nepřítomnosti králově, radíc se se svým »hofmester« panem Ib Urne (?); král po svém návratu z Livonska má zase boje v Německu (vinou biskupovou); do Švédska na pomoc králi Sverkerovi táhne mnoho dánských a také českých rytířů, a skoro všichni padnou hrdinně u Leny[1]); královna trpce želí zvláště svých krajanů, kteří k vůli ní táhli na sever.

Král opět táhne na křižáckou výpravu do Pruska, zatím Dagmar porodí syna; před tím potkala mořskou ženu; je to dáma, které Valdemar se kdysi dvořil; žena se jí zjeví podruhé a dá jí, nemocné, onen dopis

---

[1]) Vocel n. u. m. mluví o této výpravě českých rytířů jako o skutečnosti; znalec historických pramenů severských, prof. Axel Olrik, mne však ujišťuje, že čeští rytíři u Leny náležejí fantasii Ingemannově.

Valdemarův, psaný Strangovi. Královna toho nepřežije; smrt její líčí básník zcela věrně dle písně, ovšem bez zázraků.

Román jedná též o druhém sňatku královĕ s hrdou a lidem nenáviděnou Berengarií, která po boku králově jede do boje a je vlastně ženou, jaké je Valdemarovi třeba. Ale i ona podlehne pomstě zavržené milenky.

Román Ingemannův způsobil, že jméno Dagmařino stalo se v Dánsku zase tak populárním, jako bylo v středověku; básně o Dagmaře zazněly (na př. Hertzova), staré písně byly komponovány, jméno zase zobecnělo; královské princezně, která jej obdržela, bylo dobrou věštbou, stala se císařovnou ruskou. Dagmařin křížek, nalezený v hrobě v Ringstedu[1]), napodobuje se neustále jako oblíbený šperk, výtvarné umění líčí rádo její smrt; středověk nezanechal Dánům zjevu milejšího než českou Dagmar.

Přemysl se dal Němci nazývat Otakarem, ale ani v tom znĕmčení neozvalo se, jak praveno, v poesii současné; za to jméno syna jeho, třeba cizotvarné, Wazlab psané, ozývá se z úst pěvců. Příčina je patrna; říše česká, konsolidovaná uvnitř, počala zasahovat do politiky vnější, hlavně říše německé; před dědičnými králi českými vynořila se snad už vidina, vzdálená dosud, ale dosažitelná: koruna císařská. Mělo-li se jí však získat v dohledné době, bylo třeba působit na veřejné mínění německé, smířit Němce s představou, aby cizí

---

[1]) O tomto křížku jedná Vocel n. u. m., který myslí, že je to česká práce. To ovšem není jisto, ale stálo by za vyšetření. Je zajímavo, že, když se otevřely hroby v Ringstedu, na místě Bengierdiny hlavy ležel — kámen.

kníže jim vládl. Na veřejné mínění působil tenkrát především spilman, jemuž naslouchal obecný lid; k němu od dob Walthera von der Vogelweide družil se rytířský básník, který přednášel své chvalozpěvy a polemiky před knížaty a rytíři.

Václav I. měl dobré rádce, kteří mu naznačili, koho si má vybrati pro tento úkol; koncem let třicátých dlel v Čechách Reinmar von Zweter, největší politický pěvec po Waltherovi, a sláva českého krále, který by žíznil po cti, i kdyby do něho vlili čest třiceti knížat, roznesla se po Německu, s dodavkem, že slunce lépe nesluší dni, než král český bohu a n á m za knížete.[1])

Asi od r. 1234—1241 meškal Rýňan, v Rakousku vychovaný, u českého dvoru. Zpíval-li písně některé, aby podporoval tím politiku českého krále dvoru, je těžko poznati. Václava v žádné již nejmenoval; rozhodně agitoval pro zvolení Erika dánského, kandidáta strany Václavovy, a důrazně hájil právo volitelské českého krále, jakožto číšníka říše, proti Eikovi z Repgova, skladateli Sachsenspieglu.[2])

Rozhodně však pochybil Roethe, když řadu básní Reinmarových, plnou osobních invektiv, těžko srozumitelných, vztahuje na český pobyt Reinmarův a na české pány. Roethe dokazuje, že řada básní Reinma-

---

[1]) Srv. Jan z Michalovic str. 31 a nn. původní znění str. 117. to platí o všech básních níže uvedených.

[2]) Tak vykládá báseň Roethe ve svém vydání básní Reinmarových (1887); jinak ujímá se Roethe Reinmara proti Willmannsovi, který v politických básních jeho vidí pouze reflexy politiky Václavovy, a přisuzuje mu vlastní politické přesvědčení. Báseň o volitelích viz Jan z Michalovic str. 69.

rových se nám zachovala dle sestavení básníka samého, učiněného r. 1241 v Čechách, v němž politické písně byly uspořádány chronologicky. Ale uvedené básně nejsou politické, a jelikož sbírka jinak je sestavena věcně a ne časově, není divu, že na konci jejím čteme řadu básní útočných, osobních, satirických. Aby se musely vztahovat na Čechy a dokonce, aby se mohlo z nich těžit pro karakteristiku dávných Čechů, k tomu není nejmenší příčiny.

Že se básníkovi v Čechách nelíbilo (ale vydržel tu přece několik let, dal se snad vypudit teprve nebezpečím tatarským), víme i bez oněch pochybných svědectví; Reinmar v jiné básni chválí zemi českou i krále, avšak stěžuje si, že si ho tu nikdo nechce vážit, vyjímaje krále, a takové neváżnosti by ani v nebi nesnesl.

Méně citliví byli pěvci nižšího řádu, Sigeher a Sunburg, z nichž první vysypal na hlavu Václavovu banální chválu, že spojuje dobré vlastnosti králů Fruote, Šalomouna, Artuše, a že mezi králi je jako máj mezi měsíci. Sunburg zase ho přirovnal k štědrému Saladinovi, a hroznou hyperbolou líčil jeho štědrost. Tito dva sloužili králi Václavovi až do jeho smrti, neboť shledáváme je oba ještě ve službách nástupce jeho.

Plnými ústy pěl chválu Václava I. v době vnuka jeho básník křižácké výpravy Ludvíka Pobožného; zcela jako Sigeher a Sunburg chválí hlavně štědrost krále, který se neohlížel, odkud kdo přišel, když hledal pomoci jeho. Dával plnou rukou Frankům, Duryňkům, Švábům.

Taková chvála by nové době málo imponovala, a o slávu Václavovu bylo by postaráno špatně, kdyby

nebyl země své hájil tak obezřetně proti Mongolům, a kdyby pověst nebyla jeho vojevůdci přibásnila veliké vítězství nad těmito nepřáteli.

Dne 16. července 1818 konala se na Svaté Hoře u Olomouce slavnost[1]) velice zajímavá, která nám jeví, jaký vliv mělo hnutí turnerské a studentské i na rakouskou mládež. Řídil ji professor Knoll, slova hlasatele pocházela od místního básníka Canavala. Slavnost, olympijské hry olomoucké, počala závody během, metáním kamenů, skokem a zápasy. Po té následovaly deklamace, v nichž první cenu obdržel student Schön za přednesení Goethova »Erlkönig«; je to týž Schön, jehož pozdější básně z českých dějin už několikrát nás zajímaly.

Cenu v závodech básnických, které se družily k tělesním, obdržel W. F. v. Canaval za báseň na hrdinský čin, jehož památka se právě slavila, byl to Jaroslav ze Šternberku a jeho vítězství nad Tatary.

Zachránění Evropy, toho hrdého názvu je si vědom nejen básník, nýbrž i hrdina sám, který, když se ujal velitelství v Olomouci, osloví bojovníky:

Wir stehen hier im Namen unsres Erdtheils, (!)
Wir stehn des Glaubens heilige Verfechter,
Wir stehn ein Schirm für Vaterland und Ehre.

O národním příslušenství domnělých hrdin olomouckých neděje se na této zcela německé slavnosti zmínky.

Když Tataři zapálili klášter Hradiště, měšťané prahnou po pomstě, ale Jaroslav krotí — věrně dle

[1]) Popis její i s básní níže uvedenou otištěn v Hormayr. Archiv 1818, č. 128—9. Nápis básně zní: Europas Rettung von der barbarischen Verwüstung durch Jaroslav v. Sternberg vor Olmütz im J. 1241.

Dubravia — jejich oheň, a teprve v noci vyvede je, a do rána je vítězství dobyto. V básni, která počíná jako pravá slavnostní báseň velebením Olomouce, a také krále Václava vděčně zmiňuje, vládne podivný zmatek stran náboženství Tatarů; křičí Allah, a nad nimi skví se půlměsíc. Zdá se, že básník podlehl suggesci četných básní na osvobození Vídně a jiných měst od Turků.

Téhož roku obecenstvo rakousko-německé seznalo překladem také báseň o Tatařích z RK. Svoboda[1]) uveřejnil ji v témž časopise krátce po vyjití básně Canavalovy, patrně, aby tuto zastínil.

Svoboda uveřejnil tamtéž o čtyři roky později též zpracování lokální pověsti moravské, které souvisí poněkud s touže básní RK.

Jedná se o hrad Děvice, Maydelburg, Maidenburg zvaný. Už rok před tím moravský anonymus (asi Gräf) vypravoval balladou,[2]) jak Bedřich bojovný se chtěl toho hradu a sousedního Rosensteinu zmocnit. Oba hradní, Cyrek a Nehrad, jsou na lovu zajati a mučeni, aby zradili hrady. Ale ač jednomu z nich vypíchnou oči, druhého postaví na led po šest hodin, oni trpí jako Scaevolové, a nepřátelé nedosáhnou úmyslu svého.

Historická úvaha v témž časopise, kterou napsal Josef Horký,[3]) vypravuje nejen tuto episodu, nýbrž

[1]) Horm. Archiv. 1818, č. 155: Der Mongolen Einfall 1241. Aus der neuentdeckten, unschätzbaren Königinhofer Handschrift, von der diese Blätter ehestens umständlich sprechen (ohlášení článku Meinertova).

[2]) Horm. Arch. 1817, č. 113—4. Cyrek und Nehrad, Castellane auf Maydelburg und Rosenstein 1247.

[3]) Horm. Arch. 1818 č. 31—2. Maidenburg.

i pověst o hradě, dle kterého tři skály u něho jsou zkamenělé tatarské princezny se svými psíčky. Přijely prý kdysi do hradu, cestujíce, aby seznaly cizí země, vlastník hradu je sice přijal, ale zavraždil je i s psíky a vrhl mrtvoly se skály dolů. Těla však zkameněla a vztýčila se jako skály.

Tuto pověst, variant známější o zavraždění tatarské princezny v Středě, vypravoval, jak řečeno, Svoboda,[1]) jenže ve shodě s RK ze tří tatarských princezen zbyla jediná, která za hrozné bouře uchýlí se na hrad. Rytíře, který tak porušil pohostinství, doženou muka svědomí k samovraždě skokem s hradu. Tataři plení zemi, až ji osvobodí ein Held vom Stamme der Tschechen. Za starých dob bard ho opěval písní hodnou Čecha ('nen Tschechen würdigen Preisgesang); básník jej přetlumočil německými verši, a teď věnuje svůj zpěv vnuku onoho hrdiny, v němž ještě plá vysoká mysl slavného předka.

To je skutečně skvostné; básník se bál, že by Šternberkové nerozuměli pokloně, kterou jim učinil starý básník, a neosvědčili dosti vděčnosti nálezci jakož i tlumočníku a vydavateli jeho, a cítil potřebu, aby prozradil, jak hluboko je zasvěcen v tajné úmysly dávného barda, a aby dopravil jeho vzkaz na pravou adresu.

Báseň Wratislaw od Karla Reina není ze staročeštiny, jak udává. Morava je zaplavena Tatary, sesterské Čechy pošlou jí Jaroslava, Tataři prchnou, to

---

[1]) Der Gastesmord auf der Maidenburg, Ballade (Franz Graf Sternberg gewidmet) von Prof. Swoboda v Horm. Arch. 1822, č. 81–5.

vše je stručným úvodem k vypravování o starém Berkovi, který smutně dlí na hradě, se snachou Ludmilou a synáčkem Vratislavem. Syna Jana odvlekli Tataři. Stařec žaluje na zkázu rodu, a když se ozve dvanáctiletý Vratislav, usměje se slaboučkému hochu. Vratislav zmizí z hradu a otec oplakává syny dva. Po roce vrací se Jan, veza s sebou malou rakvičku, a vypravuje, že byl otrokem kazaňského chana a že Vratislav došel polo mrtvý až k chanovi, a nabízel se zaň výměnou. Chan se tomu smál, tu praví Vratislav, že ten bůh, který ho dovedl sem po té nekonečné cestě, velí chanovi, aby bratra propustil, neučiní-li tak, sedm jeho synů zemře do sedmi měsíců. To řekl a zemřel, ale za sedm dní chan dal Janovi svobodu, zlato a koně na cestu, dal mu též rakvičku s balsamovaným tělem malého hrdiny, který právem se nazýval Vratislavem, že rodu svému slávu a čest vrátil.[1])

[1]) Libussa III. (1844), str. 272—280. Wratislaw, Aus dem Altböhmischen.

VIII.

PŘEMYSL II.

»Přěmysl jako krásný květ pojide. Jako róžiu prostřěd lúky postavi, takéž bóh český zemiu Přěmyslem oslavi«, tak zahajuje Dalimilova kronika vypravování o Přemyslovci nejslavnějším, který byl také nejnešťastnějším a zemi uvrhl pádem svým u větší záhubu, než byl lesk, kterým ji oblil za živa.

Přemysl II. ze všech panovníků rodu svého byl opěvován nejčastěji a nejdéle; vrstevníci ho opěvovali chvalozpěvy, jež změnily se v elegie, anebo pokoušeli se o epopeji nového Alexandra. Pozdější doba upřela zrak na tragedii jeho skonu a vyplnila románovými výmysly mezery v dějinách jeho života. Od třináctého století básně, od šestnáctého dramata, od osmnáctého romány byly mu věnovány.

Básně.

Od křižácké výpravy na sever až k bitvě na Moravském poli básně vrstevníků provázejí život Přemyslův.

Příčinu známe již. Přemysl nezasluhoval výtek, které mu tak často činí Höfler, že neprozíravě opovrhoval německou korunou a dal tím podnět, aby se založila nová dynastie; naopak Přemysl se snažil, aby dosáhl této koruny [1]), a tomu účelu, jako mnoho v jeho politice, sloužilo též jeho mecenášství; němečtí básníci měli ho Němcům doporučit.

Nelze upříti, že mistr Sigeher [2]) se snažil seč byl, aby docílil toho úspěchu. Alexandrova mysl vede Alexandrovo vojsko, Alexandrovo tělo je spojeno s jeho pokladem, zvolal; slíbil, že Otaccher rozšíří říši, připomenul přívržencům nejslavnějšího rodu německého, že je po matce Hohenstauf... marně, Sigeher nebyl básníkem takovým, aby přemluvil volitele, když jejich zájem jim kázal, nedati říši krále mocného.

A Sunburg, kterého král rovněž převzal z pozůstalosti otcovy, dokonce přešel ve služby strany Rudolfovy — v oné šťastné době nebylo ještě třeba lámat si hlavu s odůvodněním takového kroku, stačilo naznačit, že bývalý pán dost neplatil, že nebyl milte —. Ještě r. 1271 provázel jako zpravodaj Přemysla na válečném tažení do Uherska.

Tanhûser a rakouský básník Wernher opěvovali krále, Ulrich von dem Türlin věnoval mu svého Willehalma, Heinrich poustevník na jeho vyzvání zpracoval marianskou legendu. A první německý básník,

[1]) Pekař, Kandidatury Přemysla Otakara II. na německý trůn, v Č. M. M. XVI—XVII (1892—93).

[2]) Doklady k tomu místu a k dalším o současných básnících viz Jan z Michalovic str. 33 nn. a 118 nn., srv. J. Rott, Přemysl Otakar II. a veřejné mínění jeho doby v Čes. Časop. historickém 2, 297—308, zvláště co se týče latinských básní a kronik.

v Čechách narozený, Ulrich von Eschenbach, básnil objemnou Alexandreidu, ale jeho Alexander má v erbu bílého lva v červeném poli. A ke konci páté knihy praví Ulrich, že jediný kníže by se mohl přirovnati k Alexandrovi; nejmenoval ho, to si ponechával až na dokončení knihy, ale toho se král nedočkal. Episodu o Alexandrově cestě do ráje sám král mu vypravoval, jak dosvědčuje velmi zajímavá poznámka básníkova. Je to lákavé, představit si velkého krále, jak se baví se svým německým literárním dvorem, asi jako později se bavil stejně vítězný Bedřich Velký se svými francouzskými učenci. Jen že bohužel nemáme jako u Bedřicha svědectví o tom, jak na tyto zábavy hleděla společnost domácí, vznikala-li také v ní snaha, aby ukázala králi, že dovede totéž co cizinci.

Je významno, že z doby volby a boje neslyšíme hlasu proti králi českému, Míšňan[1]) ještě po zvolení Rudolfa chová naději v dobrou shodu obou knížat, kde pak by říše vzala takového číšníka!

Nejkrásněji, nejdojemněji zní ze všech těch písní a věnování přece jenom ta, kterou zapěl věrný básník nad mrtvolou královou, nečekaje žádné odměny již od něho. Jak dojemně a přesvědčivě zní jeho otázka: kdo bude dbát o sirotky a vdovy? Jméno básníka neznáme ani, ale Cantilena, zachovaná nám kolmarskou kronikou, bude navždy důležitým pramenem k poznání krále.

---

[1]) J. Rott na. u. m. objevil, že tento Míšňan není nikdo jiný než markrabí Fridrich míšenský. Bohužel nevzal si nepatrnou práci, aby nám řekl aspoň jeden ze svých důvodů, měl-li vůbec nějaký, pro toto překvapující tvrzení. Míšnan je mistr, básník učený, žák Reinmara von Zweter, všecko, jenom žádný kníže

Konrad würzburský vynáší orla římského, který přemohl lva z Čech, a t. zv. Seifrid Helbling, který ve svých satirách tolik polemisoval proti českému kroji a proti módnímu vplétání českých slov do hovoru, věnoval řadu vážných veršů velikosti a pádu krále českého.[1])

Báseň, zvaná od vydavatelů Die Böhmenschlacht[2]) od básníka dolnorýnského, z níž jen málo zlomků je zachováno, pojímá boj na moravském poli jako rytířský souboj obou králů a živě líčí některé episody jeho.

Básní skutečnou, nejen veršovanou kronikou, jest dílo jmenovce a nepřítele Přemyslova, kronika Otakara štýrského.[3]) Z ohromného toho díla — jen asi 1400 veršů schází mu do plných stotisíc! — velká část je věnována věcem českým, a zvláště v první šestině jeho, je »Otacker« hlavní osobou, ať se jedná o události v Rakousku nebo v Italii, neboť i tam se děje jen, co chce král český. Karlot (anjouský) se zajatým Konradinem by se rád smířil a dal by mu svou dceru za ženu, a příteli jeho Bedřichovi badenskému by dal neteř. Ale právě tento přítel se svými právy na Rakousko a Štýrsko je nepohodlný Přemyslovi, proto

---

[1]) Viz Jan z Michalovic 90.

[2]) Srv. Rott na. u. m. Zlomky otištěny v Liliencronových Historische Volkslieder jako číslo 2. Co o účelu básně praví vydavatel, je však vyvráceno Seemüllerem a zlomky později nalezenými. Literatura této otázky v Zeitschr. f. d. Alterth. 39 (Seemüller).

[3]) Monumenta Germaniae historica. Deutsche Chroniken V. Ottokars österreichische Reimchronik. Herausgegeben von Joseph Seemüller. — Hannover 1890—1892.

mnohým zlatem získá papeže, papež velí, a Karlot, ač nerad, musí poslechnouti, a Konradin i Bedřich zemrou na popravišti.

To je jeden z hříchů Přemyslových, za který pyká stejně těžce jako Karlot a jako papež. Druhý je, že zapudil Markétu, s kterou se oženil, aby tím upevnil svoje postavení v zemi; za něj pyká nevěrou druhé ženy své a ztrátou všech těchto zemí, které byly základem jeho moci. Vždyť veškerá moc lva záležela v Štýrsku a Rakousku, nikdy dříve český král nezískal zbraní cizích zemí; při líčení bitvy u Kressenbrunnu mluví Ottokar o vojsku uherském a německém, zmiňuje se sice o Polácích v něm, ale nikoli o Češích.

Nejhorším proviněním Přemyslovým bylo ovšem umučení Seifrida Mernberského, pána štýrského; pro ně ztratil král hlasy volitelů, kteří ho málem zvolili císařem, pro ně v bitvě byl synovcem a mstitelem Mernbergovým zabit.

Tak celou touto částí kroniky vládne pragmatism, kterému se básník naučil právě tak z děl krásné literatury jako z historie. Líčení osob, slavností, bitev upomínají často na předlohy literární. Je to velká báseň o Přemyslovi, ovšem že pravý opak chvalozpěvu, ač ani tento básník neubránil se mocnému dojmu osobnosti královy a dal mu výraz v dlouhém oslovení »vrou Werlt« (Světa), jíž nad mrtvolou Přemysla, věrného mana jejího, vyčítá, co z mocného toho krále udělala.

Kronika Otakarova psána, jak dokazuje Seemüller, na začátku století čtrnáctého, první pětina před rokem 1308; Otakar nepíše tedy současně s událostmi, hlavně

pokud jde o mládí Přemyslovo, nýbrž málem o půl století později; básnické jeho umění, svěžest vypravování způsobily, že kronika byla považována za pramen mnohem cennější než skutečně je.

Zvláště co se Přemysla týče, podává kronika hlavně mínění štýrské šlechty, které v Otakarovi nalezlo znamenitého mluvčího. Je podivuhodno, jak srovnání Otakara s prameny jeho, a studium básnické jeho techniky a vzorů potvrdilo dávný soud Palackého, který, odmítaje Otakara jako pramen historický, uznal ochotně básnické jeho přednosti.

O výpravě pruské obsahuje řadu veršů kronika německého řádu od kaplana Mikuláše z Jerošína.[1]) Jeho verše středoněmecké překládají ovšem pouze starší kroniku latinskou, často doslovně; tak činí též kapitola, která vypravuje o pokřestění Samů. Král Ottackir přitáhl s vojskem o 60.000 mužích, mezi nimi knížata, hrabata, rytíři, biskupové; bylo by málem došlo k boji mezi křižáky samými, když dva muži, Sas a Rakušan, se pohádali, který dříve má mlíti ve mlýně, ale biskup olomúcký spor uklidil; král donutí Samy, aby se dali pokřtíti, a zakládá Královec.

V době novější básně o Přemyslovi, jak se zdá, začínají básní rakouského anakreontika Höger von Högen,[2]) ač na ní není znát, mínil-li básník svým König Ottokar, o němž napsal báchorku, Pře-

---

[1]) Di Kronike von Pruzinlant v Scriptores rerum prussicarum I. vydal E. Strehlke 1861. O první výpravě Přemyslově v. 9894—10112, o druhé 12928—12960.

[2]) Gedichte von Joseph Edlen von Högen. Zweytes Bändchen 1793. Str. 9. Das Mährchen vom König Ottokar 1787.

mysla I. nebo II. Jemu stačilo jméno, které mu poskytlo refrén:

Ein König war im Böhmerland,
Der biederste der Weisen,
Kein Mädchen blieb ihm unbekannt
Auf seinen grossen Reisen.
Kennt ihr den braven Mann, es war
Der weise König Ottokar.

A tak líčen dále řadou strof. Z Přemysla II. pravý roi d'Yvetot!

Schiller ve své balladě Der Gra von Habsburg, psané r. 1803, líčí korunovaci Rudolfovu co nejskvěleji; jako planety kolem slunce, shromažďují se kol císaře volitelé, tu ovšem český král, první z nich, nesměl scházet, neměla-li se jevit mezera, a básník, ač dobře věděl (praví to v poznámce), že český král nevykonával tenkrát dědičného úřadu svého, přece napsal:

Es schenkte der Böhme des perlenden Weins

Rovněž jen jedním veršem dotýká se českého krále známá báseň Görresova o Rudolfovi habsburském:

Rudolph zieht, der deutsche Kaiser,
Wider König Ottokar. —

Podobně nepatrnou zmínku o české kořisti Rudolfově čteme v mnohem pozdější básni slavného C. F. Meyera, Engelberg.[1])

Zájem o staré dějiny rakouské a zvláště o dobu Rudolfa Habsburského probudil se mocně na začátku 19. století neštěstím válečným a vlivy romantickými.

[1]) Engelberg, Eine Dichtung. Leipzig, 1872.

Obzvláště na bitvu na Moravském poli obrátila se pozornost historiků a básníků frazí, které užil Napoleonův bulletin o bitvě u Wagramu: že moc domu rakouského zahynula na témž bojišti, na kterém před 581 lety byla založena.

Na tato slova reagoval r. 1814 časopis, který právě v době největších ztrát rakouských byl založen, aby budil rakouské vědomí historií; byl to barona Hormayra »Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst«, jak zněl původní jeho nápis Vydavatel později zavedl stálou rubriku s nápisem: »Což dějiny Rakouska jsou chudší vlasteneckými látkami pro drama, román, balladu a výtvarné umění než dějiny klassického starověku nebo středověku cizího?« A hned v prvním ročníku poukázal důrazně na vše to velké, co se událo pod Vladislavy, Břetislavy, Otakary, Bely atd., jak romantické jsou děje českých amazonek, našeho Cida Wiprechta Grojského, Jaroslava a Huňádyho. Neunavně pak ve svém časopise snášel a snášeti dal pro básníky material: pověsti, episody, detaily, a stále vyzýval k jich užití, k oživení rakouských dějin poesií.

Uvedená slova stála v úvodu k ukázkám z Rudolphiady, kterou zamýšlel Heinrich von Collin,[1]) básník písní rakouských branců z r. 1809 a klassicistických dramat. Epopeje o dvanácti zpěvích o Rudolfovi habsburském měla dle plánu býti básní o bitvě na Moravském poli, což ukazuje hned invokace básníkova:

---

[1]) Hormayr. Archiv (1810) č. 53—54. Collins Rudolphiade. Ukázky tamtéž 88—90, pak v Dílech Collinových (1813) sv. IV.

Österreichs Söhnen besinge, mein Lied, den Tag der Entscheidung,
Als sich Ottokars Macht vor Rudolphs Waffen gebeuget,
Und der gewaltige König, im Kampfe erleget, dahinsank,
Tief von den Seinen betrauert und auch beweint von den Feinden.
Also lenkt es der Herrscher im Himmel.

Nemohlo by totéž býti obsahem Ottokariady? Ale ovšem tendence určila název.

Obsah zamyšlené epopeje Collinovy měl býti takový: Rudolf udělal v říši konec pěstnímu právu a vrací se se svými syny do Vídně. Stihnou ho četná poselství o nevěře Přemyslově, která však neruší klidu jeho; obesílá přece pomoc, přijímá tělo Páně; ve snu zjevuje se mu jeho utonulý syn, Hartmann.

Další zpěv ukazuje nám Přemysla a jeho radu. Černín a Lobkovic mluví proti porušení věrnosti, královna, lady Macbeth podobna, pro ně, většina se přidá k ní. Lobkovic poslán k císaři, by vypověděl válku. Přemysl přistihne svou dceru Anežku, jak maluje syna císařova, Rudolfa, a zavře ji do kláštera. Vyslanec císařův, Hugo von Taufers, nalezne Ladislava, krále uherského, uprostřed pohanských Kumanů, s jichž děvčaty tančí; král je v rozpacích, co si císař o něm pomyslí. Zpívá se o vítězství (?!) nad Tatary, Hugo vypravuje dřívější skutky císařovy.

Lobkovic, dávný osobní přítel Rudolfův, vypovídá válku, císař dá ho pozvati k důvěrné rozmluvě, což stařec přijme, když mu vyvrátili jeho pochybnosti, zda tím nezadá povinnosti ke králi svému.

Rudolfovi poustevník na Kahlenbergu předpovídá osud jeho rodu. Dojde k předběžným bojům, na umělém lodním mostě překročí Rudolf Dunaj a dojede do Marchecku, kde přehlíží vojsko uherské. Kumáni mu nesou zvláštní dar, množství českých hlav; císař odvrací se s hrůzou a dá je pochovati.

Přemyslovi zjeví se stín Markétin; pak rozzuří se bitva; Rudolfova modlitba pronikne do oblak. Milota zrádně opouští boj, král vrhá se zoufale na nepřátele a padne, Rudolf pláče nad jeho mrtvolou, švakr Přemyslův vymůže mír pro sirotka králova. Uzavře se dvojí sňatek, a Albrecht obdrží Rakousko v léno.

Z této komposice provedeny byly jen malé zlomky: rozmluva mezi Černínem a králem, kde král se přiznává, že jedná proti lepšímu přesvědčení, že však nesnese potupy, kterou ho zasypává Kunhuta, a že nemá síly proti této neblahé ženě, kterou mu peklo poslalo, aby pomstilo Markétu. Lobkovic je líčen jako ideál rytíře, vlastně důstojníka jezdeckého, Rudolf upozorňuje na to, jak krásně sedí na koni; zdvořile a uměle salutuje mečem (!); když s koně seskočí, brnění nezařinčí. Rudolf si s ním připíjí na zdraví Přemyslovo, věda dobře, že jenom Kunhuta jest vinna válkou; Lobkovic se odvrací, aby zakryl slzy své.

V bitvě je poslán pro Milotu, a když tento neposlechne rozkazu, mrští po něm oštěpem, ale stará ruka nemá již dosti síly. Králi, vše nás opouští, jenom tvá ctnost ne, hlásí Přemyslovi. Král chválí dobré to slovo, a společně vrhnou se v nejlítější boj. Tak básník dvěma českým rodům šlechtickým dělal poklony a nikde neurážel národní ješitnosti ani Čechů ani Maďarů, aby vytvořil báseň všerakouskou, ačkoli

bitva na Moravském poli není vlastně vhodným thematem pro takové dílo.

Asi r. 1819 Grillparzer zaměstnával se plánem epického cyklu Rudolf und Ottokar, z něhož čtyři básně jsou zachovány.[1]) Král stojí v táboře uherském, hrabě Rudolf Habsburský, číšník králův, přináší mu meč uherského krále. »Komu za to mám děkovat?« ptá se král radostně. Hrabě ukazuje k nebi. »Jemu, který mocné má v ruce.« Král klekne a modlí se. Záviš (báseň druhá) mluví tónem zcela jiným, lichotí králi a oznamuje mu, že král Bela mu nabízí mír a ruku neteře. Hrabě habsburský hněvá se na takové nabídnutí, ale král kyne Závišovi, by ho následoval. Královna Markéta se svými služkami přede pro chudé děti a těší se na návrat chotě, tu vstoupí biskup a zvěstuje jí, že sňatek je rozveden a že král se ožení znovu. Skvělý vjezd králův se popisuje, stavové rakouští a štýrští přicházejí holdovat novému pánu, ale než promluvili, hluk lidu oznamuje příchod vyslanců volitelů, kteří nabízejí korunu římskou; král nedá určité odpovědi, mají čekat.

Tím končí zlomky, které svou formou upomínají na romance o Cidovi, ale zároveň prozrazují dramatika koncentrací děje, v epice zcela zbytečnou, ale tím nutnější v dramatě; poznáváme ji zvláště ve zpěvu druhém a čtvrtém, který je přímo scenou dramatickou, vypočtenou na divadelní effekt.

Podle plánu Grillparzerova měl se k císaři přidat krásný jinoch, který ho provázel a chránil v nebezpečí; když ho císař chce odměnit, jinoch se promění; císař

[1]) Díla 2, 232.

pozná v něm rysy známé, ale idealisované, je to Hartmann, utopený jeho syn. Tedy motiv, kterého r. 1815 užil R. Werner v dramatě »Cunegunde, die Heilige,« a r. 1816 Kotzebue v dramatické legendě »Der Schutzgeist«.

Grillparzer je v komposici své básně samostatný, naproti tomu Ladislav Pyrker chopil se uvedeného plánu Collinova a provedl jej na začátku let dvacátých.

Ladislav Pyrker, rodák uherský, vysoký hodnostář církevní, byltě 1827—1847 arcibiskupem Erlavským, byl tak nešťasten, že nakladatelství Cottovo v letech třicátých ho povýšilo na »klassika«, a tím ho učinilo směšnou figurkou v historii německé literatury. Jeho básně Tunisias (o tažení Karla V. do Tunisu) a Rudolph von Habsburg (Rudolphias zvaná), upomínají vlastně na dobu předklassickou, renesanční.

V obou vládne zvláštní mašinerie, jejímž vynálezem se básník dokonce pyšnil, vždyť rozřešil problem, jak mínil. »Jelikož báseň hrdinskou bez okrasy zázračného (des »Wunderbaren«) nelze nazvati epopejí (!!), dosud nebyl rozřešen těžký úkol, nalézti novou okrasu pro epopeje naší doby, když starší nelze již užívat« — praví doslovně a odůvodňuje, jaké duchy ve shodě s učením církevním vyvolil, aby na místo bohů olympských podporovali a mařili snahy lidské; jsou to duchové v očistci. Ale báseň o Rudolfovi sáhla též k andělům a ďáblům Klopstockovým a Bodmerovým: Drahomíru pohněval si »Ottgar« tím, že dal zasypat otvor, který ji pohltil, kde páry se valily na povrch, a kde jí bylo dosud obětováno. Tu vezme si dovolení u Satana, aby směla na povrch země. Tam slyší chválit

krále, který zvelebuje zemi svou, teď ovšem, popuzen Kunhutou, je v poli proti císaři, ale smíří se asi s ním. To chce Drahomíra zameziti, chce krále přimět k boji a tím ho zničit. Rudolfa chrání duch Marbodův, který dvanáct století seděl ve středu země. Mezi oběma duchy, k nimž se druží ještě různí Katwaldové a Inguiomarové, nastává boj, který básníka upomínal na boje bohů před Trojí, nás však pouze na hádky duchů u Klopstocka.

Nehledíme-li k mašinerii, Pyrkerova báseň jest provedením plánu Collinova; i táž jména se vyskytují; Lobkovic je to, který slyší královo vyznání o moci Kunhutině, ale i Černín vystupuje.

Sceny v táboře uherském, věštba, zpěv o činech Rudolfových, jsou přejaty úplně.

Novou osobou je Wallstein — pro pochybnou úlohu, kterou tento mladík hraje, nechtěl ho básník nazvati plným jmenem šlechtického rodu, — který miluje královu dceru Hedviku a ve své vášni stane se obětí Drahomířinou.

V turnaji, který se odbývá na kopci Táboře mezi vyjednáváním o mír, vyzve vyhlídnutého ženicha Hedvičina, Hartmanna, císařova syna, k boji; když pak si dodá odvahy a uchází se u krále o dceru jeho, rozhněvá se Přemysl velice a uhodí ho mečem přes přilbici. Wallstein, hněvem bez sebe, stane se vůdcem plenících Kumanů, vypálí městečko na Moravě a povraždí tam české jezdce. Probrav se z rozčilení svého, vidí, že patří již k nepříteli, a nabízí se Rudolfovi, že zavraždí krále českého. Rudolf velí mu, aby se kajícně vrátil k povinnosti, Wallstein u lože Přemyslova vrhne se na svůj meč, a Drahomíra sjede do pekel.

Ke Kumanům, líčeným jako u Collina, přibylo vojsko jiné, na straně Přemyslově bojující »Klein-Reussens Volk«, Malorusové, kozáci. Jak je seznali měšťáci evropští r. 1813, s dlouhými pikami do roury u holeně zastrčenými, tak se zde objevují jejich předkové, jen že básník mínil, že lze bodati rukou a nohou zároveň.

V pátém zpěvu vyčítá Milota, setkav se noční chvílí s Přemyslem, tomuto všechny zločiny, z kterých ho viní kronika Otakarova; tak nehleděl na krále Collin, jehož plán byl Pyrkerem a jeho až k nečitelnosti nudnou básní jenom pokažen.

Vlastenecká báseň Pyrkerova, jejíž druhý zpěv vyšel r. 1823 v Cottově »Morgenblatt«, byla r. 1824 předložena censuře a uvedla policii v nemalé rozpaky; báseň o sobě nezavdala ovšem žádných příčin k pochybnostem, ale právě byl zakázán Grillparzerův Ottokar, zákaz ten činil velkou sensaci, a censor navrhl, aby se poněkud čekalo s dovolením, »až se vykouří dojem zákazu dramatu Grillparzerova«. Ale zákaz Rudolphiady byl by sensaci doma a v cizině jen zvýšil, a tak v červnu 1824 dovolen tisk obou děl;[1]) dílo, které vyšlo r 1825, bylo od rakouské kritiky a od starého Vossa přijato s velikým uznáním, a ukázky z něho patřily k nutným zlům starších čítanek.

K těmto pokusům o velké epické celky druží se množství básní, které s touže tendencí zpracovaly jednotlivé episody z bitvy na Moravském poli a z historie Přemyslovy vůbec.

Ign. Kollmann, úředník při Johanneu v Štýrském

[1]) Glossy v Jahrbuch der Grillparzergesellschaft 9, 243.

Hradci a krajan štýrského Otakara, opěval nejhorší zločin Přemyslův, usmrcení Merenberga, balladou nad míru dlouhou.[1]) Motivy této popravy, jak je udává Otakar, jsou, jak známo, velice nedostatečné a nepatrné, a básník nesnaží se nikterak, aby čin králův sebe slaběji motivoval; naopak, Kollmann sesílil ještě živly hrůzy a ukrutnosti. Přemysl je si vědom své viny a svého tyranství, a proto nedůvěřuje; nejvznešenější šlechtické dcery vleče do zajetí jako rukojmí, uvězní rytíře, kteří s ním se vracejí z tažení do Prus, a urve dceru Mährenbergovi, kterého všichni nazývají otcem, a který právě chce stavět klášter Dominikánů. Když pak chorý stařec neuvítá krále, jedoucího z Korutan, král dá nemocného spoutat a vléci až do Prahy, kde ho pověsí za nohy v jeho řetězích. Tu vrhne se dcera Seifridova králi k nohám, ale ten vidí jenom její krásu. Dívka odporuje, tu jí král ukazuje, jak kat už zdvihá palcát na starcovu hlavu; ona bez sebe klesne králi v náruč, a král kyne zároveň katu, aby vykonal vraždu! Ráno děvče zneuctěné hledá zachráněného otce, a když vidí, že je oklamána, předstoupí před krále, jenž zbledne, a prosí, aby směla jíti do kláštera a pochovat tam otce. Nalezne svou matku již v klášteře. Jako mstitel se objeví mladý Mährenberg, o němž jsme dosud neslyšeli, a který vystupuje jednou jako syn, podruhé jako synovec starce. Se Stubenbergem mstí se za Seifrida, na králi, který jako v kronice Otakarově, je prosí za svůj život. Do vypravování vpleten ještě boj Rudolfa s Herbortem Füllensteinským, útěk Miloty von Zabusch (tak!), smrt čtrnácti Trautmanns-

[1]) Seyfried von Mährenberg. Ballade von Ign. Kollmann v Horm. Arch. 1812, 145—6.

dorffů, uvěznění Jutty, dcery císařovy, a Anežky, dcery Přemyslovy.

M. v. Collin do nemožnosti přepjal motiv, jak Rudolf nepřijal zrádného nabídnutí z táboru českého krále. Nejen že Rudolf ony dva Čechy králi pošle spoutané, on nařídí truksasovi štýrskému, aby bděl nad životem královým, jako nad císařovým vlastním:

Er ist ein Held,
Von Gott erwählt,
Zum König und Herrscher der Seinen.

Bůh slyšel slova císařova a dopřál mu vítězství.

Kdo je muž na železném štítě s osmnácti zejícími ranami? ptá se Canaval v básni o Rudolfovi při mrtvole Přemyslově.[1]) Je to král český, ranila ho ruka páně, které za živa nepoznal. Čert mu našeptal, aby nestrpěl, by ten, který mu kdysi sloužil, odvážil se udíleti mu léno. Rudolf pláče nad mrtvolou, a rytíři diví se císaři — und die Ritter staunten den Kaiser an, praví básník, opíraje se jako jinde o balladu Schillerovu — slza zdobila císaře více než královský nach.

O šlechetnosti Rudolfa proti Herbortovi z Füllensteina, který osobně se s ním utkal a byl zajat, jedná nepatrná báseň anonyma.[3]) Herbort uznává svůj zločin a béře si takřka naučení:

»Mit Kaisern soll man keine Lanzen brechen«,

císař ho ovšem dá ošetřovat, jako v anekdotě, která byla pramenem básně.

---

[1]) Rudolph von Habsburg v Horm. Arch. 1816, 15—6.

[2]) Rudolph an Ottokars Leiche von W. v. Canaval v Horm. Arch. 1816, č. 81—2.

[3]) Kaiser Rudolph und Herbort von Füllenstein 1278 v Horm. Arch. 1817, 59—60 podepsán N . . . . r.

Tutéž příhodu opěvali též pozdější básně.

Herec Anschütz, týž, který r. 1825 první hrál Grillparzerova Otakara, ve své básni Die Marchfeldschlacht[1]) jednal hlavně o episodě Füllensteinově. Nepřemožitelný bojovník volá na císaře, aby hájil korunu i život, Rudolf odpovídá jenom mečem, kůň císařův padne, a Füllenstein zve vrány na císařské hody, tak pomstí krále svého a vyplní, co mu přislíbil. Tu věrný Berchtold císaře zachrání, a raněný Füllenstein probudí se, když je bitva rozhodnuta, a je Berchtoldem zajat. Císař praví známá slova, že by uškodil celému křesťanstvu, kdyby usmrtil takého bojovníka. Füllenstein je pokořen, a Rudolf s úsměvem jede do jásající Vídně.

Rudolf dle básně této mstí křivou přísahu nevěrného mana; Přemysl udržuje boj, když vojsko se obrací na útěk (o zradě není zmínky), ale klesne raněn; Merenbergové ho rozsápají a jásají pak, že je mrtev král, který bratra ukrutně usmrtil a kvetoucí sestru potupil.

Ottokar Stoklaska básní Habsburgs Schild[2]) líčí, jak obr útočí na císaře a povalí koně císařova; Rudolf chrání se štítem, ač již jezdci jedou přes něj, tu přijde Berthold Kapeller a vysvobodí ho. Kappeler ho vyzývá, aby, jako chránil štítem hlavu, tak vždy chránil habsburským štítem Rakousko.

---

[1]) Neue Originalien zur Declamation, bestehend in poetischen Erzählungen, für Freunde der Dichtkunst und des mündlichen Vortrages von Eduard Anschütz. Wien 1835. t. p. t. Erzählende Dichtungen Die Marchfeldschlacht na str. 127.

[2]) Viz Soffé, Rudolf von Habsburg im Spiegel der deutschen Dichtung v programu německé reálky v Brně 1893.

A Ludwig Bowitsch v básni »Rudolf ehrt die Tapferkeit des Feindes«, dá císaři vyslovit zásadu, že ctí hrdiny všechny i v řadách nepřátelských, že však je nejraději vidí po boku svém. Též Kollmann básní »Der Schwur in Kloster Reun« a Langer v »Die Marchfeldschlacht« opěvali episody velké bitvy.

Dvě básně jednají o přechovávání mrtvého Přemysla v Znojmě; v první, Gollingerově,[1]) ptají se měšťané, jako v Arndtově básni o bitvě lipské, po výsledku bitvy a slyší, že padl ten, který ohradil Znojmo zdmi, který všude hubil surovost; básník hledá a hromadí důvody, ba omluvy, aby měšťané znojemští r. 1278 směli truchlit po svém králi! Ti mu ustlali u sebe, až konečně Pražané a láska synovská si ho odvezli domů.

Zcela jinak hledí na toto odvezení Přemysla anonymus,[2]) který snad je dokonce jedním z Františkánů, poškozených odvezením mrtvoly. Co je mu do toho, zda mrtvola velkého krále spočívá v Praze mezi králi nebo v klášteře venkovském? pro něho je tato mrtvola pramenem příjmů, a kdo je klášteru bere, u toho vidí jen sprosté motivy

Es mochten die Lasten der Stolgebühren
Die Kammer auch schon molestiren,
Und kurz, es grollten Geiz und Neid.

Přijede výroční poselství s poplatkem (Tribut!) přiveze hodně vína, mniši statně pijí, i opium jim poslové přimíchají, až všichni usnou. Pak Pražané vy-

---

[1]) Ottokars Leichnam in Znaim v Horm. Arch. 1817, 142-3,

[2]) Ottokars Raub aus der Franziskanergruft von Znaym im Jahre 1296. Eine Sage v Horm. Arch. 1817 č. 111—2.

zvednou mrtvolu, čekají však pro žert, až se mniši vzbudí, pak jim dají oféry a baví se vděčností jejich. Mniši pozorují teprv po roce, co se stalo, když upomínají o peníze a nedostanou ničeho. Básník, nemile dotčený ve svém místním vlastenectví znojemském, humor této příhody nikterak nevystihl.

Vlastenecký Emanuel Feder[1]) obral si za thema své básně pouze velikost Přemysla II., a nebéře zřetele k jeho nešťastnému konci. U baltického moře stojí král a těší se z veliké říše své, sahající od moře k moři. »Přijď si, Německo, a nabízej mi svou korunu, neučiníš mne bohatším, než jsem svými Čechami.«

Celkový všestranný obraz Přemysla II. nakreslil Franz Schmied. Zlaté časy byly, když vládl Přemysl; měl lví mysl Přemyslovců, vzlet ducha po Štaufovně, nejlepším byl rytířem, železným králem; a že železná je jeho pěst, ucítila i šlechta česká, neboť král pomýšlel i ve válce i při slavnostech na právo a pořádek. Píle a práce těší se z míru, volně jezdí obchodník, privilej královská chrání německou práci, všude je požehnání, na Hradčanech jsou slavnosti jako kdysi u Štaufů, ale mimo šlechtické hosti se tam ubírá též průvod vdov a sirotků; hledají svého otce.

To byly zlaté časy, ale když vzplál boj mezi lvem a orlem, vzaly konec zlaté doby lidu, zlatý sen králův, oboje pochováno na Moravském poli. — Snadno poznáváme pramen celkového ponětí, není to, jako byla u tolika básníků, Otakarova kronika, nýbrž Cantilena de rege Bohemiae.

---

[1]) Libussa (1842) str. 316. Ottokar der Grosse.

Dramata.

Hlavní thema všech dramat o Přemyslovi, zároveň úskalí jejich, pro které žádné z nich nepůsobí dojmem čistým, naznačuje nejstarší z nich hned svým titulem: Rudolphottocarus. Jako tato latinská austriaca tragedia, kterou r. 1595 napsal Georgius Calaminus,[1]) učitel gymnasia lineckého, tak i pozdější dramata jsou Rudolphottocary, s dvěma hrdinami, z nichž jednomu přeje nejen štěstí, nýbrž i básník. Ale pravé tragedii ode dávna líbila se více res victa; stačilo jí, že proti hrdinovi rozhodl osud, a básník nestavěl se ještě na stranu odpůrců jeho.

Rudolf nejen porazil Přemysla II, založil též novou dynastii, úcty hodnou nejen pro každého Rakušana, ale též pro každého Němce, jako vlastní dynastii císařův; a jako Calaminus věnoval svoje dílo Rudolfovi II. a poukazoval na něho už ve svém dramatě, tak i pozdější básníci svými Rudolfy mínívali současné císaře německé nebo rakouské; odpor proti nim byl stejným hříchem jako odpor proti císařům nynějším.

V tom smyslu hráli asi o Přemyslovi II. v sedmnáctém století Jezovité; víme, že dne 30. května 1641 hráno v Olomouci o Rudolfovi z Habsburku, o témž r. 1659 v neznámé české koleji,[2]) a můžeme se do-

---

[1]) O tomto dramatě jednáno v Lumíru, X, (1860) 2, 1000; Scherer, Vorträge und Aufsätze atd. (1874) str. 240, nazývá drama učenou studií ve formě dramatické. Drama počíná návratem královým po ztrátě Rakouska, dřívější události se vypravují. Sbory (jako u Vernulaea) končí každé jednání.

[2]) Menčík, Příspěvky k dějinám českého divadla, str. 108, 110.

myslit, že hry jednaly též o králi českém. Jezovitskou tragedii, v níž Přemysl byl osobou hlavní, známe tiskem, jest to Ottocarus, Bohemiae rex,[1]) od Mikuláše Vernulaea, jezovitského professora v Leeuwen.

V této tragedii Ottocarus se velice vynáší a důvěřuje ve své štěstí, neschází mu nic než císařská koruna; starý astrolog provází jeho chvástání skeptickými poznámkami, patrně stranou, neboť nikdo si ho nevšímá. Tím upomíná živě na šaška v současném světském dramatě. Královna Kunegundis měla zlý sen, a hned přichází nuntius z Frankfurtu se zlou zprávou, že císařem byl zvolen Rudolf. Král nazývá ho »servus meus«, aniž vysvětlí, jak dalece a kdy byl Rudolf jeho sluhou. Královna vybízí krále, aby toho netrpěl; král posílá Milotu, aby vše připravil k boji; Václav v hovoru s astrologem odsuzuje slepý hněv otcův. Chorus českých panen žaluje na válku.

Na říšském sněmě Rudolphus uvažuje o povinnostech císařových; vyslancové šlechty štýrské a rakouské přicházejí prosit za pomoc proti ukrutnostem Přemyslovým, který choť svou vypudil a pak usmrtil. Rudolf dá krále předvolat. Přemysl s Milotou těší se z hrůzovlády a z ukrutností, které se pášou v Rakousku. Vyslancům Rudolfovým praví, že ho neuznává, protože byl dříve jeho poddaný, královna opět ho pochvaluje, astrolog kommentuje, čeští bojovníci zpívají o velikosti králů.

Rudolf přijímá vyslance, sněm se vyslovuje pro válku s Přemyslem, biskup Bernard tupí Rudolfa, vše

[1]) Nicolai Vernulaei, historiographi regii et caesarei, publicae eloquentiae professoris Lovanii, Tragoedie. 1631. Druhé vyd. 1656, str. 469—546.

spěchá k válce. Přemysl se přesvědčí, že hrůza je špatným prostředkem, má-li se zachovat věrnost poddaných. Milotas radí k boji, biskup Bruno k míru, i Václav podporuje tuto radu; Přemysl přijímá podmínky, vymiňuje si, aby přísaha se děla na místě skrytém, Rudolf dá upravit stan, který se sřítí při přísaze. Král se rozhněvá, Rudolf ho konejší, že to není klam, nýbrž omyl, Ottocarus přísahá dále. Sbor českých panen těší se z míru.

Královna slyší od posla, jak válka končila, a podle toho uvítá krále; nová válka se chystá, i biskup Bernard je proti ní; jednání končí sborem vojínů císařských.

Rudolf radí se s knížaty, posel český opovídá válku; Václav bojí se konců, Ottocarus pobízí vojíny a Milotas ujišťuje ho svou horlivostí; v boji pak volá král: Stůj, Miloto, kam couváš, ale nedostane odpovědí, a vojín císařský zabije krále. Václav se blíží s biskupem Bernardem, a císař udílí mu léno, když ho ujistil, že neschvaloval vinu otcovu, a slíbil, že bude věrnější otce.

Obsah tohoto latinského dramatu jest obsahem též pozdějších dramat, skoro jednání za jednáním, ať se už nazývají jménem Přemyslovým nebo Rudolfovým.

Nápadně shoduje se drama Vernulaeovo hned se současným španělským dramatem od Lope de Vega, »La imperial de Oton« (císařská koruna Otonova); Oton, jako Vernulaeův Ottocarus, čeká bezpečně, že koruna mu připadne, královna Eitelfrida jako Kunegundis má zlé tušení a zaviňuje stejně jako tato, že král zruší mír; také zde tvoří spadení stanu důležitý motiv; u Vernulaea je vašk pouhou náhodou, u Lope

ctižádostivý Rudolf, který se honosí, že je druhý po papeži a že Oton mu políbí ruku, zrušil takto svůj slib; vždyť mu to neslíbil ani přísahou ani písemně.[1]) Rudolf přes to se slaví jako praotec králů španělských; kouzelník mu předpovídá budoucí osud jeho domu, kdežto Otona děsí zjevení černé postavy, snad vlastního jeho stínu, který i v jiných dramatech Lopeových, na př. v »Únosu Diny« se zjeví osobě, propadlé osudu. Ani Vernulaeus ani Lope nemají motivu, že královna je nevěrná; Lopeova Eitelfrida je hrdinka, zjeví se ozbrojená na cimbuří, aby zabránila potupenému choti přístup do hradu, vstoupí mu pak vstříc s kopím v ruce a chce sama vésti vojsko proti Rudolfovi místo svého chotě. Za to Oton je chvástavý slaboch, vyslanec španělský nazývá ho malomyslným a zbabělým knížetem, a kdyby nebylo královny, neodvážil by se žádné bitvy vůbec, tak dává přednost domácímu klidu před slávou a mocí.

Mezi operami hamburskými (jak zacházely s historickými látkami, viděli jsme na Břetislavovi) byl také Rudolphus Habspurgicus, od J. Sam. Müllera, rektora hamburského, napsaný kolem r. 1728. O dramatě kočovných herců, t. zv. »Haupt- und Staatsaction«, o Přemyslovi II. zmiňuje se Nicolai ve svém pověstném cestopise.[2]) Pomořan Ludovici. čteme tam,

[1]) Ve své studii o Lopeových dramatech míní Grillparzer, (Díla 13, 160) že v tomto odůvodnění a v celé postavě Rudolfově je snad vyjádřeno mínění tehdejších Španělů o Němcích; Farinelli (Grillparzer und Lope de Vega, 1884 str. 71) vztahuje nepochopitelným způsobem tato slova na postavu Otonovu a vyvrací je pak.

[2]) C. F. Nicolai, Beschreibung einer Reise durch Deutschland und die Schweiz. IV. Band str. 565–66.

skládal v letech dvacátých osmnáctého století dramata která se hrála s velkým úspěchem. Zdržoval se jako magister ve Wittenberku, než se stal hercem. Lessing měl řadu dramat jeho z pozůstalosti ředitelky Neuberové. Bylo z nich dle tehdejšího spůsobu napsáno několik hlavních dialogů, ostatně byl jenom udán postup a obsah scen, vše ostatní se přenechalo extemporování herců. Bylo prý znáti z těchto náčrtků, mezi nimiž mimo Cromwella a Essexa byl také König Ottokar von Böhmen, že Ludovici nebyl duchem obyčejným, ač byl umělecky nevzdělaný. Měl smysl pro pathetičnost a silné dojmy tklivé, a cit pro působení na jevišti.

K opeře a extemporované Staatsaction družila se v poslední čtvrti století osmnáctého pravidelná dramata. První z nich napsal mladý švábský básník Werthes, přítel a napodobitel básníků gottingských. Když se stal r. 1784 professorem v Pešti, bylo jeho drama Rudolph von Habspurg[1]) provozováno dne 16. dubna 1785 na dvorním divadle, první drama o této látce na prknech vídeňských. Hrálo se celkem čtyřikrát, nemělo tedy příliš skvělého úspěchu.

Werthesovo drama počíná v táboře Rudolfově před Vídní; Albert, syn císařův, a jeho přítel Westerburg hovoří časně ráno spolu; Rudolf přistoupí k nim obává se, aby nemusil vyplnit hrozbu, kterou chtěl vynutit, aby Vídeň se poddala: hrozil, že dá zničit vinice. Otto von Lichtenstein vede konečně poselství vídeňské a nevěda, že stojí před císařem, velebí ho

[1]) Rudolph von Habspurg, Originalschauspiel in fünf Aufzüge von Friedrich August Clemens Werthes 1775.

nad míru; Offer von Mährenberg hlásí, že hrabě Meinhard dobyl bez boje Korutan, Štýrska a Kraňska. Alžběta, dcera Meinhardova, sestra Konradinova a nevěsta Albertova, přichází s ním.

Herbott von Füllenstein, vyslanec Přemyslův, nabízí místo bitvy mír, odstoupení zemí a dvojnásobný sňatek. Rudolf se těší z vysoké postavy Herbottovy, ale Herbott mu krátce odsekává. — Albert vidí s bolestí, že mu ujde příležitost vyznamenat se, Alžběta ho vybízí, aby mstil Konradina, ale teprv, když odmítne, když pozná, že má vyšší povinnost k říši, praví Alžběta, že ho začíná milovat. Rytíři hněvají se, že nedojde k bitvě, Mährenberg je volá k pomstě a vypravuje historii svého bratra Seifrida; Künring je smýšlení stejného a osnuje plán, jak zmařit smír. Počítaje na bezmeznou hrdost královu, chce ho zahanbit, až bude přijímati léna ve stanu, jak si to vymínil.

Na začátku druhého jednání vidíme Künringa, který vylezl na stan a upravuje jej, aby stěny jeho spadly; oznamuje se příchod Ottokara a Cunegondy, kteří přicházejí v nádherném zlatém oděvu; Rudolf se těší, že jeho šedý kabát ho dnes pomstí na hrdém králi, který se mu tak často vysmíval.

Kunhuta tuší s hrůzou, že se jedná o vzetí léna, Přemysl předstírá, že to bude jenom zdánlivé. Ale stan padne, a všichni ho vidí klečet; Přemysl viní císaře, že zrušil slovo své; nadšený Albert, který sám v první chvíli pochyboval o otci, ale pak své podezření vášnivě odvolává, přesvědčí ho tak důkladně o poctivosti Rudolfově, že Přemysl dobrovolně poklekne před ním, uznávaje ho nejen za císaře, nýbrž

i za největšího smrtelníka; králové smířeni odcházejí, aby udobřili Kunhutu, která hněvivě odešla.

Kunhuta ve 3. jednání zasypává chotě svého výčitkami; tyto počínají konečně na něho působit, ještě přísaha vadí, ale i na tu zapomíná, když Zawisch oznamuje, že přibyla pomoc, dosud marně očekávaná, dvacet tisíc Poláků a Tatarů.

Když král odešel, těší se Kunhuta a Záviš na brzkou jeho smrt, ale i Rudolfa by dala královna ráda zavraždit Herbotem, ten však je poctivý. Rudolf důvěřuje v mír, ne tak pro přísahu Přemyslovu, jako proto, že král je sláb, ale tu slyší, že vojsko české se sesílilo, že je čtyřikrát tak silné jako jeho vlastní, a již Milota opovídá válku, spílaje při tom tyranovi a křivopřísežníku, jenž mu svedl ženu. Rudolf odmítne zradu, kterou Milota nabízí.

Přemysl (čtvrté jednání) očekává vítězství Rudolfovo a svoji smrt; obdržel list, který mu dává zprávu o spiknutí v jeho vojsku, a hledá mezi svými rádci přítele. Je-li mezi nimi nepřítel, ať ho zabije před bitvou, aby pád jeho nestál tolik životů, aby ušetřili světu lež, zneuctící je i jeho, že Rudolf přemohl udatné Čechy. Když ho ujišťují svou věrností, důvěřuje a zanechá Milotu v záloze, ale ten praví k sobě, že pomsta se nechopí okamžiku prvního, nýbrž nejlepšího.

Alžběta, převlečena a v brnění jde do bitvy, Füllenstein zápasí s Rudolfem, Albert spěchá otci na pomoc, a Alžběta zachytí ránu palcátu Füllensteinova za něho. Spiklenci se chystají k útoku na Přemysla, jehož Albert sbodl s koně; Westerburg obětuje svůj život, aby dal spiklencům znamení, tito pak a s nimi Milota a Záviš

zabijí krále; Alžběta dá se Albertovi poznat a zdánlivě umírá.

Páté jednání odehrává se ve Vídni, Albert zmizel, Rudolf je zoufalý, tu přicházejí Albert a Alžběta, která procitla ze zdánlivé smrti. Kunhuta chlubí se, že císaři usnadnila vítězství; císař chce Záviše potrestati, pak to přenechá její lásce, která bude těžkým trestem; Milotu dá uvrhnouti v žalář, za to Herbottovi daruje život a svobodu a přeje si takových sluhů jako je on; Herbott chce hned býti prvním. Rudolf žehná spojení Alberta a Alžběty.

Werthesův Rudolf je drama rytířské; hrdinou jeho je vlastně Albert, a hlavním obsahem jeho láska k Alžbětě. Slyšíme, že ženská krása ho dosud nedojala, teprve když vidí Alžbětu, je změněn a bojí se, aby král český nežádal ruky jeho pro svou dceru. Alžběta zkouší svého ženicha, tváří se, jako by nemyslila na nic, než na pomstu za Konradinovu smrt, a posílá Alberta do Italie. Ale když odmítl, když poznal, že má jako budouci císař vyšší úkol, praví, že ho začíná milovat. Albert tomu nerozumí, jako nerozumí její pochvale, když se rozhorlil proti otci, míně, že je vinen sřícením stanu. Celý výjev se stanem slouží zde téměř jen k tomu, aby Albert a Alžběta mohli se o něm rozhovořit.

Komposice je dosti neumělá. Když vše čeká na bitvu, Přemysl se podrobuje, řada jeho nepřátel se náhodou sejde a osnuje pomstu sřícením stanu. Titíž nepřátelé sejdou se pak na bojišti, jsou srozuměni s Milotou, nevíme jak; rozejdou se, a hlavní obtíž je, nalézt krále, jako by byl špendlíkem. Westerburg pak

vykoná římský čin sebeobětování a volá umíraje: »Ottokar!« což mohl učinit také dříve.

S historií básník zachází velice volně; události r. 1276 a 1278 shrne úplně, tak že děj se odehrává skoro dle požadavků staré tragedie v jediný, poněkud neurčitý den (není totiž řeči o čase, ani o východu nebo západu slunce), v neurčité poněkud krajině, v níž rozmlouvají po případě na témž místě Albert s Alžbětou, pak Přemysl s Kunhutou, a je neustálé přecházení.

Svou povahou Přemysl Werthesův je ukrutník, Merenberga dal umučit, Milotovu ženu zneuctil a poslal mu mrtvolu její probodnutou, a Milota pochybuje, usmrtila-li se skutečně sama. Rudolf má o něm nejhorší mínění, přísahy jsou prý pro něho bubliny; když je sláb, nabízí sám ony potupné podmínky míru, jen hanbu pokleknutí chce zakrýt ve stanu, aby mohl Kunhutě lhát, že si podají s císařem pouze ruce a pak se obejmou.

Ale týž Ottocar, když rozhorlení Albertovo ho přesvědčí o nevině Rudolfově při spadnutí stanu, klekne dobrovolně, stěžuje si sám na hrdost své ženy a těší se z nového přátelství, avšak hned zase podlehne vlivu jejímu. Podobně mluví šlechetně a obětovně, když dopisem byl poučen o spiknutí ve vojště, a vybízí vraha, aby vykonal dílo ihned, ba odhodí svoje zbraně; má-li býti zrazen, ať nezahyne zbytečně česká čest válečná.

Rudolf je ideální postava, s kterou si básník nedal mnoho práce; císař hrozil, že zničí vinice, ale kdo ho zná, nevěří, že by hrozbu vyplnil; jinak seznáváme ho více z chvály a důvěry Albertovy než z jeho slov a skutků.

Kunhuta je nejen touž hrdou královnou jako u Vernulaea a Lope, nýbrž je též nevěrná, štve krále

do boje, aby se ho zbavila; její pýcha se ozývá i když přichází jako zajatkyně.

Důležitou úlohu hrají vrahové královi, jsou to Offer von Mährenberg — Off von Mernberg se uvádí v Otakarově kronice, v. 29216, ale snad jen omylem místo von Emerberg — a Hadmar von Künring. Co tento druhý mstí na Přemyslovi, není řečeno; zrádcové domácí, Milota a Záviš, jsou s cizími těmi vrahy přímo ve spojení, Milota z pomsty za ženu a Záviš z lásky ke Kunhutě. Zvláštní motiv, aby se účastnil vraždy, má rytíř Westerburg, který z touhy po slávě obětuje svůj život a vlastně též povinnou péči o Alžbětu, aby dal spiklencům umluvené znamení.

Protivou k těmto spiklencům je poctivý a věrný obr Herbott von Füllenstein, který nikdy nelichotí, ani svému králi ani Rudolfovi.

Kontrastu povah mezi Němci a Čechy není; narážku národnostní činí jenom Kunhuta; když Rudolf ji osloví jako klenot v koruně míru, odsekne mu, »die böhmischen Steine halten die Probe nicht«; »český kámen« je výrobek českého průmyslu sklářského.

Původně jezovitou jako Vernulaeus, professorem jako většina básníků dosud uvedených, byl také Anton von Klein. Když řád byl zrušen, mladý Klein dal se cele do služeb osvětářství, a jako spisovatel a dramaturg zapsal své jméno v dějiny rýnského Falcka. Osvětářská je také jeho tragedie R u d o l p h v o n H a b s b u r g.[1])

Klein zahájil r. 1785 velké obrázkové dílo »Leben und Bildnisse der grossen Deutschen«, jehož první

[1]) Rudolph von Habsburg, ein Trauerspiel in fünf Aufzügen von Anton Klein. Mannheim 1787.

svazek vyšel r. 1785, a v něm jedno z prvních míst zaujímá Rudolf Habsburský. Za krátko učinil císaře, jemuž se velice podivoval, hrdinou dramatu, určeného pro národní divadlo mannheimské, tak známé z historie německé literatury.

Jeviště prvního jednání Kleinova je palác Přemyslův ve Vídni; uzavřeli mír, a mladý Wenzesla s radostí zvěstuje to starému příteli Závišovi: »Sawisa, glücklich sind auch Fürsten, Freund!« Václav má od Přemysla život; že je člověk, za to děkuje Závišovi, jehož ideály leží v minulosti, kdy tato říše byla rodinou, a vládl jí Václav, jehož paměť Přemysl hleděl vyhubit vraždou přátel jeho. Ale v mladém Wenzesla děd zase ožije; Václav s Guthou, dcerou Rudolfovou, jeho sestra Anežka s mladým Rudolfem, oblaží celou Evropu.

Ottokar a Kunigunde vzájemně si tají svou bolest; konečně Kunhuta žádá, aby smrtí byl potrestán vojevůdce, který lhal, že král klečel před Rudolfem. Přemysl vysvětluje, že to bylo jenom lstí, Guthu přijal, ne jako nevěstu synovu, nýbrž za rukojmí.

Kunhuta ihned oznamuje Anežce, že spolek roztržen a vynutí na ní obraz ženicha jejího; podobně král oznamuje rozhodnutí své synovi a Závišovi:

Sawisa: Du schwurst!
Ottokar: Mein Herz schwur Rache.

Přemysl hlásá nauku, že král slovo dává a bere zpět, syn má jednat jako on, jenž nabízí právě blížícímu se Rudolfovi mír a zároveň vypsal cenu na jeho hlavu. I Záviše láká, má prý koruny k rozdávání, ovšem marně.

Jednání druhé. Krajina u Vídně. Mladý Rudolf těší se, že bude andělem míru, král Rudolf zapovídá plenění; poslové zvěstují, že král Ladislav porazil vojsko Přemyslovo, a že král český slíbil svou dceru tomu, kdo mu přinese hlavu Rudolfovu. Císař vyslancům papežovým dává odpověď vyhýbavou, když naléhají na výpravu křižáckou.

Jednání III. Václav vnikl skrze stráže ke Guthě, která neví ještě o ničem; Kunhuta je překvapí a shledá, že Václav varoval Rudolfa před vrahy otcovými. Podobně Anežka se snaží, zachrániti mladého Rudolfa, který se odvážil do nepřátelského města. Rudolf v ležení slyší, že děti jeho jsou v moci nepřítelově, odmítá nabídnutou vzpouru a chce je osvobodit bojem.

Jednání IV. Přemysl vedl syna do hrobky otců, (ve Vídni!) aby vynutil na něm přísahu, že bude podporovat jeho plány. Vykládá mu skutky předků, velebí tyrany a dobyvatele mezi nimi a tupí Václava, otce svého, pak líčí vlastní skutky své; dle nich má se Václav řídíti a bude velký. Budu-li šťasten? ptá se Václav, a prosí u hrobu Václavova za mír.

V síni hradu Přemysl je mučen svědomím, k němu přichází císař Rudolf, převlečen za vyslance papežova; domnělý vyslanec se táže, proč král válčí, urazil-li ho Rudolf tím a tím a tím (jmenuje mu vše, čím sám urazil Rudolfa). Král je dojat, ale slovo Kaiser Rudolf ho rozzuří.

V paláci je radost nad domnělým vítězstvím nad Uhry; dojde k roztržce mezi Přemyslem a Václavem. Rudolf se dává poznat, Přemysl odchází s hrozbami, a Václav propouští oba Rudolfy.

V pátém jednání zachrání Václav i Guthu z podzemního jejího žaláře a prchá s ní k jejímu otci. Byl svrchovaný čas, neboť Kunhuta přichází do žaláře s katem, nalézá však v něm místo Guthy Anežku, kterou odsoudí k vězení.

V dalších scenách — před Vídní — vidíme Rudolfa na útěku, pak Přemysla s válečnou radou jeho; má čtyřnásobnou přesilu, je nemožno nezvítězit; král vyzývá, aby ten, kdo ho chce zradit, raději ho zabil před bitvou. Odejde k boji, vidíme prchajícího Václava s Guthou a Závišem; Rudolf v bitvě nechce prolévati krev pomazaného Páně, za krátko přichází raněný Otakar a umírá v loktech Václava a Guthy při slově: Kaiser Rudolf. Císař se dozvídá, že jeho dcera Gutha žije, a žehná dvěma párkům.

Také drama Kleinovo zachází s historií volně, jako Werthes; i Klein vázal se na jednotu času; proto po míru s Rudolfem Přemysl dlí ve Vídni, jako by to bylo jeho sídelní město, má tu dokonce rodinnou hrobku, kde spí nepřehledná řada předků; děti jeho jsou dospělé, a Václav hraje důležitou úlohu, osud otcův slouží hlavně za poučení pro něho, a tím pro knížata přítomnosti.

Poučení pro knížata, to v době osvíceného absolutismu bylo důležitým úkolem poesie a dramatu zvláště; v tom ohledu drama Kleinovo je pravým typem dramatu osvětářského s jeho

trefflichen, pragmatischen Maximen,
Wie sie den Puppen wol im Munde ziemen.

Jeho osoby jsou loutky v ruce básníkově, příklady dobré nebo odstrašující, ale nejsou lidmi. Básník ne-

hledí na osoby, jako na lidi určité doby a zvláštních poměrů, pomocí kterých bychom porozuměli jednání jejich, ne, jsou absolutními lidmi, které měří absolutním ideálem.

Přemysl je kníže špatný, despota, dobyvatel, otec jeho byl, a syn jeho bude knížetem dobrým, mírumilovným, otcem svých národů.

Scény v hrobce, dobrodružná návštěva Rudolfa, který pak vyvázne, nevíme jak, vše to jsou makavé důkazy pro slabosti komposice.

Drama Kleinovo nazývá se výhradně dle Rudolfa, ale Přemysl je hlavní osobou; jeho karakteristiku vypracovat bylo vlastním úkolem básníkovým. Jak hleděl na Přemysla, praví v předmluvě ke druhému vydání (1788): »Rudolf a Otakar jsou lidé takové velikosti, tak mimořádní, tak ojedinělí a tak rozdílní, že každý o sobě a tím více oba vedle sebe vzbudí udivení... Přemysl jest jedním z nejpamátnějších dobyvatelů a jedním z největších mužů, kteří kdy byli. Jeho neobmezená ctižádost, jeho snaha po dobývání a jeho nádhery milovnost zkazily jeho srdce — skoro vše co činil, mělo ráz velkosti.«

Z celé té karakteristiky zbývá však v dramatě samém vlastně jenom dobyvatel. A pro dobyvatele měla osvětářská morálka svou škatulku, do níž i Kleinův Přemysl se vejde celý. On se sám exponuje co nejupřímněji: nepřítele oklamat, smlouvy, přísahy rušit, to je královské. Toho z předků svých, který nejvíce klamal a vraždil, aby rozšířil říši svou, nejvíce velebí. Za to líčí synovi s bezděčnou ironií v otci svém ideálního knížete, ale s opovržením: Václav umřel a měl tu slávu, že nezanechal v říši své jediného žebráka,

vyjma svého syna — nic královského nečinil Wenzesla! Za to Přemysl sám rozšířil svou říši, až se dotýká oceánu na jihu, oceánu na severu, třikrát vypálil zemi Bojů (Bavorsko), nápadníky trůnu z pobočních linií povraždil, říše jeho byla záhy stálým cvičištěm, každý poddaný vojákem; s Římem se snáší, staví kláštery a bere království.

Přemysl své povahy nemění po celé drama, vždyť účelem jeho jest, aby ukázal hrůzy ctižádosti panovnické; teprve když je smrtelně raněn, cíti muka svědomí: Umírání králů je strašné, volá. Že má vlastnosti i jiné, že je velký, slyšíme spíše od ostatních, než toho pozorujeme. Záviš volně dle Lessinga praví, že příroda brala látku k největšímu smrtelníku, ale neřest ji pokazila, a Rudolf volá ke konci: »Přírodo, vytvoříš-li za tisíc let zase tak velikou duši, utvoř ji dobročinnou, šlechetnou.«

Rudolf je vtělená šlechetnost, odvaha a udatnost. Nápad, vloudit se k nepříteli v podobě vyslance papežského, provede, aniž je patrno, jaké v tom je nebezpečenství. Naproti dobyvateli Přemyslovi je Rudolf král ideální, válčí k vůli míru; vzpoury v nepřátelském táboře neužívá a nepřijímá nabídnutí zrady.

Kunhuta je tradicionelní zlá žena, ale ustálenost povahy Přemyslovy zmenšuje její vinu na válce; nebylo potřebí popouzeti toho krále. Po smrti chotě svého smíří se dokonce s Anežkou a Rudolfem, které tak ohrožovala, a pronáší pod dojmem zjevu Rudolfova slova, kterými drama končí: »Národové, božství dlí mezi vámi, když Váš král je člověkem.«

O vrazích Přemyslových se básník nezmiňuje, ani o zrádcích v jeho táboře. Záviš je šlechetný starý muž,

dědictví z dob ideálního Václava I., je vlastním vychovatelem mladého Václava, s nímž i prchne do tábora Rudolfova. Národy nejsou nikterak karakterisovány, ani zmínka se neděje o rozdílu mezi poddanými Přemyslovými a Rudolfovými.

Drama Kleinovo kladlo různé překážky provozování; předně herci nebyli zvyklí jambům, pak bylo drama delší, než bylo zvykem, a vyžadovalo více nákladu a osob, než malá jeviště měla k disposici, na jevištích se mu tedy nedařilo. Augsburgský ředitel Moroz rozdělil tragedii na dva večery, ale druhou polovici zůstal obecenstvu dlužen, a nikdo ho neupomínal o ni. To vše vypravuje Hemmerde v předmluvě ke svému dramatu Ottokar[1]), aby odůvodnil, proč je napsal; neučinil totiž nic jiného, než že zkrátil a přepracoval, hlavně v prosu přepsal Kleinova Rudolfa. Hemmerde přizpůsobil drama především poměrům malých jevišť; tedy žádná bitva, žádné ležení — stany prý vypadávají jako psí boudy — a odstranil verš. Poslední jednání, které se celé odehrává v sále, kam docházejí zprávy z bojiště, je zkráceno, až je nesrozumitelné; i o smrti královĕ slyšíme jen ústy Závišovými.

Krátce po Hemmerdovi vydal také F. Ochs, faktor v Bamberku, drama Ottokar,[1]) které mi nebylo přístupno.

Kdyby osud byl dopřál delšího života Schillerovi,

[1]) Ottokar, König von Böhmen. Ein tragisches Schauspiel in fünf Handlungen. — Anonymně v Augsburgu 1790; autorem je herec Carl Hermann Hemmerde.

[1]) Ottokar von Böhmen. Tragisches Schauspiel. Strassburg 1791.

měli bychom snad drama o Přemyslovi od něho. Na listě v Schillerově pozůstalosti, který obsahuje nápisy dramat provedených i neprovedených,[1]) čteme také: Rudolph von Habsburg. Drama by jistě bylo obsahovalo boj s českým králem, ale více nemůžeme se z nápisu toho domýšleti ničeho.

R. 1804 Anton Popper, poručík v gardě císařské, odevzdal císaři Františkovi drama Rudolph von Habsburg, které však nikdy nebylo provozováno, aniž tištěno.[2])

Z dobrozdání censora poznáváme, že předmětem byl rozumí se boj Rudolfa s Přemyslem, a censor shledával nepřístojnost i v tom, že tato činohra se nazývá truchlohrou, vždyť jenom Ottokar v ní padne. Censorovi zdálo se však dále nepřístojným, aby se líčily na jevišti neblahé časy, kdy národové, poddaní teď jedinému žezlu, zuřili proti sobě v divoké bouři válečné.

Glossy se diví, že v oné době, kdy se podporovalo z dobrých důvodů vše, co by vzbuzovalo lásku k vlasti, zakázal se tento vlastenecký kus. Právě proto asi, že se měl budit cit vlastenecký také u Čechů, jako u ostatních národů této říše, nezdálo se snad vhodným, předvádět je jako nepřátele a jásat nad porážkou jejich.

---

[1]) Seznam ve vydání Goedekově, sv. XV., 2, v Hemplově 16, 131; plán Rudolfa pochází asi z r. 1803.

[2]) O tomto dramatě referuji dle pěkného článku C. Glossyho »Zur Geschichte des Trauerspiels »König Ottakars Glück und Ende« v Jahrbuch der Grillparzer-Gesellschaft IX., jehož užívám i v dalších částech této kapitoly až po Grillparzera, hlavně, co se týče zpráv z archivu policejního.

Krátce po Popperovi, když válka již dopadla nešťastně, napsal dvorní herec Ziegler, snad na objednání, vlastenecké drama Thekla, die Wienerin.[1])

Zieglerovo drama supponuje zcela zvláštní historické poměry; r. 1277, když začala válka znovu, Čechové zmocnili se opět Vídně a položili tam 9000 mužů pod velitelem Baltramem von Vatzo; sám vévoda Albrecht je od Čechů obléhán na Kahlenbergu. Měšťané reptají, jenom purkmistr Ulrich von Lichtenstein (u Werthesa Otto von Lichtenstein jde jménem měšťanů k Rudolfovi) je v nejlepší shodě s Čechy, ba dcera jeho Thekla je zasnoubena s mladým Lutoldem von Vatzo. Ale, jak se dozvídáme z první scény, kde devadesátiletý Konrad von Haslau vyhledá purkmistra, aby vzbudil jeho vlastenecký cit, Ulrich von Lichtenstein, volně dle Schillerova Fiesca, už vykonal, o čem ostatní se radí. Jeho dcera užila volnosti, dané jí jako nevěstě Vatzově, a byla pod záminkou, že jede na honbu, už třikrát na Kahlenbergu u vévody, a vše je připraveno k vypuzení Čechů. Tu navštíví Ulricha místodržitel a svěří mu, že král český byl poražen a padl, že proto chce vzíti měšťany v přísahu pro Václava II.. Ulrichovi úplně důvěřuje a žádá jeho slovo, ža bude Václavovi věren. Ulrich tím, že dal slovo, je neschopen k další akci; na štěstí jeho dcera Thekla je hlavním kolesem stroje, a otec jí může přenechati vše, aniž se sám účastní. Thekla přivedla vévodu tajně do města a skrývá ho ve své komnatě, čímž vzbudí žárlivost svého ženicha.

[1]) Thekla, die Wienerin, ein vaterländisches Schauspiel in 5 Aufzügen, Wien 1816. Ve vydání děl Zieglerových z r. 1834, sv. 18.

Jedná se o to, aby se odvrátilo podezření a žárlivost; český setník Záviš odpyká svou bdělost smrtí; dojde k nočnímu boji, v němž udatného Lutolda zajme vévoda sám, kdežto starý Vatzo drží hrad. Rudolf zatím vpadl již do Čech, Otto se zmocnil mladého Václava, desettisíc vojínů Rudolfových se přidruží k 79000 (!!) měšťanům vídeňským, Baltram by však hrad držel přece, kdyby ho vévoda a Thekla nepřemohli šlechetností, vracejíce mu syna, aniž žádají za to navrácení zajatého Ulricha.

Drama, které upomíná živě na Schillerova »Fiesco« (Záviš obdrží za svou bdělost od Baltrama odpověď skoro tak nezdvořilou, jako německý tělesný strážce od Gianettina), vnáší do staré doby představy úplně moderní; král český je Napoleon, který r. 1805 okkupoval Vídeň, vévoda neprozrazuje ani slovíčkem, že sotva ještě měl mnoho času, aby si získal lásku Vídeňáků, je to dědic staré, oblíbené dynastie, ne zakladatel nové.

Drama bylo r. 1806 podáno censuře, bylo však zakázáno, z ohledu na francouzské vyslanectví, jak myslí Glossy, a teprv v dubnu 1809 bylo hráno čtyřikráte, když situace zase byla podobná. Že se drama zakázalo též z ohledu na Čechy, Glossy předpokládá, jak se zdá, jako věc samozřejmou, ale obraz Čechů, který Ziegler kreslí, mohl jim jen lichotit. Glossy, aby se nemusil vzdáti této své představy, domnívá se, že Ziegler snad drama po r. 1806 přepracoval a úzkostlivě se vyhnul všemu, co by Čechy urážele. Ale pak musil patrně přepracovat celý kus od základů, neboť na šlechetnosti českého velitele a jeho syna je přece zbudován. A jisté narážky, které horlivým vlasten-

cům českým mohly býti protivné, zůstaly i v tištěném dramatě státi — měšťan Kraus ujišťuje, že Ottokar přivazoval děti Vídeňáků, své rukojmí, na válečné stroje. (Historisch wahr, poznamenává k tomu básník!) Čechy jako národ ovšem básník neuráží, a to se snad r. 1806 právě nezdálo nutným, když vláda se současně dovolávala vlastenectví všech svých národů.

Tak tedy čteme v dramatě, že Přemysl byl velký, slavný muž; zajatý Lutold na otázku vévodovu, chce-li býti s ním, odpovídá »Herzog! ich bin ein Böhme: kein Böhme verräth sein Vaterland!« Vévodovi se hlásí: »die Böhmen wehren sich wie Löwen . . . Zwar schleudern die Weiber aus den Fenstern Feuer und brennendes Pech auf sie herab, doch die Böhmen stehen auch im Feuer fest.« Vatzo na zprávu, že 8000 vojínů obklíčilo hrad, odpovídá spartansky: Tím bezpečněji trefí naše šípy. — »Habt Ihr und euer Sohn in dieser blutigen Nacht es nicht bewiesen, dass ihr Böhmens treueste Bürger seid? Eilf hundert Deutsche frass der Böhmen Schwert! Eilf hundert Menschenleben verbürgen Eure Ehre!« — A Vatzo se poddává konečně »denn nur Grossmuth erweicht des Böhmen festen Sinn.« — »Meine Pflicht. — Rühmlich habt Ihr sie, wie jeder Böhme, erfüllt. Ich verehre und achte Euch dafür und das edle Volk, aus dem Ihr stammt,« praví vévoda. Tak se mluvilo ve Vídni v letech tísně.

Tentýž ráz smiřování mají slova Theklina, kterými hájí před měšťany svou lásku k Čechovi »der Liebe sanfte Sprache hebt den Unterschied der andern auf. Und wenn einst nach späten Jahren der Deutsche Hand in Hand treulich mit dem edlen Böhmen geht, so hat Frauenliebe allein der Völker Hass besiegt.«

Bylo by zajímavo, seznati původní text Zieglerův, stálo-li v něm už r. 1806 nebo 1809 »Was sprach der Czech vom Betrug?« R. 1817 je ovšem toto slovo už zcela všeobecné.

Ethická slabost Zieglerova dramatu je na bílední; purkmistr Ulrich von Lichtenstein osnuje vzpouru proti Čechům, zneužívá důvěry místodržitelovy, ruší patrně přísahu králi učiněnou. Nehleďme k tomu. Tu náhle dá své slovo, že bude pracovati pro Václava II. Zbývá mu teď dvojí, buď vyzná veliteli vše, aby mohl Václavovi zachovat Vídeň, anebo obětuje svou čest povinnosti vyšší, bude Čechy klamat dále, jako Fiesco, jeho vzor. Místo toho Ulrich dostojí formálně slovu, ale nebrání dceři, aby pracovala ve směru opáčném, ba podporuje ji v tom, zkrátka jeho věrnost k danému slovu umožňuje mu pouze, aby s tím upřímnější tváří mohl klamat přítele, který mu zcela důvěřuje. Tak se vážně konflikt dvou povinností neřeší. To je neblahý účinek dramat vojenských, která spletla všechny pojmy cti a povinnosti.

Bez úspěchu byla provozována činohra Rudolf von Habsburg od M. H. Mynarta dne 10. října 1812 v divadle nad Vídeňkou. Byla dle kritiky quodlibet z historie válek Rudolfových s Přemyslem; censuře se líbila tendence, kdežto obecenstvo si stěžovalo na nudnost. Tištěny byly z dramatu toho jen některé sceny.[1])

Drama slavného, nebo aspoň známého Aug. v. Kotzebue[2]) bylo censurou vídeňskou původně zaká-

[1]) Scenen aus dem Schauspiele Rudolf von Habsburg von M. H. Mynart v Deutsches Museum, hrsgg. von Fr. Schlegel. II. (1812).

[2]) Rudolf von Habsburg und König Ottokar von Böhmen. Historisches Schauspiel in sechs Akten. Leipzig. 1816.

záno, a sice pro biskupa bazilejského, který nevystupuje důstojně; bylo pak zpracováno Schreyvoglem a v květnu 1815 nově zkoumáno a připuštěno. Provozováno bylo pod názvem Ottokars Tod dne 14. srpna r. 1815, a přijato s chladným uznáním.

Kotzebue z dosud uvedených básníků nejupřímněji zamýšlel drama o Rudolfovi, proto pojal z jeho života mnohem více, hlavně anekdotického, materiálu, než bylo zvykem. Také názvem »činohra« naznačil, že král český je osobou vedlejší.

Drama Kotzebueovo je psáno blankversy střídavě rýmovanými. Počíná v Bazileji, v předsíni biskupově; komoří vypravuje Lutoldovi z Regensberga, jenž přichází z Frankfurtu, co se zde děje: že Rudolf je obléhá, co bylo příčinou války, jak hrabě habsburský se smířil s opatem svatohavelským a jak Bazilejské překvapil věcí neslýchanou, mostem z lodí. — Lutold vzkazuje biskupovi, že týž hrabě je zvolen císařem. Biskup volá, aby bůh seděl pevně, by ho Habsburg nesvrhl. Lutold chce spěchati k Přemyslovi, aby nepřipustil této volby. Rudolf slyší tutéž zvěst od purkrabí norimberského ve svém stanu. Na otázku, volily-li ho Čechy, odpoví purkrabí, že nejsou údem říše německé, a že Čechové hrozili válkou. Rudolf vzpomíná, že Přemysl byl mu přítelem v Prusku a jeho synovi dobrým králem, a nerad by válčil s ním. Albrecht, syn jeho, vypravuje, že miluje Anežku českou, že se však dosud netroufal ucházeti se o ni, ale teď že je císařův syn, a že sňatek ten snad uspíší mír. Rudolf posílá ho s purkrabím do Prahy.

V druhém jednání Ottokar slyší od Lutolda zlou zvěst; Lutold mu radí, aby si získal spojence dcerou,

jako Rudolf svými šesti dcerami, zvláště upozorňuje na Ottu braniborského; pak ho učí novému umění, přetvářce. Anežka se přimlouvá za Rudolfa, Kunhuta přináší již zprávu, že papež je při Rudolfovi. Vyslance císařovy odbývá král hrdě, ba dá hlasatele, když mu hrozí kletbou, popraviti. I vyslancům hrozí nebezpečí, ale Anežka nutí je k rychlému odjezdu.

Třetí jednání ukazuje nám Přemysla, překvapeného rychlým postupem Rudolfovým; Lutold mu radí k zdánlivé povolnosti. Rudolf by si přál, aby syn si vzal Alžbětu Meranskou, ale nenaléhá naň. Měšťané vídenští se poddávají, protože se bojí o své vinice, ale Rudolf je ujišťuje, že se jich nedotkne, i kdyby se nepoddali, a získá je tím úplně. Regensberg žádá za mír, Přemysl žádá o léno, při tom schází žezlo, a Rudolf chopí se krucifixu; není zmínky o stanu. Přemysl přísahá vědomě křivě. Regensberg mu našeptává, aby dohrál úlohu, kterou na se vzal.

Ve čtvrtém jednání poznáváme Otu braniborského jako uchazeče o ruku Anežčinu. Kunhuta je ve smutku; Anežka se těší z míru, ale Přemysl jej ruší. Albrecht sám, který přijel za ním do Prahy, má to vyříditi otci, ač i jeho by Kunhuta dala uvěznit, kdyby neměl glejt Přemyslův s velkou pečetí. Anežka volí klášter, nemá-li být Albrechtova. Rozhněvaný král ji pošle do kláštera v cizině.

Rudolf (jednání páté) nemá než své právo proti přesile nepřítelově, měšťany vídeňské získá důvěrou a důvody; Berchtold Kapeller, jeden z nich, nabízí mu, že zavraždí krále českého, Rudolf to odmítá, a hned na to dostaví se četné vojsko z Elsaska.

Šesté jednání odehrává se na bojišti před klášterem sv. Klary; Rudolf se tu modlí, pak abatyše klne Otakarovi, nevědouc, že novicka vedle ní je jeho dcera. Raněný Rudolf přichází s Kapellerem, který ho zachránil před Herbotem a rytířem duryňským Valentem, a Anežka slyší, že její otec padl. Totéž potvrdí jí hovor Regensberga s Otou braniborským; Regensberg radí, aby Ota nechal bitvu bitvou a zmocnil se královice, po tom ať brzo dědí sám český trůn. Dva zbrojnoši přinášejí Přemysla a uprchnou. Král žízní a myslí, že není na světě duše, která by ho milovala, tu Anežka mu podává víno a sděluje smířenému otci plány Otovy. Rudolf vyhledává Přemysla a slibuje mu na jeho prosbu, že zachová Čechy jeho synovi, Přemysl spojí ruce Anežky a Albrechta a vytrhne si šíp z rány. Rudolf mluví slova uznání a lítosti nad Přemyslem.

Kdyby prý Evropa mu byla patřila, byl by žíznil dále a byl by se plavil přes moře, to slyšíme, ale takovým jsme Ottokara Kotzebueova nepoznali, ten byl spíše nástrojem v ruce intrikána Lutolda z Regensbergu, který nemůže zapomenout, že Rudolf kdysi chránil před ním Curych.

Vůbec v dramatě Kotzebueově, přes vysoké tituly, a přes to, že o Rudolfovi se užívá hojně historických anekdot, není vlastně místa pro velké vášně, velké historické činy; drama Kotzebueovo není než rodinné drama s historickými jmény osob.

Hned scenerie Kotzebueova to ukazuje: »Pugna sit« je jeden z nečetných scenických poukazů Vernulaeových, u Werthesa, Kleina se bojuje, u Kotzebuea celý děj se odehrává v pokojích, nebo na místech ve volné krajině, kde se však neshromáždí více osob, než

by se vešlo do pokoje. Z předsíně biskupovy do komnaty královy nebo císařovy přecházíme, jako v občanské veselohře ze salonu radova do bytu lékařova. Přímo komické je v tom ohledu jednání druhé: na hradě pražském Anežka přede, a v téže komnatě radí se, jakoby jiného místa neměli, král s Regensbergem o nejtajnějších věcech, a v témž pokoji přijímá král vyslance císařovy, ba i hlasatele říšského!

S touto chudou scenerií — drama není upraveno ani pro malé společnosti divadelní, jako Hemmerdovo, nýbrž počítá s prostředky divadel ochotnických — souvisí malichernost a jednoduchost intriky; Rudolfův soused, který mu závidí jeho štěstí a povýšení, je nositelem jejím, jeho nástrojem je Přemysl, jehož slabé stránky, které by jinak byly neškodné, využitkuje. I zlé vlastnosti nabývají tím rázu malichernosti a občanskosti, a když Kunhuta mluví o hrabátku, když se obává, že při veřejných slavnostech by musila posluhovat t. zv. císařovně, jejíž rod je sotva znám, tu neubráníme se dojmu, že jsme v malé residenci malého státečku, kde dámy se hádají o přednost, anebo že slyšíme paní Unter-Steuer-Einnehmerin nebo paní Ober-Floss- und Fischmeisterin ze slavného města Kocourkova v »Deutsche Kleinstädter«.

Sluší Kotzebueovi dobře, že hlavním prostředkem politickým je sňatek, a tím dána možnost ke konfliktu nejobvyklejšímu v rodinných dramatech: odporu dcery k vnucenému manželu, až vytrvalá láska si získá konečně srdce rodičů. Ale tento jediný konflikt nestačí na celý děj; láska vede sice Albrechta dvakrát na hrad pražský, odkud se obakráte musí spasit útěkem, ale následek těch návštěv jest pouze, že

Anežka je poslána do kláštera v cizině a sice v Rakousku (!), právě na bojišti, aby Přemysl ve svém zoufalství mohl aspoň poznati, že dítě jeho jej milovalo — rodinné drama. Básníkovi bylo asi dost těžko, že mu historie, s níž ostatně nakládal tak volně, nedovolila, aby nechal Přemysla na živě.

Svou povahou toho Přemysl ovšem nezasloužil, byl sice pouhým nástrojem Regensbergovým, ale není o nic lepší jeho. Rukou dcery hledá spojence, a je tyran i v rodině, nedbá práv vyslanců, hlasatele dá usmrtit; Albrechta zachrání jenom veliká pečeť na glejtu, je to Ota Braniborský, který zvolá: To přece nejde. Je sice mužem hrubého násilí a musí se od Regensberga teprv učiti lsti a podvodům, ale je učelivým žákem. Přísahá Rudolfovi vědomě lživě; domluv Kunhutiných, aby svou přísahu zrušil, není ani potřebí. Nehledíme-li na konec, kde se promění v obyčejného Kotzebueovského otce, je to skutečně pravý bubák, »Kinderschreck«, jak píše Grillparzer.

Rudolf je i zde knížetem ideálním; individuálnější rysy jeví pouze v anekdotách, které se o něm vypravují. Už u Werthesa hrozba Rudolfova, že zničí vinice vídeňské, byla pouhou hrozbou, kterou by nebyl vyplnil, u Kotzebuea by Rudolf nesvolil ani k hrozbě, a měšťanům, kteří se mu pod dojmem jejím podrobují, zjeví dokonce, že mohou býti bezpečni, že vinicím neuškodí.

Rudolf je také důmyslný vojevůdce, zvláště imponuje biskupu bazilejskému a českému králi tím, že se dostane přes řeku na lodním mostě, což jest ovšem velmi komické, víme-li z básně Sunburgovy, jak znamenité mosty právě Přemysl stavěl ve válce.

Kunhuta je zlá matka z rodinných dramat, Anežka zamilované děvče z téže rodiny. Obyčejným intrikánem je Lutold von Regensberg, a Ota braniborský je obyčejným hloupým ženichem z veselohry.

Ani v tomto dramatě není vytčen rozdíl mezi Němci a Čechy. Přemysl by mohl vládnouti též v kterékoli jiné říši než v Čechách. Jenom státoprávně jsou Čechy zajímavy, neboť upírá se jim právo volitelské, že nejsou částí říše. Ale nezáleží na tom valně; důraz zvláštní se na to neklade.

R. 1816 k slavnostem při sňatku císařově zaslal Ludwig Schöne, ředitel v Kolobřehu, do Vídně drama Rudolf von Habsburg. Drama, dle zachovaného referátu censora, slavného orientalisty Hammera, počíná zvolením Rudolfovým a končí smrtí Otakarovou, kterého probodne Milota; obsahuje tedy tutéž dobu jako Kotzebueova hra. Děj je prý důmyslně upraven, pořádek scen šťastný. Ne Rudolf, nýbrž Přemysl jest hrdinou dramatu, od něho vychází děj, jeho zaslepení je příčinou všeho, co se děje; z jeho úmyslů a vášní vznikají všechny podněty pokračujícího děje. Každá změna přichází skrze něho nebo vztahuje se naň, on přivádí katastrofu, a s jeho životem končí děj. Přemysl tedy určuje jednotu dramatu, v něm jako středu sbíhají se všechny jeho části. Rudolf je pouze trestajícím geniem, králi přiděleným. Přemysl, ač je v křivdě a neštěstí, je estheticky silnější. Básník zvyšuje Rudolfa nedokonalostmi Přemyslovými; následek jest, že divák není pohnut. Censor vyslovil přání, aby Rudolf brzy byl hlavním hrdinou vlasteneckého dramatu.

Rukopis díla šel zpět do Kolobřehu, a nevrátil se již.

Na základě hlavně Kotzebueova dramatu napsala Karolina Pichlerova text k opeře Rudolf von Habsburg.[1]) Libreto počíná slavností míru, který je zpečetěn zasnoubením císařova syna Hartmanna a Kunhuty, dcery Přemyslovy. Přemysl přísahá ve stanu, aniž se stane při tom nemilá nějaká příhoda, přece po smíru se rozhněvají, ba Přemysl raní Hartmana v souboji.

Druhé jednání hraje za nové války, Kunhuta je v klášteře a Hartmann rád by ji unesl, ale Rudolf mu v tom brání; Lichtenstein oznamuje příjezd Uhrů, jimž se velice lichotí. Tři české rytíře, kteří se nabízejí zavraždit krále, pošle Rudolf svázané do českého tábora.

Třetí jednání obsahuje útěk Čechů a monolog opuštěného Přemysla, pak ve Vídni Lichtenstein oznamuje měšťanům úzkostně čekajícím vítězství a vypravuje o útěku Milotově. Hartmann s Kumány zachránil Kunhutu, kterou chtěli vézti do kláštera. O smrti královĕ hlásí se císaři: »Žádného z našich neobviňuj, král padl mečem Čecha, jemuž zabil bratra.« Tak jediní Čechové zbyli jako černé ovce, i loupeživí Kumáni proměnili se v švarné husary.

Hammer ve své censorské zprávě o Schönově Rudolfovi shledával, že případnějším názvem by bylo Ottokars Verblendung und Sturz, Přemyslovo zaslepení a jeho pád; o málo let později pracoval Grillparzer o dramatě se souhlasným skoro titulem König Ottokars Glück und Ende. Ale původní titul lišil se zvláštní nuancí od definitivního; na jednom ze sešitů s materiály k dramatu stojí: Eines Gewaltigen Glück und Ende. Básník svým hrdinou nemíní

[1]) Rudolf von Habsburg, Heroische Oper in drei Aufzügen v Dramatische Dichtungen, Wien 1818.

jenom dávného krále českého, nýbrž i mohutnou osobnost přítomnosti — Napoleona.

Jako dospívající hoch prožil Grillparzer první okkupaci francouzskou, r. 1809 nosil zbraň k obraně města a pak, ač těžce nesl, že město se vzdalo, nezmeškal ani jediné parády v Schönbrunně nebo na Schmelzu, poněvadž ho Napoleon magicky vábil, jako had ptáka. Obraz jeho na vždy si vtiskl z těchto okamžiků. Potom četl dychtivě vše, co tento vynikající muž napsal o sobě sám, a co jiní o něm. K tomu se družila touha po zpracování básnickém. Ale osud Napoleonův nevydal plodu jiného, než báseň při smrti jeho, ve které pravil »Milovat tě nemohu, tvůj tvrdý úřad byl, býti bičem božím na zemi; meč jsi přinesl a ne mír . . . ale skvělý tvůj obraz ukazuje, že je ještě celost, výsost, velkost v našem drobném světě... a na tvém náhrobku stůjž: Byl příliš velký, protože jeho doba byla příliš malá.« [1])

Dramatu o Napoleonu samém bránilo, že rozhodné okamžiky ležely tak daleko od sebe; poetické spojení jejich zdálo se nemožným. Při těchto úvahách básník rozhlížel se po historických vzpomínkách, a tu mu napadla vzdálená podoba Napoleona s králem českým.

[1]) Díla 29, 89:

Dich lieben kann ich nicht! — Dein hartes Amt
War: eine Geissel Gottes sein hienieden;
Das Schwert hast du gebracht und nicht den Frieden,
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
zum mindsten wardst du strahlend hingestellt,
zu kleiden unsrer Halbheit ekle Blösse,
zu zeigen, dass noch Ganzheit, Hoheit, Grösse
Gedenkbar sei in unsrer Stückelwelt.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Und sühnend steh' auf deinem Leichenstein:
Er war zu gross, weil seine Zeit zu klein!

Oba rázní muži, oba dobyvatelé, původně ne zlí, okolnostmi hnaní k tvrdosti, ba k tyranství; po dlouholetém štěstí týž smutný konec, konečně obrat v osudech obou tvořilo rozvedení prvního manželství a sňatek druhý. Tato velice vzdálená podoba k Napoleonovi nadchnula básníka, a látka k dramatu byla nalezena, nedocenitelným darem božím pro básníka rakouského pak bylo, že z pádu Přemyslova vzešlo založení habsburské dynastie v Rakousku. Všechny události, které básník potřeboval, nalezl připravené v dějinách nebo pověstech. Aby nemusil mísit do nich zbytečné výmysly vlastní, dal se do čtení spousty knih; četl vše, co o historii této doby sehnal, dal se do tisíciveršové kroniky štýrského Otakara, a pilně vypisoval množství míst z těchto pramenů.

Už r. 1819 nalézáme v studijním sešitě Grillparzerově slova »Übermut und sein Fall. König Ottokar«. Z téže doby asi pochází plán k epickému zpracování, o němž se stala zmínka nahoře; vážná práce historická vyplnila r. 1823, a na podzim t. r. napsal Grillparzer drama za krátkou dobu a bez přerušení, když krční choroba ho upoutala zcela na dům, a odevzdal je ihned ředitelství dvorního divadla.[1])

Děj dramatu počíná na dvoře pražském; královna Markéta je vyděšena zprávou, že Přemysl se ožení s Kunhutou, vnučkou Belovou; starý štýrský rytíř Merenberg nařizuje synovi, Seyfridovi, který v předsíni královně stojí na stráži, aby odjel do Frankfurtu a donesl tam stížnost na toto jednání. Toužezprávou je zni-

[1]) König Ottokars Glück und Ende. Trauerspiel in fünf Aufzügen. Wien 1825. V Dílech, sv. VI.

čena Bertha, dcera Beneše z Dědic, Rožmberka, milenka králova, která doufala, a s ní celý rod, že po rozvodu nastoupí sama na místo královny; před hrozbami otce Beneše, který věc dříve podporoval, utíká se k Seyfridovi, jenž ji miloval a miluje dosud; Milota a Beneš zuří; Záviš se jim vysmívá, že kují plány pomsty — veřejně. Královna přichází s almužníkem svým, hrabětem Habsburským, je přesvědčena, že se jí děje křivda, ale nechce klásti překážky plánům Přemyslovým, postupuje mu dokonce svá práva na Rakousko a Štýrsko. Král přichází; je po vítězství u Kressenbrunnu, purkmistra a radu města Prahy přijímá velmi nemilostivě, že se odvažují skromně protestovat proti vyvedení Čechů z předměstí a usazení Němců v něm. Před svědky královna se zříká svých práv; král jí při tom vypravuje o svých velkých záměrech na Uhersko a Polsko. Zatím dostavují se stavové rakouští a štýrští, aby znovu holdovali pánu svému, dostaví se vyslanci korutanští a nesou mu korunu, kterou dědí po ujci svém, a přicházejí vyslancové volitelů, aby mu nabídli korunu německou. I král uherský přijel a hned s ním vnučka jeho Kunhuta; královny, která je svědkem toho, ujme se hrabě Habsburský a vyslanec říšský; Záviš mluví proti přijetí koruny, a za hlasitých akklamací Přemysla končí jednání, které líčí štěstí Otakarovo.

Záviš propouští mladého Merenberga, kterého zatkl Milota, když s dopisem otcovým se zdržel, aby viděl nemocnou Bertu; Záviš tak činí, aby dopis se dostal volitelům do ruky, pak zapřádá poměr lásky k nové královně. Král dozví se o psaní, které nesl Seyfrid, a o útěku rakouských pánů, i velí, aby byli všichni z nich, kteří neodjeli, zatčeni. Záviš dostává cenu

v turnaji z ruky Kunhutiny a chová se při tom tak, že Přemysl se stává žárlivým a zároveň se stydí za to. Vyslanec říše mešká dosud při dvoře, nedostal odpovědi. Právě král dělá plány, jak s knížaty říše zatočí, tu zví, že volba padla na Rudolfa Habsburského. Hned se dostaví též purkrabí norimberský a vyzývá krále, by vrátil, co odňal říši. Král jede na hon, královna naslouchá písni Závišově.

Třetí jednání ukazuje nám zatčení starého Merenberga a vede nás potom nejprve do ležení českého u Dunaje. Kancléř Bruno radí k smíru, Záviš je pro boj, konečně Přemysl přijme vyzvání k rozmluvě na ostrově Dunajském, chtěje Rudolfovi imponovat svou nádherou a vzpomínkou na bývalý poměr jejich.

Na ostrově je stan císařův, ve kterém císař sám si spravuje krunýř; pak baví se milostivě s lidem, který se hrne k němu; Rudolf slyší z úst Ottokara von Horneck — tak nazývá Grillparzer dle tehdejšího zvyku kronikáře Otakara — chválu Rakouska a odmění ho zlatým řetězem. Přemyslův úmysl se nezdaří, naopak Rudolf imponuje jemu, a to nejen tím, že se změnil, že je císařem, ba říší samotnou, ale i tím, že mu ukazuje zoufalý jeho stav. Vídeň se poddala, Klosterneuburg padl, místodržitel Štýrska, Milota, je zajatcem; Markéta dlí u císaře, aby se za Přemysla přimlouvala. Přemysl ji nechce viděti, ale chce vzíti Čechy a Moravu v léno a ostatní země vrátit; Rudolf ho vede do stanu, neb léno se bere jenom kleče, ale Záviš přetne šňůry stanu, a krále je vidět; beze slov, zoufalý spěchá odtud.

Ve čtvrtém jednání vrací se král, dlouho meškav na Moravě, konečně na svůj hrad, do kterého nechce

vstoupit se svou potupou, a usedne na kameni, předmět potupy pro měšťany a pro šílenou Bertu a jejího slabomyslného otce.

Královna přichází se Závišem z hradu a tupí krále; Přemysl tasí meč na Záviše, ale nemá síly, aby ho udeřil. Hlasatel císařský chce odvésti rukojmí rakouské, král svoluje ke všem jeho podmínkám, ale když vše se hrne za hlasatelem, když zůstane král sám a slyší volat hlasatele »Vivat Rudolphus«, dá ho zavolat zpět a z rukojmí vyjme Merenberga, který proti němu psal stížnosti do Frankfurtu, a když hlasatel protestuje, chce zrušit mír a sice v přítomnosti královny. Ale nejde s královnou do hradu, zhrozil se jí; venku před hradem usne na klíně věrného kancléře. Merenberg byl zatím vržen tak surově do věže, že toho nepřežije.

V pátém jednání jsme nejprve v táboře českém; válka vede se nejistě, bázlivě, Milota zrádně zamlčuje zprávy nepříjemné. Král posílá sluhu na zvonici, aby se někdo rozhlédl po okolí, ale vstup do domu kostelníkova se jim zabraňuje, je tam prý družina královny české. Král míní, že zastihne Kunhutu, která ho se Závišem opustila, ale v domě nalezne královnu českou, Markétu, mrtvou v rakvi; chtěla k císaři, aby opět prostředkovala, ale umřela na cestě. Král žaluje mrtvé, kterou pomstila jiná, jak mu ublížili a jak ho zradili, a prosí za její požehnání.

V táboře Rudolfově císař rozděluje prapory; královně české, která se Závišem se k němu utekla, dává ostré naučení, pak zrušuje tajný spolek, který si předsevzal, hledat Přemysla v bitvě, a zakazuje dotknout se ho, sebeobranu vyjímaje. V tom Füllenstein naň útočí a boj počíná.

Na jiném místě na bojišti Přemysl marně čeká na útok Moravanů a tuší zradu, noha ho bolí, jak padl s probodnutého koně, a osamělý na bojišti pohlíží na minulý život svůj a lituje svých činů; tu přistoupí Seyfrid a žádá na něm svého otce; král musí bojovat, Milota jde mimo, ale nepomáhá Přemyslovi, Čechové utíkají a král padne. Rudolf přistupuje k mrtvému králi a hodí svůj císařský plášť na mrtvé tělo. Z domu kostelníkova přinášejí rakev Markétinu, i královna Kunhuta, Záviš a Berta sejdou se u mrtvoly, nad níž Rudolf dává synu svému Rakousko.

Výsledek historických studií Grillparzerových byl skvělý; už v první, velice významné recensi díla jeho od Hormayra (Archiv 1825) povolaný tento soudce podivoval se, jak se básníkovi podařilo »spojiti tradice historie, u velebné vznešenosti pomalu kráčející, s požadavky dramaturgie, připínající si křídla k sandalům«; tutéž chválu opakoval důrazně Scherer, který kladl Grillparzera za vzor básníkům, jak se má užívat historických pramenů[1]), a Alfred Klaar dokázal to podrobně zvláštním spisem o pramenech básníkových.[2])

Shledal-li básník, že mu historické prameny poskytnou všechna fakta, a že nebylo třeba, aby vynalézal, nelze tomu rozuměti tak, že by byl vybíral jenom fakta, která považoval za nepopíratelné pravdy; stačilo mu, že byly historicky podány, třeba že nebyly pravdivé. Proto není divu, že si z pramenů historických oblíbil ten, který látku poeticky upravil:

---

[1]) Scherer, Vorträge und Aufsätze, 244.

[2]) König Ottokars Glück und Ende. Eine Untersuchung über die Quellen der Grillparzerschen Tragödie von Alfred Klaar Leipzig 1885.

kroniku Otakarovu. Grillparzer ovšem, jako historikové doby jeho, považoval Otakara za vrstevníka Přemyslova, rozjímal, byl-li přítomen v bitvě, a netušil, jak nespolehlivým je pramenem. Jak vydatně z toho pramene čerpal, ukazuje každá strana díla Klaarova, a sice užíval ho takovým způsobem, že není mu jen historickým pramenem, nýbrž předchůdcem ve zpracování téže látky.

Je tudíž zaslouženo, že vděčný Grillparzer svého kronikáře, Ottokar von Horneck nazvaného, uvádí na jeviště, a dá mu uděliti zlatý řetěz od císaře Rudolfa. (Podobně i v Schillerově »Tellu« vypravuje se, že zprávu o vraždě Albrechtově přinesl »víry hodný muž, Johannes Müller«; míněn byl Müller historik.)

Jak dalece užil ostatních předchůdců, je velmi těžko říci u básníka, který tak důkladně znal všechny historické prameny, na nichž se zakládaly shodné rysy u dřívějších básníků; a vzal-li motiv nějaký z jednoho z nich, jistě jej uvedl dříve zpět na podobu, kterou měl v historickém prameni.

Poučná je v tom ohledu malá polemika, užil-li Lopeovy »La imperial de Oton«. Farinelli[1]) snažil se to dovodit, a výsledek dlouhého srovnání je přece jen, že je to pravé nic, »verschwindend wenig«, co Grillparzer děkuje Lopeovi, a ani o tom málu nedovedl Farinelli přesvědčit, zdá se naopak, že Grillparzer tehdy Lopeovy tragedie ještě ani neznal. Z dramat německých bezpečně znal Kotzebueovo, pravděpodobně i díla ostatní, která jsme seznali; ale nelze z podoby jed-

[1]) Grillparzer und Lope de Vega von Ferdinand Farinelli, Berlin 1894, Str. 65—78.

notlivých rysů soudit na odvislost. U Werthesa je to zlý úmysl Künringův, který nalíčí spadnutí stanu, u Grillparzera Závišův, u Kotzebuea smíří se Přemysl na bojišti s dcerou, u Grillparzera s chotí, ale tytéž situace mohly vzniknouti neodvisle ze snah komposičních, které poznáváme u Grillparzera.

Je skoro zajímavější, všimnout si rozdílů Grillparzerova dramatu od všech předchůdců německých; všude setkáváme se s mladými milenci, dětmi Rudolfovými a Přemyslovými, u Grillparzera neděje se zmínka o nich, jako vůbec takové odchylky od historie nebo aspoň tradice by si byl Grillparzer nedovolil.

Grillparzerův Ottokar je nejvlastnější drama historické. Básník nechtěl vyloupnout jádro lidské z osob historických, nepodal abstraktních typů, nýbrž pojal osoby, jakými se mu jevily, s celou jejich dobou jejich skutky, jejich významem. Přemysl je vším tím, čím ho kreslí historikové: dobyvatel, ale také civilisator svých Čech a utlačovatel Rakouska a Štýrska, a Rudolf není abstraktní dobrý kníže, nýbrž ten Rudolf, který učinil konec době pěstního práva, založil malou, ale nadějnou říši a s ní dynastii budoucna, zárodky říše rakouské; který zahajuje novou dobu, méně poetickou, pestrou a romantickou, ale bezpečnější: dobu malých, dobu klidných měšťanů na místo dobrodružných rytířů; bitva na Moravském poli zajímá nás nejen pro osud Přemyslův, nýbrž i pro velký zájem světově historický.

Že pak drama je přece živé dílo poetické, to jest zásluhou básníkovou který přes pilné studium pramenů historických nepřestal především býti básníkem a hlavně dramatikem.

Grillparzerovo dílo je především nad míru theatrální, je básněno pro jeviště s důkladnou znalostí jeho účinku.

Jaká to řada skvělých scén v bouřném prvním jednání; předsíň královská, plná ruchu (ne místečko, kde »důvěrníci« se v klidu mohou rozhovořit, jako bývalo v tragedii klassické); pak slavný příchod králův, deputace za deputací seřadí se ve velký kruh, prapor vedle praporu, koruna vedle koruny, a vrchol všeho, skvělé vyslanectvo říšské; štěstí Otakarovo není pouhým slovem, to vlaje, třpytí se, jásá a spojí se ve velkolepou akklamaci: Ať žije Otakar, vévoda, král, císař!

A druhé jednání prvnímu nezadá; zase nádhera, zase massy, ale zcela jiného druhu: slavnost při dvoře, udílení ceny za turnaj, až opětné poselství od říše tvoří právě v tom skvělém okolí příkrý odpor proti prvnímu.

Dva pestré živé obrazy ukazuje zase jednání třetí, tábor český, pak množství, které se hrne okolo císaře, král český, přicházející s velikou družinou, efektní pád stanu, bouřný odchod krále českého.

Úmyslně pak ve čtvrtém jednání působí pustota, prázdnota, opuštěnost krále, s kterou kontrastuje lesklý průvod hlasatele císařského. A v pátém jednání vše žije a je plno ruchu; není tu pouhé »pugna sit«, nýbrž řada výjevů, kterých se vesměs živě účastníme.

Ba, tato snaha po theatrálnosti překročuje meze a svedla básníka příliš daleko. Je to bezpečně znamenitý účinek a velkolepé překvapení, když král na místo nevěrné své královny nalezne věrnou — v rakvi. Ale básník na tom neměl dosti; když král leží mrtev na

bojišti, tu pod záminkou jakousi přinesou rakev na jeviště, pod záminkou jakousi přijde královna Kunhuta se Závišem, a tato královna, nastojte, nedovedla si svou družinu, s kterou prchla, vybrat lépe, než že do ní pojala — šílenou Bertu, aby v hlavách, po boku a v nohách krále stály tři ženy, které určily jeho osud. Také kancléř Bruno vydá se v jisté zajetí, ač ho Čechy nutně potřebují, aby král mohl spočívati hlavou na jeho klíně, což s lepším účinkem jsme již viděli v jednání čtvrtém.

Vedla-li takto touha po divadelním účinku básníka příliš daleko, stalo se totéž na větší ještě škodu dramatu ve scéně se stanem. Rudolf, aby šetřil citu králova při nevyhnutelné ceremonii, vede ho do stanu; lstivý Záviš přetne šňůry a krále je vidět. Král vyskočí a křikne: Ha, Schmach! A co činí Rudolf? Jakoby se nic nebylo stalo, jde za králem s praporem moravským, nechce-li také vzíti Moravu v léno, donutí ho tedy, aby poklekl před lidem znovu! Že Rudolf tím uvrhá na sebe zdání, že licoměrně vlákal Přemysla do stanu, aby se škodolibě těšil z jeho pokoření, poznamenal již Hormayr,[1]) který nazval toto zakončení třetího jednání hlavní vadou díla. Věc zarážela tenkrát tak velice, že pro druhé provozování byla změněna. Rudolf zvolal: »Co je to, kdo mi to učinil?« A Přemysl nepoklekl ovšem po druhé, nýbrž zlostně odkvapil se svými Čechy. Ale v tištěné knize nebylo měněno nic.

Zde povahopis, jako jindy též pravděpodobnost obětován účinku divadelnímu. Ale sluší uznat, že básník

---

[1]) Horm. Archiv 825, str. 316.

nepředvedl snad jen efektně na jevišti řadu historických udajů a anekdot, nýbrž že dílo jeho je nad míru dramatické v tom smyslu, že nabývá pravého života teprve představením, že veškeren význam událostí dojde osvětlení symbolickými zjevy.

Živý ruch prvního jednání vyvolaný zvěstí, že královně není dobře, scéna v síni, kde Berta ve své tísni vrhá se k nohám Seyfrida Merenberka, jsou ukázky toho. Král přichází, nevystoupí prostě na trůn, zastaví se u tatarských vyslanců, zkouší jejich křivou šavli, projevuje svou neváźnost k pražskému purkmistru tím, že ho donutí, aby pomáhal při svlékání brnění, a ukazuje prudkost své povahy tím, že holeň hodí daleko do sálu. Každé historické faktum vtělí se v zjev na jevišti, každá země je representována deputací s korunou. Bez násilnosti se ani zde básník neobešel; nehledě k shrnutí časově rozlehlých událostí v jediný okamžik, i odůvodnění pokulhává.

Stavové rakouští přicházejí s kloboukem vévodským; »Tvůj meč rozhodl, pane, ve sporu s králem uherským, kdo má býti pánem v naší krásné zemi (tak! o Rakousko se přece nejednalo, nýbrž o Štýrsko), a s lehkým srdcem opakujeme hold, který teď teprve je v plné síle.«

Král, podrážděn tím, že se stavové obracejí především ke královně, praví: Jen toho nechte, a místo nového holdu pamatujte na starou věrnost, a místo dvakrát slíbit jednou stůjte v slově! Skutečný Přemysl byl by asi promluvil zcela jinak ke stavům, již by se byli osmělili prohlásit dávný hold svůj za teprve nyní platný, a byl by poslal též do vězení toho, kdo jim vydal vévodský klobouk, jejž přece choval zeměpán a ne sta-

nové. Ale básník potřeboval řadu deputací s korunami na poduškách, chtěl důrazně naznačit, že Rakušané se cítí poddanými Markétinými; odůvodnění ustoupilo symbolickému aktu.

Znamenitě účinkuje pak příchod vyslanectva říšského; vyslanec uvádí staré proroctví, že orel říšský nalezne útočiště v doupěti lvově, a chopě se štítu se lvem, zdvihne jej vysoko a osloví velkomyslného lva. Ale stala se nehoda: lev je červený, je to štít Rudolfa Habsburského. Nejen, že tak vysloveno nad míru dramatickým spůsobem proroctví, jeden z vyslanců tím omylem je upozorněn na hraběte, a toto setkání zasahuje mocně do děje.

Seyfrida vidíme odjížděti s dopisem, ač na konci jednání už poznáváme účinek dopisů podobných z událostí na sněmě říšském. Závišův poměr lásky ke Kunhutě se zapřádá od samého začátku před našima očima; je krásné, jak král zároveň jedná a nařizuje, a při tom se snaží pozorovat Záviše a choť svou. A Záviš a Kunhuta nemluví pouze, i zde vidíme vše plasticky. Jak výmluvný je pohyb, když královna, slyšíc slova »O Hand wie Schnee«, svlékne rukavičku; Záviš zmocní se stuhy na rameni Kunhutině, královna vykřikne, král pozoruje, že stuha schází, Záviš ji hledá — stálý ruch i tu, a každý pohyb významný. Vrcholem ovšem jest chování Přemyslovo, vyslancové volitelů dlí posud při dvoře, posud nemají odpovědi, a právě král vykládá své dalekosáhlé smělé plány s říší, tu slyší, že zvolen jiný; přichází to tak prudce, tak neočekávaně, že ani nemůže ustati v řeči své a pokračuje ve svém »Auch der muss fort!«

V třetím jednání dostupuje dramatičnost vrcholu v hovoru Přemysla s císařem. Opět dramatičnosti obětována pravděpodobnost; slyšíme, že k rozhovoru mezi králi je vyhlídnut neutrální ostrov dunajský[1]), a když se s králem dostaneme na ostrov, jsme v ležení německém, císař v stanu svém si klepá krunýř (dle původního znění věrně dle historické anekdoty spravoval si kabát), lid vídeňský hrne se k němu, švýcarští žoldnéři žádají svůj plat: král český byl vlastně oklamán, ale nevšímá si toho; jedná, jakoby nic jiného nebyl očekával, a ovšem mohl básník takovým obratným zaměněním rozvinouti mnohem živější obraz.

Císař mluví více skutky než slovy; Markétu, které se Přemysl dovolával, ukázal by mu, kdyby chtěl, je v táboře; Přemysl opírá se o Vídeň, Rudolf povolá purkmistra, aby mu před králem odevzdal klíče města; ze Štýrska mi Milota přivede vojsko, volá král, císařkyne, a Milota se objeví v poutech; místo hádky slov scena za scenou, je to snad bezpříkladné v literatuře dramatické, jako neměla předchůdců lakoničnost zakončení toho jednání když král odkvapí s jediným slovem »Fort!«, a koruna a královský plášť symbolicky klesají s něho.

Podobně ve čtvrtém jednání příkrá slova královny Kunhuty působí jako v žádném jiném dramatě, protože je provází celá situace, kterou osvětluje dojemný obraz krále, spícího na klíně jediného věrného sluhy. Také královo provinění proti Merenbergovi děje se před

---

[1]) Die Insel Kaumberg ward ersehn,
Von beiden Theilen werde sie besetzt;
Nicht Ihr zu ihm, nicht er zu Euch,
Auf gleichgetheilten Boden sollt ihr kommen.

našima očima. Rozumí se samo sebou, že i smrt Otakarova, i útěk Milotův dějí se na sceně, a že celé drama je zakončeno jednou ze symbolických jeho situací: český král leží mrtev, a nad jeho mrtvolou udílí Rudolf země, kterých získal, synovi svému. Drama Grillparzerovo nejen že je nejhistoričtější, je zároveň nejdramatičtější z dramat o Přemyslovi.

Spojit v krátkých pět jednání děj, který zaujímá v historii dobu sedmnácti let, předpokládá velké umění komposiční, a to Grillparzer v dramatě svém skutečně osvědčil.

Básník nevázal se ovšem jednotou doby a místa v tom smyslu, jako Werthes a Klein, u nichž děj se odehrává v jediný (ideální) den, v okolí Vídně a ve Vídni samé. Netěkal však také se zbytečnou volností po místech nejrůznějších a vyhýbal se aspoň značným změnám uvnitř jednání.

Místo se nemění v druhém a čtvrtém jednání, která se odehrávají na hradě pražském nebo před ním. V prvním jednání se mění předsíň královnina v blízký velký sál trůnní, v pátém střídá se místo před domem s vnitřkem jeho, ležení Přemyslovo s císařovým, tedy vesměs místa, která leží si blízko; celé jednání, třeba že se jeviště mění, odehrává se u téže skoro vesnice, podobně jest v jednání třetím, jenom první scena jeho činí výjimku od techniky celého dramatu, hraje až v Štýrsku, na hradě Merenbergově.

Tato scena jest také jediná, která nesouvisí časově bezprostředně s ostatními scenami téhož jednání: jsme ve Štýrsku, Milota je zajat, a v sceně další vidíme ho již na dunajském ostrově před Rudolfem. To vyžaduje rozhodně delší dobu, jinak scena řadí se k sceně

v témž jednání bezprostředně. V prvním jednání slyšíme »Král přichází«, jeviště se mění, a v sále volá kancléř: »Král přichází.« V jednání pátém na dobu mezi scenami, připadne jenom čas, kterého potřebují velká vojska, aby se sobě blížila, jako v třetím (až na uvedenou výjimku), čas, kterého Přemysl potřebuje k cestě na ostrov Kaumberg.

Co se pak týče času, který uplyne mezi akty, lze jen podepsat výrok Hormayrův, který ve své recensi se podivoval tomu, jak básník dovedl klamati nás o době. V historii uplyne mezi bitvou u Kressenbrunnu a bitvou druhou na témž Moravském poli osmnáct let; kolik u Grillparzera? V prvním jednání vrací se král z bitvy (1260), prohlásí rozvod s Markétou (1261), přijímá korunu po Oldřichovi Korutanském (1269) a uchází se o korunu římskou (1273); děje čtrnácti let tedy shrnuty v jedinou krátkou dobu, s volností, které básníkovi upříti nelze. Ve druhém jednání poslové říští, kteří přišli na konec prvního, částečně ještě dlí v Praze, částečně vykonali cestu do Frankfurtu, tam byl zvolen císař; jeho poslové přišli do Prahy, tedy doba v historii dosti značná, v dramatě zaujímá však jen několik dní. Mezi druhým a třetím jednáním sbírala se vojska a táhla do Rakous, o tom platí totéž, co o předešlém; na začátku čtvrtého slyšíme, že král se nevrací dlouho do Čech; opět jako na konci druhého volá se národ do zbraně, a v pátém jsme ve válce; doba pěti let 1273—78 shrnuta na dobu zcela neurčitou, snad jen několika týdnů, chceme-li býti shovívavi a uvážit, jak se zdlouhavě cestovalo a válčilo v středověku, vypočítáme i roky.

Ale roky nebo dni — hlavní věc a nejdůležitější

jest, že dramatický čas se zastaví, jakmile padne opona, že v meziaktí se nic neděje.

»Jednota doby,« praví Grillparzer, mluvě o obtížích, které měl s dramatem historickým, »jest velice důležitá. Forma dramatu jest přítomnost, která, jak známo, neexistuje, nýbrž se jen tvoří nepřerušeným sledem událostí po sobě jdoucích. Nepřerušování jest tedy její nejvlastnější znak. Zároveň čas není jenom zevním tvarem děje, patří též mezi motivy: pocity a vášně se sesilují a seslabují časem. Nutím-li diváka, aby nahradil básníka a reflexemi a vzpomínkami spojoval vzdálené momenty, pak ztrácí se bezprostřední účinek atd.«

Tato kontinuita, jejíž skvělý příklad podává nám Shakespearův Othello, vládne v Grillparzerově Otakarovi plnou měrou; na začátku druhého jednání děj stojí tam, kde byl na konci prvního. Tušíme časovou mezeru, ale v tom čase se nic nestalo; na počátku třetího Přemysl smýšlí tak o své moci a o Rudolfovi jako na konci druhého; v zoufalství, ve kterém jsme krále českého na konci třetího opustili, na začátku čtvrtého ho potkáváme, tatáž kontinuita vládne mezi čtvrtým a pátým aktem. Venku v říši mohou zvolit císaře, vojska mohou postupovat, ustupovat, sněmy se mohou odbývat, a císař může vzkazovat třikrát, aby král český vrátil léna, ale Přemysl nemění svého smýšlení leda na jevišti. Záviš nesbližuje se s královnou, Merenberg nepodniká nic, když ho nevidíme, nic psychologicky a dramaticky důležitého nezmeškáme.

Komposice dramatu učinila z chaosu událostí historických celek tím, že veškero neštěstí královo svedla na jedinou příčinu; král se stal nevěrným své choti,

podlehl vnadám Berty z Dědic; následkem toho s pomocí Rožmberků pracoval o rozvedení svého manželství, a když ho málem docílil, spojil s příjemným užitečné a novým sňatkem upevnil mír s Uherskem. Ale tím urazil mocný rod Rožmberků a vzbudil jeho pomstu; Záviš zmaří jeho zvolení císařem, svede jeho ženu, seslabí jeho vojsko, a Milota ho zradí a vžene smrti v náruč. A svým proviněním proti Markétě ztratí Rakousko a Štýrsko, její věno, dá Hraběti habsburskému příležitost, aby se ujal uražené paní, upozornil tím na sebe volitele říšské, stal se císařem, a žádal pak s větším právem léna na Přemyslovi. Mladá žena, která ho nemiluje, veštve ho do nového zoufalého boje s Rudolfem. A last not least, svým proviněním ztratil úctu nejvěrnějšího žáka a sluhy svého, Seyfrida Merenberga. Otec Merenberg ujme se královny a pošle stížnost do Frankfurtu; tento list, jehož pravý obsah král nepozná, odpyká Merenberg vězením a smrtí, a Seifrid smrt jeho pomstí. V prvním provinění vězí vše jako v uzlu, jejž osud další jenom rozmotává.

Jaká pak z těchto živlů vznikne exposiční scena, plná ruchu a života, když přiletí do Prahy zvěst o zasnoubení králově. Královně shánějí lékaře, Berta spěchá pro zprávy do předsíně královniny, Rožmberkové za ní, starý Merenberg napsal svůj list, gardista v předsíni, Seyfrid, se ujme Berty, a z komnat vystoupí po boku královny hrabě Habsburg, ochránce utiskovaných, celý osud Přemyslův je tu pohromadě.

Seyfridovi Merenbergovi jeho otec svěřuje dopis, by jej donesl do Franfurtu; za ten dopis bude kdysi popraven, a syn se stane mstitelem. Jak významno, že první osoba, která nám vstoupí vstříc v dramatě, je

tento mstitel, že na samý začátek již konec králův vrhá svůj stín. Podobně hrabě Habsburg hned v prvních scenách prohlašuje Rakousko za uprázdněné léno říšské, a z těchto slov bude čin, až bude císařem

Tím, že Přemyslova provinění a jeho neštěstí se shrnou v jediné, rozvod od Markéty, poznáváme v osudu Přemyslově osud Napoleonův. Že se rozešel s Josefinou, to Němci mu nemohli odpustit, a ještě v nejnovější době, kdy dávno pravý obraz Josefinin byl znám, mohl na př. Bleibtreu vylíčiti dramatem svým tento rozvod jako osud Napoleonův. V době napoleonské a ještě dlouho po ní měla rakouská censura mnoho starostí, aby nepropustila slovíčka, které by čiperné obecenstvo mohlo vztahovat na rozvod císaře Napoleona a na jeho druhý sňatek s rakouskou arcivévodkyní. Pochopujeme důraz, který kladl Grillparzer na tento motiv.

Přemysl jako Napoleon dal se rozvésti od první manželky své, protože nebylo naděje na dědice pro velikou říši. Že není naděje takové, Markéta přiznává; to prý král věděl od samého začátku,[1]) ona nebude míti dětí, protože nechce; není v tom ospravedlnění rozvodu? Není sňatek, uzavřený s takovou podmínkou, mravně neplatný? Markéta bagatelisuje touhu po dědici:

Doch was soll Erbrecht, das aus Unrecht stammt?

praví, nebo

Ein Betterkind säss' besser auf dem Thron,
Als Königssöhne, die das Unrecht zeugte!

---

[1]) ich bin kinderlos
Und ohne Hoffnung, je ein Kind zu säugen,
Weil ich nicht will, weit mehr noch, als nicht kann!
Das wusste Ottokar, als er mich freite,
Ich sagt' ihm's, und er nahm es für genehm.

Ale s bezděčnou ironií líčí pak sama, vypravujíc o osudu Rakouska po smrti Bedřicha Bojovného, jaké hrůzy vzcházejí z bezdětnosti knížecí, a logicky by musila soudit, že za malou celkem křivdu — žena, která beztoho byla choti spíše starší sestrou, má opustiti jeho dům — by to stálo, ušetřiti Čechy a snad i Rakousko takového osudu; ale ani Markéta ani básník nevyšinou se na toto stanovisko; fiat justitia, pereat mundus.

Rozvod je tedy hříchem a tresce se hned přímým následkem, že země, které byly Markétiným věnem, ztratí s Markétou zároveň. Ale to se neděje, předně země ty připadly Přemyslovi už bez sňatku volbou pánů, kteréž právo Markéta jen sesílila svou rukou, podobně jak je sesílil král Richard, uděliv Přemyslovi Rakousko v léno. A ke všemu slyšíme v druhém jednání z úst purkrabí norimberského, že Markéta ani neměla žádného práva na Rakousko. Tedy i kdyby král český nedal svým rozvodem záminku k zakročení, nový císař by léna stejně vymáhal; zde básník snad vyhledal příliš mnoho důvodů proti právu Přemyslovu na Rakousko, a jeden druhým seslabil.

Ani sňatek, ani léno udělené Richardem, nic nedává Přemyslovi práva na země rakouské: drží je pouze mocí brannou, právem silnějšího; je dobyvatel, jako Napoleon.

Stavové rakouští si Přemysla vévodou zvolili, když nikdo nedovedl ujednat mír v říši; když pak říše se konsoliduje, měli by vlastně býti potrestáni oni, že odcizili léna, ale o tom není řeči, Rakušané jsou hodní a touží k říši zpět, Přemysl, který tam po léta zachoval pořádek, vykonal svou povinnost a může jít. A co

kdyby s ním byli na dále spokojeni, bylo by pak jeho neprávo právem?

O povaze Otakarově psáno mnoho, ale jak málo jednotný je obraz, který si o něm tvoříme, ukáže sestavení jenom několika hlasů.

Scherer shledával, že básník Přemysla kreslil s odporem, že straní příliš odpůrci hrdiny svého. Přemysl je chvastoun, dětinský ve své pýše, pošetilý v marnivé zaslepenosti, despota v surových formách, bez velikosti, uráží ty, které by měl poutat k sobě, důvěřuje těm, již mu lichotí, je ovládán těmi, kteří ho zahanbí, pyšný, nevíme nač. Nepochopujeme, proč všechny ty koruny mu připadnou, není myslitelno, že by to bylo jeho zásluhou.

S Richardem III., mravní nestvůrou, cítíme účast, s Otakarem ne; nezískává ničím právo na soustrast naši; trochu výčitek svědomí v pátém jednání nestojí za řeč. Zde ostatně mluví Napoleon a ne Přemysl. Kdybychom ho byli seznali, jak se zde sám líčí, dojal by nás jeho pád mnohem více. Vše smí tragický hrdina býti, jen ne malý.

Klaar polemisuje proti tomu pojetí Schererovu; v Přemyslovi caesarský egoism vládce je ve sporu s vrozenou dobrotou, až konečně tato strana povahy jeho u rakve Markéty zvítězí úplně, a hrdina v dojemné sebeobžalobě se vrhá v zaslouženou smrt; je tragickou povahou; Otakar upomíná ne na Richarda III. nýbrž na Leara: není malý, nýbrž pouze tragický. Básník s odporem k hrdinovi by nebyl vytvořil takovou postavu, nebyl by hleděl, ukázat ho, přes poklesky jeho, velkým a milým.

Sauerovi[1]) Přemysl je více než pouhý miláček Štěstěny, je prý důsledný, rázný parvenu, který ve smělé zbujnosti přeskočí hranice, stanovené božskou prozřetelností a světskými mocnostmi, a ztratí při tom zevní a vnitřní štěstí. A nejen v zevní změně štěstí a neštěstí — kterou příliš vyzdvihuje titul — nýbrž v nejednotné bytosti hrdinově, v němž rys násilného chtění, nezkrotné přes každou překážku kráčející panstvíchtivosti, je v boji s vrozenou dobrotou — zakládá se vývin dramatu a vina hrdinova s železnou důsledností; pevně a bezpečně jako početní úkol, básník každý jednotlivý čin svého hrdiny vyvodil z tohoto vnitřního odporu.

Francouz Ehrhard ve svém díle o Grillparzerovi[2]) praví, že Přemysla při vypuzení Markéty vede smyslnost, král se Berty nasytil a touží po mladé choti; zaslouženým trestem jest, že je jí příliš stár. V králi není vnitřní ceny, jeho důvěra není založena než na zevních přednostech. Přemysl je Napoleon, pokud Grillparzer nenáviděl Napoleona, ale z genia velkého císaře nemá nic, není ani dobrým vojevůdcem, bitvu za něho vyhrál Rudolf. Napoleona si Grillparzer vážil více. Básník sám patřil k slabým a trýzněným, je příbuzný Otakarovi.

Soudí-li různí posuzovatelé tak různě, tu snad nebude příliš smělá domněnka, že v líčení povahy básník sám nějak pochybil.

Hledíme-li na předchůdce, snadno poznáme pokrok básníkem učiněný; jako jim i jemu je hlavním

[1]) Úvod k pátému vydání Děl 1, 50.

[2]) Franz Grillparzer. Sein Leben und seine Werke von August Ehrhard. Deutsche Ausgabe von M. Necker. München 1902.

účelem, vylíčiti vznik vlády Rudolfovy; kdežto však u nich Přemysl je pouhým bubákem ve svém kontrastu k Rudolfovi nebo varovným příkladem dobyvatele, Grillparzer první vyvolil si Přemysla za vlastního hrdinu, chtěl jeho vinu psychologicky odůvodnit, uplatnit také dobré stránky v jeho povaze.

K stejným výsledkům přicházíme, hledíme-li k dílům polo vědeckým a polo belletristickým, která nazýval historickými prameny; i zde, jak konstatoval Klaar, mírnil, co nalezl ukrutného a příliš nespravedlivého mezi jeho činy. Přemysl nedá nikoho upálit, Beneš z Dědic zůstane na živu; choť svou nedá otrávit, Merenberga ne umučit, nýbrž z hněvu uvrhnout do žaláře; rozvod je církevně oprávněn, dle některých pramenů oprávněn nebyl. Ale s tradicí dramat byl dán poměr, že Přemysl byl ve stínu proti Rudolfovi, a přes všechno mírnění přece jenom hlavním pramenem zůstal nepřátelský a nepravdivý štýrský Otakar, a tím nepříznivé postavení hrdiny bylo dáno.

Grillparzer sám [1]) přiznal se, že Přemysl se dostal poněkud do stínu, protože sledoval hlavně prameny

---

[1]) Díla 19, 117 (Selbstbiographie) Die tschechische Nation ist gewohnt, den König Ottokar als den Glanzpunkt ihrer Geschichte zu betrachten. Darin haben sie ganz recht; wenn sie ihm aber durchaus löbliche Eigenschaften zuteilen, so widerlegt sie schon der Umstand, dass seine neuen Unterthanen sich gegen ihn gewendet und seine alten ihn verlassen haben. Im ganzen dürfte meine Auffassung auch historisch ziemlich richtig gewesen sein. Wenn ich ihm etwas Zufahrendes und, wie ich es oben genannt, Wachstubenmässiges gegeben hatte, so war es, weil mir der Kaiser Napoleon vorschwebte; man kann aber nicht sagen, dass Ottokar nicht so gewesen ist, weil niemand weiss, wie er gewesen ist. Die Aufzeichnungen über ihn sind höchst dürftig. Indem ich vorzugsweise österreichischen Quellen folgte, geriet freilich — was übrigens schon die dramatische Notwendigkeit forderte — die Hauptfigur etwas ins Dunkle.

rakouské a že kaprálský tón mu udělil, protože myslil na Napoleona; ale nelze prý říci, že Přemysl takový nebyl, protože nikdo neví, jakým skutečně byl. Tu Grillparzer hned nedbal slov Dalimilových, která znal z prosaických překladů:

Uměl rozuměti každému stavu,
směje se, každému pokloni hlavu.

Ostatně prý dramatická nutnost žádala tento stín.

Všimněme si nestranně a nepředpojatě vlastností a skutků Přemyslových. Seyfrid, znamenitý jinoch, líčí nám ho v první scéně. Od chlapectví sloužil u něho, Přemysl byl mu vzorem všeho vznešeného počínání; cokoli mladík vykonal, přirovnával k němu a styděl se za velký rozdíl. Jedinou skvrnu má jeho život, poměr k Bertě z Dědic, ale Rožmberkové mu ji téměř vnutili, svedli ho, ve všem ostatním je čist.[1])

Že by se chtěl dát rozvést, tomu ani nevěří, to je teprv první pravý hřích Přemyslův.

Básník neklade žádné provinění do dávné minulosti. Svým Čechům vykládá král, že »Uher utíká, Bavor je tichý«, vedl tedy války obranné; Čechy chce civilisovati, mohl by spáti jako otcové jeho, ale ne, on je chce Němci donutit, aby Praha byla na rovni s Ko-

---

[1]) Hab' ich nicht knabenweis bei im gedient,
Und war er mir ein Muster, Vorbild nicht
Von jedem hohen Thun? . . .
Und was ich Löblich's that und Gutes dachte,
An ihn hielt ich's und an sein adlich Walten,
Gar tief beschämt, ob des zu grossen Abstands.
— — — — — — — — — — — — — —
O, hätt' ich das aus seinem Leben fort,
Den einz'gen Fleck, im andern steht er rein.

línem, Vídní, Londýnem, Paříží. Průmysl a orba kvete, jak chválí kancléř Bruno.

Důvěřuje štěstí a lidem, nedůvěřivost je mu cizí. Hněvá se, když po útěku Merenbergově se ho zmocňuje; je velkomyslným u vědomí své moci a své velkosti, taktuplně chce Záviše darováním drahého prstenu potrestat za urvání stuhy královniny.

Když se vzdává zemí rakouských, praví, že nevděk lidu se mu hnusí, a Rudolf míní, že slaví oba velké vítězství.

Obratem osudu, jenž způsobí pád stanu, všechna snaha dobývání, zpupnost zmizely, seděl by nejraději tiše na svém hradě a hleděl by zapomenout potupy své. Kdyby měl ženu jako Markétu, bylo by vše dobře; i když v hněvu svém chce roztrhnout smlouvu, záleží na jediném slově Kunhuty, aby toho neučinil, a když je nepromluví, cítí hrůzu před ní; je měkký, cítí soustrast se starým zajatým Merenbergem, a při setkání s mrtvou Markétou probudí se všechny měkké tóny v jeho prsou. Slituje se nejprve nad sebou samým, pak uznává křivdu, kterou spáchal na Markétě; když pak vidí, co zmůže láska lidu — Čechové bojují chabě pro nemilovaného krále, Štýřané a Rakušané řádí za to jako andělé smrti — tu pozná, že svět nebyl pouhým rejdištěm pro něho, že každý člověk je sám sobě účelem, malým světem, a že nebyl oprávněn vraždit je pro nic, lituje svých skutků, modlí se, aby Bůh za jeho vinu trestal jen jeho a šetřil lidu jeho, a v té náladě přijímá smrtelnou ránu.

Lítost je dobrá věc, a jelikož je upřímná a není vynucena strachem před smrtí, je také jisto z historie, že Přemysl nezanedbával nikdy milosti, udílené církví

svatou, není pochyby, že Grillparzerův Otakar přes hříchy své přijde do nebe; jiná otázka jest ovšem, jestli se stejně vyrovnal s pohanskou musou tragedie, jestli právě tato náklonnost k zpovědi, k pokání, tato měkkost není hříchem pro dramatického hrdinu.

Hledíme-li k vlastnostem nedobrým, s nimiž nás mají smířit tyto tóny citové, poznáme, že Přemysl je dobyvatel, není tak abstraktním pojmem jako Kleinův Otakar, ale vedl války zbytečné, vedl je ze ctižádosti. Jeho snaha civilisatorská je upřílišená, nedbá oprávněných zvláštností — důkazem jeho kritika tatarského vyslanectva —, nevyčkává, chce míti květy a plody. sotva zasadil strom, zasahuje drsně do práv cizích.

Je sobec, jak ukazuje jeho chování vůči Markétě; je téměř nepochopitelno, jak může Klaar shledávat dobromyslnost v tom, že Přemysl Markétě vykládá své plány do budoucna, že chce, aby se z nich těšila, v témž okamžiku, co na ní žádá největší oběť. To je přece vlastnost všech naivních sobců, že se naprosto nevmýšlejí do cítění druhých, myslí, že to, co jim je příjemné, musí tím býti pro všechny. Klidně a nepohnutě, jako věc, která se sama sebou rozumí, přijímá její resignaci.

A shledává-li Klaar významným pro měkkost, »Gemüthsweichheit« Přemyslovu, co v náčrtku k této scéně nalezl:

> Ihr sollt auch Polan haben, Grevenberg,
> Ein schöner Sitz, einsiedlerisch gelegen,
> Und ganz nach Eurem Sinn, ich kenne das!

pak je přece dvojnásob významné, že Grillparzer tato slova, jediná, kde z Přemysla mluví skutečná dobrota.

jediné místo, kde se stará o její budoucnost, že tato slova škrtl!

Brutálním stane se tento egoism, když Markéta je svědkyní příchodu své nástupkyně, a král zbytečně a surově zabraňuje, aby někdo přispěl omdlévající.

Všem poddaným projevuje své hluboké opovržení, i Rožmberkům, hrdému tomu rodu; netají se jím ani vůči poslancům říše.

Korunu, po které touží, zdráhá se přijmouti, protože míní, že ho nemine; chce, aby ho prosili, aby mohl v říši vládnout stejně despoticky jako v Čechách, kde je smrtelným proviněním, býti jiného mínění, než král. Stejně neprozíravým ukazuje se, když se svěří týmž Rožmberkům, kteří ho zradí.

Žádný Čech nezradil pána svého, s tím heslem jde do boje, kde padne českou zradou.

Vůbec milý Přemysl není nejmoudřejším; královna Kunhuta vypravuje o něm, že chtěl-li ráno na honbu a viděl nebe zamračené, poslal pro stavitele, aby příliš nespěchal se stavbou kostela v Zlaté Koruně! K rozmluvě s Rudolfem jde, aby císaři imponoval — drahocennými šaty svého průvodu. O jeho slávě válečné jenom slyšíme; ale sami vidíme, že se klame úmyslně v síle svého vojska, důvěřuje více ve své štěstí než ve své umění, po druhé vede válku, u vědomí nepravé věci, bázlivě.

Že Přemysl vědomě poruší přísahu svou, to bylo tehdejší historií dáno, a básník snažil se, aby krále omluvil, pokud mohl.

Z těchto jednotlivých rysů, pozorujeme-li je nepředpojatě, a nehledáme-li za nimi hrdinu, jejž známe odjinud, není možná dojíti výsledku positivního. Ne-

zbývá než utéci se k výkladu druhému, jemuž se každý svědomitý badatel a ctitel básníkův co nejdéle vyhýbá: Otakar Grillparzerův není tím, čím ho básník míti chtěl. Grillparzer chtěl nakreslit velkého muže, dobyvatele, Napoleona, chtěl zaviněným pádem jeho působit tragicky, ale nepodařilo se mu to; Přemysl stal se něčím, čím býti neměl.

Především zavinil jeden ohled, že postava nebyla jednotná; Přemysl se chová jen proto brutálně proti Markétě, aby Rudolf mohl říci »Stets war bei Habsburg der gekränkten Schirm« — a básník slyšel již předem potlesk, jímž se později při těchto slovech otřásalo hlediště vídeňského divadla —; Přemysl chce Rudolfovi imponovat svým kabátem, aby Rudolf jemu mohl imponovat povýšeností ducha!

Na oslavu Rudolfa je drama psáno; Rudolf je také hrdina, on vlastně rozhodl bitvu u Kressenbrunnu, má za sebou dobu rytířování, odporu k mezím, do nichž stát a církev uzavírá odvahu muže. Ta doba leží za ním, za ním vášně a touhy; jak ho poznáváme, je muž, který plně poznal, co to je, býti králem, který se cítí císařem, jenž neumírá: není člověkem, je Německem,

In diesen Adern rollet Deutschlands Blut,
Und Deutschlands Pulsschlag klopft in diesem Herzen.[1])

---

[1]) Je k neuvěření, že Alfred Klaar uvádí tyto verše jako doklad, kterak Grillparzer slaví německé povolání Rakouska!! Patrně byl dvojnásobným Deutschland v nich úplně hypnotisován. Pravý smysl vysvitne snad jasněji, čteme-li v zlomku z Grillparzerova mládí »Alfred der Grosse«. (Díla 11, 187):

Lasst mich . . .
Mein Haupt noch drücken an dies edle Herz,
In dessen Schlägen Englands Pulse klopfen.

Jednotlivé rysy jsou vzaty z anekdot a od císaře Františka; básník schvaloval, když herec na otázku, jak bude hráti Rudolfa, odpověděl: »Půl císař František a půl svatý Florián.« Císař původu švábského touto suggescí stal se téměř Rakušanem. — Když se hlásí »Čechové se blíží«, císař odpovídá: »Rakušané jsou již zde!«

Královna Markéta tvoří opak Kunhutin; celý její život je péčí o jiné; provdala se, aby zmírnila bídu země své, a zažila všechny bolesti lásky, ač ne její slasti. Králi je spíše starší sestrou, mateřsky se o něho stará, i když ji zapudil.

Královna Kunhuta není jen zlou a ctižádostivou královnou jako v předešlých dramatech; také ona je historicky a národnostně určitější, je Maďarkou (nazývá se sice Kunigunde von Masovien, byla by to tedy Polka, ale už Hormayr poznamenal, že má býti Machovien); v Přemyslovi vidí starce, přirovnává ho k pohlaváru kumanskému, který se jí doma zalíbil, s tíží se vpravuje do civilisovaného života. Chce býti paní a nesnese tónu skoro otcovského, kterým král s ní mluví. Král se hrozí její neženskosti, ale nesnese jejích výčitek. Její karakteristika více než která jiná je vzata z Otakarovy kroniky. Závišovi podlehne po krátkém odporu, a pak se chová směle, nad pravděpodobnost směle ke králi, konečně uprchne k císaři Rudolfovi.

Závišova charakteristika je mistrná, jeho plánem byl sňatek Bertin s králem, když věc se zmařila, osnuje pomstu.

Pod maskou ironie skrývá své plány, ale nezapomene jich nikdy; královnu svádí úmyslně, chladně

lstivě; jeho umění pěvecké, které mu pověst připisuje, slouží tomu účelu. Jeho hra je smělá, každé slovo ho může vydati katu. Maří zvolení Přemyslovo, ve válce dává rady klamné; když král se po porážce své vrací, i on vstupuje mu vstříc s velkou, příliš velkou drzostí. Jedno místo je při tom nápadné. Královna se ptá Záviše, jestli už klečel kdy před mužem, Záviš odpovídá že nikoli, a že by toho neučinil nikdy. Jak si královna představuje poměr krále k manovi? — Musí-li pokleknout Přemysl před svým pánem, jeho manové před ním neklekají? Ani básník, jak se zdá, nepovažuje slova Závišova za lež, a přece ve druhém jednání, po sceně se stuhou, Záviš — poklekl před králem. Je odporným obrazem šlechtické hrdosti, spojené s velmi sprostým smýšlením.

Milota je drsný a urputný mstitel; chovaje se despoticky k štýrské šlechtě, poslechl nejen pud k pomstě nýbrž také vrozenou surovost; třetí Rožmberk, Beneš z Dědic, je slabého rozumu a zblbne zcela po neštěstí, které ho potká. Naproti těmto zrádcům jediný věrný, vzorný sluha svého krále je kancléř Bruno (biskup) olomucký, jenž stále mluví pro smír s Rudolfem, ale nezadá v ničem právům krále svého; i Herbot je věrný a udatný, ale je surový vojín. Jsme svědky jeho útoku na císaře, ale o další osudy jeho se básník již nestará. Ideální postavy jsou šlechtici rakouští, starý, věrný Merenberg, a hlavně jeho syn, upomínající na Maxe Piccolominiho, jenž se proto mstí tak hrozně, že jeho nenávist vzešla z lásky. Emerberg, dle kroniky vrah králův, zde je pouze svědkem vraždy a upomíná Seyfrida na zákaz císařův; Lichtenstein karakterisován jen svým jménem.

W. Scherer vysvětlil básníkovo nepříznivé pojetí hlavního hrdiny tím, že ho pojal jako Čecha a kreslil ho s odporem Vídeňáka k Čechům. Klaar se tomu opřel, ale jisto zůstane, že ledacos z nepříznivých rysů, které jsem uvedl, připadne na ten vrub, že Otakar je Čech a Rudolf Němec, že drsnost, upomínající na despotu východních národů, že barbarství, kterým chce imponovati Rudolfovi, má karakterisovat Čecha a Slovana.

Rožmberkové v dramatě odvozují svůj rod od římských patriciů, přes to básník je pokládá za plnokrevné Čechy. Francouz Ehrhard vidí v Závišovi ukázku, kam vede civilisace u Slovanů: »Civilisovaný Slovan stane se Závišem, nejhladším a nejsmělejším padouchem.«

Milota, ač zrádce, je přece vlastenec, ovšem český; bolí ho, když král byl potupen, že země je potupena s ním; jinak se z toho těší, že král bude omezen na svoje Čechy; bude-li vládnouti po mravu otců, vyžene Němce, a uváží pravé štěstí svého lidu za podpory českých vladyk, snad zapomene Milota, čím jemu osobně ublížil.[1]) Milota je karakterisován v zápiskách básníkových »der hartnäckige, dickkopfige Stockböhme«. Milota! Nelze dosti chválit básníka, že nenaznačil ani slůvkem národnost Brunona olomuckého; nebo myslil,

[1]) Das Land, das ewig ihn nach aussen lockte,
Er hat's zurückgegeben feierlich.
Will er nach Väterweise herrschen hier,
Die Deutschen heissen gehn aus seinem Reich,
Und unter Beistand böhmischer Wladiken
Bedenken seines Volkes wahres Glück,
Vielleicht, dass ich vergesse was er that
An mir und meinem Haus.

že je jmenem dosti jasná? Tento Bruno je na české straně jediným dokonalým mužem, kdežto německá strana má své Merenbergy, Lichtensteiny, své vzorné volitele říšské.

Král sám má nejhorší mínění o svých Češích, v prvním jednání přijímá pokorného purkmistra pražského a dozví se, že ještě nebylo předměstí vyprázdněno a přenecháno Němcům ze Saska a z Bavorska. Nechtěli tolik věrných Čechů vyhnati. —

Je vyhnat! Cože vyhnat! Což to chci?
Ať do Chrudimě jdou, tam pole byla
a staveniště trojnásob jim dána
a trojnásobně cena přesídlení.
Však z předměstí se mají vystěhovat,
to mají, musí! Musí, hromy boží!
Já věru vím, co chcete, staří Češi,
se krčit doma v zastaralé špíně,
kde světlo sotva vniká oknem slepým!
Tu strávit, co jste vydělali včera,
a sklízet, na zítřek co stačilo by;
kvas v neděli, a v hody hrubý tanec,
a slep a hluch je každý pro vše jiné;
tak chtěli byste, ale já tak nechci!
Jak tonoucího za kštici se chopíš,
vás chytím tam, kde nejvíce to bolí;
a Němce do kožichu posadím vám,
by štípal Vás, až bolest pak a zloba
vás vzbudí z dřímoty a jako koně,
jež bodla ostruha, si vyhodíte
Vy pamatujete ty blahé časy,
kdy knížata při krbu sedávali
a měli kotel ve svém hnusném erbu,
já takým nejsem, trestej mne sám bůh!
— — — — — — — — — — — —
Sem postavím Vás do polovic kopce,
Teď lezte dále, nebo zlomte vaz!

Toto místo neslouží ke karakteristice Přemyslově, jak chce míti plody před květy, jak kráčí přes práva zděděná — tak mluví básník sám, tak by mluvil král dle srdce básníkova. A co bylo hříchem proti poddaným německým, proti Čechům bylo ctností.

To nejsou již beznárodní tvorové dramat osmnáctého století, to nejsou ideální Čechové v Zieglerově dramatě, to jsou v kostýmech starých Čechové a Němci nynějška.

Grillparzer ve svých epigramech, zápiskách, aforismech a všech jiných pracích, které netištěné tlely do jeho smrti v stolku, vyslovil se často o otázce národnostní. Byl v theorii důsledným kosmopolitou století osmnáctého, odpůrcem nacionalismu nové doby; vinil dokonce hlavně Němce z něho, a nazýval nacionální Čechy a Maďary Němci do češtiny nebo maďarštiny přeloženými; ideálem jeho byla humanita, od níž cesta šla nacionalitou k bestialitě.

Ale ovšem konkretně své myšlenky nedomyslil; nebo lépe, nikdy v jeho myšlenkový obzor nevstoupil případ, kdy by konsekvence jeho názoru vyžadovaly skutečných obětí od Němce; on myslil jenom na poměry rakouské, a smýšleje zcela dobře s národnostmi, shledával, že je to v zájmu kulturním, aby národnosti tyto se přimkly ke kultuře vyšší, německé. Jak se to má provésti, aniž se vyšší, vzdělaná vrstva národu odtrhne od ostatních, jak se má pracovat za takových poměrů o kulturu těchto nejširších vrstev, tím si hlavu nelámal; cítil pouze zbytečnost sporů národnostních; jako Němec, nikým nerušený v dosažení nejvyšších statků kulturních, odkazoval ostatní národnosti do

koutka a mínil, že je svobodný humanitista, protože neslyšel chřestění svých nacionalistických pout.

Při tom hleděl stejně na Čechy a Maďary, ba viděl v češtině, jakožto jazyku slovanském a členu velké skupiny, vhodnější prostředek kulturní než v maďarštině.[1]) A ve vlastním životopise praví, že je neštěstím Rakouska, že »chová ve svém lůně dvě z nejješitnějších národností celé země, Čechy totiž a Maďary. Tehdy (1825) ještě dřímala tato ješitnost a byla zahalena v snahu po všeobecném vzdělání, ale když později německá literatura vyzvedla národnosti, čímž však nechtěla Němce napomínat, aby zachovali svou povahu národní, nýbrž upravit jim zcela novou povahu, dělala z klidného, rozumného, skromného a povinnosti věrného národu ohňožrouty a světohltouny, tu Češi a Maďaři překládali německou pošetilost přímo do češtiny a maďarštiny, mínili, že jsou původní v napodobování, a zplodili onen zmatek myšlenek, který si razil r. 1848 tak krvavou dráhu. Zapomněli při tom, nehledě ke všemu ostatnímu, že národní kmen není národ, jako idiom nebo dialekt není jazykem, a kdo neumí stát sám, že se musí přimknout.«[2])

---

[1]) V článku »Von den Sprachen« (1810, Díla 14, 163) »Ein Ungar, der nichts als ungarisch kann, ist ungebildet und wird es bleiben, wenn seine Fähigkeiten auch noch so gut wären. Anders dagegen ist es schon mit dem Slaven. Er gehört einem weit verbreiteten Stamme an, dessen Zeit nahe bevorsteht und schon da wäre, wenn nicht an der Spitze das mit Recht verabscheute Russland stände .... Fünf oder sechs grosse Nationalitäten haben den Raum der Welt eingenommen, und nur für die slavische ist noch Platz.

[2]) Díla 19, 119. Frič v Květech XXIII, 482 uvádí výroky Grillparzerovy, ale zcela křivě, neporozuměv jim.

Pokládal-li básník ve svých dílech netištěných Čechy a Maďary za rovnoprávné, bude tím zajímavější, stopovat jeho chování k nim v dílech uveřejněných. Jak krotil ješitnost Čechů ve svém prvním historickém dramatě, jsme viděli; všimněme si dramatu druhého, »Ein treuer Diener seines Herrn«, které bylo básněno hned po onom a hraje na půdě uherské.

V tomto dramatě vystupují plnokrevní Maďaři, které ovládá královna Němka, jež vášnivě miluje bratra, Němce. Královna omlouvá nemravnost jeho zvykem francouzským. To se hodí pro Francii, praví král, můj lid je prostý, statný, ale mravnosti je mu třeba. Representantem maďarského národu je, vedle mladých, prudkých šlechticů, starý Bancbanus. Když opásá meč, praví, že Uher nosí ocel i v míru, jako manžel stále nosí snubní prsten, ale že jí netasí bez důvodu; nosí ji na znamení, že Uher a nebezpečí jsou spojeni jako muž a žena. Král loučí se s Bankbánem, hroze, nezachová-li klid, že mu dá napsat na hrob »Byl Uhrem a zapomněl věrnosti«; Erny, ohrožená německým princem a německými jeho zbrojnoši, zvolá »Rozhněvaná žena a Uherka, kdo se odváží, blížit se?« Heslo vzbouřených šlechticů je »Uhersko a sláva«. »Starý statný párek«, praví Bankbán. Král německé druhy princovy propouští, aby zemi nehyzdili déle nohou svou. A princovi, když mu Bankbán odpouští, praví král: »Vraťte se, vévodo, domů, a pamatujte si, jak v této zemi, kterou jste opovrhoval, mstí urážky.«

I zde, podobně jako v Otakaru rozdíl Maďarů a Němců; básník, pravda, nemohl Němcům dáti pěknou úlohu, jak praví Erhard, ale mohl snadno zakrýt rozdíl národnostní; jedná se o konflikt mezi králem a

poddanými; nebylo nutnosti, aby kus se stal hotovou apotheosou Maďarstva.

Žaloval-li Grillparzer později, že hostí Rakousko dva z nejješitnějších národů země, měl se bíti v prsa, že ješitnost jednoho z nich mocně podněcoval. A teprve na tomto pozadí vidíme ostře barvy, kterými maloval Čechy. Král Ondřej by se provinil a vzbudil by oprávněnou vzpouru, kdyby vyhnal mravné, vážné, statné obyvatele předměstí a usadil by tam nemravné Němce; král Přemysl chce líné, ospalé, špinavé Čechy vyhnat do Chrudimě, která je pro ně dost dobrá, a osadit předměstí výtečnými nositeli kultury ze Saska a Bavorska, a takový »dickkopfiger Stockböhme«, purkmistr, si troufá reptat proti tomu!

Francouz Erhard úplně schvaluje toto stanovisko Grillparzerovo: Češi jsou jen dobří, aby vzdělávali půdu, z Prahy musí ven, aby udělali místo německým řemeslníkům a umělcům; z civilisovaného Slovana se stane padouch Záviš . . . Maďarům prý šlechetný básník se pokusil v době, kdy jejich nároky se vždy dále odvažovaly, říci několik moudrých a mírnivých slov tím, že je líčil, ne jací byli, nýbrž jací by býti měli.

Francouz znamenitě osvětlil rázem nejen postavení básníkovo, nýbrž dlouholetý princip rakousko-německé literatury: Čechům podle zásluhy, Maďarům dle toho, jakými by býti měli!

A chceme-li pochopit (a pochopit znamená prominout), jak Grillparzer zcela naivně se mohl takto zachovat, tu nutno vraceti se k slovu, kterým Scherer výtečně osvětlil Grillparzerova Otakara. Na Přemysla a na jeho Čechy, na Bankbána a jeho krajany hleděl

básník tak, jak právě Vídeňák hleděl na Čechy a na Maďary.

Vmysleme se do staré Vídně, do Vídně, jejímž občanům je tak blaze v »jediném císařském městě«, jimž celá ostatní říše jest pouhým venkovem, který má krýti potřeby města hlavního. Celý ten venek vysílá do Vídně své zástupce: dle nich utvoří si Vídeňák obraz národů celých.

Nejsilnější příval je od severu, od »Taborlinie«; tu přicházejí zedníci s motykami a lopatami, učedníci, chudý lid s mozolovitou rukou, neotesaný, sprostý, ponížený, to jsou »Böhm'«, slovo nabývá významu tak nemilého, že Grillparzer, jak jsme nahoře citovali,[1]) seznav Čechy v jich domově, chce je žertovně zbaviti toho jmena, a Čechové sami nazývají se raději »Tschechen«.

A když dne 1. května »Maifahrt« vábí tisíce a desetitisíce ven do Prateru, aby se kochali pohledem na šlechtu, projíždějící se v nádherných povozech, tu přední pozornost poutají krásní koně, bohaté přístroje povozů uherských; šlechtic uhánějící s šílenou rychlostí v kočáře, tím byl Vídeňákovi Maďar. Českých šlechticů zevlující lid neviděl. Šlechta, měšťané, úředníci, učenci, přijíždějící z Čech, ničím se nelišili od Rakušanů německých, měli-li zvláštností, ve výslovnosti na příklad, hleděli se jich zbavit a cítili je jako vady.

S toho hlediska i básník byl nestranný a úplně naivní, když kreslil slovy jejich králů lid český a lid maďarský.

---

[1]) Str. 74.

Grillparzer, jak řečeno, jednal nevědomky a neměl tušení, že by drama jeho někde mohlo urážeti; odevzdal je řediteli dvorního divadla, příteli Schreyvoglovi, oba pak je zadali důvěřivě censuře »neobávajíce se překážek, neboť kdyby vládnoucí rod byl zaplatil lichotníka, ten nebyl by mohl věc obrátiti příznivěji, než dramatická účelnost sama to vnutila.«[1])

Avšak drama prý u censury zmizelo. Grillparzer vypravuje hodně romanticky a fantasticky, jak se sháněl po něm, jak ho posílali od Kaifáše k Pilátovi, a nikde nedostal zpráv, až konečně po dvou letech básník M. Collin, chtěje předčítati císařovně dle jejího přání nějaké netištěné drama, dozvěděl se, že Otakar leží dva roky u censury.[2]) Najednou jej nalezli, Collin předčítal jej, a císařovna vyslovila císaři, který právě vstoupil, své podivení, že takové drama se zakazuje, ač neobsahuje pranic závadného. Císař řekl: »Je-li tomu tak, ať censura je propustí.« Touto náhodou dostalo se drama na jeviště.

Sauer [3]) praví, že dokumenty, které sám uveřejnil, potvrzují toto líčení Grillparzerovo »in allen wesentlichen Punkten«, ale těch bodů je málo, za to většina příběhů skutečných se odchyluje tak velice od vypra-

---

[1]) Selbstbiographie. Díla, 19, 111.

[2]) Drama bylo zadáno dne 25. listopadu 1823, (tisk dovolen v červnu 1824), provozováno dne 19. února 1825, to jsou dva roky Grillparzerovy!

[3]) Aus dem alten Österreich. Kleine Beiträge zur Lebensgeschichte Grillparzers und zur Charakteristik seiner Zeit. Herausgegeben von Aug. Sauer. Als Handschrift gedruckt. Prag 1895. Srv. uvedený článek Glossyho (Jahrbuch d. Grillparzergesellschaft IX.).

vování Grillparzerova, že je až podivno, jak ho pamět klamala.

Hned Schreyvogel nebyl tak důvěřiv, jak Grillparzer udává; provázel drama vyvrácením možných námitek: hlavně že by rozvod Přemyslův upomínal na rozvod Napoleonův. Připomíná, že podoba s Napoleonem je zřetelnější v »Yngurdovi« Müllnerově, který byl dovolen, jakož i dovoleno bylo drama Kotzebueovo.

Již za měsíc referoval ředitel policejní, známý Sedlnitzky, tajné kanceláři dvorní a státní; připomenul důrazně podoby s Napoleonem, ale poznamenal též pochybnost, na kterou ani Schreyvogel nepřipadl: »Mimo to, třenice různých kmenů císařství rakouského mezi sebou, líčené zde v nejpříkřejším světle, odůvodňující hlavní motivy a momenty truchlohry, zvláště kontrast ve kterým se představují Rakušané naproti Čechům, líčeným vždy nejnepříznivějšími barvami, jest spravedlivou překážkou proti přípustnosti této truchlohry.«[1])

Ještě v poslední den r. 1823 rozhodl Metternich ve smyslu Sedlnitzkého, že drama nemá býti připuštěno, ba ani ne tištěno; a již v lednu, kdy zákaz ten byl předmětem hovoru v kruzích vídeňských, císař se ptal policie po důvodech zákazu, první to případ v historii censury; obyčejně se policie musila jen hájit, když něco

[1]) »dass nebstdem die im grellsten Lichte hier dargestellten, die Hauptmotive und Momente des Trauerspiels begründenden heftigen Reibungen der verschiedenen Völkerstämme des österreichischen Kaiserstaates unter einander, besonders aber der Kontrast, in welchem die Österreicher gegenüber denen, überall mit den ungünstigsten Farben geschilderten Böhmen hier dargestellt werden, billigen Anstand gegen die Zulässigkeit des vorliegenden Trauerspieles erregen dürfte.«

propustila, jako nedávno Grillparzerovu báseň »Na zříceniny Campo vaccino«. Policejní ředitel také neopomenul v odpovědi své upozornit, že Grillparzer je týž, který —; jinak reprodukoval jen původní svoji zprávu.

Císař — neznáme důvodů toho zvláštního zájmu, patrně přátelé básníkovi nelenili, — předložil drama i zprávu důvěrníku k přezkoumání; byl to jeho tělesný lékař, G. svobodný pán von Stifft. Stifft vyvracel důvody policie všechny; stran líčení Čechů praví, že Grillparzerovo drama národnosti do hry vůbec nemíchá, žádná se nekárá, proti žádné se nic dobíravého, urážlivého aneb snižujícího nepronáší. Čechové jsou postaveni vysoko, ctěni od jiných národů, pokryti slávou jako udatní bojovníci a vítězi nad Uhry. Pád Přemyslův nevrhá stínu na český národ, s jehož šlechtici nakládá právě tak nespravedlivě jako s rakouskými a štýrskými. Vedlejší osoby jsou líčeny dle dat historických, což národnosti jejich nemůže ublížiti. Rudolf Habsburský, podotýká Stifft dvakrát, založil štěstí Německa celého a tudíž i Čechů.

V tomto smyslu působila na císaře celá t. zv. rakousko-vlastenecká strana, která pracovala též u císařovny, u arcivévodů; i hraběte Černína, nejvyššího komoří, přesvědčila, »že je vlastně urážkou Čechů, viděti v tom urážku Čechů«.

Na základě této agitace vysokých kruhů proti censuře bylo drama, — jehož tisk byl ostatně dovolen již v červnu 1824 —, připuštěno k provozování přes hlavu censury; policie o dovolení nebyla formálně ani vyrozuměna a byla nucena tázati se, je-li drama dovoleno.

»Všemohoucí censura utrpěla citelnou ránu,« končí Glossy vypravování o této odysseji dramatu. Rána censuře zasazená by byla jistě velmi potěšitelnou věcí, kdyby znamenala sebe menší krok k uvolnění, k svobodě tisku. Je-li význam události této takový? Co se vlastně stalo?

Policie obdrží drama, které velice lichotí císařskému rodu, ale zároveň uráží jeden z národů rakouských. Ne ze sympatie s tímto národem, ale ve smyslu starých tradic, které velí nedrážditi citů takových, soudí úřady, u vědomí své zodpovědnosti, že bude lépe, potlačit drama úplně.

Ale člověk nezodpovědný, lékař, který nemá nejmenší příležitosti, aby seznal smýšlení lidu a intelligence v »provinciích«, jež policie zná z draze zaplacených referátů svých, referuje ve smyslu opačném, bagatelisuje cit národnostní, čte tak nedbale nebo praví úmyslně nepravdivě, že v dramatě není nic urážlivého pro něj, jiní stejně nezodpovědní lidé působí v témž smyslu, a přes hlavu odpovědného úřadu se drama dovoluje, dovoluje se, protože vídeňské kruhy deset let po válce necítí již potřeby, aby se bral ohled na cit národní, kterého se dovoláváno v době nebezpečí.

Jelikož rozhodnutí proti censuře neznělo, že básník má právo, vysloviti svůj názor dějinný; není-li to Čechům vhod, ať si vysloví názor svůj stejně svobodně; jelikož odpověď na Grillparzerovo vylíčení českých dějin byla nemožná, české dějiny z českého písemnictví téměř vyloučeny: naše radost z této porážky censury není nezkalená.

Dne 19. února 1825 bylo drama provozováno. Sensace byla ohromná, všechna místa, vztahující se na

přítomnost, na císaře atd., byla zuřivě applaudována. Příkrá místa protičeská byla ovšem škrtnuta nebo mírněna,[1]) ale byla všeobecně známá z tištěné knihy. Básník s úspěchem přece nebyl spokojen a vymstil se za neporozumění obecenstva řadou satirických listů.

Kritika byla plná úcty; o důkladném a nadšeném referátu Hormayrově jsem se zmínil již, v Horm. Archivu vyšla řada básní (od Schöna, Canavala a j.) na básníka Otakara, jen referent »Sammler«, Ebersberg, opakoval proti dramatu důvody policie, při čemž nemotorně pravil, že jsou uraženy Čechy, které přece tak vynikají výrobou skla, porculánu, sukna a koženého zboží!

V den prvního provozování vyšlo drama také tiskem, a ihned prodáno 900 exemplářů; ale vytištěním dle tehdejších zákonů básník ztratil právo ke kusu a nemohl zabrániti, že divadlo nad Vídeňkou je provozovalo jako hru výpravnou. Grillparzer byl připraven zase o hmotný zisk své práce, a celou historií svého dramatu byl rozmrzen k nesnesení. Nevěděl již, co má psáti; pomýšlel na útěk ze země a vydal se r. 1826 na cestu Německem, po níž jeho produktivnost se opět probudila.

Jako nepochopil, že drama nebylo censurou okamžitě nadšeně schváleno, tak byl udiven též odporem Čechů. Byl mu tak nesrozumitelný, že jej sváděl na jistého úředníka českého původu, který prý poštval české studenty ve Vídni, odkud pak hnutí se šířilo do Prahy.

---

[1]) Hormayr. Archiv 1825, str. 316. — Zeidler, Ein Censurexemplar des König Ottokar v Ein Wiener Stammbuch, 1898, str. 287.

Básník prvním historickým dramatem svým nabyl zkušeností z brusu nových; o jeho dramatech řeckých a karakterech v nich rozepsali se esthetikové a kritikové; teď hlásili se mimo ně též jiní »znalci«: kníže Lichtenstein poslal básníkovi tolik dukátů, kolika slovy byl pochválen rod Lichtensteinů, a čeští studenti posílali mu listy výhrůžné; básník těšil se z dukátů a zlobil se na listy; jeden z nich si schoval, a tak jej můžeme čísti i my.[1])

Dlouhý tento dopis, podepsaný Stanislaw Declinowsky, pochází od muže sečtělého, který znal historii a ovládal dosti dobře rakouskou němčinu, ač dělal tu a tam pravopisné chyby.

Je proto smutné, že se nepokusil vyložiti básníkovi vážně a šetrně svoje stanovisko; byl by tím jistě prospěl věci a vzájemnému dorozumění. Místo toho hází slovy jako erfrechen, Lügner (často), Betrüger, frecher Unmensch, schändliche Darstellung, niederträchtig, Unwissenheit, Dummheit, Mauldrescher, Plapperhans, Anmassung, Satan, verruchter Bösewicht! Slova jako höllische, gottlose a j. Lügen, von Höllengeistern eingegebenes Hirngespinst, schwarze, ruchlose, schmeichlerische Seele, dala by hádati na pisatele theologického. Několik poznámek v dopise je trefných: ukazuje se na rozpor mezi slovy, kterými Přemysl tupí své předky, a slovy pronesenými, když se zdráhá vejíti do hradu, »v který z jeho předků nevkročil žádný zneuctěn«. Zde ovšem snad básník vědomě karakterisoval zpupnost a stísněnost Přemyslovu tím, jak různě hledí na své předky. Tanec nemotorný prý není doma v Čechách;

[1]) Sauer na uv. m.

ricky známe; což musili všichni, mimo kancléře Brunona, býti líčeni jako blázni a šílenci, aby zvedli Rudolfa? Což musila Markéta přerušit běh bitvy, aby obrátila Přemysla, aby snad nešel dokonce bez pokání k čertu? To je nějaký hřích, poslat neplodnou paní čestně domů a volit jinou, od které lze se nadít dědiců! A slepá okna, za kterými kvasili Čechové, asi nebyla horší než v tehdejší Vídni. Touto poslední poznámkou měl Dobrovský bezpečně pravdu, protože ani v Praze ani ve Vídni nebylo tehdy zasklených oken, nemohlo tedy býti také oken slepých. Dobrovský dodává, že to v Praze shledávají velmi nešetrným, že se dílo připustilo k provozování.

Zdá se to býti poznámka velice neliberální, ale sluší na ni hledět se stanoviska doby. A tu uznáme, že jho tak těžké, jaké ukládá censura, lze jen snášet, tíží-li aspoň všechny rovnou měrou, a poskytuje-li za oběti, které žádá, také jistou ochranu. Dovolávat se této ochrany, dokud censura existuje, není hříchem.[1])

Tak hleděli v Praze na Grillparzerovo drama i dlouho potom ještě; v pražských Unterhaltungsblätter (pozdější Bohemii) z r. 1828 č. 20 čteme citát o Pře-

würde sich nicht so unwürdig betragen. Auch möchten die blinden Fensterschreiben, hinter denen die Böhmen zechten, nicht viel schlechter oder gar nicht schlechter gewesen sein, als in Wien zu jener Zeit. Aber wer möchte mit einem Dichterwerk es so genau nehmen. Man findet es jedoch hier (v Praze) allgemein sehr unzart, gar nicht schonend, so ein Werk zur Vorstellung zugelassen zu haben.

[1]) K nejpoctivějším liberálům doby předbřeznové patří bez odporu Eduard v. Bauernfeld, a tentýž Bauernfeld dovolává se r. 1835 ochrany censury proti Saphirovi, dokonce za souhlasu Grillparzerova! Srv. Jb. d. Grillparzerges. V, 176.

myslovi z dějin města Vídně a poznámku, k tomu připojenou, že král by zasluhoval v hlavním městě, které znovu založil, ne-li sochu, tedy aspoň slušnější ohledy v divadle, než zkusil v posledních letech.

Doba ovšem mírnila odpor, a asi o půl století později napsal Bozděch (Politik 1873, 297—300) objektivní úsudek o dramatě, uznávaje, že pro drama nehodil se bezvadný, ideální Přemysl Palackého. Z článku Fričova ovšem (Květy XXIII, 740) se ozývá odpor starý asi v témž tónu, v němž spis »Der österreichische Parnass« karakterisoval Grillparzera. Čteme tu slova: »König Ottokars Glück und Ende — ein tragisches Gelegenheitsgedicht — (ex officio et jussu zur Verherrlichung der Habsburger!)«. Pisatelem tohoto úsudku je prý Uffo Horn, a Hornův »Otakar«[1]) je nejvlastnějším výrazem odporu českého proti Grillparzerovu dramatu. Mladý básník, rodák trutnovský, který se cítil Čechem (trinkt gerne Bier, ist burschikos und Czeche, praví o něm uvedený pamflet), vědomě svého Otakara kreslí jinak než Grillparzer; chce jej opravit, překonat.

Drama Hornovo, skládající se z pěti jednání a předehry, obsahuje ještě delší čas než Grillparzerovo, předehra hraje v čas první výpravy pruské, celé drama objímá tedy dobu čtyřadvaceti let.

Prusové jsou poraženi, slyšíme z hovoru dvou raněných; Vitold kníže, u břehu, nechtěje prchnout, zápasí s Rudolfem Habsburským, a přemohl by ho,

---

[1]) König Otakar. Tragödie in fünf Akten und einem Vorspiele von Uffo Horn. Prag 1845. — Předehra už v Klarově Libuši 3 (1844), 173 pod názvem »Die drei Fürsten«, drama bylo tedy napsáno už r. 1843.

kdyby nepřišel Přemysl a neodzbrojil ho svým královským pohledem. Král chce dáti Rudolfovi Prusko v léno, ale Rudolf je spokojen s nepatrným svým statkem zděděným; Přemysl chce moře baltické zachovat Slovanstvu. Rudolf hájí práva německé říše na ně; tak se rozejdou; Milota vypravuje o porážení starých dubů a radí, aby král Vitolda dal stíti, ale král velí ustat v porážení stromův a nabízí poraženému Prusko v léno. Vitold zamítá otroctví pod kterýmkoli jménem, prorokuje hroznou pomstu na Přemyslovi a vrhne se do moře.

Vlastní tragedie začíná na hradě Habsburském; rakouský rytíř Berthold Schenk von Emerberg stěžuje si na poměry rakouské, které však, jak poznáváme ze slov Rudolfových, tísní jen šlechtu; lidu se vede dobře pod českou vládou. Rudolf omlouvá též rozvod od Markéty; ale velice ostře se vyslovuje proti zvolení krále českého císařem. Falckrabě rýnský přijíždí, aby nabídnul Rudolfovi korunu, vymiňuje si ovšem hned odměnou celé Falcko; Rudolf odkládá slib až po volbě. Na hradě pražském vyslanec uherský prosí královnu za pomoc pro krále Belu, jejího strýce; královna slibuje, že české vojsko mu přispěje proti povstalcům. Král je však velice zaujat proti Belovi, který kuje pikle se štýrskými pány, a nestrpí, aby se královna mísila do státních záležitostí. Královna podporuje svého strýce aspoň ohromnou sumou peněz.

Ve druhém jednání odbývá se na pražském hradě skvělá slavnost; Záviš přijel z ciziny a nechce se zdržet doma; král představuje ho králové; Záviš vypravuje o velkých svých cestách a dobrodružstvích a získá srdce královnino.

Ve sněmovně hovoří páni spolu; Ondřej z Řičan mluví proti přijetí koruny císařské, hodil by Němcům i klobouk volitelský; Záviš tvrdí, že rytíř nemá vlasti, on skutečně nemá citu pro tuto zem a je si vědom vlašského původu svého.

Král zahajuje sněm a dává městu Praze přednost před vyslanci říše; sládek Jiřík, purkmistr pražský, žádá, aby byla jednotná míra a váha, král svoluje, Záviš protestuje jménem šlechty a mluví stejně směle proti králi, jako Jiřík zase proti šlechtě; Záviš se hněvivě vzdálí. Vstoupí vyslancové říše, Přemysl je zvolen císařem; Boreš Osecký přimlouvá se za přijetí koruny, Ondřej z Řičan proti, za souhlasu sněmu Přemysl zamítá korunu.

Třetí jednání odehrává se v ležení, Milota je na útěku ze Štýrska, Záviš mu rozvinuje své plány, chce se státi nástupcem královým. Ondřej z Řičan radí králi, aby uzavřel mír a aby se vzdal německých zemí. Král přijímá vyzvání k rozhovoru. V ležení rakouském falckrabě a Schenk Emerbergský mluví o výsledku války, falckrabě žádá odměnu, ale Rudolf mu odepře Falcko a Rakousko též. V rozhovoru s Přemyslem Rudolf působí hlavně vzpomínkou na Vitolda, a král povolí.

Královna (ve čtvrtém jednání) vítá Záviše, je zděšena zprávou, že král holdoval císaři, a uvítá krále výčitkami, Záviš mluví pro novou válku, Boreš proti ní; král svolá lid na náměstí, tam Ondřej z Řičan horlí pro založení velké slovanské říše a proti této válce; většina šlechticů se k němu přidává, u krále zůstanou hlavně Rožmberkové, ale nadšeně se k němu přidají Pražané.

Páté jednání počíná v ležení českém, je nedostatek potravin a to zradou Milotovou; Záviš rozvinuje Milotovi své plány: až král padne (a Přemysl nešťastnou bitvu nepřežije), zmocní sè královny a pomstí se na měšťanech. Bitva se proti vůli královĕ počíná.

Schenk Emerberg a vychovaný jím Seifried Merenberg umlouvají se k usmrcení krále. Rudolf zapovídá dotknout se Přemysla, jako Přemysl zapovídal Herbotovi útok na Rudolfa. Čechové vítězí, Záviš vzkazuje Herbotovi, aby nepřítele netiskl dále k Moravě. Otakar přichází raněný, a umírá, klna zrádcům.

Obsah dramatu Hornova jest totožný s obsahem Grillparzerova a sice nejen tak, jak se samo rozumí při stejných pramenech, nýbrž i ve věcech, které náležejí básníku samému. Obě dramata ukazují nám na začátku Otakarovo štěstí (Předehra Hornova, exposice Grillparzerova) a jeho vinu (Vitold, Markéta). V obou Přemysl uráží královnu Kunhutu (jednání první, druhé u G.), která též u Horna se nazývá Kunigunde von Masovien; Záviš z Falkenšteina zamiluje se do královny (2. jednání u obou), královi se nabízí koruna německá, kterou zamítne (skutečně, u Grillparzera na oko). Třetí jednání u obou básníků hraje v ležení českém, pak v německém; Přemysl vystupuje, spílaje zbabělcům, moudrý rádce doporučuje mír, Záviš radí k boji; v rozmluvě s císařem dozvídá se Přemysl, že Víden se vzdala; Rudolf upomínkou (na Vitolda, na Markétu) docílí toho, že Otakar uzavře mír.

Ve čtvrtém jednání královna ve společnosti Závišově uvítá Přemysla; chystá se nová válka.

Páté jednání počíná v táboře českém, Herbot Füllensteinský vypravuje o dosavadním válčení; Milota

kuje zradu (hovor se Závišem, s jeho poslem u G.); císař Rudolf zrušuje spiknutí proti Přemyslovi; král lituje své viny.

Je vidět, že drama Hornovo, snad právě pro snahu nepodobat se dramatu Grillparzerovu, nese značné stopy vlivu dramatu staršího. Povaha jeho je ovšem zcela jiná, na rozdíl od Grillparzerova dramatu historického Hornův König Otakar jest drama politické. Grillparzer vykládá, co se stalo, Horn, co by se bylo mělo stát, nebo aspoň, jak by byli měli vrstevníci hleděti na věci. Grillparzer vychází ze studií historických, Horn z úvah politických. Politické úvahy o osudech Pruska naplňují předehru; Přemysl se provinil proti politické idei, politická jest příčina nespokojenosti Kunhutiny; pro politické příčiny, spor měšťanstva se šlechtou, vznikne nespokojenost Rožmberků; politická úvaha o přenesení těžiště říše na východ, smiřuje Přemysla s mírem, úvahy téhož druhu rozhodují o postavení šlechty k nové válce, ba poněkud též o zradě Závišově.

Naučení, která dává Přemyslovi osud, Rudolf Habsburský a hlavně Ondřej z Řičan, dle prologu »der kluge, verständ'ge Kämmerer, der stets gewusst, was er gewollt«, jsou znamenitá. Šetřit svobody všech, nemísit se do věcí cizích, nevnucovat Prusům náboženství a civilisaci, kterých nechtí. Doma podporovat měšťanstvo a pokořovat šlechtu, neb je zrádná a sobecká. Co se týče národnosti, roztrhnout všechna pouta, vížící Čechy k říši německé, tedy žádnou německou korunu, žádné německé provincie, žádné Němce do země, nýbrž obrátit vítězné zbraně na východ, spasit Slovany od tlaku Maďarů a Řeků, sjednotit roztrhané Slezsko,

chránit Rusy před Tatary — jaký to krásný obraz, jaký to vzácný kus oné paedagogiky, kterou Grundtvig nazval nejšpatnější: vychovávat svoje předky!

Vzhledem k dramatičnosti je dílo Hornovo zase krokem zpět od Grillparzera ke Kotzebueovi, ač básník se snažil, aby jeho »Otakar« byl theatrální jako Grillparzerův. Předehra má rozhled na moře a sceny boje, ale co se tu děje, je vlastně jen politický rozhovor; velká skvělá slavnost v druhém jednání, kde se míhají páni a dámy v krojích všech slovanských národů, navléká pouze stádo statistů v kalpaky a v kontuše; měli by přece v těch krojích vězet skutečně různí Slované, ale zatím ani jeden z nich nepromluví, je to zbytečné namáhání režie. Když na konci čtvrtého jednání Otakar rozvine prapor a měšťané jásavě se k němu přidávají, je to sice efekt ale na nepravém místě, neb není příčiny k jásotu, a není to pochod vítězný.

Básník nedovede ovládat massy, děj se zase utíká jako u Kotzebuea v úzké komnaty; v prvním jednání na hrad Rudolfův a v pokoj Kunhutin; na slavnosti a na sněmě hovoří uprostřed massy vždy jen malé skupiny jednotlivcův; hovor obou vladařův nemůže se dramatičností vyrovnati Grillparzerovu; u Grillparzera konkretně vidíme, co působí na Přemysla, u Horna slyšíme jméno (Vitold), které naň působí kouzelně; vlastní boj a usmrcení Přemyslovo udá se za scenou jako u Kotzebuea

Mezi předehrou a prvním jednáním mine dlouhá doba; skoro dvacet let; první a druhé jednání odehrávají se v dobu volby císařské, při čemž druhé jednání obsahuje noc a pak den na hradě pražském; pře

třetím jednáním mine dlouhá doba, ostatní obsahují pak souvislý děj. — Co do místa těkáme od Královce v předehře na hrad Habsburský, pak na hrad pražský a na bojiště nad Moravou; v každém jednání jest aspoň jedna proměna.

Meziaktí, které bylo u Grillparzera tak zoufale prázdné, přichází k platnosti. Mezi předehrou a prvním jednáním zmocnil se král Rakouska a tísní pány, kdežto lidu a měšťanům je dobře, zapudil Markétu, byl zvolen císařem, ale knížata už myslí na druhého, na Rudolfa; Přemysl potlačoval svoje pány a fedroval stav měšťanský — v prvním jednání se lidé o všem tom baví, ale stane se velmi málo, podobně druhé jednání slouží hlavně tomu, aby se zásady různých stran vyslovily.

Za to mezi druhým a třetím jednáním byl zvolen Rudolf, vyzval krále českého, by vydal léna, počala válka, země rakouské krále zradily, Milota byl vyhnán z Štýrska, Klosterneuburg padl, Vídeň kapitulovala; Rožmberkové navázali spojení s císařskými. Následkem toho hovor se může zabývat s Vitoldem a s budoucností slovanské říše.

Mezi třetím a čtvrtým jednáním stalo se něco, o čem Záviš vypravuje slovy:

Der König hat gehuldigt
Dem fremden Kaiser.

V třetím jednání se králové rozešli, aniž byla řeč o tom; snad jeden z nich si vzpomněl a zavolal druhého zpět; král český dokonce klekl, neboť královna mu vyčítá, že se podrobil

solcher Schmachbedingung,
Dass du zur Huldigung die Knie bogst.

Král přísahal, Boreš praví:

Du schwurst bei Gottes Zorn in Rudolfs Hände.

A perfidní Záviš vykládá, že ta přísaha neplatí mnoho:

Es war ein Eidschwur nur aufs Crucifix,
Kein Fürstenwort, kein ritterlich Versprechen.

Věčná škoda, že v rozhodném okamžiku v třetím jednání padla opona, tak že nevíme, jak vlastně k tomu došlo, jak Přemysl se mohl tomu všemu podrobit!

O téže nedramatičnosti svědčí celá komposice díla; v prologu přirovnává básník osnovu svého dramatu osudně s Iliadou, s eposem. Jako Agamemnon vzbudil hněv Artemidy, tak vzbudí Přemysl hněv svobody a pyká za slzu v oku bohyně. Vina proti Vitoldovi ovšem není vinou; král nemohl vědět, že za několik set let bude křižácká výprava něčím zlým; r. 1254 každý bezpečně mu ji schvaloval, a nikdo netroufal si myslit, že to není věc záslužná a bohulibá. A proti Vitoldovi chová se s šlechetností, která nezná mezí, nemůže za to, že Vitold se nedovede smířit s faktem, že je poražen, a že žádá, aby Přemysl se vzdal všech výsledků válčení svého. Ale i kdyby provinění proti Vitoldovi bylo skutečně proviněním sebe větším, rozhodně není v nižádném příčinném spojení s pádem jeho, nemá jiného následku, než že Přemysl, když se mu vede zle, si vzpomíná na Vitolda.

Kdežto u Grillparzera všechny příčiny obratu v osudech Přemyslových se makavě shlukly v exposici, u Horna honíme se za nimi po rozličných místech; Emerberg zavítá k Rudolfovi (nemá žádné příčiny k tomu) a žaluje mu na poměry rakouské, témuž Rudolfovi náhodou nabízí falckrabě korunu; Kunhuta

slibuje vyslanci uherskému pomoc brannou a není s to, aby svůj slib splnila, celé jednání nám ukázalo, že na dvou místech je nespokojenost s králem. Náhodou se v třetím jednání srazí zájmy šlechty a měšťanů zvláště ostře, poněvadž poprvé Záviš je na sněmě, v témž jednání zapřádá se milostný poměr mezi Závišem a královnou, a Záviš má dvojí příčinu, přáti králi smrt.

Závišovy pikle uvrhnou pak krále v záhubu, zvláště zavinil Záviš s Milotou ztrátu bitvy na Moravském poli: svedl krále k válce, otálel pak přirazit k němu, překazil dovoz do táboru a působil tím velkou nouzi, zahájí bitvu úmyslně v nejnepříznivější okamžik, zastaví Herbota na dráze vítězné, a Milota prchne s reservou. Tak ne Vitold, nýbrž Záviš, milenec královnin, je příčinou pádu králova, působí tedy ve skutečnosti týž motiv jako u Grillparzera, jenže schází hlubší odůvodnění, a Přemysl je trestán, kde nehřešil.

Před samým pak koncem, v posledním jednání objeví se motiv nový, pomsta Merenberga, o jejíž příčinách jsme neslyšeli ničeho, tak že slovům spiklenců ani nerozumíme.

V komposici, jako v dramatičnosti, znamená tedy drama značný krok zpět za drama Grillparzerovo, hlavní zřetel básníkův byl právě obrácen jinam, povaha Přemyslova měla být očistěna od potupy Grillparzerovy. Hornův Otakar je ideální král; Vitoldovi klesne ruka palicí ozbrojená, když mu pohlédne do očí. Zemi, které dobyl, nechce podrobit, nechce, aby Prus byl otrokem svého pokrevence Čecha, má mu býti bratrem. Král miloval sice Bertu, ale byl by se s ní oženil, kdyby papež a stavové byli uznali legitimnost dětí

jejích; nerad vzal si ženu cizinku. V říši své chrání města a svobodníky, a vyškubal-li pánům péra, byla to jen páví, kterými tyto vrány se zdobily; na sněmě šetří volnosti slova, vyslechne velmi smělou řeč Závišovu a je přístupný dobré radě; když většina na sněmu rozhodla, že má zavrhnout korunu, učiní tak, »pravý král musí v štěstí a nouzi zůstati u svých.«

Udiven stojí, když ho královna uvítá výčitkami, a poslechne, ale to proto, že není si jasně vědom toho co činí; tenkrát nevyslechne opáčné mínění, Ondřeje z Říčan sesadí, a k nejvěrnějším manům svým praví pověstná svá. slova, že až se vrátí, dá jejich hrady Němcům. Vina, na kterou ho Rudolf upomíná, která ho tísní i v poslední hodince jeho. je imaginární vina na Vitoldovi; slyšíme sice od spiklenců, že každému z nich dal popravit otce nebo bratra, ale nemáme objektivního měřítka pro vinu nebo nevinu popravených, snad to byli loupeživí rytíři, snad zrádci jako Rožmberkové.

A přece i tento král je zastíněn Rudolfem, který je též u Horna touž ideální postavou, jako u všech předcházejících básníků, i Hornovo drama je do jisté míry Rudolphottokar. Při prvním vystoupení Přemysl zachrání Rudolfovi život, ale vítězství je z velké části Rudolfovou zásluhou, proto mu král nabízí Prusko jako léno české. Ale Rudolf je spokojen s tím, co má, netouží po cizím panství, a považuje břeh pruský za vlastnictví říše německé.

Když mu nabídne falckrabě korunu říše, chopí se úkolu, aby učinil konec pěstnímu právu; slibuje těm, kdo ho chtí voliti, odměnu neurčitými slovy, a v roz-

hodném okamžiku odpírá ji; také když zabírá Rakousko, činí to ve prospěch klidu Německa.

Když se mu blíží český král, srdce mu bije prudce, ale vstoupí mu důstojně vstříc, a upomínaje ho na Vitolda projevuje svou úctu před svobodou a autonomií národní též jako císař. Neslyšíme, že by kladl nějaké potupné podmínky, a v poslední bitvě nechce smrti Otakarově. A že takový císař bojuje proti Přemyslovi, to je důkazem, že král český držel země rakouské neprávem; jistě také mu nedal příčiny, aby považoval mír za zrušený, a Přemysl stal se vědomě křivopřísežníkem.

Kunhuta je vtělená ctižádost, chce býti spoluvládkyní, chce rozhodovat v zevní politice; lásky ke králi necítí, proto podlehne Závišovi; je pak velice zamilovanou ženou, ale Přemyslovi vstupuje vstříc s touž vášnivou ctižádostí jako královna u Grillparzera.

Vrahové královi jsou Merenberg, který se objeví v poslední chvíli, a Berthold Schenk von Emerberg, ideální milovník svobody, který, vida svou zemi v porobě, vzdá se svého léna a jde do vyhnanství. Chová se tedy mnohem lépe než četní Rakušané, kteří léna svá podrželi, ale slíbenou věrnost zrušili; tak vykládá falckrabě, který representuje německá knížata. Zvolil Rudolfa, doufaje ve velkou odměnu, ale konfliktu, který z toho by nutně musil vzniknout, básník se vyhnul. Falckrabě si to klidně nechává líbit, když císař mu řekne, že mu nedá nic.

Zrádci královými jsou Rožmberkové, Záviš a Milota, i zde k nim počítaný; Záviš je representant beznárodní šlechty. Sám nepovažuje se za Čecha, toulá se u cizích dvorů a jen královnou dá se doma udržet.

Na sněmě zastává se práva šlechty a hrdě a opovržlivě vystupuje proti měšťanům; krále varuje, aby nezapomněl, že světské trojici: králi, opatovi, rytíři, náleží celý svět, dokud jsou svorni. Chce svrhnouti selský rod Přemyslovců a starý rod Rožmberků postavit na jeho místo, a hledí svého cíle dosáhnout všemi prostředky. Je spíše representantem stavu než individualitou; přímo karrikaturou se stává, když hlásá, že přísaha neváže tak jako čestné slovo. Milota je poslušným jeho nástrojem.

Věrní Čechové a rádci královi jsou trojí; především měšťané jsou mu oddáni úplně; jejich jména, Jiřík, Hovora, Václav Podskalský, svědčí o českém původu. Jiřík, sládek, mluví směle na sněmě, a když král volá do boje, tu měšťané postaví se pod jeho prapor a půjčují mu dobrovolně peníze. Král poznává, že je zle, když Pražané, místo aby při pivě si zpívali, modlí se písní svatováclavskou.

Starý Boreš z Oseku je věrný a přeje si, aby král přijal korunu císařskou, aby tím otevřel širokou dráhu osvětě; když král zruší mír, lituje toho, opře se tomu, ale vytrvá při králi, který zemře v jeho náručí.

Mnohem radikálnější odstín české šlechty representuje nejvyšší komoří, Ondřej z Řičan, (mluvčí básníkův); jeho ideálem je stará doba, kdy nezněl na hradě jiný tón, než rohu tuřího, chce, aby se vrátili dnové Horymíra, Truta, Bivoje, kdy Němec jen se strachem vstupoval do země, v níž teď hrdě zvedá hlavu (o tom neslyšíme ovšem nic). Koruna německá dle jeho názoru, zdobí jen hlavu krále, národ nemá z ní zisku; Češi a Němci se nehodí dohromady. Boreš ovšem míní, že jsou

Zwei Stämme, gleich an Edelsinn und Kraft,
Von der Natur zu Nachbarn schon bestimmt.
Řič. Geschieden hat sie uns durch die Gebirge,
Als hätte sie geahnt, dass Trennung Noth —
Bor. Sie bieten selbst zum Bunde uns die Hand.
Řič. Nie soll der Böhme einem Deutschen traun.
Bor. So blendet selbst den weisen Mann der Hass!
Řič. Wer nicht die Deutschen hasst, der ist kein Böhme!
Bor. Vergessen haben sie den grauen Zorn —
Řič. Vergessen? haben sie was zu vergessen?
Sie, die allein das Unrecht zugefügt. —

rozhorlí se komoří a spustí kroniku od Čecha a Sama začínaje, ba straní »velkému« Boleslavovi, že zabil Václava! Císařové němečtí podněcovali v Čechách občanské války, podporovali zrádce, nikdy by nebyli přemohli Maďary bez české pomoci; co byli císařové bez Vratislava a Vladislava?

Ve válce radí k míru, aby se král zbavil německých zemí, zlého břemene, aby sám jsa Slovanem byl králem svého věrného lidu. Jak navrhuje králi, aby založil velkou slovanskou říši, uvedeno už nahoře; do té války by šel, do války s Rudolfem nikoli.

To je opatrný a moudrý komoří, kterého chválil básník v prologu, jímž báseň svou věnoval, »radě a měšťanstvu královského hlavního města Prahy ve cti a věrnosti.«

Otcům města, v němž vyrostl básník, který nikdy nezpíval na hradech pánů, věnuje svou báseň, k níž si vyvolil nejželeznější z železných postav našeho národu, nejskvělejšího z knížat naší země.

Král, než odešel z vlasti, zasadil útlý stromek, ten vzrostl v mohutný dub, »měšťanstvo«; v jeho stínu pamatujme na něho!

Hornovo drama bylo uvítáno od přátel velmi vřele; ale na jeviště se tragedie dlouho nedostala, teprve po třinácti letech, dne 12. července 1858 byla provozována, a sice v Linci! K tomu účelu básník své drama přepracoval a zpracování své vydal též tiskem.[1])

Nové vydání »germanisuje« poněkud jména osobní; předehra zůstala; v prvním jednání sceny na pražském hradě jsou položeny před sceny na Habsburgu; v jednání sněmu je debata o německé koruně silně zkrácena, místa nahoře uvedená škrtnuta, podobně horlení falckraběte proti nevěrnosti rakouských pánů. V rozhovoru s císařem král praví, že vrací německé země, ale že se zříká spolku s německou říší. Zmínka o holdu zmizela, též o klečení.

Řekla-li dříve Kunhuta, aby král za křivou přísahu vystavěl klášter, teď to praví král sám; proměna místa v tomto jednání odpadla, také měšťané pražští nevystupují, za to královna přivede malého Václava, aby si král naň vzpomněl, kdyby klesal na duchu; král bolestně se táže, co bude osudem tohoto dítěte, které není dítětem lásky, nevrátí-li se.

V pátém jednání jsou změny největší; královna přijde do táboru za Závišem a rozmlouvá s ním — deset kroků od králova stanu. — Milotu, který váhá před zradou, upomíná Záviš na bratra Beneše, tedy zase motiv, o němž nebylo zmínky dříve. Neslyšíme zpívat »Svatý Václave«, král vyslovuje sám podezření proti Závišovi. Záviš navrhuje za heslo jméno královny, král volí však »Praha«, v tom jméně zní čest, sláva,

[1]) König Ottokar. Trauerspiel in fünf Akten und einem Vorspiele von Uffe Horn. Vierte für die Bühne neu bearbeitete Auflage. Prag 1859.

vítězství, to jméno srostlo se slávou země. Spiklenci se neradí, nejsme svědky bitvy; slyšíme jen v táboře císařově, že král padl; Rudolf vypovídá vraha Emerberga a očišťuje se od podezření, že by byl věděl o zradě, která mu ulehčila vítězství; Boreš si vyprošuje mrtvolu královu, Rudolf končí, že Přemysl byl největším hrdinou doby, a že krvavý pád nevezme mu nic z jeho slávy.

Toto zpracování ještě více zasluhuje výtku nedramatičnosti než původní znění; návštěva královnina nemá žádného vlivu na děj, a celá bitva i se smrtí královou zmizela úplně.

Přítel Hornův, známý A. Klar, provázel konečné provozování dramatu zvláštním spiskem,[1]) který hercům a divákům měl ulehčit správné pochopení karakterů v dramatě, na němž chválí, že poskytuje čtyři znamenité úlohy (Otakar, Kunhuta, Rudolf, Záviš).

Dějiny nevědí prý podnes, mají-li velebiti třináctéstoletí pro Rudolfa nebo pro skvělého Přemysla. Dříve místní tradice žádala, aby Otakar na jevišti byl co nejvíce snížen před velebným Rudolfem. Teď smýšlí se o tom jinak, a proto Grillparzerovo stejnojmenné drama se dávno přežilo.

V témž smyslu psal současně Legis-Glückselig;[2]) velebí zcela jako Homayr rakouské dějiny, jak jsou bohaty látkami dramatickými, a zabývá se pak dramatem Grillparzerovým, které nemá historické pravdy. Zcela jinačí, plastičtější je prý tragedie Hornova; je

---

[1]) Über die richtige Auffassung der dramatischen Charaktere in Uffo Horns Tragödie: »König Ottokar« Prag 1858.

[2]) Böhmens Ottokar als dramatischen Stoff v Klarově Libuši 18 (1859) str. 277—284.

prý tendenčním dramatem, jako byla dramata Shakespearova, Aischylova, Kleistova Hermansschlacht a Halmův Fechter von Ravenna. Zvláštní sestavení!

Klar i Glückselig mluví o měšťanstvu, jež Horn velebí, jako výsledku kolonisace německé, ale o tom není řeči u Horna, jeho pražští měšťané jsou plnokrevní Češi.

Drama přes všechny přednosti, které v něm viděli tito posuzovatelé, nenastoupilo s jeviště lineckého vítěznou dráhu po Rakousku, nýbrž zůstalo dramatem knižním.

W. Scherer, když pochválil Grillparzera za to, jak užil historických pramenů, uvedl jiné drama za příklad, jak se nesmí užívat pramenů; bylo to drama Rudolf von Habsburg[1]) od J. E. Koppa.

Koppův Rudolf je dvoudílný, a jenom první díl odpovídá dramatům o Rudolfovi, která jsme seznali; končí totiž bitvou na Moravském poli. Básník, v době politického sklamání nadšený ideou císařskou, napsal nejprve druhý díl, protože Grillparzer dávno vylíčil boj Otakarův, ovšem že »nejvíce se strany české«; první díl napsán v zimě 1851—52.

Drama má nekonečně mnoho osob, počíná sněmem v Bazileji, kde rytíř Baldegg a purkrabí norimberský podávají zprávu, jak je král český přijal; usneseno ihned táhnouti proti němu. Druhá scena je jakési »Rütli« štýrských pánů, kteří, vedeni Alžbětou

---

[1]) Rudolf von Habsburg. Dramatisches Gedicht in zwei Abtheilungen. Von J. E. Kopp. T. p. t. Dramatische Gedichte. Zweites Bändchen. Lucern 1856.

meranskou, zatknou Milotu, jenž však před tím poslal Merenberga zajatého do Prahy. Král český čeká u Teplé na německé vojsko, královně dá za druha na lovu mladého Záviše; Heinrich von Kunring, zeť králův, vypravuje, že Rudolf vpadl do Rakouska.

V druhém jednání Rudolf stojí před Vídní, královna Margarita se blíží; básník ji uvádí, užívaje dle slov předmluvy téže volnosti, které užíval i Grillparzer. Ale Margarita není dobrá, věrná Markéta Grillparzerova, básník při jméně podlehl suggesci jiné Markéty, královny v Shakespearově Richardu III. Margarita nemá jiného úkolu než žalovat do omrzení a strašit lidi; je a není šílená. Mladý Merenberg dá se dobrovolně v zajetí, aby za to jeho otec byl osvobozen, král dá ho k obsluze a za strážce královně, kteréž se Záviš příliš zalíbil. Přemysl přepadne Rudolfa, je však málem zajat, a vidí, že je poražen; z e s o u s t r a s t i mu Rudolf nechá Čechy a Moravu, které přijímá kleče.

Přemysl spí pod šírým nebem, mladý Merenberg ho střeží; královna donutí ho k boji novému; ve Vídni měšťané a Heinrich Kunring chtí se zbaviti Švábů a spiknou se proti Rudolfovi.

V Praze hrozí Němci, patrně tovaryši, že odtáhnou, tím jsou čeští mistři zaleknuti, a král si stěžuje, že chtěl převést do Prahy průmysl kolínský a augsburský a vyburcovat Čechy z líného spánku. Povolal Němce, a umění se dařilo, ale je to umění německé, ne české, za dvacet let se nepřiučili Čechové ničemu; biskup Bruno varuje před ukvapením, a král pokračuje, že co německé mysli otevře záblesk ducha, se teprve pozdě rozbřeskne v české hlavě. Kdyby neměl jeho,

kde by vzal kancléře mezi svými Tschechen? Smysl pro umění a vzdělání má prý od německé matky. Proto válčí: malé Čechy si musí dobýti duševního života Německa, mír je zkáza Čech.

I zde král odepře osvobození starého Merenberga (skoro doslovně jako u Grillparzera), i zde spadne stařec se schodů do věže. Spiknutí vídeňské se prozradí, hlavně zásluhou Alžběty.

Páté jednání začíná jako u Grillparzera; mladý Merenberg dlí u krále, zdánlivě šílený, pak prchne a postaví se králi, který právě se setkal s Margaritou; král padne a nechce vidět hanbu, že musí

Böhmen, Magd der Teutschen, wieder dienen.

Kunhuta se Závišem a biskupem Brunonem přijde do tábora; císař zasnoubí děti.

Rozboru tohoto dramatu, v němž se jeví až dětinské zkarrikování situací Grillparzerových, není snad třeba.

Týž kancléř Bruno, kterému u Koppa král praví, že ho potřebuje, neboť žádný Tschech by nezastal úřad kancléřský, v dramatě pozdějším vystupuje sám jako representant češství, je to v Lauffově Burggraf.[1])

Na jak důkladných historických studiích se zakládá toto drama, ukazuje hned kancléř, který zapomněl, že je biskupem, a chce se oženit. Miloval kdysi Anežku z Falkensteina — není příbuzná Závišova, Falkenstein leží na Donnersbergu nad Rýnem —; ta ho zamítla a zasnoubila se později s Heinzem von Orlamünde.

---

[1]) Der Burggraf. Historisches Schauspiel in fünf Aufzügen von Josef Lauff. Berlin, Köln, Leipzig 1897.

Teď přichází Braun jako vyslanec krále svého k volbě císařské. Jedná s vdovou císaře Richarda Cornwallského, démonickou Beatrix. Vida, že není vyhlídky, aby dosáhl koruny pro českého krále, chce hlasovat pro Ludvíka falckého — ženicha císařovny vdovy —, slíbí-li mu zabezpečení lén říšských Beatrix se za to zaručí, aniž ovšem Ludvík o tom ví, ale Braun chce něco pro sebe, chce neteř Beatricinu, Anežku, chce ji, aby se na ni pomstil za opovržení, s nímž ho zamítla;

> Und was es heisst, gleichwie ein Tscheche lieben,
> Vermeldet Euch die Chronik unsres Landes:
> Mit Blut und Rauch und Hass ist sie geschrieben.

Jelikož Čech zná tajemství, kterak Beatrix nevinnou Marii, choť Ludvíkovu, odstranila, císařovna musí svolit.

Ale šašek na Falkensteině spěchá do Frankfurtu a zpraví Heinze o hrozném obchodu; Heinz vypravuje o tom svému strýci purkrabí norimberskému, purkrabí důrazně řekne Ludvíkovi, že německý muž nekráčí k trůnu přes ženská srdce, a Ludvík vzdá se koruny a v rozhodném okamžiku hlasuje pro Rudolfa Habsburského. Tak pan Braun, žádaje zvláštní provisi pro sebe za hlas krále svého, špatně mu posloužil a špatně také pochodí, když se hlásí drze (»frech«) o právo voliti císaře. Arcibiskup mohučský, Werner, odepírá mu právo hlasovací; proč? že král český bojoval proti Německu

> selbst ein Wahlfürst gegen Deutschland selbst
> Hat er gewetzt die krumme Tschechenklinge.

Odůvodnění zváštní, vždyť bylo půtek v Německu mnoho, mnohý kníže zdvihl boj proti druhému, jako

Přemysl bojoval proti Bavorsku a Solnohradsku, ale snad záleží na tom, že jejich čepele byly přímé, Přemysl má šavli křivou, proto směle rozhodne biskup:

Sein Kurhut fiel — sein Recht ist abgethan,
Denn nicht als Reichsfürst, der er niemals war —
Als Reichsrebell steht er vor seinen Richtern!

Tedy nikdy český král nebyl knížetem říšským? Ba byl, arcibiskup na str. 124 zapomněl, že mu na str. 123 právě vyčítal, že brousil svůj křivý meč proti Německu, ač byl sám knížetem-volitelem, »selbst ein Wahlfürst«.

Marně se brání proti této logice kancléř, tasí dokonce meč a protestuje proti platnosti volby, ostatní volitelé rozhodnou, že Čechy nemají právo voliti. »Der Böhme ist gerichtet!« volá Werner. Je to soud, když šest volitelů se usnese, že sedmý nemá práva volit s nimi? Mají k tomu kompetenci? Nemohlo by se stejným právem usnést pět z nich, aby zbavili volitelského práva šestého?

Ale ovšem král se volí spíše proti Čechům než pro Němce; v říši je všude plno krve a požáru, ale hlavní bolestí říše je přece jen česká vláda v Rakousku.

Purkrabí zná Rakousko a Štýrsko, chodil tam s Rudolfem Habsburským na tetřevy (!!!) a teď

Dem Böhmenkönig steht ihr nun zu Lehn.
Der tschechisch fühlt und frech nach Tschechenart
Die deutschen Völker mit dem Scepter weidet.
Doch diese Hand soll dorren wie ein Ast,
Wenn sie ihm nicht das Beutestück entwindet.

Zatím hrozí ještě Čech celé říši:

Ludwig: Was will der Tscheche hier im goldnen Mainz?
Werner: Zu Prag ist längst ein drohendes Geheul,
Und grüne Augen lichtern vom Hradschin
Ins deutsche Feld — nach deutscher Beute gierig.
Das ist der Wolf, der grimme Böhmenfürst —
Er hebt die Tatze . . .
Ludwig: Nach der deutschen Krone?
Das heiss' ich frech — doch es ist Tschechenart!
— — — — — — — — — — — —
. . . Diesem Halbbarbar
Muss man mit derben Keulenschlägen dienen.
Er wähnt verwegen noch das Reichsjuwel
Sich in die schmale Tschechenstirn zu drücken.

Takový je Otakar, takoví jsou Čechové, nejnovější král. pruské poesie.

Je to ostatně zajímavé drama; ukazuje jasně, kam vede v historickém dramatě tendence, která se dívá na minulost sub specie okamžiku nynějšího. Purkrabí norimberský, Bedřich Zollern, který jako vyslanec říšský ke dvoru Přemyslovu měl své skromné místo v každém téměř dramatě o Rudolfovi, učiněn zde osobou hlavní.

A jak důležitou osobou! V šírém Německu poznají černobílé praporečky na jeho kopích, praelát arcibiskupa mohučského volá dokonce, když je poznal:

Das sind des Zollern zukunftsfrohe Zeichen!

Bedřich v tomto dramatě je nejvlastnějším původcem myšlénky, aby se zvolil Rudolf Habsburský císařem, objeví ho téměř; odmítá šlechetně korunu, po které by mohl sáhnouti sám, a získá Rudolfovi hlasy volitelů, zvláště rozhodující hlas Ludvíka falckého.

To už nejsou ani lidé, neřku-li historické osobnosti, tito Bedřichové, Ludvíkové, Rudolfové; každý z nich representuje celou budoucí historii svého rodu až do r. 1897, ovšem ani o okamžik dále. A nekřivdíme snad básníku, připisujeme li mu přesvědčení, že za ohromnou imaginární službu, kterou rod Zollerský prokázal rodu Habsburskému r. 1273, měl by se rod Habsburský realně odměnit a postavit se právě tak nadšeně pod vedení Zollerské jako šlechetný purkrabí se postavil pod vedení Habsburské.[1])

Něco z »radosti z budoucnosti«, v jaké vlají prapory Zollerské, vězí ostatně v každém vylíčení volby Rudolfovy; je těžko zbavit se představy, že knížata, volíce Rudolfa, znali a přáli si následky této volby, a uvěřit, že Rudolfa snad zvolili právě proto, že byl nepatrným hrabětem a sliboval být slabým císařem. Volitelé říšští takto jeví se obyčejně pravými, idealními representanty svobody a zákonnosti říšské, kteří vybírají z uchazečů nejlepšího, bez ohledu na moc jeho.

Takový obraz, který jsme viděli v básních a v dramatech, poskytuje nám též románová literatura o Rudolfovi.

Romány.

V románové literatuře setkáváme se s jmenem Přemyslovým také velmi záhy, Lohenstein ve svém ohromném »Arminiovi« uvádí ho v historii předků Arminiových. Arminius representuje totiž zároveň císaře Leopolda I.; mluvě o praotcích Arminiových, vy-

[1]) Význam politický připisovala dramatu ruská brožura od Říhy, vyšlá r. 1901 ve Varšavě. Srv. »Čas« ze 27. května 1901.

pravuje Lohenstein dosti suchopárně historii Habsburgů. Přemysl se zde skrývá pod jménem Atcoroth, který je kníže Kvádů a válčí s Hermionem = Rudolfem o Noricum t. j. Rakousko; Atcorothova dcera Emma je zamilována do Hermionova syna Marse, a syn jeho Valuscenes stane se zetěm Hermionovým. Rodokmeny a rejstříky bylo postaráno, aby každý čtenář rozuměl těmto narážkám a čerpal z románu i v tom ohledu poučení historické.

F. Schlenkert, známý skladatel historických románů, jehož vylíčení života Wiprechtova jsme seznali, než ještě dokončil svá díla o Wiprechtovi a o Jindřichu IV., začal r. 1792 dílo nové: čtyřsvazkovou biografii Rudolfa Habsburského,[1]) kterou dokončil do r. 1794. Je psána touž polodramatickou formou a v témž duchu jako uvedená díla. Počíná obligátním turnajem, v němž mladý Rudolf získá první cenu a srdce své Anny, ale též nepřítele v přemoženém Ulrichovi von Regensberg, s nímž má pak neustálé půtky po celý první a druhý díl románu, které jednají o skutečných a vymyšlených činech mladého Rudolfa. Už v době před r. 1240 nemluví se dle toho románu u císařského dvora ba v celém Německu a v Italii o nikom než o hraběti Habsburském, jako se dvě stě let před tím nemluvilo o nikom než o hraběti grojském.

V druhém dílé odehrává se děj v Praze. Král Přemysl vítá Rudolfa, jehož skutky v Italii a v Elsasku vynutily tolikrát obdiv českého dvoru, jejž osobně

[1]) Rudolf von Habsburg; ein historisch-romantisches Gemälde von F. C. Schlenkert. 4 díly. Leipzig. 1792—94.

seznat dávno toužili. Rudolf přišel, aby se přidal ke křižáckému tažení. Král hned ho jmenuje svým vojevůdcem a maršálkem; Herbot von Füllenstein a Hadmar von Künring se spřátelí s Rudolfem. Ale o dalších jeho osudech v Čechách a na křižácké výpravě neví autor, co by vypravoval.

Rudolf dle dílu třetího je zvolen císařem po řeči arcibiskupa mohučského, který hlásá, že král český je sice bohat zemí a lidmi, ale chudý moudrostí a šlechetností. Je sice velice vážen u svého lidu, ale tato vážnost nezakládá se na lásce a přízni nýbrž na bázni. Král nakládá se svými poddanými vesměs jako s otroky. Takový muž není pro knížata německá, a proto navrhuje jim Rudolfa Habsburského.

V Praze jsme svědky, jak se vypraví biskup Sekkovský s poselstvím, s kterým pak špatně pochodí. Poslům Rudolfovým, purkrabí norimberskému a biskupovi bazilejskému, říká Přemysl, že pravý, neobmezený král má práva ale nemá povinností. — Pak čeká král na Rudolfa u Chebu a dozví se, že se mu bavorský vévoda poddal a Rudolf že míří do Rakouska.

V ležení u Pasova císař Rudolf vykládá, že kníže, který je lidu tím, čím má býti: otcem, dobrodincem, moudrým vůdcem, může spolehat i na jeho věrnost v chvílích zlých, ale je-li tyranem, křivopřísežníkem, opovrhuje-li bohem i lidem, pak lid považuje nepřátely za ochránce a vynaloží všechny síly, aby se zbavil tyrana, to je prý případ Přemysla a podrobených jím zemí.

Přemysl přes výstrahy vojevůdce Miloty je odhodlán k útoku, Rudolfovi pak podána zpráva, že falckrabě porazil Přemysla u Kremže na hlavu. Hned na

to vídeňští měšťané, rozhněvaní na despotism omezeného purkmistra Waltrama, otevírají své brány Rudolfovi; velitel, biskup Bruno, jediný smí volně odejíti.

Přemysl vyčítá biskupovi Sekkovskému, že zavinil ztrátu tolika zemí — výčitky jsou částečně naivní. Chce se vrhnout do boje a padnout v něm, ale vojsko nechce bojovat. Bruno radí k smíru s císařem, král nevěří v šlechetnost císařovu, myslí, že ho zničí úplně. Konečně prosí za odpuštění a za milost; musí přijmout nevýhodný mír, ale aby zakryl své rozpaky, chce se jevit pošetilec v plném lesku královské slávy, a v té nádheře poklekne v otevřeném stanu a přísahá věrnost.

Královna Kunhuta laškuje se svým milencem Herbotem füllensteinským, králi však odepře políbení, protože je otrokem; král nadhodí, že sbírá vojsko, ale polibku, po němž touží, neobdrží přece.

Vyslanectvo císařovo odbývá král hrdě; setkáváme se pak s ním, jak opět proti vůli velitele Miloty chce útočit. Milota před bitvou žádá ještě spravedlnost a zadostučinění; král svedl jeho neteř a uvrhl do vězení otce jejího, který tam bídně zahynul. Králi zdá se věc maličkostí, která nestojí za řeč. Milota chce, aby se s ní dal oddat k levé ruce, král se tomu směje a velí, aby dal troubit k útoku. — Milota jako poddaný poslechne, ale jako »Milota Zawisch« se pomstí.

Skutečně ho pak vidíme na bojišti, jak sice odmítá s opovržením návrh Hadamara Kunringa, který také mstí nevinnost sestřinu, aby padli vojsku do zad, ale nepřijímá též rozkazu, aby přispěl králi. Král slyší, že je zrazen, a zvolá, že král musí umět umřít králem. Rudolf velí, aby šetřili krále; němečtí bojovníci křičí,

aby se nešetřil křivopřísežník a zrádce. Pádem královým je bitva rozhodnuta, druhého dne naleznou pod hromadou zabitých Herbota füllensteinského, který se obává že bude umučen, protože krále chtěl zabíti. Rudolf poznává z toho, že byl zvyklý vidět jen tyranské skutky, a daruje mu jako udatnému hrdinovi svobodu. Herbot je hluboce dojat, vyzpovídá se ze všech zlých úmyslů svých a přeruší později styky s královnou. Zajatý Milota přichází se poděkovat, že císař dal pochovat padlé Čechy, ale prosí, aby také králova mrtvola byla čestně pochována. Při tom rozeznává velmi jemně člověka Přemysla, na němž se mstil, a krále, na jehož čestném pohřbu mu záleží. Císař ho upokojí: mrtvola králova bude vystavena a pak s poctami královskými vezena do Prahy.

Román Montanův Ottokar der Stolze[1]) patří úplně do skupiny románů o Přemyslovcích a Vršovcích; a jako předpokládá román Dietrichův, Jutta von Duba z r 1822, tak zase Dietrich se ho dovolává ve svých Werschowitze z r. 1836. Román čte se velice těžce, protože nedbalostí tiskárny jeho kapitoly jsou proházeny mnohem hůře, než v Immermannově »Münchhausen«, který chtěl tím docíliti účinku komického. Román by se musil čísti v pořadu asi tomto: 1—9a, 33—38a, 23—32, 9b—22, 38b—66. Ale nestojí za čtení.

---

[1]) König Ottokar der Stolze oder der Böhmen Kreuzzug im Preussenlande. Historisches Gemälde der Vorzeit von Theodor Montanus. Meissen, Pest 1830. T. p. t. Historische Original-Romance aus Deutschlands Helden- und Ritterzeiten. Hgg. v. G. J. Horvath, sv. V.

V bitvě proti Mongolům mladý princ Ottokar se svým přítelem Draschytzchky zachrání vojsko české a svého otce, vévodu čili krále, který šípem byl raněn do oka. Při slavnostech vítězných zamiluje si princ, který se smrtí otcovou záhy stane králem, mladou Juditu z Dubé a zabije jejího chotě, kterýžto potomek Vršovců (»Hurowa«, Hovora, praotec Berků z Dubé, byl totiž sám Vršovcem, ač zachránil Jaromíra) osnoval spiknutí proti němu. Aby odpykal svou vinu, nastoupí král tažení křižácké. Na hranicích polsko-pruských žijí potomci Vršovců, otec vypravuje dětem svým historii sporu obou rodů, od časů zvolení »Zecha« začínaje. Ve vzpouře křižáků, vzniklé z hádky ve mlýně, otec zachrání králi život, později zachrání ho dcera, táž zachrání ho ještě jednou v rozhodné bitvě proti Prusům. Ale před láskou jeho prchá do kláštera, aby král nevzbudil nepokoje v zemi české sňatkem s Vršovnou. Judita z Dubé zemřela v Praze té noci před bitvou.

Vítězný král slaví nejskvělejší den svého žití, chová se milostivě k poraženým, vztyčí kříž u Baltu a zakládá Královec. Vršovce daří hojnými statky v Prusku; rod jejich tam kvete podnes.

V bitvě velice se vyznamenal přítel králův, vůdce rytířů švýcarských, hrabě Rudolf Habsburský; starý muž, o jehož rozmluvě s králem se zmiňují i kroniky, učiněn zde prorokem, který věští králi a Rudolfovi budoucí jejich osud.

Almanach »Vielliebchen«, vydávaný oblíbeným novellistou K. A. v. Witzleben, nazvaným A. von Tromlitz, vyšel na r. 1841 s předmluvou od cizí ruky;

básník byl v červnu 1839 zemřel. Almanach uveřejnil poslední jeho báseň a poslední jeho povídku, kterou většinou již musil diktovat, nazývala se König Przemysł Ottocar II.[1])

Je to historie hodně romantická s rytíři, trubadury, astrology, cikány, věštbami, s domněle mrtvými osobami a nepoznanými dětmi a rodiči. Děj její počíná r. 1275; král honí v jakémsi Hum-Wald v jižních Čechách a setká se tu se Závišem, který je z rodu Rožmberků, jejž král zbavil všech statků; přes to Záviš u Mühldorfu i u Kressenbrunnu bojoval nepoznán statně za vlast svou. Král přenocuje v chudém hradě Milotově, kdež ho vystraší zvláštní zjev, jest to šílená Ludmila, dcera popraveného Beneše z Dědic, milenka Závišova, kterou král znásilnil a kterou on i Záviš pokládali za mrtvou. Král odjede ještě téže noci, v lese si dá prorokovat od cikánek a přijímá hrdě purkrabí norimberského, jejž básník (bývalý pruský důstojník) líčí s velikou zálibou. Purkrabí má velkou účast na zvolení Rudolfa, Přemysl si ho váží nejvíce ze všech knížat německých, ba přál by si, aby byl císařem. Záviše, který je troubadourem, představí král své choti, Záviš umíní si, pomstit se za Ludmilu, a královna vzplane láskou k němu.

Ludmila je vyléčena ze svého šílenství, a Záviš se dá s ní oddat, chtěje s ní žíti v Provenci, ale v témž okamžiku Ludmila zemře; mladou cikánku, Angolinu, která ji ošetřovala, vezme Záviš sebou, pře-

[1]) Vielliebchen. Historisch-romantisches Taschenbuch für 1841. Von A. v. Tromlitz. Vierzehter Jahrgang, 1—236. Povídka vyšla pak zvláště v Drážďanech 1843.

vlečenou za panoše. Královna žárlí na ni a vypudí ji z Prahy.

Král dle rady Milotovy řádí hrozně ve Štýrsku a Rakousku; Merenbergovi vezme děti za rukojmí, pak ho zase obléhá a dá jedno z dětí katapultou vrhnout v hrad, otci zabezpečí volný odchod, dá ho však zatknout a vleče ho do Čech. Přemysl ke všeobecnému překvapení náhle uzavře mír s Rudolfem; když má pak jeti k císaři, zase váhá, biskup Bruno a astrolog Nicola radí k míru; ale při udělení lén dá Ludvík Falcký strhnouti stan, a očekávání královo, že mu Rudolf udělí Rakousko zase v léno, se nesplní. Přece král cítí se po těchto ztrátách uvolněným a umíní si, že je snese vesele. Tu potká cikány, kteří vedou Angolinu a hovoří o něm; bude prý potřebovat útěchy, proto má mu vykvíst štěstí v lásce tohoto děvčete. Rozhněván těmito řečmi, jichž smysl nechápe, spěchá k astrologovi, o němž se cikáni zmínili, a slyše, jak šeptá nad svou knihou slova věštby neblahé, král věrného druha ve svém hněvu usmrtí. Cikáni mu vysvětlí, co učinil, a nedají mu Angolinu, která je jeho a Ludmilina dcera.

Když se vrátí do Prahy, Záviš, na něhož padne podezření jeho, prchne z města a ze země; cikáni dají mu Angolinu a svěří mu její osud. Přemysl, popuzen královnou, která se ostrými slovy hájila proti jeho hrozbám, chystá novou válku, když pak nerozvážně ji protahuje, biskup Bruno přichází, aby vybízel tenkrát k bitvě, jako kdysi k míru. Záviš mešká u císaře a spřátelí se se Seyfridem Merenbergem. Angolina, která Merenberga miluje, v bitvě ho chrání, aby se

vyplnila věštba, že král zemře Angolinou. Když poznala, že král byl otcem jejím, jde do kláštera.

O hlubších studiích román Tromlitzův nesvědčí; v Čechách za dob Přemyslových pijí mělnické víno, Karlův most již stojí, ve Vídni strmí již štěpánská věž; fatalism, který tísní všechny osoby, působí nepříjemně. Ze autor román svůj neprohlédnul a nepropracoval, poznáváme na př. z osudu Merenbergova, při němž spisovatel se snažil hromadit všechny hrůzy, ale zapomněl vypravovat smrt starého Merenberga samu.

Osud Přemyslův líčí první dva díly trojdílného románu Petersova Záviš von Rosenberg.[1])

Spisovatel, který se nazýval Elfried von Taura dle rodné vsi, ležící u Saské Kamenice, líčí minulost českou barvami takovými, že bychom dílo pokládali za překlad vlasteneckého románu českého, kdybychom nevěděli, že pochází od skutečného Němce. Peters patřil k nevelkému počtu upřímných přátel smíření národů na půdě svobody, kteří se nedali sklamati ani rokem 1848, a pracovali neunavně dále o vznešeném díle svém.

Děj románu počíná r. 1276; Vítkovci Sezema a Vok jedou na Krumlov, provázeni Ludmilou z Merenbergů; přivedou též Schenka z Emerbergu, který byl zatknut, když rušil z horlivosti křesťanské v Budějovicích slavnost Vesny. Záviš, pán krumlovský, vladyka všech Vítkovců, svolal na Krumlov sněm rodu,

---

[1]) Záviš von Rosenberg, genannt von Falkenstein. Historischer Roman von Elfried von Taura. Prag 1860. t. p. t. Album. Bibliothek deutsher Originalromane. XV, 18. Pokračování tvoří román »Die Witkowetze«.

také jeho sestra Bertha přijíždí, kterou miluje Hroznata z Husic. První den uplyne skvělou slavností na báječném Krumlově. Druhého dne je sněm Vítkovců a hostí veřejně na dvoře hradu. Ludmila volá k pomstě, Záviš upomíná na zásluhy královy a docílí vlastenecké usnesení, aby zbrojili pro krále, ale žádali dříve vyplnění svých proseb. Ludmila je tímto rozhodnutím tak ohromena, že upadne v smrtelnou strnulost. Z hrobky ji vyvede římský malíř Scarlatti, který zdobil Krumlov obrazy, též Schenk Emerberg nevěří v její smrt, ale v hrobce ji už nenajde, opustila se Scarlattim hrad.

Záviš jede do Prahy, seznámí se tam s kronikářem Dalemilem a slyší od něho, že královna, ač cizinka, representuje při dvoru češství a nenávidí Němce. Než se však blíží královně, zamiluje se Záviš do Dalimilovy dcery, Libuše, a vzal by si ji za ženu, kdyby se nebál přísné a hrdé matky své.

Právě, když Záviš jde k audienci, dojde zpráva o zajetí Schenka z Emerbergu, a rozhněvaný král dá Záviše zatknout, Kunhuta užívajíc svého práva asylového, osvobodí ho a vede ho ke králi. Králi se ospravedlní a přednese přání, aby král znovu zřídil starou slovanskou ústavu zemskou a uvedl zpět staré právo; král nesvolí a žádá bezpodmínečnou poslušnost. Záviš prohlašuje však, že Čechové nejsou povinni pomáhat králi ve válce, která se netýká Čech. Tak se rozejdou, ale královna chce pracovat pro smír a vzkazuje Závišovi, aby neopouštěl Prahy. Záviš osvobodí Dalimilovu dceru, kterou králův levoboček, vévoda opavský, unesl, a zasnoubí se tajně s ní. Královna, nevědomky žárlíc na ni, vezme Libuši do svých služeb. Scarlatti se konečně vybaví z pout Ludmily, pod je-

jímž vedením Berchtold Emerbeg a několik šlechticů českých se spiklo proti vládě Přemyslovců. Scarlatti zpraví o spiknutí Záviše, který spěchá mezi spiklence, aby vzbudil jejich svědomí anebo je zalekl. Zatím však Dalimil spiknutí vypátral, a když se Záviš blíží domu spiklenců, je i s nimi zatčen a uvězněn v Bílé věži. Dalimil se stane za to říšským archivářem.

Vítkovci slyší o tom a chystají se osvobodit Záviše, ale Přemysl, než se odebral k vojsku, nařídil Hynkovi z Dubé, aby dal Záviše, kterého považuje za hlavu spiknutí spíše stíti nežby dopustil, aby vyšel z vězení, dokud soud ho neuznal nevinným. Libuše dozví se ve své snaze, aby osvobodila Záviše, o tom, a spěchá k Vítkovcům, aby ustali od své výpravy proti Praze.

Zároveň královna ve své péči o mír země, věříc v nevinu Závišovu, osvobodí násilně jeho a ostatní vězně; Záviš je přehlasován, když chce, aby šlechta zanechala vzpoury, a přijímá nuceně velitelství, aby nepřešel všechen vliv na Borše z Ryzmburku, který chce českou šlechtu uvést v přímý manský poměr k císaři. Ale jelikož ho neposlechnou a táhnou proti Praze, zříká se po krátkém čase vzpoury i bratří; příteli Hroznatovi z Husic dá svou sestru a sám odebéře se na osamělý zámeček moravský, aby tam žil poesii a své Libuši, s kterou se tajně dal oddat. Dva vězňové nebyli osvobozeni, Ludmila, které Přemysl dal milost a poslal ji ze země, a bratr Schenka z Emerbergu, na kterého zapomněli, načež purkrabí ho dal popraviti. Král slyše, že ke všemu neštěstí v poli druží se ještě vzpoura doma, uzavře mír, který královna velice těžce nese.

Záviš ze své idyly je vyrušen nejprve Ludmilou, která přiměla Ladislava uherského k válce s Přemyslem a mírem je sklamána, pak Sezemou třeboňským, který ho volá k činnosti. Je to dílem královniným, která zajatého Sezemu zpravila o nehodném sňatku Závišově. V Čechách shledává Záviš velké rozhořčení proti šlechtě a zvláště proti Vítkovcům; to je dílem Dalimilovým, který se nedá úplně smířiti, dokud Záviš veřejně neuzná Libuši za svou manželku.

Závišovi se podaří přimět Vítkovce, aby se poddali králi, a sice dle přání královny bez podmínek; je to nutné, poněvadž část šlechty české se postavila pod ochranu císařovu a z toho hrozí nová válka. Ale list královnin o tom, v němž ho také varuje před Milotou, kterého Ludmila z Merenbergu (stala se chotí Bertholda z Emerbergu) svedla k zradě na králi, je zachycen; Záviš sám, který na krále čeká v Praze, platí u lidu za čaroděje, který okouzlil královnu, i král se o tom dozví a místo aby přijal nabídnutí Vítkovců, dá je do klatby. Záviš jde do vyhnanství do Rakouska, pak, když poznává, že králi může prospěti jenom v táboře císařově, jde k Rudolfovi, varuje znovu marně před Milotou a v bitvě nemůže zabránit, že Emerberg, kterému se král poddal, jej zavraždí. Sám je raněn při pokuse dostati se k němu, a pošle Hroznatu, aby přivolal císaře, ale je pozdě, císař ani mrtvolu nemůže ochrániti potupy a nesmí vinníky trestat, poněvadž král byl v klatbě církevní.

Román Petersův, jehož první dva svazky mají obsah udaný, ukazuje, že se zakládá již na Palackého vylíčení doby Přemyslovy. Spisovatel postavil do středu líčení svého záměnu starých řádů a práv novými. Re-

presentanty starých, dobrých práv jsou Vítkovci, zvláště Záviš, jejich vladyka — tímto starým titulem dá se nazývati — přítel všeho národního svérázného, starého.

Záviš sestavuje sbírku prostonárodních písní, přítel Hroznata právě mu přinesl několik nových, mezi nimi Skřivánka a Jelena, které známe z třetí knihy oné anthologie, z níž se nám několik nedocenitelných lístků zachovalo ve Dvoře Králové. Pochopujeme, že se do této sbírky dostaly též písně pohanské; Záviš jeví se velkým přítelem starých, pohanských zvyků, jako je slavnost Vesny a Morany, svůj Krumlov dá vyzdobiti obrazy z doby pohanské, nosí národní kroj a mluví rád o Čechu, Krokovi a o Vršovcích.

Ve všem tom nebyl se stanoviska Petersova vlastně žádný anachronism; kdo věřil v pravost RK a RZ, jako autor, který z nich bere motto ke každé knize svého románu, ten si musil představit staročeské hovory o literatuře umělé a prostonárodní podobně jako on. Méně odůvodněno je, že na Krumlově je plno zázraků, vykouzlených znalostí přírody, pro kterou Záviš přichází v podezření, že je čarodějníkem. A velice naivní je, že ukázkou vlastní poesie Závišovy je píseň Wo ist des Czechen Vaterland? upomínající velmi živě na Tylovo Kde domov můj.

Román Petersův narazil na úskalí, které bylo osudné tolika historickým románům, ani díla C. F. Meyera nevyjímaje, které chtí vylíčit celou dobu. Co po staletích v jisté době vidělo nezatemněné oko historikovo, které mohlo spočívat na době předcházející a následující, mohlo pletivo motivů rozpoznat dle jednotlivých nití jeho: to romanopisec předpokládá za věc, v oné době skoro každému jasnou a patrnou. Záviš má

v hlavě celý druhý díl dějin Palackého, on ví, že se děje přeměna řádů českých, a ví, kam směřuje. Podmínky, které klade králi, mají-li ho Vítkovci podporovat v boji, jsou vlastně, aby zastavil běh věcí a zatočil kolem událostí na zad. První velmož v říši je si toho vědom, že rozdíl stavů je věcí v Čechách novou, chce navrátit doby, kdy nebylo chlapů, nebo vlastně chce starou, nedokonalou ústavu organicky zdokonalit bez vlivů cizích, jako by to bylo možná.

Tentýž bystrý zrak pro současné poměry jako Záviš Petersův a jeho přátelé, má také mladší Záviš, který je jinak jeho opakem, chce v každém ohledu právě to, proti čemu onen bojuje, ale přece je nejbližším jeho příbuzným, jest to Záviš v romaně Sperlově.

Román Die Söhne des Herrn Budiwoj,[1]) kterým si autor rázem dobyl zvučného jména v moderní literatuře, je dílem ze školy historických románů Freytagových a Schefflových; Sperl snaží se vylíčiti staré mravy věrně dle pramenů současných, zvláště co se týče výzbroje rytířské; jeho obrazy jsou mnohem věrnější než v románech starších, a vypsání bitvy na Moravském poli činí dojem pravé rytířské bitvy ze století třináctého.

Kdežto Peters na Krumlově plýtvá sklem, a Záviš se kochá s Vyšehradu pohledem, jak zapadající slunce se odráží od nesčetných oken hradčanských, u Sperla okna nejsou vůbec zasklená, a než se otevrou okenice, je tma v komnatách. A taková přirovnání dala by se

---

[1]) Die Söhne des Herrn Budiwoj. Eine Dichtung von August Sperl. 2 svazky. München, 1897.

hromadit. Ale učenost Sperlova je váhy mnohem lehčí než u jeho vzorů. Kde tito vyvážili jednotlivé rysy z hloubi vlastního studia pramenů latinských a staroněmeckých, Sperl těká po povrchu, čtení moderních historických děl mu nahrazuje čtení listin současných a Schultzovo Höfisches Leben zur Zeit der Minnesinger studium souvěké literatury. Následkem toho titíž rytíři, kteří nemají obligátních v románech hledí před obličejem, nýbrž helmice přes celou hlavu nasazené, slyší v písních svých pěvců myšlenky, jakých jen reflexivní básník devatenáctého století byl schopen, ba píšou a čtou náladové monology v dopisech, jakých žádný rytíř nepsal, a vyslovují dokonce politické a národnostní myšlenky, o kterých se žádnému člověku třináctého století nezdálo.

V tomto důležitém ohledu stojí Sperl pod Petersem, který dává svým Čechům 13. století jenom nahlížeti hluboko ve hnutí, které se skutečně dělo v jejich době, kdežto Němci Sperlovi se vrhají s celou svou rázností do bojů z r. 1897.

Román Sperlův rozpadá se v řadu jednotlivých obrazů, oddělených často léty, aniž básník se snaží, aby nám bylo vše jasno, co leží v době mezi nimi, ač toho je potřebí, máme-li si učiniti pravý soud o pohnutkách jednotlivých osob.

Vítkovci, die Witigonen, (Peters psal: die Witkowetze) jsou dle románu mocný německý kmen; Vok, jehož pohřeb ve Vyšším Brodě líčí třetí kapitola, utvořil z nich veliký spolek »Einung«, který zvolenému starostovi svému, »der Gekorene«, je povinen bezpodmínečnou poslušností. Po Vokovi z Rožmberka přejde hodnost tato volbou na jeho bratrovce Budivoje z Krum-

lova, v příští sceně vidíme již Budivojova syna, Záviše, jehož jsme opustili chlapcem, jako starostu spolku.

Na pohřeb přijel, ač je doba vánoční a nepříhodná, z Lince též král český, a Vítkovci, shromáždění v paláci na hradě Rožmberku, provolávají mu hlučně slávu; v sceně příští, v poradě jednoty ve Vyšším Brodě usnášejí se pod dojmem slov Závišových a jeho zpráv, že nebudou nikdy proti králi, ale také nikdy s ním, že budou se svých hradů se dívat na boj, že »Tschechům« nebudou pomáhat proti římskému králi v době, kdy v Čechách vše německé je potlačeno, kdy vládne kancléř Petr u dvora a chce zničit Vítkovce, jak ukazují Budějovice. Ke králi Rudolfovi patří prý Vítkovci krví a vůlí, Přemysl je v klatbě a tudíž přestal býti jejich pánem. Králův syn a vyslanec, vévoda opavský, uslyší zlou zvěst a zahoří hněvem, který Záviš po letech odpyká. Král sám je přítomen, odhodí zakuklení a nejdříve velí, pak prosí Vítkovce, marně. Nejmladší ze synů pana Budivoje, Vok, který dosud nepřísahal jednotě věrnost, protože byl příliš mlád, je tímto výjevem tak dojat, že opouští tajně hrad a spěchá k vojsku královu. Ale tak jako Vok nesoudí básník, jemu hrdinou bez vady je Záviš, který i zde je si vědom, že jednal správně a dobře, ba král to později uznává sám.

Ale básník nám dostatečně neodůvodnil, jsou-li Vítkovci skutečně v právu, zda-li by stejně neoblomně poslouchali krále svého jenom potud, pokud je poslušným manem římského krále, kdyby právě jejich národnostní zájem nešel ruku v ruce se zájmem krále Rudolfa. O křivdách, učiněných jim, mluví se jen v povšechných obratech, aniž se o nich dozvídáme podrobně. Záviš nadhodí, že král jim na vzdory vystavěl Budějovice,

ale to se nezdá přece dostatečným důvodem, aby mu vypověděli věrnost. Vítkovci Petersovi vědí jasněji, co mají proti králi než Witigoni Sperlovi, u nichž jasně vystupuje jen jeden důvod, že král má rádce Čecha.

Další kapitola vede nás na hrad Falkenstein v Rakousku; mezi králi je uzavřen mír, Vítkovci jsou pojati do smíru, ale slova smlouvy jsou nejasná, Záviš je v klatbě, a král Rudolf nemá moci, aby ho chránil. To vypravuje Záviš, hledě teskllivě do budoucnosti, své milované choti Diemut; téže noci Diemut zemře i s dítětem, které porodila.

Kancléř Petr krále přemlouvá k válce a štve ho proti Němcům; ukazuje z historie, od Libuše začínaje, jak Němci poškozují Čechy. Šašek králův, trpaslík Pipping, provází vývody kancléřovy ironickými glossami, ujišťuje, že dědictví české, do kterého se posadili Němci, bylo tak šivé, že z německých sedláků byli mučenníci; král ať vypíše jako Soběslav cenu na plný štít německých nosů, a pak ať hodí na hromadu také svůj vlastní hohenštaufský nos.

Král podlehne vlivu slov kancléřových; dojde k válce, a další kapitola líčí bitvu na Moravském poli. Král zpívá ve svém stanu švábskou albu, před jeho stanem na stráži stojí Vok, nejmladší syn pana Budivoje; rytíři se zbrojí, pěti stům oděnců, tělesné stráži královĕ, udílejí kněží po německu požehnání; vojsko Přemyslovo stejně jako Rudolfovo hne se ku předu, zpívajíc starou poutnickou píseň »In gotes namen varen wir«; zavzní ovšem také píseň »Hospodine pomiluj ny«. Martin von Seeberg, starý rytíř králův, jede s poselstvím k Milotovi, ale přichází se zlou zvěstí, že Milota si vzpomněl

na starou křivdu, a zradil krále. Martin vrhá se bez helmice v zoufalý boj. Vok je raněn a zůstane na bojišti ležet, pozdě teprv se dozví, že král padl. Před bitvou král doporučil Záviše královně za ochránce, kdyby padl. — Ostatní děj románu padá stejně jako u Peterse v dobu pozdější.

Velmi zajímavy jsou shody s tímto předchůdcem; u obou jest Záviš ideální postavou a přítelem královým, a je to nepravý směr v politice královĕ, který je rozdvojí na záhubu královu. Záviš v čisté lásce je spojen s první ženou svou; je básníkem, u Peterse českým, u Sperla německým, zná se i v lékařství; předsedá sněmům Vítkovců, u Peterse veřejným, u Sperla tajným; králi úpřímně a otevřeně oznamuje, že ho Vítkovci nebudou podporovat ve válce; u obou je k tomu oprávněn, u Peterse svobodný Čech není povinen podporovati krále ve válce, vedené o věc cizí, nečeskou, u Sperla poslušnost k vrchnímu pánu, králi římskému, je první povinností manů českého krále.

Ale ovšem rozdíl je značný; u Peterse je Záviš českým vladykou, u Sperla je německým šlechticem. U Horna Rožmberkové, k nimž byl počítán i Milota z Dědic, byli ještě Ursini, jak tomu chtěla jejich vlastní theorie v 16. století; mezi Hornem a Petersem vyšly dějiny Palackého s pokusy o starý rodopis český, a z Ursinů se stali Vítkovci. Mezi Petersem a Sperlem vyšlo přes třicet svazků časopisu spolku pro dějiny Němců v Čechách, a objevil se nový názor na starou dobu českou. Listina z r. 1282, v níž Jindřich Rožmberský nazývá Rudolfa svým příbuzným, consanguineus, známá už dávno, nabyla teď velké důležitosti,

a pojednání Jindřicha Sperla[1]) (otce básníkova) sehnalo všecky dobré a špatné důvody pro německý původ Vítkovců.

Jak dalece se mu ten důkaz podařil, na tom zde nezáleží; Sperl ve svém románě přijímá jej, rozumí se, úplně, a jeho Vítkovci jej znají, vědí, jakou důležitost má pro ně Vítkův kámen, a proto heslem při valné schůzi jejich jest »Wittig und Wittinghausen«. A jeho Vítkovci nejen že pocházejí od Němců, oni se jimi cítí dosud, ba nemají větší starosti, než o němectví v Čechách.

A tu, podivná věc — básník bohužel nesnažil se ani nejmenším slovíčkem, vyvést nás z toho udivení — tito nejněmečtější z Němců při křtu svatém dostávají jména, která poctivá německá ústa do soudného dne se nenaučí vyslovit, německý manžel paní Berchty se jmenuje Budivoj, a německého syna svého nazve Záviše.

Při tom jsou páni z Růže Čechám věrní a nechtí odpadnouti k říši; proč také? vždyť je vše tak dobře zařízeno; krále poslouchají jen tak dlouho, dokud přeje Němcům, a jiných zájmů, než aby byly Čechy německé, nemají; není sporu mezi šlechtou vyšší a nižší, mezi měšťany a šlechtou. Všichni Němci mají zájmy totožné.

Na vysokých skalách strmí německé hrady velmožů; nižší šlechta německá obklopuje osobu královu, a je zle, když se mezi ně odváží i český šlechtic, jak

[1]) Heinrich Sperl, Die Grenzen zwischen Böhmen und dem Mühllande im Mittelalter und die Heimat der Witigonen. Mitth. d. V. f. Ges. d. Deutschen in Böhmen 38, 394.

ukazuje tato scena z románu: Martin von Seeberg drží koně králova,

Da schob sich rasch ein schlanker Ritter an das Ross, nahm dem Alten Stegreif und Zügel aus der Hand und drückte ihn mit einem leisen, gebieterischen »dovolte« zurück . . .

»Zwanzig Jahre hab' ich ihm den Dienst geleistet, und jetzt darf sich jeder tschechische Gauch zwischen ihn und mich schieben.« . . . . Bei uns hebt eine neue Zeit an, und alles, was deutsch ist, wird an die Wand gedrückt.

Skoro se obáváme, když takto všechna místa od kolonisty sedláka, měšťana cechmistra a kupce, králova trpaslíka-šaška až k rytíři a velmoži jsou obsazena Němci, že básník zapomene vykázati místo také Čechům v zemi, jejichž existenci přece ani v třináctém století nelze upříti. Ale Sperl není tak neprozíravý a myslil na vše:

Mladý Vok, bratr Závišův, mešká v klášteře vyšněbrodském, tu přijedou do kláštera všichni Vítkovci, a man krumlovský, Burkhard, vypravuje mu o oři, Tartar zvaném, jako Přemyslův u Tromlitze; Vok chce jej viděti.

Auf dem Stroh standen ungesattelte Rosse. Ein kleiner, schwarzer Knecht, der mit dem Trankkübel hantierte, sah Wok herzutreten, stellte den Kübel auf die Erde, lief gekrümmt heran, beugte sich behende bis auf den Boden, küsste den Saum der Kutte und stiess freudig hervor: »Pany Wok, (tak! tak!! tak!!!) Pany Wok, Herre Wok gute!«

»Schon recht, Alter!« sagte Wok und streckte dem Knechte nachlässig die Hand hin. »Pany Wok!«

rief der Kleine und bedeckte die Hand mit Küssen und kroch dem Schüler nach wie ein Hündlein . . .

Da nahm Burkhard die Hornlaterne vom Pfahle und leuchtete an den Rappen, der ihm zunächst stand. Gelassen hing er die Laterne wieder an ihren Platz, wartete bis der Knecht vorüber kam und packte ihn mit einem Griff am Kragen: »Schlecht gestriegelt, du Lump, besser striegeln!« rief er. In unverständlichen Lauten jammerte der Slave. Burkhard aber stiess ihm das breite Gesicht auf den Schenkel des Rosses, dass dieses erschrocken zur Seite fuhr.

»Pany Burkert!« klagte der Trossknecht, duckte sich tief und holte den Striegel und begann schluchzend zu reinigen.

Po letech mlčení vydala německá belletrie r. 1897 dvě díla, týkající se krále Přemysla a jeho doby, Lauffovo drama a román Sperlův. — Pokud se zmiňují o Češích, jsou obě dětmi téhož ducha, ducha nenávisti, spojené s pohrdavou neznalostí.

Je to týž duch, který vládl již v kronice Otakarově, a jako z této, tak i z nich mnoho, mnoho čtenářů se naučí dívat se na minulost a minulostí též na přítomnost českou.

Proto fakta, o nichž jedná tato kniha, ač jsou o sobě tak lhostejná a často nicotná, jsou tak důležitá.

Každé to dílo a dílko, byť je napsal spisovatel, o sobě nic neznamenající, je výrazem a spolu tvůrcem pověsti naší, veřejného mínění, které působí nejen slovy, nýbrž i skutky. Vedle historie, která nás poučuje o tom,

co se stalo, má tudíž své oprávnění též historie toho, co se o událostech myslilo a učilo, ba tato historie se někdy významem svým může rovnat oné, dle slov Epiktetových, že lidi bouří ne skutky, nýbrž mínění o skutcích: *Ταράσσει τοὺς ἀνθρώπους οὐ τὰ πράγματα αλλὰ τὰ περὶ τῶν πραγμάτων δόγματα.*

DODATKY A OPRAVY.

K str. 8. Nebylo mi dosud lze spatřit báseň Tschech[1]) od Fr. Kraupnera, ředitele na panství Veltrusích, která vyšla r. 1884 a zapadla úplně.

Na str. 16. čti de las Historias.
» » 19. v ř. 8. čti Cikáni m. Sedláci.
» » 48. v ř. 2. čti Styr m. Stýr.
» » 71. nahoře čti: Dramatičnost; Poesie.
» » 84. dole čti: keiner m. kleiner.
» » 100. dole čti: Díla 3, 112.

K str. 167. Vláda Mnatova byla opěvána od piaristy Harnacha[2]) krátkým eposem, četnými poznámkami opatřeným. Moravané pod knížetem Vonomírem, sesíleni Teutony vpadnou do Čech a zničí Kouřím. Mnata opevní Vyšehrad. udatný Časlav učiní výpad a porazí nepřátele, kteří ve své bujnosti ozbrojili jen kyji, tam, kde stojí teď vesnice Kyje (Keje) Mnatovi se zjeví ve snu Libuše a vypravuje mu o osudech, které hrozí Praze, zvláště o bitvě bělohorské, o okkupaci francouzské a pruské, a velí mu, aby město rozšířil. Mnata vypravuje lidu svůj sen, a jelikož není dosti místa v okolí Prahy, založí nové město na levém břehu Vltavy, tak vzniká Staré město pražské.

---

[1]) Tschech, Ein mythisch-nationales Gedicht in 39 Gesängen von Fr. Kraupner. Berlin 1884.

[2]) Die Mährer vor Prag oder die Gründung der Altstadt Prag. Ein Epos von Karl Honor Harnach, Verfasser des Epos: Die Husiten vor Brüx. Prag 1831. 24. str.

Na str. 168. čti Unislav m. Mnislav.
» » 205. » Wenzeslaw m. Wenzelslaw.
K str. 218. Herlošovo »Fünfhundert vom Blanik«, které není pojato do celkových vydání jeho spisů, přeložil F. A Urbánek pod jménem Páni z Růže (1869), vynechav úvodní scenu.
Na str. 250. ř. 15. čti Kochana m. Kochanův.
K str. 275.[1]: Román »Hans von Bleyleben oder der irrende Geist bey Töplitz. Eine Geistergeschichte« vyšel v Praze už r. 1797.
K str. 282.: Verše středohornoněmecké znamenají: Mnohé z dětí v kolébkách přišlo o život. Silný Irolt volal na Wate: »Malé děti Vám přece čerta ublížily, neprovinily se ničím na našich příbuzných, dopřejte jim pro čest boží milost«. Tu pravil starý Wate: »Mluvíš jako dítě; zdá se ti, že bych měl nechat na živu, co teď pláčou v kolébce? kdyby vzrostly, nevěřil bych jim více než divokému Sasovi«.
K str. 287.: Báseň Franklova se nazývá »Das Schwert in der Brücke«.
K str. 292.: R. 1841 vyšel román: Ritterkraft und Weibertreue oder Wiprecht von Groitzsch v Bibliothek der Ritter-, Räuber- und Criminalgeschichten.
Na str. 296. ř. 19. čti Bärentatze m. Bäsentatze.
» » 321. » 11. čti Graf m. Gra.
» » 326. » 3. čti Z. Werner m. R. Werner.

REJSTŘÍK.

OBSAH.